

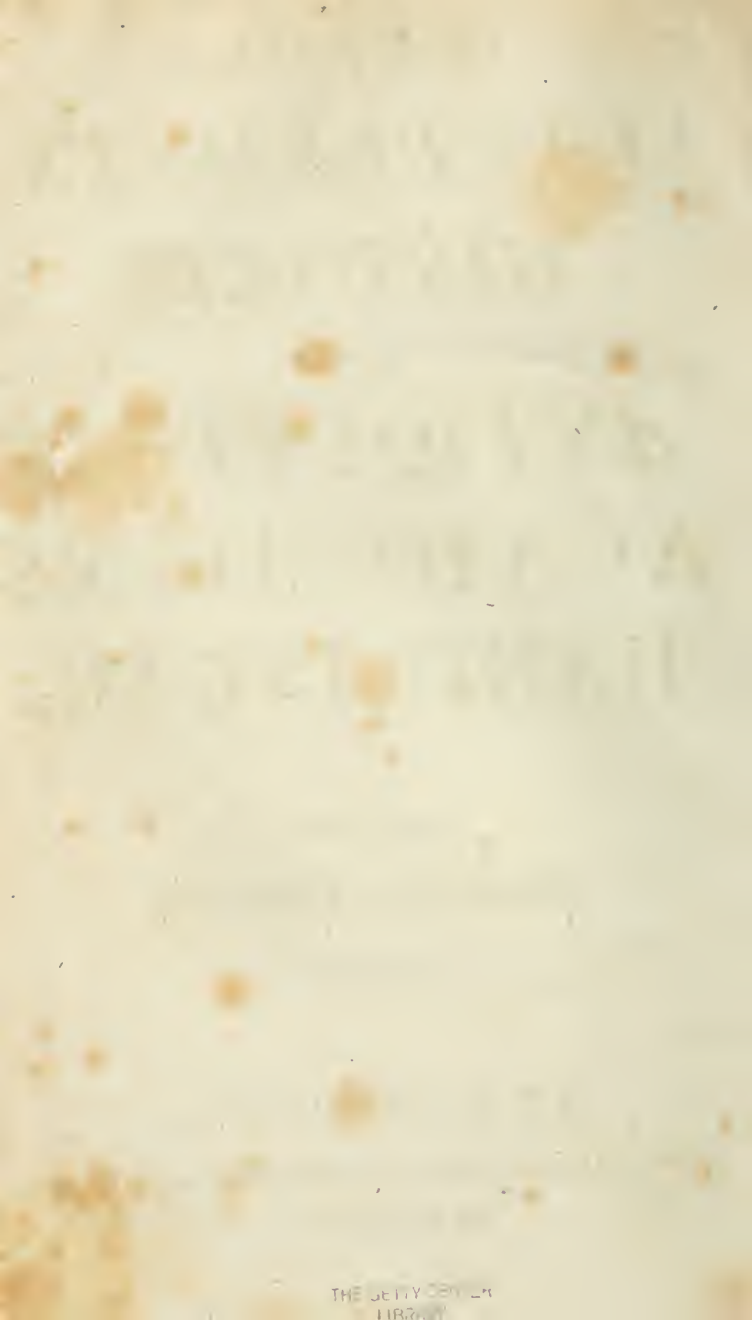
KONGL.
VITTERHETS
HISTORIE
OCH
ANTIQUITETS
ACADEMIENS
HANDLINGAR.

---

9 NIONDE DELEN.

STOCKHOLM,
TRYCKTE HOS HENRIK AND. NORDSTRÖM,
MDCCCXI.

INNEHÅLL:

Underfökning om nyttan af ett eget de Lärdes Språk; af D. MELANDERHJELM. Sid.	1
Afhandling om de Böcker och Skrifter, tryckte eller otryckte, som i Sverige blifvit författade af Kongl. Personer; af OLOF SUNDEL.	31
De indole Fabularum tum antiquitatis tum recentioris aevi inter se comparatarum; auctore C. W. GÖRGES.	145
Berättelse om Sveriges Uppbörd och Kam- marverk under Medeltiden; af PET. AD. GRANBERG.	185
Inträdes-Tal af LOUIS MASRELIEZ.	265
Secreterarens Svar.	276
Inträdes-Tal af ERIC BERGSTEDT.	280
Secreterarens Svar.	304
Inträdes Tal af CHRISTOPHER DAHL.	306
Secreterarens Svar.	365
Inträdes Tal af GUSTAF REGNÉR.	365
Amanuensens Svar.	397
Inträdes-Tal af J. A. TINGSTADIUS.	399
Amanuensens Svar.	415
Inträdes-Tal af Friherre M. ROSENBLAD.	415
Secreterarens Svar.	417
Inträdes-Tal af Friherre CHRIST. BOGUSL. ZIBET.	419

Svar,

Svar, i Secreterarens ställe, af N. VON ROSENSTEIN.	420
Inträdes-Tal af NILS WILHELM MARKS VON WÜRTEMBERG.	422
Amanuensens Svar.	424
Lefvernes-Beskrifning öfver Canzli-Rådet m. m. BENGT FERRNER; af DAN. ME- LANDERHJELM.	425
Lefvernes-Beskrifning öfver Ärke-Bisko- pen m. m. Doctor UNO VON TROIL; af G. ADLERBETH.	449
Förslag till Inskrifter och Minnespenningar, hvilka Kongl. Akademien uppgifvit, jem- kat och gillat åren 1804 — 1808.	487

U n d e r s ö k n i n g
om
nyttan af ett eget de Lärdes språk;
af
MELANDERHJELM.

---

§. 1. De förste Auctorer, om hvilka Historien förmäler, författade sina Skrifter på eget språk. Knappt uppstod hos dem den tanke, att äfven gagna andra än egna landsmän med det de kunde uppgifva i lärdomsvägen. De höllo alla öfriga folkslag för så okunniga, att all omtanke till deras undervisning var onödig. Grekerne först och sedan Romarne gjorde på detta fätt, och det så mycket mera, som de anfågo alla andra Nationer såsom Barbarer. Icke heller var den tiden någon omhugfan hos de mera kunnige att lära känna något annat språk än modersmålet. Den första omtanke häruti börjades hos Romarne, i anseende till grekiska språket, hvarmed kom så långt, att den som ville erhålla stämpel af lärdom, borde känna detta språk. Vetenskaperna, egentligen de så kallade exacta, voro icke heller i forntiden yrkade af andra än Grekerne före och efter Christi födelse; då man här vill förbigå det som deri tillegnas de fordne India-

ner, äfven Egyptierne, och dessa Grekiske Auctorer författade sina skrifter i omnämnda ämnen alla på eget språk. Romarne följde sedan detta Grekernes exempel, och skrefvo sina uppgifter på Latin. Långt efter denna tid, i 9:de och 10:de seklerne, syntes en del af de exacta vetenskaperna, egentligen likväl Ästronomien, hafva flyttat till Araberne, hvilka på lika sätt författade sina skrifter på eget språk.

§. 2. Efter Roms förstöring och det deruppå i Europa blifvande och länge rådande barbari, var icke någon fråga om vetenskaper och deras odlande, icke ens derom att sådana varit odlade och på hvilka språk de blifvit författade. Då ändtligen tidernas omskiften fördé en del af vetenskaperna, sedan de i Europa flera sekler varit begrafne, ifrån Constanti-nopel först till Italien, hvarifrån de efter hand spriddes omkring i det öfriga Europa, och tillika uppväckte några snillen, begåfvade med hog att göra sig underrättade om dessa från forntiden bevarade lemningar, borde också dessas första omförg blifva att lära känna de språk, hvaruppå dessa lemningar voro författade, nemligen Grekiska och Latin, för att ur dem kunna utdraga det som angick färskilta lärlomsyrken, ehuru man måste medgifva, att det, som i synnerhet hade afseende på Vetenskaperne i dessa ålderdomens skrifter, icke var af något färdeles värde utom det som fanns
öfrigt

öfrigt efter de gamle Grekiske Geometrerne, såsom Euclides, Apollonius Pergaeus, Archimedes, Theodosius med flere, hvilkas arbeten lade den grundval, hvaruppå de matematiska Vetenskaperna småningom uppfogit. Af dessa omnämnda tvänne språk valde den tidens förste Lärde det latinska, på hvilket de framförde det de kunde i färskilta lärdomsgrenar igenleta hos desse ålderdomens Auctorer, och hvaruppå de äfven uppgåfvo sina egna påfund. Det blef då en vana och likasom en skyldighet ibland Europas Lärde, af hvilken Nation de helst kunde vara, att författa sina skrifter på Latin, hvarmed de äfven fortforo nästan intill slutet af 17:de seklet, då en märkvärdig revolution här började visa sig och taga öfver hand i så måtto, att nästan alla Europeiska Nationers åtminstone de flestes Lärde började småningom i sina skrifter bruka egna modersmål, och har detta bruk nu så tilltagit, att mycket få arbeten, i hvilka lärdomsyren som helst, utkomma vidare på latinska språket, om icke då och då några af Tyska Auctorer.

§. 3. Om anledningen till den omtalade förändring och dess tilltagande mer och mer, skall i det följande afhandlas. Man vill förut gå litet tillbaka och till den latinska epoken. Det latinska språket har ifrån dess första upptagande af de Lärda såsom det, hvaruppå de borde uppgifva sina skrifter, erhållit efter

hand en flags rättighet att vara de Lärdes språk, och blef dem lika som en skyldighet ålagd att deruppå författa sina skrifter. Italiennare, Fransmän, Engländare, Tyfkar &c., utgåfvo så godt som utan undantag sina arbeten på Latin. Att läsa och förstå de Lärdes skrifter under detta tidhvarf, och att själf skriva för att meddela andra Nationers Lärda sina påfund i Vetenskaperna, behöfdes då icke känna något annat språk utom modersmålet än Latin, och att kunna skriva det rätt och correct utan all oratorisk värtalighet. Desse Lärde förtjena deruti så mycket större loford, som de derigenom utmärkte sitt nit att kringfprida Vetenskapernas ehuru ännu svaga ljus, tillika med andra lärda yrken, i alla Nationer och ibland sådana i dem som af naturen danade till Vetenskapers uppodlan gjort sig kunnige i detta de Lärdes för den tiden varande eget språk. Att hvar och en Lärd skolat författa sina skrifter på eget språk, hade då varit att undangömma dem för alla andra Nationers Lärda, eller ock att förbinda dessa att lära känna en myckenhet andra språk, för att kunna begagna sig af dessa färskilta Nationers Lärdes skrifter, och att genom tilläggningar af egna påfund bidraga till Vetenskapernas förkofran. Om Cartesius hade författat sina arbeten på Franska, Newton på Engelska, Bernoullier på Sweizerska, Galileus på Italienska, Leibnitius

på Tyska, Tycho Brahe på Danska, Hugenius på Holländska, Copernicus på Polska språket &c., så hade dessa Lärde Män skrifvit endast för några få och ofta nog för inga af sina landsmän, emedan allmänheten i alla Nationer icke är sorgfällig att känna det grundliga i Vetenskaperna eller andra lärdomsyrken, eller ock, som förut är anmärkt, fökt ålägga alla andra Nationers Lärda att känna en myckenhet språk, så framt de ville blifva delaktige af deras lärda upptäckter. Derföre och att göra vägen lättare för Europeiska Lärda att få känna hvarandras påfund till Vetenskapernas förkofran, och bidraga till en snäll communication deraf sig emellan, författade de sina arbeten på Latin, såsom sitt eget språk och allmänt ibland alla den tidens Lärda, och följde de Lärde i andra yrken äfven samma lag, såsom Grotius, Scaliger, Pufendorff, Baco Verulam &c. Under denna latinska epoken brefvexlade äfven de Lärde på det språket, såsom Tycho Brahe i sina epistlar, Cartesius i sina, Leibnitz, Bernoullier med flere. Detta insågo äfven den tidens Regenter, som voro sorgfällige om vetenskapers och lärda yrkens utspridande och uppodlan i så måtto, då de till detta nyttiga ändamål inrättade Universiteter, der deras Länders ungdom skulle erhålla undervisning i alla slags lärda yrken, att de vid dessa Universiteter alltid tillegnade ett om icke två läro-

äm-

ämbeten åt det latinska språket. Ändamålet med denna inrättning kunde icke egentligen vara, att göra detta språk på sådant fätt känt af sina länders studerande ungdom, att den skulle kunna läsa och förstå en myckenhet ur sina gömmor framletade latinske Auctorer, för att deraf inhemta något grundligt i vetenskaperna och andra lärda yrken, hvaraf förrådet hos desse Auctorer är mycket ringa, utan var förnämsta affigten med dessa inrättningar den, att fortplanta detta språk ibland dem som valde lärdomsvägen såsom ett de Lärdes eget språk, uppå hvilket de skulle författa sina skrifter och således kunna meddela dem åt andra Nationers Lärda, såsom ock att sjelfve kunna läsa och förstå desses skrifter, äfven på samma språk författade. I anseende dertill blevo också vid dessa Universiteter sådana författningar gjorda, att alla lärdomsöfningar, såsom Disputations-Acter, Föreläsningar, Programmer, Orationer med mera, skulle hållas och skrivas på det latinska språket, så att lärdomens föner, hvilka der skulle uppfostras, måtte erhålla en vana och lätthet, icke allenast att på Latin författa det de kunde i särskilda lärdomsyrken finna och vilja utgifva, utan ock på detta språk tala och umgås med andra Nationers Lärde, som kunde såsom resande ankomma, och hvilka af samma grund anfågos att vara kunnige i det latinska språket.

§. 4. Det är befunnerligt, att den lärde och reflecterande Engelske Auctorn Robertson, i sin Inledning till Carl den Femtes Historia, likasom föreviter dem, hvilka efter barbariets ändtliga aftagande i Europa igenletade Vetenskapernas ruiner, för att upptäcka dessa förlorade skatter och å nyo lägga grund till deras uppkomst och tillväxt, att de till utgifvandet af sina skrifter brukade det latinska språket, då de deremot hade bordt berömmas, dels för det att de med det samma vinnlade sig om att göra detta språk känt och brukbart, dels också för det att de derigenom fökte bereda det att blifva de Lärdes egentliga språk, hvaraf de i förväg insågo angelägenheten. Man måste medgifva, att denna tidens förste Lärde voro mindre kännare af det latinska språkets alla rikedomar, i synnerhet som det var ett ämne tillika för en del andra samma tids Lärda att äfven framleta detta språk ur sina gömmor, och hvilket således ännu icke kommit i de Lärdes allmänhet till någon stadga, än mindre fullkomlighet; men det var tillräckligt och emot ändamålet svarande för desse Vetenskapernas första igenfökare, att afhandla det som de af dem kunde igenfinna och af egna undersökningar dertill lägga, på en af andra begriplig Latin, fastän den icke var så prydlig och intagande. Då tillståndet för den tiden af andra Europeiska språk granskas, torde finnas,

nas, att icke något hade kommit i det erforderliga skick, hvarken i anseende till då brukliga skriffätt eller i anseende till reglor i skrifvande och stadga i sjelfva språket, att det kunnat vara tjenligt till lärda arbetens utgifvande på det samma, hvarförutan alla så kallade termini technici borde igenfökas i det latinska eller i det dermed beflägtade grekiska språket, emedan desse i alla dåvarande Europeiska språk voro okände. Vetenskaperna hade därför ännu bordt vara så godt som i sin linda och barndom, om den tidens Lärde, i stället för att författa sina skrifter på Latin, hade hvar och en i sin Nation nyttjat och följt sitt eget språk, och det så mycket mera, som communication emellan färskilta Nationer i Europa den tiden var så godt som ingen eller ganska ringa, och åtrån att lära känna hvarandras språk ännu mindre. Men då en lätt communication emellan alla Nationers Lärda, igenom hvilken deras inbördes upptäckter i Vetenskaper och lärda yrken blifva af hvarandra kända, skall i synnerhet bidraga till deras uppstigande och tillväxt mer och mer, så kan af det nu anförda lätt slutas till det märkliga hinder, som skolat emotstå deras upprinnelse och uppodlan i Europa, om denna första epokens Lärde, sådane som de då kunde vara, och deras efterkommande till och med det 17:de seklets slut, då en annan väg häruti började föl-

jas och blifva mer och mer allmän, icke varit forgfällige att lika som sig emellan öfverenskomma om ett så kalladt eget de Lärdes språk, och att i sina skrifter stadga ett sådant språk. Detta hinder, som i alla tider bör vara af lika verkan fastän kanske i mer och mindre mån, hade ändå den tiden varit af större betydlighet i anseende till vetenskapernas då varande så godt som födsel å nyo, än det skulle vara under detta tidhvarf, då de kommit nästan till sitt högsta, och således, lika med öfriga naturens verkningar, icke torde vara långt ifrån att culminera, och derefter hota med ett tillkommande barbari i Europa, återigen kanske för flera sekler. Detta hinder bör likväl ännu vara af mycken följd till Vetenskapernas förfall, och i sin mån påskynda en sådan förändring. Då en rätt lärdom i någon vis vetenskapsgren kräfver kännedom af allt hvad som deri af alla Nationers Lärde blifvit utarbetadt och i allmänheten utgifvet, och då de i denna lärdomsgren utkommande skrifter, under närvarande tidhvarf, blifvit så mångdubblade, att en mans tid och ålder blifver knappt tillräcklig att med tillbörlig granskning igenomgå allt, skall också defs tid, sedan den epoken inträffat, att nästan alla Nationers Lärde vid utgifvandet af sina arbeten nyttja sina egna språk, dertill blifva så mycket mindre tillräcklig, som han tillika derigenom blifver

för.

föranlåten att lära en myckenhet af främmande språk, för att kunna företaga en sådan läsning.

§. 5. Det som är anfördt, torde vara tillräckligt att medgifva angelägenheten och nyttan af ett eget de Lärdes språk, och att prisa Vetenskapernas första återställare efter barbariet och deras efterföljare nästan intill slutet af 17:de seklet, äfven en god del på det 18:de, som ockfå deri vårdade dem och fökte deras förkofran, att de antogo ett sådant språk till att på det utgifva sina skrifter. Deremot skall den vanan, som nu och färdeles under nys förflutna seklet och i synnerhet ifrån medlet af det samma tagit mer och mer öfverhand ibland nästan alla Europeiska Nationers Lärda, att utgifva sina arbeten i de exakta vetenskaperna på egna språk, lägga större och större hinder i vägen för deras ytterligare tillväxt och för sin del bidraga till deras ändtliga förjagande. Märken dertill börja ockfå redan att visa sig, och att de Lärdes antal, åtminstone i vissa lärdomsyren och jag vågar säga nästan i alla lärdomsgrenar som kunna få och förtjena namn af solida, börjar mer och mer att aftaga och i deras ställen Journal-fabrikanter och Encyclopedister ökas, hvilka inbilla många deras läfare att de kunna något, då det icke likväl är annat som de deraf lärt, än att i sällskap discurerat litet om det eller det ämnet, utan
att

att känna dess beskaffenhet och rätta grund, hvilket allt enligt det som äfven fordom händt i anseende till Vetenskaper och deras öden, bebådar deras fall. Det är nemligen anmärkt, sedan de matematiska Vetenskaperna länge varit i flor i gamla Grekland, huruledes epoken till deras fall inträffade, då Collectorer och Compilerer af de föregående Grekiske Geometrers arbeten, såsom Pappus Alexandrinus med flere, i de rätta Geometrernes ställen uppstodo. I anledning af allt detta torde man hafva skälig orsak att beklaga det mer och mer af sig komma bruket ibland de Lärde af ett eget språk, och att denna heder blifvit så godt som formligen frändömd det latinska språket.

§. 6. Det latinska språkets öden, förfall och så godt som bortjagande ur den lärda Europeiska världen, äro nog märkvärdiga att vid detta tillfälle icke derom något nämna. De Europeiske Lärde hade så godt som igenom en allmän öfverenskommelse, såsom i det föregående är anfördt, författat sina skrifter på det språket och fortforo dermed nästan intill slutet af det 17:de seklet. Men vid den tiden inrättades de tvänne mycket namnkunniga Vetenskaps-Societeter, en i Paris år 1666 under namn af Academie Royale des Sciences, och en i London år 1665, kallad The Royal Society. Båda dessa lärda Samfunds Skrifter författades hvardera på eget språk, nemligen
les

les Memoires de l'Academie de Paris på Franska, och Philosophical Transactions på Engelska. Emedan dessa båda inrättningar voro hvar och en i sin Nation såsom förrådsställen, der dessa Nationers Lärde voro likasom bjudne att ingifva de upptäckter i Vetenskaperna som de kunde göra, borde också de färskilta arbeten i desamma, som dessa Nationers Lärde förut utarbetade och gjorde allmänna på det latinska språket, mer och mer minskas färdeles de Engelska, emedan den Societetens Transactioner voro öppna för alla lärda afhandlingar, som till den inlemnades, då Ledamöterna i Franska Academien blefvo till ett visst antal antagne och i vissa classer afdelte, men hvilket ändå kom nästan ut på det samma, emedan de förnämste Franske Lärde, och af hvilka upptäckter i Vetenskaperna kunde väntas, blefvo i denna Academie upptagne. Dessa tvänne lärda Societeter syntes derföre vilja ålägga alla andra Nationers Lärda den skyldigheten, att lära deras språk till att blifva delaktige af de forskningar i Vetenskaperna som dessa Societeters Memoirer innehöllo. Härvid kan märkas, att de Engelske och Franske Lärde fortforo väl ännu någon tid att på Latin utgifva de arbeten, hvilka de icke införde i sina Societeters Handlingar, men i ett synbart aftagande efter hand, hvarunder de mer och mer började författa dem, hvar och en i sin

Nation, på sina egna språk, få att vid det 17:de seklets flut och vid ingången af det 18:de få eller inga af dessa Nationers Lärde voro, som icke utgåfvo sina skrifter, de förre på Engelska och de senare på Franska, hvartill de tyckte sig vara auctoriserade af sina Vetenskaps-Societeter, hvarefter det efter hand blef lika som en vana hos dem att afhandla lärda ämnen på egna språk. Derigenom blef det latinska språket så godt som utmönstradt hos dessa båda Nationer, hvilkas Lärde likväl hade ett så lyfande rum ibland öfrige Europeiske Lärde. Detta blef sedermera så allmänt vedertaget, att efter 1760-talet nästan ingen Fransk eller Engelsk Lörd utgaf något arbete utan på sitt eget språk. Det är märkligt, att d'Alembert på ett ställe i sina *Melanges de Litterature* försviter de Europeiske Lärde, att de icke antagit något språk såsom en *Lingua Eruditorum Vernacula*, då han likväl själf utgifvit alla sina arbeten på Franska, förutan ett enda, de *Ventis* på Latin, som vann priset i Kongl. Berlinska Vetenskaps-Academien, men hvilket tillika blef utgifvet på Franska. Bör man häraf misstänka, att denne store Geometre och verkliga Polyhistor härmed ville lika som utpeka det Franska språket att erhålla denna heder, och utbjuda det åt öfrige Europas Lärde till antagande af ett eget de Lärdes språk. Åtminstone vill det häraf synas, att han icke höll det

latinska språket för att vidare innehafva detta hedersställe. Då latinska språket på nu beskrifna sätt mer och mer kom ur modet i Frankrike och England, hvilka Nationers Lärde den tiden utgjorde den betydligaste delen af denna class i Europa, åtminstone i de exacta Vetenskaperna, och då dessa uppoffrade en stor del af sina upptäckter åt de lärda Societeters Acter, som hos dem voro inrättade, blef i Leipzig år 1682 en sådan inrättning gjord, att alle Europeiske Lärde af hvilka Nationer som helst dit kunde fända sina upptäckter i alla slags lärda yrken, likväl författade på det latinska språket, och hvilka på trycket utgåfvos under titel af *Acta Eruditorum Lipsiensia*. Dessa voro då likasom magasin, uti hvilka de Lärdes uppgifter, hvars och ens i sina yrken hopfamlades, äfven de Lärdes tvister med hvarandra, hvaruppå vid slutet af 17:de och början af 18:de seklet var ett färdiges förråd, upptogos i dessa Acter och ventilerades. Man kan således anse denna inrättning såsom ett försök dertill, att ännu bibehålla det latinska språket såsom de Lärdes, ehuru betydliga förluster det hade gjort igenom de Franske och Engelske Lärdes affall. Då öfriga Europeiska Nationers Lärde efter hand begynte i större och mindre mån följa dessa tvänne Nationers Lärdes exempel, att på egna språk utgifva sina arbeten i åtskilliga

slags

slags lärdomsyirken, började äfven förrådet till fortfättande af dessa Acter att fattas, så att de slutligen upphörde år 1772. Dessa Franska och Engelska exempel vidtogos likväl icke så skyndsamt i Tyska Riket, hvilkets Lärde i nog stor allmänhet fortforo långt in uppå det 18:de seklet, färdeles i de exacta Vetenskaperna, att utgifva sina arbeten på Latin. Leibnitz, Bernoullier, Hermannus, Evler, Wolff, Bülfinger, med flera, utgafvo alla sina skrifter på det språket. Äfven brukades det i andra lärdomsgrenar, såsom Philologie, Botanik &c. De trenne förnämsta Vetenskaps-Societeter i Tyska Riket, nemligen Academia Cæsarea Naturæ Curiosorum, den Kongl. Berlinska och den Kongl. Göttingiska, utgafvo äfven sina Acter på det latinska språket. Den andra af dessa nämnda Societeter, som blef inrättad år 1722, började sina Afhandlingars utgifvande under titel af *Miscellanea Berolinensia in Incrementum Scientiarum ex scriptis Societatis Regiæ Scientiarum exhibitis edita*. Under denna titel fortfattes dessa Acter, intill dess att Fredrich den Store gjorde den ändring, att denna Societet blef inrättad i jemnlighet med den Franska Vetenskaps-Academien under titel af *Academie des Sciences*, och afdelad i vissa classer med Pensionairer i hvarje class, hvarjemte han gjorde den författning, att denna Academies Handlingar skulle utgifvas på Franska språket. Denna

ändring i anseende till språket, hvaruppå samma Academies Acter derigenom sedan kommo att utgifvas, kan i det hänseendet vara märkligt, att den synes gifva någon anledning till Franska språkets antagande efter hand att blifva en Lingva eruditorum vernacula. I senare tider och nu på några år hafva jemte de Franska denna Academies Memoirer äfven af samma Academie på Tyfka språket blifvit utgifna de Afhandlingar, hvilka till den på detta språk blifvit ingifna. Ehuru Göttingfka Vetenskaps-Societeten icke blef inrättad förr än år 1751, då latinska språket redan nog börjat komma ur modet, blef det likväl af denna Societet antaget och är ännu bibehållet i dess Acter. Då Ryfka Kejserliga Vetenskaps-Academien år 1726 blef först inrättad, antogs det latinska språket, på hvilket dess, först Commentarier och sedan Acter, skulle utgifvas, så att det äfven der blef af gammal häfd och aktning för det samma anseet såsom de Lärdes språk. Imedlertid har det Franska språket nu på en tid blifvit till en del i så måtto upptaget, att historien af Afhandlingarne, hvilka ännu utgifvas på Latin, förut i hvarje Tom utfättes på Franska språket. Vid större delen af de flera i Tyfkland under sistlidne sekel Lärda Samfund, som blifvit inrättade, är Tyfka språket antaget till deras Handlingars utgifvande, hvar af vill synas, att man äfven i Tyfkland efter

hand

hand vill glömma det latinska språket, och, enligt Frankrikes och Englands exempel, bruka eget språk till lärda Afhandlingars utgifvande. De Tyfke Lärde, färdeles i de Skrifter, som de under nyligast förflutna och närvarande tidhvarf utgifvit, hafva följt samma exempel och i dem brukat sitt eget språk, likväl icke ännu i lika allmänhet, emedan man då och då får se någon latinsk bok utgifven i Tyfkland, egentligen likväl i de exakta Vetenskaperna, äfven Natural-Historien. Det som är sagdt om Tyfkland och des Lärde kan lämpas nästan på lika sätt till Italien och des Lärde. Så godt som alla skrifter i Italien, hvilka utkommo i Vetenskaperna under det 16:de och 17:de seklet, äfven i början och långt in uppå det adertonde, voro författade på Latin. Institutum Bononienfe var ibland de äldsta Lärda Samfund efter det Franska och Engelska, och författades des Acter ifrån början och framgent på Latin. Men de Vetenskaps-Societeter, hvilka sedan inrättades i Italien och efter 1760-talet, vid hvilken epok bruket af det latinska språket började märkligen i Europa att aftaga, behöllo vid sina Acters utgifvande sitt eget eller italienska språket, såsom Academien i Siena, hvilken inrättades år 1761, och den i Verona, som inrättades år 1782. Intill detta tidhvarf följde de Italienske Lärden den gamla sedvanan nog mangrant att utgifva

fina Skrifter på Latin. Den lärde Italienske Geometern Paul Frisi, som lefde denna tid och in uppå 1780-talet, utgaf alla sina Arbeten på Latin, förutan ett enda om floder och vattenverk i Poströmmen. Sedan den tiden har det latinska språket blifvit mer och mer förgätet i Italien, och de Italienske Lärde utgifvit sina Arbeten på eget språk.

§. 7. Af den nu gjorda beskrifning finnes, huru den hedern att vara de Europeiske Lärdes eget språk har efter hand blifvit frändömd det latinska språket, och att den förefattsen att afhandla sina lärdomsämnen på egna språk hos dem blifvit mycket allmänt rådande. Deraf skola således de olägenheter till Vetenskapernas aftynande och förfall, som förut äro omförmälte, blifva säkra följder. Vissa Nationers tilltagande cnträgenhet, att endast bruka sina egna språk till Vetenskapernas utbredande, skall nemligen efter hand mer och mer aflägsna dessa Nationers Lärde ifrån hvarandra, och slutligen förorsaka okunnighet hos en Nations Lärde om det som af andra Nationers Lärde är funnet och afhandladt i Vetenskaperna och öfriga lärdomsyrken, hvaraf deras förfall och aftagande bör följa, och det så mycket mera, som de då skola upphöra att lifvas och uppehållas af en täflan emellan färskilta Nationers Lärde. Till denna verkan skall också bidraga en flags högaktning, ofta nog byggd
på

på inbildning och caprice, för det som är eget, få att man föraktar att känna andra språk och hvad som på dem är författadt, och högfärdas af den tanke, att all solid lärdom finnes inom den krets, som dess egen Nations Lärde utgöra. Detta skall inom den Nation påskynda den omskrifna följden, och då en dylik smitta utbredes inom flera Nations Lärde, skall också en sådan följd blifva ännu mera allmän. En Lingva eruditorum vernacula, som skaffar de Lärde af alla Nationer den lättheten, att utom modersmålet icke känna mera än ett enda språk, för att erhålla kunskap om allt det som är funnet, författadt och utgifvet i färskilta lärdomsgrenar af den art att de kunna hänföras till det som egentligen kallas lärdom och vetenskaper, och som derföre innefluter alla Nations Lärde inom en class, och af dem formerar lika som en republik, skall derföre sprida ett mera gemensamt och allmänt ljus inom denna republikens gränser derigenom, att den gör åtkomsten till kunskaper om allt det, som göres och är förut afhandladt i dessa lärdomsgrenar, lika lätt och tillgänglig för alla, hvarigenom vägen att his inventis nova addere skall blifva mycket mera öppen, lätt och planerad. Alla Nations Lärde kunna också då med lätthet genom öfversättningar af andra Nations Lärdes arbeten, eller också utdrag af de samma för egna landsmän

framlägga det, som inom denna lärda republiken är afhandladt och kan vara af nytta, dels i Vetenskaperna, dels i andra ämnen.

§. 2. Det som är anfördt om nyttan och angelägenheten af ett eget de Lärdes språk kan likväl icke lämpas till all slags Litteratur. En skillnad kan häri hafva rum i anseende till lärdoms-yrkens och litterära Arbetens större eller mindre allmänna nytta, och ett lika inflytande på alla Nationer till upplysning. Under denna rubrik att afhandlas på de Lärdes eget språk kunna alla de exacta Vetenskaperna föras, såsom de mathematiska med alla sina afdelningar, äfven Philosophia theoretica och practica. Sedelärande böcker, utan inblandande af Metaphysik, afhandlas likväl med bästa nyttan på modersmålet, emedan de böra komma till allmänhetens kännedom, och emedan det är en lika skyldighet hos alla Nationers Lärde att i den lärdomsvägen upplysa hvar och en sin Nation. Såsom afhandlings-ämnen på det lärda språket kunna äfven antecknas Philologie, som critice förklarar de döda språken, Jus Naturæ et Gentium, Medicin, Anatomie, Naturalhistorie, med mera. Med den slags Litteratur, som egentligen räknas till class af Vitterhet och färdeles alla så kallade Ouvrages d'esprit, är på ett annat sätt beskaffadt, och är modersmålet det, hvaruppå de med bästa inflytelse kunna afhandlas, emedan de-

ras föremål är att förnöja, uppmuntra och vederqvicka sinnen, då de, trötta af andra både läsningar och omfonger, behöfva upplifvas, äfvenledes att meddela en allmännare underrättelse i vissa delar, som i synnerhet angå Fäderneslandets Historie och Antiquiteter, då dessa icke upplysa andra Länders fynd och forntidens lemningar, i hvilket fall det lärda språket bör nyttjas, men i det öfriga är man skyldig det mesta åt egna landsmän och deras allmänhet. Hvar och en Nation har sitt särskilda lynne, och vissa snillefoster, som äro der efter lämpade och på modersmålet författade, förkjuska och förnöja, då de, framfatta på ett främmande språk, skulle blifva lästa af mycket få landsmän och desutom förlora af sina behagligheter. Till denna samma klass kunna äfven alla sådana skrifter räknas, som angå Fäderneslandets Economie både allmän och enskilt, och deruppå hafva afseende antingen genom mekaniska inrättningar eller andra nyttiga upptäckter, och hvilka således böra på modersmålet författas. Om andra Nationer deraf vilja sig begagna, så är dem tillåtet att skaffa sig dessa, der de finnas.

§. 9. Då någon underfökning anställes, och jemförelse göres emellan de nu varande och lefvande Europeiska språk, hvilket af dem kunde hafva närmaste fordran att blifva utkoradt till de Lärdes språk, torde det franska kom-

ma i första öfvervägande. Detta språks verkliga välljudande och behagligheter, förenade med ett regelbundet, antaget och fastställt skrift, gifva det ett slags företräde för åtskilliga andra Europeiska språk. Franska Nation är äfven en ibland de talrikaste i Europa, och synes ockfå derigenom hafva någon rättighet till sitt språks utkorande till detta hedersställe, emedan det kan i allmänhet antagas, att ibland en mycket talrik Nation äfven de Lärdes antal skall vara i samma förhållande talrikt, då alla Europeiska Nationer anses vara i lika grad upplysta, i hvilket fall billigheten synes fordra, att ett mindre antal Lärde i andra Nationer heldre skaffade sig kännedom af franska språket, än att de Franske Lärde häruti skulle rätta sig efter ett färre antal. Erfarenheten synes ockfå bestyrka denna anmärkning, emedan i anseende till de exacta Vetenskaperna, hvilka egentligen äro de, som fordra ett eget de Lärdes språk, och då man ifrån dem undantager de samma, som nu ändtligen kommit ur modet, nemligen stora metaphysiska och logiska Systemer, af hvilka man i den lärda verlden kan vara tillräckligt upplyst och till fullo nöjd med dem man hafver, de Franske Lärde alt ifrån Vetenskapernas restitution och i synnerhet ifrån början af 17:de seklet intill närvarande tid, om icke alltid under hela denna epok mest bidragit till Vetenskapernas förkofran

ran och tillväxt, dock i jemn ordning bibehållit och uppodlat de samma, och för det närvarande inom sig räkna de fleste ypperlige Auctorer. I anseende till skälet af Nationens talrikhet kunde äfven det tyska språket komma i fråga, och finnas äfven i Tyska Riket för närvarande tid flere mycket berömde Män i de exacta Vetenskaperna. Men då dessa i fråga, det franska och det tyska, till deras art och beskaffenhet jemföras, torde man utan färddeles svårighet förenas derom att det franska i det hänseendet, hvarom nu är fråga, hafver företräde. Detta bör likväl icke anses såsom någon national förtjenst på ena sidan eller fel på den andra, ty ingen kan tillräknas att han är född i det eller det landet, och har det eller ett annat modersmål. Utan att göra de Franke Lärde det tillmäle, att de skolat hafva den affigt att vilja likasom påtruga andra Nations Lärde sitt språk såsom de Lärdes språk, derföre att de voro så godt som de första, hvilka började i nog stor allmänhet att författa och utgifva sina Arbeten i Vetenskaperna på sitt språk, och dermed sedan beständigt fortfarit, hafva de likväl till en god del vunnit denna heder, emedan knapt någon Europeisk Lörd finnes, som icke känner det franska språket, åtminstone i den grad, att han förstår det samma. Om denna kunskap i franska språket hafva icke heller de Europeiske Lärde behöft va-

ra sorgfällige, få framt de icke med skäl väntat att i denna Nations Lärdes Skrifter finna outhärliga tillväxter i Vetenskaperna, för att sjelfve få känna dessa och arbeta ytterligare i samma ändamål. Men det är icke nog att franska språket vunnit en sådan allmänhet ibland öfriga Europeiska Nationers Lärde, då man kanske borde undantaga några af dem, hvilka, intagne af sin egen Nations inbillade företräde, äfven anse all lärdom såsom inom sig egande sitt rätta och förnämsta hemvist, icke äro sorgfällige att lära något främmande språk, utan har det franska språket blifvit tillika i den grad allmänt i Europa, att det nästan anses i flera Länder, åtminstone i deras bättre och större Societeter, såsom ett fällskapspråk, och att, då någon Fransman råkar vara närvarande i sådant fällskap, han då tror sig hafva en slags rättighet att nyttja sitt språk och att på det blifva besvarad. De, hvilka skickas såsom Sändebud emellan Europeiska Magter, behöfva icke heller känna den Nations språk, till hvilken de sändas; allenast de känna franska språket, göres på dem härutinnan ingen annan pretension. Nästan all correspondence, icke allenast emellan Europas Lärde, utan ock emellan Europeiska Nationers andra upplystare Invånare, sker på det franska språket. Åtminstone är man likasom berättigad, att på detta språk svara uppå de bref, som erhållas ifrån

an-

andra Nationer, antingen de äro skrifna på deras eget eller ock det latiniska språket, hvilket senare likväl nu på nog lång tid kommit ur bruk äfven i correspondence. Till denna det franska språkets allmänhet hafva likväl icke endast de franske Lärdes Arbeten bidragit. Man bör medgifva franska Nationen äfven det, att den i flerahanda andra litteraira yrken än Vetenskaperna, färdeles i de få kallade *Ouvrages d'esprit*, har varit mycket lycklig, och att af sådana en större mängd i Frankrike än i någon annan Nation blifvit författade, hvarförutan de snillefoster, hvilka varit någorlunda dugliga och i andra Nationer utgifna, merendels och utan uppehåll blifvit på franska språket öfversatta, så att man alltid kunnat vara förfäkrad att finna det mesta och förnämsta deraf på Franska. Denna omständighet har också låkat dem, som i andra Nationer dertill kunnat hafva tillfälle, att göra sig kända med det franska språket. Jemte den egenskap som detta språk verkligen innehafver att blifva ett värdigt de Lärdes eget språk, har det äfven, såsom i det föregående är anmärkt, i denna väg gjort mycket betydliga framsteg, så att det som ännu kan återstå af dess fullkomliga beredande dertill icke synes fordra hvarken någon svår åtgärd eller lång tidsutdrägt.

§. 10. Oaktadt det som i föregående §. blifvit anfördt, är jag likväl af den tanke, att
 icke

icke ett lefvande, men i det fället ett dött af de få kallade lärda språken, bör väljas att vara en *Lingva eruditorum vernacula*. Vid val af modernt eller lefvande språk, fordras för alla dem, hvilkas modersmål det icke är, för lång tid att lära det med sådan färdighet, som behöfves att deruppå författa sina Skrifter med den noggrannhet, att ingen skillnad skall blifva märklig emellan dem som på detta språk utgifvas, hvad sjelfva språkets rätta art och genie angår, af de nationelle Scribenterne och af främmande. En sådan skillnad skall leda till ett slags förfång för desse senare Auctors Arbeten i jemnförelse med dem, som utgifvas af de förra, och förorsaka en mindre behaglighet så väl hos dem, som läsa dessa på ett främmande språk utgifna Skrifter, och deri sakna, ehuru liten skillnaden ock må vara, rätta geniet af det språk, hvaruppå de äro författade, som hos Auctorerne sjelfve derutinnan, att de skulle i sina utgifna Arbeten så godt som erkänna en mindre kunskap och färdighet i det språk, hvaruppå de likväl dem hafva författat. För dem som icke hafva annan affigt än att kunna på ett främmande språk uttrycka sina tankar, äfven deruppå skrifva det som i vanlig correspondence förekommer, kan tiden vara tillräcklig att lära ett språk med all till dessa ändamål erforderlig färdighet, men att arbeta i Vetenskaperna och andra

dra lärda yrken, och i dem författa Arbeten på detta språk, så att de i det hänseende som är omförmäldt icke skola urskiljas ifrån deras som äro nationelle, torde icke gärna låta sig göra. Deremot och då ett dödt språk är upptaget, väntas icke färdedes i Arbeten uti Vetenskaperna att få se sjelfva språkets behagligheter, men allenast att det som deruppå författas är rätt och correct, och att Auctor känner språket i den grad, att han icke skrifver det efter sitt eget nationella språks art och genie, nemligen så, att en Svensk till exempel icke skrifver svensk Latin, en Fransman icke fransk Latin. Utom det som är anfördt, skulle en viss slags jalousie och förtrytsamhet deröfver, att någon af de moderna Nationerna ville likasom påtruga alla öfriga Europeiska Nationer sitt språk, att blifva antaget såsom de Lärdes språk, lägga ett märkligt hinder i vägen för en sådan öfverenskommelse. Detta synes också redan af erfarenheten vara tämligen bestyrkt i anseende dertill att, ehuru det franska, språket på fätt som är anfördt, blifvit för öfrigt så allmänt i Europa, äfven alla de som förtjena att räknas till de Lärdes class, äro deri åtminstone till en viss grad kunnige, att inge ännu gjort försök att utgifva sina Skrifter på franska språket, förutan några få Lärde i Sweitz och egentligen ifrån Basel, men hvilka räkna det franska språket för så godt som sitt modersmål.

Den förra af de anförda orsakerna torde samfällt med denna senare dertill hafva bidragit, att icke sådana förfök ännu blifvit gjorda af de Europeiske Lärde, åtminstone mycket fällan.

§. 11. Då af anförda skäl de förfök, som kunde göras att af något Europeiskt varande språk tillskapa en *Lingua eruditorum vernacula*, böra anses dels såsom icke nyttiga för Vetenskaperna och deras förkofran, dels såsom knappt möjliga att i verket ställa, och då Vetenskapernas bibehållande flor och tillväxt likväl fordra ett sådant språk, bör väl ett af de döda språken dertill väljas, när tillgång deraf kan vara, hvarigenom tillika nu varande Europeiska Nationers pretensioner på hvarandra och afund i denna delen försvinna. Då underfökning anställes om och huruvida något af de döda språken kunde vara det tjenligaste till detta ändamål, torde man lätt komma öfverens derom, att största skälet är på det latinska språkets sida för att återställa det i sin förra heder och återgifva detsamma sin så godt som förlorade rättighet. Detta språk är både tillräckligt och rikt, och innehafver de egenskaper, hvilka förut i denna Afhandling äro anmärkta och behöfvas att utgöra ett lämpligt de Lärdes språk. Ehuru mycket det latinska språket på en tid af 30 till 40 år blifvit vanvårdadt och nästan förföljdt, vore likväl ännu tid att tänka på dess upplifvande igen i detta af-

afseende, emedan den fedvanan är i Europa likväl ännu tämligen öfrig, att de, hvilka hafva studier till föremål, åtminstone till någon del, fastän icke med den flit som fordom, sysselsätta sig med detta språk, hvarigenom ännu så mycket lättare utväg kunde vara till dess upptagande på nytt såsom en *Lingua eruditorum vernacula*. Jag kan vid detta tillfälle icke undgå att förklara min förundran och i min lilla mån ifrå öfver deras dels okunnighet dels korta eftertanke, hvilka nu för tiden vilja utdömma det latinska språket ifrån allmänna Lärofäten såsom ett i deras mening pedantiskt gräl, som borttager ungdomens tid ifrån dess användande på nyttigare ämnen. Det vore önskligt att ungdomen icke på onyttigare sätt förspillede sin tid och den lilla del deraf, som nu vanligen och i allmänhet användes på det latinska språket, och det är ömkeligt att höra äfven åtskilliga af dem, som göra anspråk att vara ibland de mera upplysta, tala ur samma ton. De rätta grunderna, hvaruppå Vetenskaperna äro byggda och hafva upplifit, äro på det latinska språket uppgifna, och komma i en fortfarande framtid att bevaras som dyrbara skatter, ur hvilka de som lämpa sig till Vetenskaperna och föka att i dem rätt instrueras, alltid hafva att hämta förråder till en grundlig underbyggnad. Deras förlust skall blifva oersättlig, som vilja uppoffra sig till särskilda

lär-

lärdomsgrenar och icke kunna läsa de mångfalldiga äldre och nyare Auctors Skrifter, som på det latinska språket äro författade; såsom Newtons, Bernoulliers, Eulers, Frisis, med fleres i de mathematiska Vetenskaperna, äfvenledes och på lika sätt i andra lärdomsgrenar. Då detta språk skulle återigen upptagas att blifva de Lärdes eget, är jag likväl af den tanke, som i föregående §. är förklarad, att till detta ändamål icke behöfves någon närmare kännedom deraf, än att deruppå utan all oratorisk konst rätt correct och tydligt författa sina tankar, emedan någon så kallad latinsk värtalighet icke är nödig vid vetenskapers och andra lärda yrkens afhandlande. De många, så väl i Vetenskaperna som andra lärdomsgrenar, vid slutet af 17:de och långt in uppå det 18:de seklet af den tidens Lärde på Latin utkomna förträffliga Arbeten, kunna härutinnan tjena till efterdömen hvad sjelfva språket angår. Ett sådant det latinska språkets upplifvande på nytt att blifva de Lärdes eget språk, torde också ännu väcka dertill af naturen dånade Snillen att gå längre i dess uppodlande, än till nu omtalade behof är nödigt, och meddela den förnöjelse, som hvar och en detta språkets någorlunda kännare icke underlåter att inom sig röna, då han läser en efter gamla romerska Arbeten författad latinsk Skrift. Det torde förlåtas mig, som likväl någon tid lefvat i den latinska epoken, då man ännu räknade för en slags vällust att höra och läsa latinska Skrifter af sådan art, att jag hos mig bibehållit en så gammalmodig smak, som den att erfara en slags förkjusning vid läsningen af latinska Skrifter, som hafva dessa egenskaper.

Historisk och Critisk
A f h a n d l i n g

om

*de Böcker och Skrifter, tryckte eller otryckte,
som i Sverige blifvit författade af
Kongl. Personer;*

författad af

O L O F S U N D E L,

Actuarie i Riks.Archivet,

och

af K. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-
Academien med stora Priset belönt
År 1804.

Exempli documenta in illustri posita intueri. Liv.

I vår äldsta Historia förekomma flera bevis,
att Svenske Konungar, äfven under hedniska
tiden icke allenast gynnats, utan ock sjelfve
idkat Vetenskaper och Vitterhet. Den genom
Oden i Norden införda Afarnes Skaldkonst
saknar icke förtjenst. *Havamal* eller den högre
Sede-

Sedeläran, som innehåller föreskrifter för allmänna lefvernet, tillskrifves gemenligen Oden sjelf, ehuru språket icke synes medgifva en så hög ålder. Efter all sannolikhet är Sturlæson Författare till Eddan, sådan hon kommit till oss, hvaraf Havamal utgör en del. Ehuru de Lärefattser, dem Havamal innefattar, äro tagne af Odens Lärdomsbud, kan man likväl med fullt skäl fränkänna honom hedern att vara Författare till Havamal, och hans ryktbarhet förminskas ej derigenom på något sätt. Anledningen, hvarföre Oden blifvit ansedd såsom dess Författare, är tvifvelsutan den, att denna Skrift i ett kortt begrep framställer det förnämsta af Afarnes Sedelära *a*).

Runa Capitlet, som handlar om Runornas vidskepliga bruk, och är ett bihang till föregående Skrift, synes troligen derföre hafva blifvit Oden tillegnad, emedan deri uppräknas de underverk, som troddes kunna göras förmedels Runor. Om Författaren deraf gäller samma anmärkning, som är gjord vid Havamal.

En ibland de äldsta Skrifter, hvilka efter Odens tid blifvit tillegnad en Svensk Regent, är en Sång eller Qvæde om Ragnar, Sigurd Rings Son, det han sjelf föregifves hafva författat vid sin död och finnes i dess Saga anförd *b*).

Den

a) Botin Sv. Folk. Hist. I B. s. 123. Ifr. Ihres Br. till Lagerbring om den Isländska Eddan.

b) Botin s. 182.

Den handlar om hans krigsbedrifter; om det förakt Hjeltar böra hyfa för döden; om den fägnad, som väntade honom hos Baldurs Fader i Wallhall, och om den hämnd, som hans Söner en gång skulle fordra af hans mördare. Ragnar Lodbrok var, äfven som des sönare Gemål Kraka eller Aslög, förfaren i sin tids Vitterhet. Det berättas väl att Ragnar blifvit i Ängland kastad i en grop, att af ormar lefvande uppätas; men att han under dödsångsten skall hafva författat och affungit det omtallda Qvädet, är mindre sannolikt. Troligare synes, att des efterlemnade Gemål velat hedra sin Herre med detta Äreminne, som i gamla Handskrifter kallas både *Krakumal*, efter Aslögs förra namn Kraka, och *Bjarkamal*, efter ett äldre Poem af samma namn, hvori versslaget varit lika. Hon har ock derigenom fäkert förvarat minnet af en Svensk Regent. I Kongl. Academiens Nyare Handlingar c) har man väl lemnat i sitt värde om Aslög kan anses såsom qvädets författare; men man har sedermera äfven derstädes d) bestyrkt de skäl, som för sannolikheten deraf blifvit anförda.

Ingen af våre Regenter före christendomens införande i Riket har mera gynnat Vitterheten och des idkare, än den berömde Eisten Beli, Med-Regent hos Sigurd Ring. Såsom be-

vis derpå anføres, att han i sitt Hof underhållit flere Skalder. Denna sed varade till Birger Jarls tid. Affigten dermed var tvifvelsutan, att låta dem författa tidens Historia, hvilken merendels skrefs på vers. Man äger således anledning att fluta, det äfven Sveriges forðne Regenter älskat Kunskaper och i synnerhet vittra yrken *e*).

Ehuru de Gamles Skaldskap utgjorde tidens förnämsta yrke och omfattade Historien, Sedeläran samt andra philosophiska ämnen, var icke Poesien ensam det medel, hvarigenom Nordens Regenter förvärfvat sig anseende och högaktning för Lärdom och nyttiga Kunskaper. Vältaligheten i obunden stil ansågs äfven värdig deras uppmärksamhet och idkades af dem med framgång. En Konung Eriks angenäma fätt att framställa Ärenden för folksamlingar, skall hafva ådragit sig mycken uppmärksamhet både inom och utom Riket. Vestgötha Konungen Göthrik tillägges bland andra förtjenster äfven den att hafva varit färdeles vältalig *f*). Bland Christne Konungar hafva Sverker Carlsön, Måns Eriksön och Carl Knutson af sin samtid blifvit ihogkomne med loford för sin Vältalighet. I synnerhet vann Konung Carl Knutsons Tal till Ständerna på Arboga Riksdag år 1436 mycket bifall *g*).

Efter

e) Lagerbrings Sv. Hist. I D. f. 481.

f) Vitt. A. N. Handl. 4 Del. f. 123.

g) Ibid. f. 129.

Efter anförande af de få underrättelser, dem forntiden lemnat oss om Svenske Regenternes förtjenster såsom Författare under Hedniska och äldsta Christna tidhvarfven; hvilka antekningar lämpligen kunna tjena till Inledning, kommer jag till egentliga föremålet för min forskning: den af Kongl. Akademien äskade *Historiska och Critiska Afhandling om de Böcker och Skrifter, tryckte eller otryckte, som i Sverige blifvit författade af Kongl. Personer.*

Konung Erik af Pommern kommer endast af den anledning att här anföras, emedan man tillegnat honom ett *Chronicon sive Historica Narratio de Origine gentis Danorum, et de Regibus ejusdem gentis, & eorundem rebus gestis, a Dan primo Rege, usque ad Ericum Mennit CXVI. compendiose olim conscripta ab Erico, Daniæ Rege, Wartislai VII. Duc. Pom. filio, & nunc primum in lucem edita ab Erp. Lindenbruch, 4:o. 1603. p. p. 60.* Erik Benzeliuss den Yngre säger att de Danske icke gerna vilja medgifva, att Kon. Erik författat denna Bok, emedan han på flera ställen påstår dem härstamma från Svenskarne. Deremot föregifva Danskarne densamma på Konungens befallning vara skrifven af en Munk. Våre äldre inhemske Författare hafva likaledes bevisst, att Konung Erik af Pommern varit des's Författare *h*). I anledning af hvad här blifvit anfördt, borde man verkligen taga för afgjordt,

att Kon. Erik sjelf författat bemålte Chrönika; men att det icke så förhåller sig, är nu mera fullkomligen bevisat *i*).

Kon. Carl Knutsen hade under sina många-åriga resor genom Tysskland, Pölen, Ungern, Österrike och Böhmen samt der bivistade fältslag, tillika lärt sig åtskilliga språk *k*) och i synnerhet Latin. Man har äfven påstått, att han gifvit Kon. Casimir i Pölen första anledningen att låta Pölska Nationen lära detta språk. Vare härmed huru det vill, är imedlertid säkert, att han i de matematiska och astronomiska Vetenskaperna egde grundliga insigter *l*). Såsom Författare är Han endast känd för en Berättelse, på tyska språket författad, om de Penninglån, dem han år 1458 gjort Staden Danzig och Kon. Casimir i Pölen. Berättelsen, som aldrig blifvit tryckt, har följande titel: *Als hiernach geschrieben stehet, so ist mit Uns König Carl &c. gefahren, in dem grossen Getrauen und guten Glauben, als Wir armer vertriebener Herr zu Danzig gekommen, und in Preutzer Lande gewesen sein, in des Alldurchleucht. Grossmücht. Fürsten und Herrn, Herrn Casimir, von Gottes Gnaden König in Pohlen &c. Geleithe, so auch in der Stadt Dantzic Geleithe.* Hof-Rådet Warmholtz förvarade bland sina Samlingar en Handskrift af den-

na

i) Warmholtz Bibl. Hist. SveoGoth. 5 D. f. 178.

k) Hadorphs Rim-Chrön. f. 411.

l) Stiernmans Tal om lärda Vetensk. f. 70.

na Berättelse, skrifven med en i fjuttonde århundradet vanlig stil, ganska noga, på 32 sidor i fol. Kon. Carl klagar deri öfver Magistratens i Danzig otacksamhet emot sig samt vederlägger den ogrundade beskyllning, man gjort honom att hafva velat biträda Ordens-Herrarne i Preussen i deras uppfåt att göra sig mästare af Staden. Vidare inhämtas deraf, att Kon. Carl först länt Staden Femton Tusen Preussiska mark mot underpant af vissa Städer och Hus, samt sedan en anseelig summa, hvars belopp ej utfättes; att han för Kon. Casimirs räkning uppnegocierat minst 2000 Preussiska mark; att Kon. Christian i Danmark gifvit en vid namn Petter Francke penningar för att afdagataga Carl Knutsfon m. m.

Konung Carl Knutsfon förlorade icke allenast hufvudsumman, hvilken han förskjutit Danzig, utan ock de Pantgoods, dem han derföre innehade. I anledning deraf nödgade Konung Carl XII år 1704 Staden Danzig att till Grefliga Gyllenstiernska Huset återbetala denna gamla gäld, hvilken von Dalin *m)* uppgifver bestiga sig till 40 tusen R:dr. Af det qvittance, som Grefve Magnus Stenbock gifvit Staden Danzig, finnes, att lånet efter förskrifningen varit 15 tusen Preussiska Mark, hvilket aldeles instämmer med Kon. Carl Knutsfons berättelse. Hela hufvudstolen utgjorde således, efter sju
Preus-

m) Sv. Rik. Hist. 2 T. f. 745.

Preussiska mark på en mark lödig och $9\frac{8}{3}$ R:dr på en mark lödig, $19,775\frac{2}{4}$ R:dr; hvilket lån då tillfallit Gyllenstiernska Familjen *n*).

Konung GUSTAF I:s

Skrifter äro följande:

1:o. *Apologia, qua Christierni Regis Calumniæ, quibus apud omnes Romani Imperii Ordines regnum Suecicæ in odium atque contumeliam producere fuerat conatus, inter reliqua a Christianismo descivisse, ipsis inique exprobrans, evidenter refutantur, Svecorumque innocentia omnibus manifesta redditur. in 4:to. 1522.*

Höppener börjar sin Förtekning på Kongl. Bref och Placater med denna Förfvars-Skrift, och Stiernman *o*) tager för afgjordt, att Konung Gustaf sjelf författat den samma. Som jag hvarken kunnat få se sjelfva Skriften, hvilken nu är ganska fällsynt, eller någonstädes funnit skäl till den af Stiernman anförda uppgiften, lemnas åt framtiden att afgöra denna fråga.

2:o. *Någer Stycker aff then Danske Crönike ifrån Konung Woldemars tijd och hans efterkommande, ther inne the Svenske blifve fast groffueligen och med ofanning antastade. Teslikest the Svenskes rättfärdige och omgängelige gensvar, som the ingehande kunde förbigå, uthan ther sin ähre och gode rychte ändeligen försvare måste, ther til the äre trengde och förorsakade. Stockholm, Anno 1558. in 8:o. 10 ark.*

Ut.

n) Gr. Stenbocks Lefv. af Loenbom, f. 92.

o) Anonym. Cent. 1. f. 5.

Utdraget af Danska Rim-Chrönikan, hvilket framför vederläggningen är aftryckt, består af fyra ark och Svaret af sex. Detta senare har följande färskilda titel: *Een liten Chrönike och skemtigh för the Danske, doch ganska allffuareligh, ynkeligh och gruffueligh för the Svenske*; med Tänkspårk: Qui tacet consentire videtur. På andra sidan af titelbladet är Kongl. Svenska Vapnet stucket i trä, och på sista sidan af Boken finnas orden: *Tryckt i Stockholm, Anno 1558*. Tvänne gånger inom samma år upplades denna Chrönika, med någon skillnad så väl i titeln som texten.

Den ena upplagan har nyss anförde titel; den andra: *Sansfärdige Svar på någre Stycker uthi then Danske Crönike &c.* Till slut: *Stockholm 1558*.

Ehuru Danska Rim-Chrönikan före år 1558 flere gånger blifvit af trycket utgifven, synes Författaren till Svaret ej hafva känt någon annan än 1555 års upplaga. Svaret stadnar icke vid Konung Hans, såsom sjelfva Danska Rim-Chrönikan, utan ingår äfven i stridigheterna mellan Sverige och Danmark i Konung Gustafs senare regeringsår. Stiernman *p*) upp gifver Kon. Gustaf I. såsom Författare till detta Svar, anförande dervid en handskrifven Antekning af Kongl. Secreteraren Martinus Olavi Helsingius uti ett exemplar af denna Bok, genom hvilken antekning han intygat densamma

va-

vara af Kon. Gustaf sjelf författad. Celsius *q*) åberopar sig på ett annat, nemligen Sven Elofsfons vittnesbörd, hvarmed intygas, ”att Svaret mäkt af Kon. Gustafs egen mun diktadt (dicteradt) och tilhopa fatt är, där han velste besked om.” C. R. v. Celse deremot *r*) tror, att Biskop Peder Svart eller Sven Elofsfon på Konungens befallning författat Gensvaret. Skälet dertill hemtar han af det beröm, som derstädes på flera ställen tillägges Kon. Gustaf och hvilket von Celse anser mindre rimligt hafva flutit ur Konungens egen penna. Men som Konungen icke ensam författat Arbetet, synes detta inkast vara af ringa betydenhet. Att Konungen varit angelägen om utgifvandet af denna Skrift och dess utspidande bland allmänheten, ses af dess Bref till Kyrkoherden Carl i Tuna; dat. den 3 December 1558 *s*), beledsagadt med ett exemplar af denna Bok. Kyrkoherden Carl i Tuna var ej den ende, som erhöill exemplar deraf. Boken skickades äfven till andra goda män, tillika med en dylik skrifvelse.

Konungen säger väl deri ej uttryckligen att han sjelf är Författare, utan endast att han
icke

q) Gust. I. Hist. 2 Del. s. 327 i Noten. Ifr. J. Lexelii Disertatio de causis raritatis librorum 1741. 1743. under Ihres Præsid.

r) K. Bibl. Handl. 1 Del. s. 7.

s) Celsii Monumenta Pol. Eccl. s. 25.

icke velat låta de Danske blifva svarslöfe på deras Chrönika. För öfrigt anmodar han Kyrkoherden Carl att först själf genomläsa den medfända Boken och sedan tillåta andra att delta i läsningen deraf, på det de måtte förnimma, med hvad grund de Danske pläga mest umgå, och deraf lära taga sig för dem till vara, hvarpå största magt ligger, m. m.

Hvad man den tiden tänkte och äfven skriftligen vågade yttra om denna Bok, finnes af ett Göran Gyltas bref till en utländsk Förste, som uppehöll sig vid Svenska Hofvet. De ord, som synas angå den i fråga varande Boken, lyda således: "Thet finnes några meniskor, hvilka uthi thesse farligste tijder hållit för stor lust at förnöje the gamle tvedredhet med the Danske, och nu först svare til dhet, som alrede för Trettie år sedan af them skrifvit och dichtet är — — Vij fächte med the Danske genom sinälighe rijm — — —. Jag fänder Eder nu then Danske Rijmboken, på thet Eder Högmächtigheet må dömmе, om thet är så mycket verdt, att Vij för hennes skuld, skole tage ofс någon ny ovenskap eller kif före med the Danske, ock besynnerligen efter hon är icke ny, sålom then, som samme Rijm dichtede, meener; vthan af then gamble bok vtdragen, icke heller något ord tillagt; Och hafver jag confererat bådhe exemplaria tilsamman" *i*).

Hvad

Hvad för öfrigt Danska Rijm-Chrönikan angår, föregifves hon vara tryckt år 1501; men det tviflas mycket om verkligheten af denna upplaga, äfven så väl som om tvänne fenare af åren 1504 och 1541. Med fäkerhet vet man likväl att den första gången utgafs i Köpenhamn år 1533, i Malmö 1534, åter i Köpenhamn 1555, 1573 och 1613. Alla dessa upplagor äro nu mycket fällsynta. Af den som utkom 1555 (fäges i Danska Magazinet 1 Del. f. 28), har en Svensk Patriot, som förment, att Danska Rijm-Chrönikan då först var skriven i afstigt att smäda Svenska Nationen, tagit sig anledning att hvässa sin penna emot de Danske och år 1558 i Stockholm låtit trycka *Några stycken af den Danske Chrönike &c.*

I Skrifvelse af d. 17 Mars 1558 (Registr. f. 38) begär Konungen af sådan anledning att af Biskop Lars på någon tid få låna ”*Een af the gamle Danskes Historie Schriffvere benempt Johannes Saxo, hwilken mykitt och widlöffteligenn nog, såsom wij haffve förnummet, haffwer schreffwet och wtmålet the Danskes infödde och inplantede arth och onde natur, Och efter wij nu achte late något at schriffwe om the Danskes dygder, like szom the ofz Swenske wdi sine böker giort haffwe, som i wthan twill wel haffwe seedt och förnummet, ändock the ingen rhätt skäll eller fog thertil haffwe hafft, &c. — — opå thät man icke schall tage någre andre fremmen-de historyer til at describere the Danske medh, och*

man

man thäste bättre bewijsz haffwe kunne til at utsløfjere them, effter som för:ne theres Historicus skälff nog egenom sin egen schriffwelse thätt utwijszer til hwad ondt the off naturenn fødde och bevegne äre."

Häraf inhemtas ytterligare, huru mycken möda Konungen gjort sig vid Danska Rim-Chrönikans vederläggande. Att här vore fråga om något annat arbetes utgifvande, lär hvar och en sjelfmant medgifva, då både tiden och ämnets beskaffenhet så noga inträffa på den Skrift, hvars Författare Konungen efter all sannolikhet sjelf är.

Kon. Gustaf hade för öfrigt mycken lätthet att tala och höll alltid sjelf sina Tal från Thronen till Ständerna. Dessa Tal röja icke mindre behag, än styrka och pröfvad erfarenhet. Flera bland dem kunna anses såsom mästestycken. Af brist på skickliga Ämbetsmän nödgades Konungen sjelf att uppfatta Förordningar och Bref, att gifva sina Generaler Instructioner och författa de Regler, hvarefter Predikanterne i deras Lärebete hade att sig rätta *u*). Derigenom att Han sjelf talade för menigheten, vanns den förmon, att det som skulle framställas, icke på något fätt förvändes *v*). Konungens uppfostran hade ock blifvit lika vårdad, som hans naturligen stora egenskaper det förtjente. Vid 15 års ålder
an.

u) Vitt. A. Äldre Handl. 2 D. f. 138.

v) Celsii Hist. Företalet f. 8.

anförtroddes den åt de vid Upsala Lärefäte mest kunnige Män, såsom åt M. Erik Domproft, des slägtinge; åt M. Christopher Svart; M. Ingolph; M. Hendrich Sledhorn och M. Matheus, under hvilkas inseende han fullbordade sina studier derstädes *x*); att icke förtiga, huru mycket des förtrogna umgänge med tidens mest förfarne Män, såsom Doctor Hemming Gadd och flere, förökte des kunskaper *y*). Således kände han latinska språket, hvari han äfven på bästa fätt låtit undervisa sina Söner *z*). Svenska språket förstod och skref Konungen bättre, än man då i allmänhet gjorde, och roade sig vid lediga stunder att skrifva vers *a*). Såsom bevis på des kännedom af detta språk, behöfver man blott anföra des egenhändiga Brefvexling och högtidliga Tal. Upsala Bibliothek förvarar ett godt förråd af Konungens egna Bref, dem Palmköld af det gamla Canzliets Original till större delen med egen hand afskrifvit *b*). Denna uppgift förefaller mig likväl besynnerlig, emedan i Riks-Archivet nu finnes blott ett enda Original med Konungens egen hand och några få med des egen underskrift. För Palmköld lär det således hafva varit

x) P. Nigri Lik-Sermon öfver K. Göstaf, utgifven 1620 af Sylv. J. Phrygius. 4:o. f. 50.

y) P. Niger ibid.

z) Vitt. A. N. Handl. 4 D. f. 160.

a) Lagerbr. Sammandr. af Sv. Hist. 3 D. f. 17.

b) Celsii Hist. Förtalet f. 16.

rit svårt att urskilja, hvilka blifvit författade af Konungen och hvilka af andra.

Om dem af Konungens Tal, som kommit till vår tids kunskap, må följande anmärkas: Näst före sin Kongl. Kröning höll Konung Gustaf till Rådet ett ganska märkvärdigt Tal, hvari han med faderlig huldhet uppmanar Rådsherrarne att utan förbehåll yppa de betänkligheter de hade mot Hans Person, och låta honom dristeligen förstå allt hvad i framtiden kunde föranleda till ovilja eller obestånd. Den föreställning, som följde derpå, innehöll trenne Punkter af mindre betydelse *c*). Girs och Messenius fela, som anse denna föreställning hafva kommit från Ständerna och Rådet gemensamt.

Konungens allvarsamma Propositioner eller Framsättningar, som de den tiden kallades, på Vesterås Riksdag år 1527, hvari Rikets brister lifligt afskildras och botmedel, för ändamålet tillräcklige, derföre äskas, visa den åhoga, hvarmed den Store Konungen önskade afhjelpa uppkomna oredor, samt den styrka, med hvilken han uppgaf medlen till deras undanrödjande och till sitt Folks framtida fällhet *d*).

Vesterås Reces gick lyckligen i verkställighet, och Konungen försvarade dess grunder
på

c) Schönbergs Br. om Sv. Reg:sfättet. 3 Fl. f. 66.
Ifr. Tegels Gust. I. Hist. I Del. f. 186.

d) Schönberg a. st. f. 55.

på Riksdagen i Strengnäs år 1529 med vanlig styrka och vältalighet *e*). Konungens Svar till Böndernas Klagan i Upsala 1539 röjer, utom oförskräckt nit för den fanna Läran, mycken anda och kraft. Ett Utdrag deraf förtjenar anföras: "Thet skole J veta, gode Män, at J må
 "väl hoota, poeka och undfäija, så mycket E-
 "der synes, än må J (hvar Gudi syntes thet
 "tillstädja) mig drijffva och skilja ifrån Godz
 "och Ägodelar, från löst och fast, från hvar
 "then staake jagh äger i Sverige, från Hustru
 "och Barn (Gudh veet thet är migh fullkärt)
 "Ja, ifrån lijff och leffverne. Men ifrån Gvdz
 "Helige och reene Ordz lärdom, medh then
 "sanskyllighe Gvdz kundskap, som Jagh ther-
 "aff benunmit haffver, skole J migh aldrigh
 "skijlia, så länge hjerta är heelt och mitt blodh
 "är varmpt" *f*). Konungens förträffliga Tal, på Örebro Herredag 1540, om de olägenheter, som åtfölja Valriken, finnes utförligast hos Girs *g*). Då Konungen kände sitt slut nalkas, sammankallade han Ständerna till Stockholm, för att såsom forntidens Patriarcher tilldela sina Barn sista välsignelsen. Den 16 Junii 1560 låter Konungen leda sig upp i Riks-Salen, der Han, aflemnande sitt Testamente, talar med sådan styrka och vältalighet, att alle närvarande
 ut-

e) Schönberg a. st. f. 58.

f) P. Nigri Likfermon f. 81.

g) Gust. I. Hist. f. 174.

utbrista i tårar. Från Riks-Salen ledsagas Konungen af sina äldsta Söner, åtföljd af menigheten, som under tillönskan af tusende välfignelser beklagar sitt öde att ej längre få njuta frukten af en Huld Faders omvårdnad.

Konung ERIK XIV.

Af de Skrifter denne Konung författat, äger man kunskap om följande:

1:o. *Relation om Kon. Gustafs och desfs bögge Drottningars Begrafning.* Msc:t. Begynnes: Thette efterskrefne och til minnes anteknat, för efterkommanderne skuld, Höglöfl. Kongl. Maj:t Ädeligeste Her Eric med Gudz nåde then XIV:de Sveriges, Götis och Wendis Konungz Kostelige Meningh och Betenckiande &c.

v. Stiernman, som i Företalet till Eric XIV:s Historia af Tegel, f. 19, lemnar denna under rättelse, säger icke hvarifrån den är hemtad, icke heller hvarest Handskriften förvaras.

2:o. *Statuter och Articular emellan — — Her Erich then XIV:de &c. och Hans Konungzlige Mayestäts K. Bröder &c. stadgede, bevilligede och oryggelighen til ewigh tijdh bekrefftigedhe, vdi thet Herremöthe, som senest berammedt och hålledt vdi Arboghe .then 14:de daghen Aprilis, anno 1561. Testigeste then lijflige eedh, hwilken the Högbemelte Furster, högxbemelte Kongl. Mayt &c. theres K. Bröder vdi Hans Kongl. Majts &c. Kongl. cröning,*
hwar

hwar för sig udi synderheet, med hand och mun solenniter loffuet, gjordt och sworet, så ock medh breff och segel bekräftigedt haffue: Sammaledes then eed och thet general jurament, som alle Sweriges rikets Ständer och Inbyggere Högbemelte Kongl. Majt gjordt haffue; tryckt in 4:to år 1561, på 24 sid.

Deffe Artiklar, som bestå af 45 Punkter och handla om Förstarnes rättigheter och skyldigheter i afseende på deras förläningar, äro utom de bifogade Ederne omtryckte i Eric XIV:s Hist. af Tegel f. 12 — 27, samt i Utdrag af Celsius i K. Erics Histor. f. 55 — 65. De äro derföre märklige, att de anses såsom första rätta orsakerna till det missförstånd, hvilket sedan uppkom mellan Konungen och Hertigarne. Man måste väl å ena sidan medgifwa, att Konungen härigenom synes nog mycket hafva inskränkt sina Bröders magt, men å den andra är ostridigt, att de efter senare tiders tänkesätt icke innefatta någon obillighet. Då Kon. Eric dömdes förlustig sin Krona, anfördes dessa Artiklar bland hufvudskälen dertill, emedan han igenom dessa och dylika förpliktelser mellan sig och sina Bröder säges hafva trädt sin Faders Testamente för nära.

3:o. *Causæ belli inter Ericum XIV et Fredericum Danicæ Regem, sermone Latino explicatæ anno 1563. Ms.*

En Handskrift deraf förvaras i Riks-Archet, hvilken icke är Original. Johan Schef-
ferus

ferus *h*) kallar detta arbete justæ magnitudinis & eruditionis haud protritæ opusculum samt åberopar det på många ställen i sin Bok de antiquis verisqve regni Sveciæ insignibus. Han anför ock deraf ett Utdrag från f. 265 till 279, der Konungens ovederfägliga skäl upprepas mot de Danke, angående Svea Rikes enskillta Vapen Tre Kronor *i*). Konungen berättar derstädes, att, då Kon. Christian III i Danmark år 1543 förmälde sin Dotter med Churfursten August af Saxen, infattes tre Kronor första gången i Danska Vapnet. På de Svenskes dervid gjorde anmärkning svarades, att Poeter och Målare, enligt den bekanta regeln hos Horatius, äga lika rättighet att uppfinna bilder, och för öfrigt hade det icke skedt i någon förolämpande aflikt. Af Sigill, Stenskrifter och andra ojäfaktiga Handlingar visar Konungen, att Sverige ifrån Kon. Magni Ladulås tid alltid nyttjat Tre Kronor såsom sitt enskillta vapen. Latinska språket äger öfver allt i denna Skrift den renhet, som är oskiljaktig från Konungens arbeten på detta språk.

C. H. Uggla *k*) berättar att Handskriften till detta Kon:s arbete förvaras i Upsala Bibliothek, hvarmed tvifvelsutan förstås en Afskrift.

4:o. *En aman Skrift på Latin, Mjct; som*

IX Del.

D

be-

h) Svec. Litt. f. 29.

i) Stiernmanis Föret. till Tegel, f. 6.

k) Afhandl. om Tre Kron. Föret. f. VIII.

bëgynnes: Bene video te probasse Deum, Duci Carolo nihil male contigisse. At Dux Finlandiæ diu fuit in carcere detentus.

von Stiernman nämner denna Skrift på a. ft. men säger hvarken anledningen till dess författande, ämnet som den afhandlar, eller tiden då den blifvit skrifven.

5:to. *Diarium pro Anno 1563.* Ms.

Denna Konungens egenhändig Dagbok skall ovist af hvad anledning hafva kommit till Råds-Bibliotheket i Danzig. Warmholtz erhöll underrättelsen derom ur en Bok, kallad der Preussische Wahrsager, tr. år 1741. i 4:o, utan ortens eller Boktryckarens namn. Dagboken, som förmodligen innehåller Konungens anteckningar i någon Almanach, tros hafva kommit till Danzig på samma sätt som den för år 1567 blifvit förd till Pålen. Se nedan-före n:o 8.

6:o. *Dispositio cujusdam Orationis contra Danos ad Populum Holmice habitæ d. 10 Martii 1566.* Ms. i fol. 32 fidd.

Originallet, skrifvet med Konungens egen hand, finnes i Riks-Archivet. Stiernman har låtit förleda sig af Girs, som säger 1) att denna Oration blifvit hållen i Upsala. Lika ogrundad är den uppgiften att det skedd år 1564. Ty utom det, att den först anförde tiden finnes teknad på urskriften med en samtidig hand,

ta-

talar Konungen sjelf derom i sin Dagbok med följande ord: "Die 10 Martii (1566) tractavi
 "cum populo de his duobus articulis, an vel
 "lent pacem facere talem sicut Rex Daniæ per
 "Danzeum petierat, aut si illa pax displiceret,
 "qualem pacem Danis concedere deberem."

Oration innehåller följande delar: 1:o Exordium. 2:o Propositio. a) Cum populo consultarem, utrum velint se Danis submittere & dedere vel legitimam defensionem prosequi. b) Vt meam excutationem de oblaeis criminibus facerem. 3:o Narratio. 4:o Definitio. 5:o Exemplum. 6:o Autoritas. Nästan hela Utkastet är skrifvet på Latin. — Secunda propositio est Confutatio. 1:o Studium. 2:o Nomen. 3:o Affectus. 4:o Facultates. Ehuru detta icke kan anses för annat än första utkastet, utgör det dock åtta ark. Hvar och en Hufvud-afdelning innefattar mindre afdelningar, hvilka till sitt väfendtliga innehåll äro utkastade. Konungen vann sin affigt; ty den 15 Mars svarade Ständerna, att friden med Danmark icke borde antagas med andra vilkor, än dem Konungen redan föreslagit.

7:o *Commentaria Historica pro Anno 1566.* Ms.

Originalen förvaras i Upsala Bibliothek och är aftryckt i Celsii Monumenta Pol. Eccl. p. 223—254 samt på Svenska öfversatt i Fants Handl. till uplysning af Sv. Hist. 2 St. f. 11—48.

Om dessa Anteckningars trovärdighet och

den Høge Författarens förtjenster af Historien är man bäst i stånd att dömma vid läsningen af Celsii Hist. öfver K. Erik XIV. — Uppgifter derur förekomma öfver allt vid anförande af det årets händelser, och ingenstädes synes Historieskrifvaren hafva tviflat om deras pålitlighet. Som denna Skrift så nyligen blifvit Allmänheten meddelad på modersmålet, anses något utdrag derur öfverflödigt.

2:o. *Diarium pro Anno 1567.* Ms.

Original-Handschriften förvarades år 1789 uti Horniska Bibliotheket på Fouglevik. Ett utdrag deraf på Latin är tryckt i Kongl. Bibliothekets Handl. 1 B. 2 D. f. 56 — 62; hela Dagboken är på Svenska öfversatt i Fants Handlingar till Uplysning af Sv. Hist. 2 St. f. 49 — 71. Hvilka öden denna Bok undergått, ses så väl på nyss anförde ställe som hos Warmholtz N:o 3126. Samma omdöme, som blifvit fäldt öfver föregående Numer, gäller äfven om denne. Af Beskrifningen öfver Kongl. Lust - Slottet Drottningholm inhemtas, att en Konung Erics Dagbok för år 1567, 2 Voll: i 4:t, derstädes förvaras, men huruvida den är enlig med föregående Diarium, känner jag icke.

I detta årets Dagbok har Konungen för den 19 Maji anteknat, att då han den dagen ärnade tala till de i Upsala församlade Ständer, kunde dess egenhändiga Concept för trolöshet af en Petrus Luderus icke igenfås, utan nöd-

gades Kon. oberedd tala inför Allmänheten. Större delen af Ständerna besvarade detta Tal med beskedlighet, undantagande Prästerna, såsom Konungen sjelf yttrar sig i Dagboken. En den 16 Maji förefallen händelse, den Kon. på anförde ställe äfven omtalar, är af lika fällsam beskaffenhet. På vägen mellan Flötsfund och Upsala blef Konungen plötsligen öfvergifven af hela sin betjening, så att han skymfiligen i folkets åsyn nödgades gå till fot in i Staden, der han af ingen utom af Ärke-Biskopen och Nils Gyllenstierna blef emottagen.

9:o. *Diarium pro Anno 1568. Mst.*

Af Eric Larsson Runells (Palmkölds) Register öfver Riks-Archivets Åcter finnes, att Kon. Erics Diarium för detta år in 4:to derstädes i Kon. Carl XI:s tid var förvaradt; äfven som en annan bok in 4:to lagd till samma år; men innehållande Kon. Erics *Annotationes Anni 1569*. Den förre af dessa Böcker säges hafva varit "vthi blåt posement och förgylt på bladen, teknad med Lit. F." Således är otvifvelaktigt att åtminstone en afskrift deraf, om ej hufvudskriften, då funnits. Om dess öden efter den tiden saknas alla underrättelser.

10:o. *Liber Astronomicus Judiciarius Variorum in Svecia nativitates concernens. Mst. in 4:to.*

Originalen till denna Bok, hvilken jag icke ägt tillfälle att se, förvaras, enligt Stiernmans uppgift, i Rålambska Bibliotheket på Hög-sjö.

fjö. Utom andra Vetenskaper var Kon. Eric i synnerhet förfaren i Astrologien, som Stjernkunskapen den tiden kallades. I stället att afhandlas på ett för Samhällslefnaden gagnande sätt, föranledde den ofta till vantro, spådomar och fåfänga uträkningar af stjernornas inflytande på människors öden. Kon. Eric, af naturen fallen för misstänksamhet, förbättrade icke sitt tillstånd genom denna vetenskap.

11:o *Ved rläggnng på de Kon. Eric gjorde Beskyllningar och tillvitelser, efter Slutkonstens regler uppsatt. Mst.*

Konungens egenhändigga Concept, bestående af åtta ark i folio, finnes i Riks-Archivet. Till de prof, dem Cellius *m*) deraf anført, torde mig tillåtas bifoga några af de märkligare:

A divisione. Rex Danicæ (efter den formeln i Logican, som kallas *Bocardo*).

”Jagh begynte icke först Feiden, Jagh
 ”bröth icke förbundet först, Jagh haffver
 ”icke först thaged hans wapen, Jagh haff-
 ”ver icke skelth honom först, Jagh hade icke
 ”någed ifrån Honom, Jagh gjorde Hans Sen-
 ”ningebudh ingen oret, Jagh gjorde Hans Vn-
 ”derfåther ingen skade thill landh eller watn,
 ”Jagh haffver icke öfverfalled oätwarned Hans
 ”Bundsförwanther, Jagh haffver icke förbudet
 ”Handel och Wandel, som war i min Herrä
 ”Faders tijd, och snarast sagt ingen oret Ho-
 ”nom giort.”

”Hwar

"Hwar och een som icke någre sådane or-
"faker giffver, han är uthan skuld."

"Såå haffver Jagh icke begynth Feiden."

Quare non sit pax facta.

A Causis (Festino).

"När alle godhe fredz medel fathas, kann
"mann icke göra fredh."

"Thet gamle haat, som the Danske thil
"Sweriges Rijke och thess Konunger hade, thet
"wille the icke öfvergifve, Inge gode Con-
"ditioner wille the föreslåå, som tjenlige wa-
"ra kunne, the wille icke heller Sjelfve, som
"Feiden begynt hade, beskicke om freden,
"vthen igenom fredhs handel fökthe thilfälle
"thil at bringe tvedrecht thilwäge, som nu
"skeedt är thil videre Feide."

"Therföre kunne Jagh icke komme thil
"någen fred."

Ab impossibili. Poloni & Lubecenses (Festino).

"Thet kann icke skee freed, när fiender-
"ne begäre thet som icke i ens macht är."

"Kongen af Pålen och the Lybske begäre-
"de thet, som man icke rådde om."

"(Expositio: Thet war at mann skulle gö-
"re freed medh the Danske)."

"Såå kunne mann icke göra freedh."

Quid acciderit (Ferio).

"Thet man gör i wanweth, böör icke
"reknes för full gerningh."

"Konunger kunne och bliffve wanwettige.

"Såå

”Száå moste mann thet i wanwett fkeer, icke
 ”thilmäthe sijn Konungh föör full ogerningh.”

De famulis (Datifi).

”Thet ääre onde thienere, som det gode,
 ”thil thet högste förmanthe, icke göre; mään
 ”thet onde föör eth ord skul fullölie.”

”Hwar och een ond thienere äär straff
 ”wärd.”

”Száå ähre the straff werde, som såå göre
 ”som förmelt äär.”

Denna Syllogism har afseende på Slotts-
 fogden Pehr Gadd, hvilken på ett mundtligt
 bud ifrån Kon. fullföljde det af honom sjelf
 påbegynta mordet.

Diabolicum (Slauraffium).

”Kongen aff Szverie haffver fredh medh
 ”Ryssen, therföre haffver hann giorth sådane
 ”gerninger som Ryssen.”

”Thy then ther haffver fredh, hann gör
 ”oräth.”

”Száå motte förthenskul Kongen i Sverie
 ”haffve misshandlat såsom fkeer i Rymland.”

12:o. *Articuli Relationis Epici XIV Regis
 Captivi, quid in captivitate intellexerit. Dat. Arosta
 d. 1 Dec. Anno 1573. Msc.*

Hufvudskriften på Latin finnes i Riks-Ar-
 chivet och tryckt i Kongl. Bibliothekets Handl.
 1 Band. 2 D. f. 62—64. Sedan Kon. Eric be-
 rättat de många tillbud af befrielse och åter-
 ställande i sin värdighet honom blifvit gjorda

emot

emot vissa vilkor, hvilka såsom stridande emot Fäderneslandets fannskyldiga väl han aldeles afslagit m. m., förfäkrar den olycklige Konungen, att alt således i fanning förelupit som anfördt blifvit, och begär att för dessa trogna uppgifter antingen på Svartsjö eller annorstädes erhålla mera frihet; att få hafva hustru och barn hos sig, vistas i dagsljuset och fria luften, plantera träd, hafva böcker, papper och andra förnödenheter m. m. Framför alt anhåller han om den förmon, att till underhandling med honom ingen må nyttjas, som hatar det Kongl. Blodet.

15:o. *Argumentationes pro Jure hæreditario R. Erici XIV &c. et Rationes, quibus declaratur, conjugium Regis ejusdem cum Regina Catharina Magni Filia &c. legitimum esse: Filiisque ex hoc matrimonio, quos ex Ea geniturus est, idem jus hæreditarium pertinere in perpetuum Regnorum Suetiæ, Gothorum, Vandalorumque illisque adjacentium, nec non & tribus filiis quos genuit & procreavit ex Eadem Henricum, Gustavum & Arnoldum se legitimos censere & pronunciare; idque rationibus manifestis probabitur. Msc.*

M. Antonii Coccii Sabellici Opera (två Tom. i fol. Basel 1558), som förvaras i Antiquitets-Archivet, har tillhört Kon. Eric XIV, hvilken i sitt Fängelse på Örbyhus härmed ifyllt alla bräddar och icke fulltryckta sidor. Konungen synes dervid icke hafva nyttjat bläck, utan sot eller

eller kol, blandadt i vatten. Secreteraren i Antiquitets-Archivet Helin har deraf tagit en affkrift på 56 ark. Första tredjedelen deraf är på Svenska och alla bevis efter slutkonstens regler, ställde i en kedja af Syllogismer. De öfrige två tredjedelarne äro på Latin och innehålla: Utkast till försvar för Konungen, att han icke varit vållande till Danska kriget, att han icke brukat tyranni, utan straffat Rebeller och Majestäts-förbrytare. Peringsköld *n)* kallar dessa antekningar totidem heroici ingenii monumenta atque specimina. Att Kon. Eric varit väl bevandrad i Scholastiska slutkonsten, bevises få väl häraf som af de under N:o 11 anförda slutföljder.

14:o. *Utkast till Krigskonsten. Msc.*

Scheffer *o)* anför följande ord derom: De ordinandis aciebus & re militari aliqua, sed imperfecta, quæ extant propria Regis manuscripta, & explicata idoneis picturis & imaginibus, ut ipse vidi, elaborata ab Eo in carcere, cum nonnullis aliis, præsertim de obsequio subditorum Regi debito; verum inutilis & ipsis atque imperfectis. Det vittnar om mycken insigt i Krigskonsten och den mathematiska Vetenskapen. Matheseos-Professoren i Upsala Mart. Gestrinius talar *p)* derom således: "Ericum XIV
"tan-

n) Vita Theodorici p. 507.

o) Svecia Litt. f. 28.

p) Demonstr. Libri VI. in Geometriam Euclidis, tr. i Upsala 1637, in 4:to, i Dedication.

”tantam rerum Mathematicarum cognitionem
 ”adeptum esse refertur — — ut sui temporis
 ”artificibus merito adnumerari potuerit.” Ingen
 af våra Bibliographen har efter Scheffers tid
 haft sig bekant, hvarest dettå Mst förvaras el-
 ler om det ännu finnes i behåll, utom Stiern-
 man i företalet till Tegel. Han säger väl att
 det finnes, men efter vanan nämnas hvarken
 orten eller beskaftenheten deraf.

15:o. *Ä. B. Johannis Magni Svea och Götha
 Chrönika, på Svenska öfversätt. Mst i Antiqui-
 tets-Archivet.*

Denna öfversättning har Kon. Eric gjort
 i sitt Fängelse på Örbyhus, ej Örebro, såsom
 Joh. Mollerus *q)* orätt föregifver. Ingen an-
 nan tilläggning finnes Konungen dervid hafva
 gjort, än att han öfver hvar Konung tillsatt
 några latinska vers. Handskriften innehades
 efter Kon. Erics död först af Hertig Carl; men
 kom sedan till Kongl. Pålka Bibliotheket,
 hvarifrån den slutligen inlöstes af Kongl. Rådet
 Friherre Clas Rålamb och skänktes till Anti-
 quitets-Archivet *r)*.

16:o. *Tvänne Bot-Psalmier på Svenska och tvän-
 ne på Latin.*

De förre finnas i vår nu brukliga Psalm-
 Bok under N:o 248: Beklaga af alt mitt sin-
 ne

q) Hypomnemata ad Joh. Schefferi Sv. Litt. p. 27.

r) Warmholtz N:o 2498. Ifr. Jöchers Gel. Lex. in 4:o,
 2 B. f. 382.

ne &c. äfven antagen i Danska Psalmboken, och N:o 249: O! Gud hvem skall jag klaga &c. öfverfatt på Tyska af Fr. Rhodus. De sednare äro: In Te, Domine, speravi &c. Item: Cor mundum crea in me Deus &c. hvartill Konungen äfven skall hafva fatt Musiken, i hvilken konst han var mycket förfaren s). Författaren till Svenskt Musikaliskt Lexicon t) berättar, att Kon. Eric under sin svärmodighet till större delen sammanfatt de fleste Molltoner, hvilka före den tiden icke voro mycket bruklige. Jag lämnar detta i sitt värde, så vida uppgiften icke är beledsagad med något historiskt vittnesbörd. År 1562 den 3 Junii höll Konungen ett Seger-Intog i Stockholms Stad, hvarvid de Fångar och Fanor, som vintern förut blifvit eröfrade, fördes framför Konungen. På befallning speltes då den Psalm, som Kongl. Maj:t sjelf sammanfatt. Ceremonielet vid det tillfället lyder derom således: "Spälmännen och Musici schole vahre förordnede bådhe in arcu triumphali, tesligest annersteths vdi Hvsen, ther Hans Kongl. Maj:t framdrager, schall och synnerligen then Psalm figureres, som Kongl. Mitt Sielff haffuer componerett." Den Psalm, om hvilken här är fråga, måste hafva varit någondera af de Latinska. Huru innerligt Konungen varit rörd öfver sina begångna brott

s) Schefferi Sv. Litt. f. 48.

t) f. 216.

brott samt huru mycken förtröstan han haft till Guds Nåd, synes af de Svenska Psalmerna, hvilka Konungen berättas hafva författat under sin fångenskap, och af hvilka N:o 249 i synnerhet är lämpad till dets enskilda svåra belägenhet under fångenskapen. De visa detsutom, att Konungen ägt en sann känsla af Religions-fanningarnes vilshet och att han deri sökte sin enda tröst.

17:o. *Inskrifter på Minnesvårdar öfver Peder Axelsön Banér och Herr Sten Svantesön Sture; på Svenska Rim n).* Den förre är på minnesvården i Upsala Domkyrka och Sturiska Graf-Choret inhuggen. Den sednare blef aldrig verkställd; men kan läsas i Peringskölds Monumenta Uplandica.

18:o. *Oratio pro Liberatione. Msc.*

Hufvudskriften i Riks-Archivet är blott första utkastet och innehåller på ett halft ark: 1:o Exordium i 7 punkter. 2:o Narratio. 3:o Propositio. a) An alium Regem habeant. b) Quapropter mihi infensi. c) Non esse justum, ut me captivent aut trucident Suetti. 4:o Exempla interna & externa. 5:o Sententia. 6:o Similitudo. 7:o Conclusio. Af innehållet är ostridigt, att detta utkast blifvit gjordt år 1567 under Konungens vistande på Svartsjö, då han itundom icke kunde öfvertygas derom, att han ännu var Konung.

19:o.

n) Vitt. Acad. N. Handl. 4 D. f. 162. Hift. Upplys. 1 D. f. 25. Peringsk. Mon. Upl. 2 T. p. 90, 91.

19:o. *Dagbok på Örby Slott*, skrifven på Latin, förvarades i Riks-Archivet, men gick förlorad genom den olyckliga Slottsbranden år 1697 v).

Af Konungens egenhändigas Brefvexling må följande prof anföras: Epistola ad Johannem Fratrem, Dat. Holmiæ ex Carcere, på Latin, är tryckt i Acta Litt. Sv. 1721, f. 149, och i Account of Livonia. Lond. 1701, f. 109. Redighet i tankarne och smak i uttrycken råda der öfver alt. Vid läsningen deraf kan man icke annat, än röras af medlidande öfver den olyckliga Monarken, hvilken dock med ståndaktighet synes hafva uthärdat sitt öde. Ett Bref till Hertig Johan, dat. Svartfjö den 26 Aug. 1567, skrifvet under Konungens svårmodiga tillstånd, är tryckt i Stockholms Magazin, 3 Del. f. 57. Konungens egna ord äro följande: "The Fremmende, som Ofs hate, kunne af "wårt blod föge warde mättede; Uthaf the In- "ländske hafve wij thet eij förskylledt, hwar- "före wij och förhoppes Ed. kärligheet war- "der sig heller beslitendes, at öfwerwinna Ofs "med dygd och fromheet, än medh haat och "wrede, så blifwer Ed. K:s Regemente teste "lycksammare och berömligare både för Gud "och människor." Derefter anholder Konungen, att hans vilkor åtminstone icke må blifva sämre, än Hertigens voro, den tid han var i des-
våld;

våld; och kunde sådant icke medgifvas, begär Konungen lejd att få refa ur Riket. — Patent och Svar till åtskillige Hertig Johans publice-rade och utgångne Beskyllnings-Punkter synes, ehuru odateradt, vara skrifvet i Augusti eller September månader 1568. Förfvaret finnes vara ändradt med Konungens egen hand x).

Af hvad således blifvit anfördt om Kon. Erics Böcker och Skrifter, äro desS Snille och Kunskaper oftridiga. Såsom Kron-Prins gjorde han stora framsteg i Tactik, Mechanik, Naturkunnighet och i synnerhet i Astrologien. Härjemte ägde han äfven af naturen och likasom i arf mycken vältalighet, behagligt utseende och angenäma umgängsgåfvor, samt omtalades vid manliga år såsom en af de inest lysande Prinzar i Euröpa y). Bland samtida Regenter ansågs han äga den största lärdom till och med i de Vetenskaper, som icke egentligen fordras af Förstar. Sin vältalighet har han icke allenast ådagalagt genom ofvan uppräknade vidlyftigare arbeten, utan ock genom sina Tal till Ständerna vid Riksmöten och för Arméen i Fält. I Historien hade Konungen stor insigt, hvarpå han i synnerhet lemnat bevis i sin Afhandling om Orsakerna till Kriget med Danmark, der frågan om Sveriges vapen Tre Kronor afgöres och alla inkast deremot besvaras.

Med

x) Runells eller Palmkölds Register N:o 18 år 1568.

y) Celsii Hist. f. 9, 10.

Med sorgfällighet fökte äfven Konungen att erhålla någon godkänd Författare af Svenska Historien. I sådan affigt förordnade han sin Utländske Secreterare Petrus Marsilius att vara Historiograph. Enligt des skriftliga förbindelse af den 1 April 1566 utfäste Marsilius sig att skriva Svenska Historien till den tiden i fem Böcker, hvilket likväl icke blef fullgjordt. Deremot finnes af honom i Upsala Bibliothek en Historia om orsakerna till Danska Kriget, hvilken han skrivit i Paris vid slutet af samma år. Som Kon. sjelf redan tre år förut afhandlat samma ämne, vore jämförelsen mellan bägge dessa Skrifter vigtig, för att se i hvad mon Marsilius skiljer sig från Konungen.

Konung JOHAN III

förstod bland andra språk det Latinska, Tyska, Italienska och Engelska, samt äfven någorlunda det Grekiska och Fransyska, så att han på hvardera af dem kunde utföra sina tankar. Hvad des Sakkunskap angår, berättar Biskopen i Strengnäs M. Petrus Jonæ, att då Kon. några gånger i Upsala Domkyrka sammankallade Professorerna, kunde desse icke annat än beundra den insigt och skarpsinnighet, hvaraf han under samtalen ådagalade tillförlitliga prof. I synnerhet ansågs Konung Johan äga mycken kunskap i Politiska ämnen och Naturkunnigheten.

heten. På sina resor till England och Pålen inhemtade han en mängd förträffliga lärdomar, hvarmed han ökade och stadgade sitt från ungdomen genom grundlig undervisning samlade kunskapsförråd. Om dessa underrättelser, såsom hemtade ur Sylv. Phrygii Oration om Kon. Johans lefnad (tr. 1620 i 4:t) och Jac. Typotii Laudatio Funebri, mera röja Lofthalaren, än Historieskrifvaren, är likväl af andra vittnesbörd ostridigt, att man icke kan fränkänna Kon. Johan den vidsträckta språkkunskap och beläsenhet, hvarföre K. Gustafs Söner så allmänt äro kände. Detta oaktadt har jag icke funnit något af K. Johan författadt arbete, som kunnat hänföras till föremål för min granskning.

Hertig JOHAN af Östergöthland,
Son af Kon. Johan III och Gunila Bjelke, föddes i Uplala den $\frac{1}{2}$ ² April 1589; först Hertig af Finland och Grefve till Åland, sedan Hertig af Östergöthland och Dalarne; gift år 1612 med Prinseßan Maria Elisabeth, Kon. Carl IX:s Dotter; död i Vadstena den 5 Mars 1618. Har författat följande Skrifter, nemligen:

1:o. *Oratio de beneficiis a Rege Gustavo 1:mo, Regno Sveciæ præstitis: pronunciata in præsentia Senatorum & Episcoporum.* Msct. Anføres af von Stiernman i dess Bibl. SveoGoth. 2 T. f. 79; men han nämner icke, om eller hvarest den finnes.

2:o. *Affägelse - Skrift*, hvarigenom Hertigen afstår sin rättighet att tillträda Regeringen, efter Kon. Sigismunds affättande.

Finnes införd i Exegetis Historica. Dessutom är af Historien bekant, att Hertigen under krigsoroligheterna ådagalagt tapperhet genom sitt anförande och krigskunskap genom sina skriftliga förslag till Kon. Gustaf Adolph 2). Sylvester Phrygius, hvilken öfver Hertig Johan hållit Likpredikan, tryckt år 1618, tillägger honom der de högsta loford för vördnad mot Gud, kärlek till sin Gemål, välvilja mot medmänniskor, välgörenhet mot de fattiga m. m. För öfrigt säges han der hafva förstått Tyska språket lika fullkomligt som en hemfödd Tyisk; men Latin och Italienska endast så mycket, att han, när så behöfdes, kunde begagna sig deraf efter nödtorften a).

Konung CARL IX.

Följande Böcker och Skrifter äro af denne Konung författade, nemligen:

1:o. *Utdrag ur Svenska Chrönikor om alla Sveriges Konungar*. På Svenska.

Originalet, skrifvet på sex ark i fol. med Konungens egen hand, förvaras i Rikets Archiv, med titel:

”Hurre

2) Hallenberg Gust. Ad. Hist. 4 B. f. 102. Ifr. Gjörwells Sv. Archivum 1792.

a) S. Phrygii Likpred. f. 1, 32.

”Hurre många Konungger fåm hafve varet i Swerge efter Mesters Larsles mening, fåm war ErkeBiskopp i Wpsale.”

Beskrifver hundrade Konungar i Sverige och flutar med Kon. Christian II. Såsom exempel må anföras hvad der anmärkes om den sistnämnde: ”Krister, Konung Hanses Sån, ”haffuer warett en gruffueligh Tiran, såfåm ”huarken haffuer hållet breff, lyffte, ord häler Tillsieller, såfåm Hans Historia klarlige ”giffuer tilkenne och är Honom fördenkull ”så gångett, såfåm Han haffuer handlett til, ”at Han haffuer måst dö i fengelse, och för- ”iäget från land och fålck, men förnemde ”Konung Krister hade aldriugh wunnet Sverge, ”heller wardett tes mechtigh, myckett mindre ”fått bruke sin Tiranniske wilie, emott de ”Svenske, huar Han icke hade haft någre aff ”de Swenske medh sig, såfåm altidh för fke ”plägedhe, så fkedde tett och nu, at många ”aff the Svenske hölle medh Konungh Krister, ”ibland huilke Erkebiskopp Gösta wäll ten ”förnemste en rätt ond och förgiftigh menni- ”ske och är så te Swenskes olycke och jemner ”altidh kåmmen, dem til fördärff igenom teres ”egen tilhielp, och inbyrdes oenighett, om ”dem nu står til at råde, är Gudh mechtigh ”från olycke beuare och hielpe Och at de för ”altingh sigh tage til ware för fremmende Här.

”fkapp, för Swenfkes Historier giffue tilkänne,
 ”at tett haffuer warett dem til liten vinit.”

Såsom det af Konungens egen öfverskrift synes, lär han mestedels hafva hemtat de Historiska uppgifterna ur Laurentii Petri Chrönika; men om man rådfrågar sjelfva Utdraget, finnes lättligen att han äfven nyttjat andra källor. Ehuru stilen är mindre vårdad, äger dock detta arbete sin förtjenst i afseende på de omdömen, hvarmed de Historiske Händelserne äro beledsagade. Eric Jöranssön Tegel *b)* berömmar detta Utdrag i synnerhet för de meningar och omdömen, dem Konungen på flere ställen yttrat om Sveriges forna Regenter *c)*.

2:o. *Rim - Chrönika*. Trycktes i Stockholm år 1759 i 4:t af då varande Assessoren i Antiquitets - Archivet, sedan Banco - Commisfarien Bengt Bergius. Warmholtz *d)* ogillar alldeles det omdöme Christ. Gryphius *e)* derom fällt samt påstår att denne derpå fatt större värde, än det i sig sjelft förtjenar, med tillägg att det endast blifvit nyttigt genom de Bilagor, dem Utgifvaren tillagt. Utan att ingå i pröfning af de skäl Warmholtz kunnat hafva till ett sådant yttrande, anmärker man blott att nästan allt hvad Konungen deri berättat, är af samtida Handlingar bestrykt.

Då

b) Gust. I:s Hist. i Dedicat. till K. Gustaf Adolph.

c) Warmholtz a. st. N:o 2506. Puffendorf de Rebus Svec.

d) Bibl. Sv. 6-te D. f. 167. N:o 3312.

e) Appar. de Scriptor. Hist. Sec. XVII. illustr. p. 550.

Då Schönberg *f*) talar om Rådets förhållande emot Svenska Konungahuset, anser han icke Kon. Carls Rim-Chrönika nog oväldig, att dervid till bevis kunna åberopas, ehuru han medgifver att hvad Konungen derom skrifvit, i synnerhet fidd. 52, 59, 64, 75 och flarestädes (i Bergii Upplaga) förtjenar läsas. Slutligen yttrar han sig likväl till Rim-Chrönikans fördel, sägande: "Det är dock nogslamt af andra Handlingar bestrykt, hvad der skrives, att de förnämste i den tiden täflat om väldet, alle veriat Herrar vara; men de fleste i Rådet påsyftat, det Råds-Personer, till ett ringa antal, skulle få hela Rikets styrelse i sin hand" *g*). Han har icke heller något att invända emot det som Konungen yttrat om Sigismunds bortskickande till Pålen; hvilket den Høge Författaren kallar ett oråd, som af ingen kan försvaras. Att denna efter tidens sed rimvis författade berättelse, som utom rimsluten icke äger någon förvandskap med poesien, i märkelig mån upplyser Svenska Häfderna, lär således kunna tagas för afgjort.

Anförandet af obetydliga omständigheter kan anses såsom ett fel i en Historia, under hvilken egenkap arbetet egentligen bör betraktas. Utom tidens ohyllade och stötande talfätt, hvaraf äfven Kon. Gustaf Adolph någon-

f) Br. om Sv. Reger. Sättet, 3 Fl. s. 132.

g) Derst. s. 133.

gonstades sig betjent, hedrar det verkligen den Høge Författaren, att han icke i sina berättelser inblandat någon märkbar sinnesförbittring. Vid läsning af Kon. Carl IX:s egna Skrifter, finnes der mera moderation och sinnets återhållsamhet, än som vanligen förmärkes i de under dets Namn utfärdade Påbud och Skrifvelser till enskilda personer. Men härvid bör märkas dels att tidens lynne icke medförde större hyfsning, dels att hvad nu för tiden anses hårdt och stötande, skådades då från en annan synpunkt. Således torde någon Läsare af dets Skrifter lättligen falla på den tanken, att de hårda utlåtelse, som honom tillägnas, böra delas mellan Konungens eldiga lynne och nitfulla bemödande för Rikets bästa, dets Anhängares missförstådda nit och öfverdrifna partiskhet, samt tidens mindre grannligheten att slöta andras egenkärlek. I sådant afseende torde de beskyllningar, som Konungen tilläggas, något kunna mildras och dets utfägor lindrigare bedömmas, än hittills i allmänhet skedd.

På det Läsaren sjelf må dömma, antingen Konungen framställer händelserna i sin rätta dag eller skildrar dem på ett mot naturen och sakens beskaffenhet stridande sätt, vill jag anföra några prof, som tillika kunna upplysa i hvad mån förutslagde omdömen äga grund. Om Svenska Råds-Herrarne yttrar sig Konungen således: s. 58.

"Rikfens Råd hafva de förfpilt,
 "Förty the hafve mäst all den kost
 "Bortdrucket i win och most,
 "Och Perlor hängt med gyllene stycke
 "På deres Fruers hjerte och bryfte.
 "Af det som man hafver til Kriget utlagt,
 "Deraf hafva de fört deras prakt,
 "Bonden hafver måst hjälpen utbäre,
 "På det de kunde deres Ståt utföre;
 "Deremot hafver Krigsmannen lidit nöd,
 "Och många för hunger skull blifvit död.
 "De hafve och i all stund och tid
 "Haft deres hug och daglige ijd,
 "Huru de kunde göra mig ofåte
 "Med min Broder i många måte.
 "Derigenom äre de komne til wälde;
 "Jag fruktar de bedrage sig sielfve,
 "Förty för mycken heder och mycket godt
 "Bewiste de min Broder hån och spott:
 "Det gode Han hafver dem ofta gjordt
 "Är i werlden wijda spordt;
 "Hwad de senast gjorde Honom i Refle,
 "Få de derföre tusende knäfle,
 "Förty de ophifsade både Ryttare och Knechte
 "De skulle för Honom ej fride eller fäckte,
 "Med mindre Han wille fände sin Sohn,
 "Utaf hwilken Han hade stor mohn,
 "Och trugade Honom åter til Påländ,
 "Så få de både nese och skam,
 "Förty de hafve dermed annat ej fökt,
 "Utan

”Utan deras myndighet welat ökt,
 ”Och ingelunde welet tilstädie,
 ”Sigismundus skulle drage til Sverige,
 ”På det de finge råde såsom de wille,
 ”Ehwad deröfver skulle gå til spille” &c.

”Alle hafve welet ware Herror
 ”Skulle de än fördärfwa Hwarannan sjelfve
 ”The pläge och (dy wärr) hafve den sedh
 ”At the theres Öfverhet snart ledas wed
 ”Ehuru Han och befliter sig til deras bäste,
 ”Der sköte de föge om, och än the fleste,
 ”Äre the förtryckte, och them kommer til hand,
 ”Såsom ske plägar i mång land,
 ”Olycke, krig, hunger och dyr tijd,
 ”Då plägar det wara deras ijd
 ”At lägge skulden på then ther dem regerar” &c.

Anecdoterne om Prinseßan Annas förtro-
 ende för sin Pålke Secreterare Adam Pofs-
 moschi och Herr Göstaf Bragde, som lärde
 henne spela lutha, torde tjenligare af samman-
 hanget böra inhemtas, än här anföras. Den
 Høge Författaren talar derom med mycken
 frihet.

Slutligen må mig tillåtas anföras tvänne i
 Svenska Historien väl bevandrade Mäns yttran-
 den om Rim-Chrönikan. Det ena är af Lager-
 bring *h*): ”Om Hon icke öfvertygar om lär-
 ”deles smak i Poesi, gifver den dock ojäfak-
 ”tigt

”tigt vittnesbörd om insigt, arbetsfärdighet och
 ”kärlek till fanning.” Det andra af Schön-
 berg i): ”Om man ock ville anse en del mål-
 ”ningar af Personer i Kon. Carl IX:s Rim-
 ”Chronika såsom öfverdrifna, och dets ömtå-
 ”lighet för vidriga omdömen såsom för vida
 ”sträckt; så kan man dock döma om den bit-
 ”terhet, som mötte honom i dets tid af den,
 ”med hvilken sjelfve den milde Kon. Gustaf
 ”Adolph så länge måst strida, och vid de
 ”flesta Riksmöten, äfven de sednare i dets lifs-
 ”tid, klaga öfver oblida omdömen vid dets
 ”välgörande författningar.”

5:o. *Christelig Ordning och Sätt, huruledes
 hålles skal, vthi then Höjborne Furstes och Herres,
 Her Carl med Guds Nåde Sweriges Rikes Regeron-
 de Arf-Furstes, Hertig til Södermanneland &c. Hof-
 Försambling wed Gudz tjensten.* Stockholm af An-
 drea Gutterwitz Anno 1602, in 4:o, 86 lidd.

Skrifven dels på Konungens befallning,
 dels med dets biträde. I denna Handbok för-
 kastade Konungen Besvärjningen vid döpelsen
 (Exorcismus) k) samt påböd att icke vägra nå-
 gon att begrafvas på Kyrkogård, icke ens irr-
 lärige eller Kättare. Huru långt Kon. i dessa
 delar var framför sitt tidhvarf, derom kan bäst
 dömas i vår tid. Då denna Bok af trycket
 ut-

i) Duræi Dagb. Föret. f. LXXX.

k) Nya Sv. Prot-Handb. Företal. Ifr. Fants Hist. Conc.
 Upf. f. 27.

utkom, nemligen i slutet af år 1602, troddes hon allmänt vara författad af Diedrich Micronius, hvilken, ehuru Calviniska Lärans tillgifven, efter Konungens återkomst från Lifland detta år antogs till Dets Hof Predikant. Han predikade derefter alltid på Tyska för Kongl. Hofvet, och Drottningen visade honom äfven mycken nåd. Huru med denne Lärare i Upsala anställes offentligt förhör och han befinnes vara fullkomlig Calvinist; huru Rikets Presterskap hos Konungen anhåller om dets förvisande ur Riket samt huru Ä. B. Olaus Martini vederlägger dets sattsfer, läses på flera ställen och utförligast i Hof-Clericiets Historia *l*). Till vidare upplysning af detta ämne tjänar den underrättelse Baazius derom lemna *m*). Han berättar, att Konungen på Linköpings Riksdag år 1600 med högsta flit arbetade på att utrota qvarlefvorne af Påfviska Lärans; men detta nit sträcktes nog vida. Han yrkade bland annat, att Nattvarden och Prästens sista vällignelse icke voro absolut nödvändiga till den aflidandes salighet samt att en ny Inledning vid dopelsen och nattvarden borde brukas. Prästerskapet satte sig deremot, anseende sådant för nyheter, som stridde mot Upsala Mötes Beslut och med förtäckta ord innehöllo Sacramentariernas villosattsfer. Konungen svarade, att han

l) 1 Del. s. 327.

m) Hist. Eccl. Sv. p. 392.

han grundade sin Troslära på Guds ord och icke på människofunder. För öfrigt hade han till Prästerskapets omdöme hemställt sina tankar, långt ifrån att vilja tvinga någons öfvertygelse. Slutligen hänsköt han dem till Utländske Theologers skärskådande, med försäkran, att han icke ärnade antaga något, som stridde mot Augsbургiska Bekännelsen. Lagerbrings vittnesbörd om Konungens ynnest för denna Lära förtjenar att härmed jämföras *n*): ”Evangeliska” Läran hade denna tid farliga anfall af Calvinisterna, hvilka oförnekligt gynnades af Konungen sjelf och gaf han tydliga tecken der” till i de af honom skrifne och utgifne Böcker. ”Konungen kallar der Lutheranerna Ubiquister, ”nekar Communicatio idiomatum och vill icke ”erkänna Augsbургiska Bekännelsen, utan lå” vida den med Skriften öfverensstämmar” m. m. I Upsala Biblioth. förvaras Ä. B. Olai Martini Original-Handskrift af dets omdöme om denna Ordning *o*).

4:o. *Svar och Förklaring uppå Erchie-Biskopens betenckande om then Kyrckie-ordning Hans Fursteliga Nåde hafwer ställa låtit. och hållas skulle vthi H:s F. N:s Hof-Försambling. Msct.*

En Handskrift deraf skall förvaras i Riks-Archivet, efter Stiernmans föregifvande; men ibland Originalen finnes den åtminstone icke.

Blott

n) Sammandr. af Sv. R. Hist. 3 Del. f. 66.

o) Stiernmans Bibl. Sv. T. 2. p. 57.

Blott några Concepter och Fragmenter, hörande till Kyrko-Ordn. och Handboken, torvaras derstädes.

5:o. Någre synnerligh. bevijs, vthdragne of the gamle Kyrkones Lärare, samt Doctor Luthers och Philippi Melanchthonis eigne Skrifter, så ock of then Helige Skrift, om then Personligz förening, som är vthi the tvemme naturer i vår Herre Jesu Christo. Theslikes om Altarens Sacrament, huru the tree Evangelister och S. Paulus, item then Augsbургiske Confession, samt Doctor Luther och Philippus Melanchthon om them läre och tale, hwad the äre, och om theres rätte bruk. Och til thet sidste några Christelige och nyttige frågestycker om thet Högwärdige Altarens Sacrament. Stockholm tryckt år 1604 hos Andr. Gutterwitz i 4:t på 87 fidd.

Hufvudskriften med Konungens egen hand, finnes i Riks-Archivet. Kongl. Vetenskaps-Academiens Bibliothek äger ett tryckt exemplar, hvilket jag rådfrågat, ehuru Konungens Handskrift är mera nitid skrifven än dels öfriga arbeten.

Ändamålet med den första Afhandlingen fägrer den Høge Författaren vara, att undervisa de Gudfruktiga och lära dem känna de olika meningar, som uppkommit om de Heliga Sacramenten. Denna skiljaktighet har härrört dels deraf, att man stött sig på Instiktelse-Orden, dels att man icke sett på alla Evangelisterna eller sammanhållit deras ord med Aposteln

steln Pauli; dels åter deraf, att man stundom förkortat dem eller icke noga betraktat alla omständigheter, som sig tilldrogo, då Frälsaren satt till bords och Sig till åminnelse stiftade Altarens Sacrament och Nya Testamentet. För att nu visa, huru alla äldre Kyrko-Lärare i detta ämne sammanstämt med Församlingens Reformatorer, anföras ur de förras Skrifter alla der förekommande utlåtelse. Derefter infördes Athanasii Symbolum, författadt efter Konungens tanke år 353 e. Chr. f.

Häruppå svarade Ä. B. i Upsala Olaus Martini genom en vederläggning, som trycktes i Stockholm af Anund Olofsson år 1604. Ä. B., ej nöjd att för egen del hafva yttrat sina tankar derom, låter det i Stockholm då församlade Prästerkapet underskrifva sin Afhandling. Konungen, som på ett indirekt sätt i denna Skrift beskyldes för villfarande Läresatser, föränlåtts att tvänne år derefter af trycket utgifva sitt Svar på Ä. B:s vederläggning, under följande titel:

G:o. Stormächtighe, Högborne Fursles och Herres Herr Carls Etc. Swar opå then Bevijsbook, som M. Olof Erkiebiscop vthi Upsala, sampt medh någre flere Biskoper och af Prästerskapet hafver latet nyligen af trycket uthgå emoot Then Bok, som H:s Kongl. Maiest. hafver utiur then Helige Skrift och the Gamble Lärefäders, så wäl som vthaf Doct. Mart. Lutheri och Philippi Melancthonis Skrifter vth.

uthdrogit, och opå Svenske något tilförende latet af trycket uthgå: Alle rättfämnigher Christne til efterrettelse och underwijsning; tr. i Stockholm af Andrea Gutterwitz. A. Chr. 1605. i 4:t på 164 sidor.

Författaren till den under N:o 5 anförda Skriften hade hittills varit okänd; men i sist-anförde Svar namngifver Konungen lig själf för Öfversättare deraf. Jag tviflar, om någon utan fara för misstag kan medgifva följande yttrande *p*): "Någon annan måste likväl hafva författat detta Svar under Konungens namn; ty det röjer mera Theologisk lärdom, än man af honom hade rättighet att vänta." Som Kon. Carl IX:s öfriga Theologiska Arbeten vittna om mycken insigt i dessa ämnen, torde vara säkrast, att så länge upphäfva sitt omdöme om Bokens verkliga Författare, tills det genom säkra Historiska bevis blifvit styrkt, hvilken är den rätte. Jag har åtminstone icke funnit någon annan, som fränkämt Konungen denna ära. En ännu större tillkommer honom; såsom nyssnämnde Författare med mera skäl yttrar sig, för sätet, hvarpå denna Religions-tvist fördes: "En Regerande Herre föredrager sina tankar, icke med magtspråk, utan med skäl, och ingen olägenhet tillfogas hans motsägare."

Framför själfva Afhandlingen, i hvilken Å. B:s ord styckevis upptagas och vederläggas, har Konungen i en vidlyftig Skrifvelse till

till alla Rikets Inbyggare, ådagalagt anledningen, hvarföre han varit nödfakad förfvara sig emot Prästerskapets tillmälen. Sedan Konungen ifran år 1572 arbetat på att utrota Påfviska Lärnan och det icke velat fullkomligen lyckas, hade han i sådan affigt företagit sig att öfverfatta oftanämnde Bok. Konungen erkänner väl, att sådant icke egentligen tillhört des Ämbete, utan att Biskoparne och Lärofäderne snarare bordt *utrensfa den surdeg, som de i tretio år hafva infugit*; men anser likväl sin plikt likmätigt att draga omsorg för sina underfåtares så väl timliga som eviga välfärd: beklagar, att sådant des omak blifvit af Ä. B. och hans Conforter illa uttydt, derigenom att de med det Calviniska namnet velat affkräcka de fleste frän denna Boks läsning: hade desutom ägt så mycket större anledning att företaga detta arbete, som många villsefarande och afgudiska Bocker blifvit i landet tryckte och eljest här och der intuckne, samt Bibeln, hvilken 63 år förut blifvit tryckt och hvaraf så exempliar vore att tillgå, *alldeles varit under bänken lagd och föraktad*: hvad de så kallade Patres anginge, har man öfver tretio år derom mycket talat, ehuru många af dem, som derpå mest åberopat sig, antingen litet dem förstått, kanske mindre läst eller kunnat urskilja, huru vida de borde följas eller icke: tager derpå Gud till vittne, att han af rätt chrifflig nitälkan före-

tagit detta arbete, utan att dermed hafva velat införa någon villfarande Lärdom, förfärande ytterligare, att han å nyo och efter samma form, som i des Herr Faders tid, vill låta trycka Bibeln, oaktadt detta förehafvande af Papisterna falskligen föregifves lända Sveriges inbyggare till skada och föranleda till Calviniska Lärans införande: säger slutligen sin afsigt med denna vederläggning vara att nogsamtt tillkännagifva, af hvad ande Ä. B. och hans Medhjelpare hafva varit drifne. .

Vid första påseende synes Ä. B:s titel vara till Konungens förmon, emedan han säger, att *the Sententier*, som i Boken blifvit anförde, *ingalunda stadsfästa the Calvinisters meeningh*; men i Ä. B:s företal förklaras, hvad han dermed egentligen åsyftat, nemligen att bevisa, huru de Calvinister med berådt mod förbigå en del och förvända andra af Fädernes meningar. Ibland sådane, hvilka Calvinisterne misbruka, äro någre ur Fäderna indragne i Boken om den Personliga Föreningen &c. Konungen yttrar sig derom således: "Hvad först titeln angår, synes det af en stor arrogantia och förmätenhet vara infördt i titeln, som i sjelfva "Handelen icke en gång varder omrördt."

Då Ä. B. i anledning af förnuftets tillfångatagande i frågan om den personliga Föreningen sträcker det samma allt för vida till alla Gudomliga saker, visar Konungen, med Skriftens ord,

ord, människans pligt och rättighet att af förnuftet sig begagna, således: "Christus säger, "Joh. 5, Scrutamini Scripturas, ransaker Skriften. — Item Kon. David i then 32 Psalm. "Ne fitis sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus; warer icke såsom Hester och Muler, som intet förstånd hafve. — Item 3 Colofs. Låter Gudz ord rijkelige boo vthi edher medh all wijsdom. Så och Psalm. 119 begärer David förstånd och wijsdom, på thet han må läre Herrens Lagh, i thet Han säger: "Domine da mihi intellectum, ut discam mandata tua. Så lærer och then Helige Skrift annorstädes, 1 Timoth. 3, at een Predicant skall ware aptus sive idoneus ad docendum, beqwem eller didacticus, lärachtigh. — Huru skall han kunne vare idoneus, medh mindre han är medh förnuft och wijsdom begåfvet? Och huru skal then kunne läre andre Christne menniskior Gudz reene och saliggjörande ord, som intet förstånd hafver? Sannerliga een wijs Theologus skal och länge predika för een vrsinnig och galen menniskia, at han gör boot och bättringh, och komme honom til Gudz kennedom, för än han är kommen til sit förnuft och förstånd. Man seer och vthi then Helige Skrift, besynnerliga vthi Psalmerne och S. Pauli Epistler, huru herligen både Definitiones, Divisiones, Syllogismi och Methodus blifve bruket. Så, at om man alle

"Lärde Mäns Böcker wille ranfake, öfverväge
 "och igenomläse, få kunde då ingen finnes,
 "som med Paulo kunne confereres. Therföre
 "berömmar Augustinus, Lib. 1. contra Cresco-
 "nium, Paulum härvtinnan, j thet han säger
 "honom ware peritum disputandi, id est, ve-
 "rum a falso discernendi; Ja, Han säger och
 "Christum hafve bruket förnuftsens konst vthi
 "sine Disputationibus. Monde och icke Chry-
 "sostomus thette namnet theraf hafve bekom-
 "mit, at han ståtelligen medh skääl och förnuft,
 "et secundum Rhetoricæ ornamenta, Gudz ree-
 "ne och klare ord lärde och vthtalade? Hafve
 "nu alle thesse bruket förnuften vthi the gud-
 "dommelige faker, måge och wij wäl henne
 "bruke, så wijdt förnuftet vthi guddommelige
 "faker kan strecke, och i Gudz ord är open-
 "baret. Och hielper intet, om Erkebiscopen
 "thenne Instantiam wil framfättie och säije:
 "Gudz sanne kennedom kommer coelitus, af
 "himmelen, Therföre kan man then icke be-
 "komme medh någon flijt heller annen konst.
 "Här til wij svare, at subordinata intet sträfve
 "emoot hvart annat. Thet är och wäl fant,
 "at Skriften och Gudz kennedom kommer coe-
 "litus: men man skal therhoos merkia, at thet-
 "te förståndet och thenne Gudz kennedom gifz
 "menniskian antingen immediatè, vthan något
 "medel, heller och mediatè, medh medel; im-
 "mediatè hade Apostlerne Gudz kennedom och
 "Skrif-

"Skriftennes förstånd: men nu gifz oss Gudz
 "fanne kennedom och Skriftennes rätte förstånd
 "mediatè, och therföre behöfve wij the kon-
 "ster, som oss före och hielpe til Gudz fanne
 "kennedom och Skriftennes rätte förstånd. —
 "— — Här vthaf är til at see, at förnuftet
 "sträfver icke emoot troon, när som thet rätt
 "brukadt warder, och hafver then Helige Skrift
 "medh sigh, besynnerligen vthi the Articler,
 "som hon behöfver: Och kan man thet icke
 "så generaliter ifrån the guddommelige faker,
 "som Erkiebiscopen här gör, vthsluta."

Ehuru vidlyftig denna Bevisning är, har
 jag hvarken velat neka mig det nöjet att här
 lemna den ett rum, eller Läsaren att sjelf dö-
 ma om den Höge Författarens framställnings-
 sätt och skicklighet att öfvertyga. I denna ve-
 derläggning framlyser Konungens stora belä-
 senhet så väl af Kyrkofädernas Skrifter, som
 af tidens Philosophie, den då brukliga Slut-
 konsten, hvarur han öfver alt anförer till äm-
 net hörande regler. Konungens Afhandling
 synes på kunskapernas och lärdomens sida äga
 ett märkligt företräde framför Ä. B:s. Härtill
 kan slutligen läggas hvad Lagerbring sig der-
 om utlåtitt *q*): "När Ä. B. fökte vederlägga
 "Hertigens eller Konungens fattser, svarade
 "Carl IX med skäl och bevis, och intet hvar-
 "ken med Konglig eller Förstlig myndighet;
 F 2 "hvil-

”hvilket utan tvifvel bör lända denne Herren
 ”till evärdelig heder. Konungar och Förstar
 ”tåla fällan motfägelser och än mindre veder-
 ”läggningar.” I Bref af den 10 Dec. 1606,
 förehåller Konungen Ä. B:n sitt ofog att på
 trycket hafva utgillvit den i fråga varande ve-
 derläggningen, hvarjemte Konungen tillfände
 Ä. B. sitt Svar med förebräelse, att han tagit
 sig den drifstigheten uppå att Konungen oät-
 spord låta trycka sin *Bevis-Bok*; hvarvid Konun-
 gen erinrar, att Författaren endast glömt ordet
Sannferdig r).

7:o. *Catechismus heller rätt Christeligh kenne-
 dom om våre Christelige troos nödtorfteligeste Ar-
 tikler, Hufvudpuncter och stycker, of then Helga Skrifts
 rätta grund och förstånd sammandragen för thee en-
 fallige Christne.* Tryckt i Stockholm hos Andr.
 Gutterwitz Anno 1604, i 4:t, på 240 sid.

Denna Cateches, som i vissa delar afvek
 från den Lutherska, hade Hertig Carl redan
 år 1593 sammanförfattat; men då han om dess
 utgifvande rådfrågade M. Eric Schepperus, an-
 fördes dervid sådana betänkligheter, att den
 icke förr än år 1604 af trycket utgafs. Baa-
 zius s) vittnar deremot, att Hertigens Hofmän
 eller, som de äfven kallas, dess Förledare för-
 fattat denna Skrift. Ä. B. Olaus Martini,
 hvilken enligt Baazii berättelse vederlagt
 Kon.

r) Sv. Merc. 4:de Årg. 4 Del. (1759) f. 8.

s) A. ft. f. 588, 608.

Kon. Carls Cateches, men efter Stiernmans den Heidelbergska *t)*, upptäckte deri flera villfarelser, nemligen att de Tio Budorden voro indelte efter Zvinglii och Calvinii sätt, således att det 2:dra Budet handlade om Beläten, hvaregenom man af det 1:sta gjort 2:ne och sammanflagit det 9:de och 10:de till ett, tvärt emot Augustini fördelning; att Christus blifvit född menniskia, på det Han skulle skyla våra synder; att Han lidit både till Kropp och Själ; att med neditigandet till helvetet betecknas Dets oändliga qval på korsfästet; att med sittandet på Fadrens högra hand förstås Dets herravälde i den locala himmeln; att Sacramenterna äro blotia Nådetecken, som tjena dem, hvilka sig deraf begagna, till påminnelse om, icke till delaktighet af, de utlofvade förmonerna. Till ofvan uppräknade villomeningar föres äfven Aflösnings-formularet, hvilket föreskrifves Guds ords Lärare: "I anledning af den makt "Christus gifvit Sin Församling, och till följe "af din syndobekännelse förkunnar jag dig på "Guds vägnar, *hvilken allena förlåter synder*, dina synders förlåtelse och Guds Nåd." För öfrigt kallades Kon. Carl IX:s Cateches den *Calviniska Benda-Catechismus*. Se M. Petri Rudbeckii Företal till Lutheri Cateches, som finnes i dets Enchiridio, utgångit i Vesterås 1627 in 4:ou).
An-

t) Bibl. SvioG. p. 57.

u) Stockh. Magaz. 3 Del. f. 120.

Anledningen dertill lär hafva varit denfamma, som gaf Carl IX namn af Bonde-Konungen v). Annars synes anledningen till denna benämning härleda sig från mindre tillgifvenhet för den Aristocratiska eller fjelfrådande Claſſen, och Konungens ömhet för de mindre lottade medlemmar af folket,

3:o. *Sanfärdigh vnderwijsning och rett betänckande om Herrans J. C. Natward, efter the tree Evangelisters och S:t Pauli ord, såsom the them beskriuit hafue, alle eenfaldige, frome och rettsinnige Christne til lärdom och vnderwijsning. Tr. i Stockholm år 1607 in 4:to 13 fidd.*

I Riks-Archivet finnas, med Konungens egen hand: *Frågestycker om Altarens Sacrament, på 2 ark, samt på 1 ark: Sanferdige och fastgrundade Argument at de Påneskes och Vbiquitisters Lerdом åm vårs Herres J. C. helige natuward är falsk och osanferdigh och kånner icke öfver ens medh vår återlöseres J. Chr. Insichtelse ord, såsäm her efter skall klarlige benist varde, ställt af en såsäm elsker sanningen och aliene holler sigh vidh gns klare sanferdige obedrögelige ord, huilket måste ware alle menniskers rätte snöre såsäm saligheten erve skolle, alle retsinnige Christtrogne mennisker til underwijsning såsäm sanningen begäre at vette.*

9:o. *Laurentii Petri Förmaning till Clerkerijt samt med menige man, om Boot och Bättring och allmenneligha Böner. 1558.*

Om.

Omtrycktes år 1607 in 4:to på Konungens befallning och med des egenhändig författade Företal. Se vidare härom, tillika med den vid omtryckningen brukade titeln, Ä. B. von Troils Reformationers-Händl. 5 Del. f. 1, hvar-est samma Afhandling för tredje gången finnes tryckt.

10:o. *Exegesis Historica eller Sanfärdigh Historia och Berättelse, för hvad Orsaker samptlige Sveriges Rijkens Ständer, hafue affsagt K. Sigismundum &c. samt alle Hans efterkommande Lijszarfvingar evärdeligen ifrå Sveriges Rijkens Crone och Regemente &c. och vthi stadhen igen vthkorat, anemmat och crönt &c. Herr Carl IX &c. samt alle Hans K. M:s efterkommande Lijszarfvingar, til iheres och Sveriges rijkens rätte Konungar och Herrar &c.* Stockholm 1609, in 4:to på 640 fidd., hos Andr. Gutterwitz.

År 1610 öfverfattes densamma på Latin af Johan Messenius och utgafs af Trycket i Stockholm. Hof-Canzlern Nic. Chesnecopherus hade på Konungens befallning sammanskrifvit och år 1607 utgifvit den egentligen så kallade Exegesis Historica; men som hon för sin vidlyftighet och orediga skriffätt icke vann Kon. Carls bifall, företog H:s M:t sjelf att öfverse, ändra och förbättra denna Bok, hvaraf den i Rubriken nämnde Upplagan uppkom. I anseende till arktalet är likväl 1609 års upplaga vidlyftigare än den af år 1607; således målle
den

den i Chesnecopheri arbete öfverklagade vidlyftigheten godtgöras genom ett mera redigt föreställningsfätt i den af Konungen omarbetade Skriften. I brist af detta sednare arbete har jag dem imellan icke kunnat göra någon jemförelse, hvilken jag ej heller funnit gjord af någon annan.

11:o. *Avis Politiques de Charles, Roi de Suède à son Fils Gustaf Adolph.*

Deffa underrättelser äro tryckte vid slutet af en liten fällsynt Bok, kallad: *Instruction pour une Reine Chretienne, contenant ses devoirs envers Dieu & soy-même &c. avec les Avis de Charles Roy de Suède à son Fils Gustave. Cologne 1666. i 12:o*, samt öfversatt på Svenska i Ekholms: *Omvexling af små, nögsamma och nyttiga Skrifter. Stockholm 1759, in 8:o. 1 Saml. f. 5—9.* De äro dels moraliske, dels politiske, samt afpassade för Prinzar i allmänhet, utan afseende på Sveriges enskilda Lag, Regeringsform och Statsförfattning, hvilka icke nämnas x). Schönberg y) yttrar sig derom således: ”Om denna politiska ”undervisning verkligen slutit ur K. Carl IX:s ”penna, hvilket tyckes vara nog ovist, vid ”en så Fransysk skrifart, som dessa tankar ut- ”visa, så vore det den bästa Lofskrift, så väl ”för denne Konungs hjerta, som för des upp- ”lysta insigter. Man skulle der hafva den tyd- ”liga-

x) Warmholtz a. ft. 7 D. f. 2.

y) Fr. om Sv. Reg. Sätt 3:e Fl. f. 197.

”ligaste vederläggning emot alla des s samtida
 ”förfäddare, som beskylldes Honom för tyran-
 ”niskt hjerta; Och de hårdheter, som eljest
 ”svärta denna Konungs Minne, skulle då be-
 ”finnas hafva flutit dels af öfverilning samt
 ”ett för vida sträckt begrep om rättvisa,
 ”dels af tidernas nödvändighet. Dock Des
 ”snilles styrka och Des stora insigter i alla
 ”delar af Regeringsvetenskapen behöfva min-
 ”dre någon apologie, och man har tillräckliga
 ”vedermälen deraf, om ock desse höge och
 ”en Konung värdige tankar skulle af någon
 ”Des och Sveriges vän vara skrifne på des
 ”räkning.”

Ibland Konungens Original-Handskrifter
 förvaras i Riks-Archivet en med följande öf-
 verskrift:

Minnes Zedell för min sön Göstaf Adolff, den
Han i Guds frychten eftertenckie vill; denna un-
 dervisning är dock ganska kort, blott på ett
 halft ark. Härtill kommer Kon:s Bref af den
 12 Julii 1602 till Hertig Gustaf Adolph, hvil-
 ket bref säges vara stäldt af Kongl. Maj:t själf
 och finnes på samma ställe i en gammal afskrift.
 Det innehåller många vackra förmaningar och
 lärdömar för en ung Prins. Någon utlännin-
 ge, som öfverkommit dessa och dylika Regler,
 torde till äfventyrs hafva bragt dem i ordning
 och öfversatt dem på Fransyska. Denna för-
 modan blir så mycket sannolikare derigenom,
 att

att förenämnde Minnes - Sedel blott innefattar ingången till fjelfva undervisningen, hvilken vi nu för tiden sakne. Denna Inledning lyder således: 'Först och fremst fryckte Gud, hedre "Fader och Moder och beuise fine Syskene "broderligh benegenheett, elske fine Faders "trogne tienere, löne dem efter tilbörlighet, "ware miskunsam emott sinne underlåtter, straffe tett onde, och elske tett gode och spakferdige, tro alle well, efter lägenhett, och "först läre känne personen, hålle öfver lagh "oansedt personen, förkrencke ingens mans "welsångne preuilegier, såsam medh laghen "öfverens kåmmer, förminske icke sett Förstelige uppehälle, utan medh vilkår, at te tett "bekåmme, måghe kåmme i hugh huaden te "tett fått hafve medh annat meré såsom herefter skall pungteus förmelt warde: 1:o." Så långt sträcker sig Konungens eget Concept, Det öfriga är nu förkommit.

12:o. *Almanackor ifrån år 1581 till 1597 samt ifrån år 1604 till år 1609.* 2:ne Band i 4:t, i Riks-Archivet. (De för åren 1587, 1590, 1591 och 1595 äro felande.)

Uti Tyska Calendrar, kallade Schreib-Kalender, tryckte i Berlin, Augsburg, Leipzig, Hamburg med flere ställen, har Konungen upptecknat tidens händelser. Calendrarne äro så inrättade, att på hvarannan sida anmärkningar för hvarje dag i månaden kunnat inskrifvas,

Vid

Vid början och slutet af hvart år samt vid andra tillfällen finnas böner till Gud för framtiden eller tackfägeller för välgärningar. För öfrigt innefatta des anteckningar berättelser om Konungens refor inom och utom Riket, om des allmänna och enskildta värf, jemte andra händelser, som timat i Samhället eller naturen. Till upplysning af tidens Historia förtjena dessa uppgifter att göras allmänna, hvilket mig vetterligen hittills aldrig skedt. Det enda Utdrag, som deraf blifvit gjordt för åren 1604—1607, finnes i Skoklosters Bibliothek bland framl. Presid. Gr. C. G. Bjelkes Handskrifter z).

13:o. *Strödda Poemer*. Kon. Carl IX har, i likhet med Cæsar, Augustus och Germanicus, sjelf sammankrifvit Poetiska Stycken; ty utom Rim-Chrönikan har han författat Sånger och Verser på Svenska och Tyska, hvilka i Handskrift förvaras i Riks-Archivet; jemte ett Epicedion eller Grafskrift öfver Grefve Carl Sture a). Såsom Anonym har Kon. i Stockholm år 1601 i 8:v utgifvit en öfversedd, förbättrad och tillökt upplaga af Psalm-Boken. Stiernman b) känner icke hvilken utgifvit denna upplaga; men uti en Disputation har Profes. C. Aurivillius uppgifvit Kon. Carl såsom rätta Utgifvaren deraf c).

Af

z) Warmholtz, a. ft. 6 D. f. 204.

a) Dalin i Vitt. Acad. Äldre Handl. I D. f. 29.

b) Bibl. Sv. f. 51.

c) Historiola Litt. Poet. Svec. P. 1. 26 Maji 1764.

Af de öfriga Kon. Carl IX:s handskrifna arbeten, hvarpå finnes en fullständig förteckning i von Stiernmans Bibliotheca Svio-Goth., f. 4 och följande, må slutligen för sin besynnerlighet antöras:

14:o. *Ordning och sätt, hwad Prästerskapet bör och skole tale på Predikestolen, och så frampt the samme ordning icke efterfölje, då är H:s K. M:s alswarlige mening och befallning, at the skole afskaffas och Predikestolen them förbindas, på thet the icke igenom theres onyttige munbrukning på Predikestolene förirre och förwirre mongt censaldigt och Christet samwet, och opwetkie twijst och twedrecht, opror och oenigheet Öfrerheten och undersäterne emellan, som hertil dags för mycket skeät är. År 1607. Msc i Riks-Archivet.*

Kon. Carl IX kan, i anseende till det nit, hvarmed han fökte utsprida ett sannt Evangeliskt ljus bland Sveriges inbyggare, jemföras med Kejsar Carl den Store, om hvilken berättas d): att han underrättade Prästerna, huru de borde predika och messa; att det icke gafs någon del af Kyrkoväsendet så till lära som ordning, hvilken han ej vidrörde, merendels på ett sätt, som förtjenar efterverldens aktning, hvarvid Historieskrifvaren anmärker, att Europa i sanning sluppit många orimligheter inom Församlingen, om hans tänkesätt sått råda m. m. Ehuru det som här säges om Europa icke kan
läm-

d) Celsius Sv. R. Kyrko-Hist. f. 171.

lämpas på Sverige, måste man likväl medgifva att den öfriga jemförelsen är riktig och att Kon. Carl IX:s nit var välmeningen, fastän han stundom, för att undvika den ena klippan, råkade, såsom ordspråket säger, på en annan. Inmedlertid är ofriddigt, såsom Lagerbring *e)* sig yttrar: ”att K. Carl IX förtjenar ett utmärkt rum bland sin tids Lärde; att Han i synnerhet varit grundligen underrättad i Religionsfäker, hvarom vittna åtfkillige tryckte verk, som af Honom Sjelf äro uppfatte och hvori Han visat sig missnöjd med Svenska Theologien.”

Konung GUSTAF ADOLPH

har författat följande Böcker och Skrifter:

1:o. *Historia, angående K. Carl IX:s Regementstid.*

Under denna titel har Banco-Commiffarien Bengt Bergius år 1759 af trycket utgifvit Fragment af en Skrift, hvilken egentligen varit ämnad att utgöra Kon. Gustaf Adolphi eget Lefverne. Att detta stycke blott är en Inledning till den tillämnade Lefvernes-Beskrifningen synes af företalet, hvori Konungen säger sin förefatts vara, att med sanning beskrifva sina Actioner och sitt Lefverne. Konungens många och viktiga göremål, desfalls alt för tidigt in-

e) Sammandr. af Sv. R. Hist. 3 Del. s. 69.

inträffade död, hafva utan tvifvel afbrutit arbetet uti Inledningen, hvarigenom till märklig skada för efterverlden händt, att den saknar de opartiska omdömen och upplysande efterrättelser, dem en stor och rättvis Konung ämnat meddela oss om sin Regering och det Rike, hvars ära och anseende han bragte till fullkomlighet. För att med så mycket större opartiskhet och redighet omtala sig själf, anlägg den Høge Författaren nödigt att först beskrifva Rikets ställning under den nyss framflutne tiden; men att arbetet dervid afstannat är en förlust den Historiens vänner ej nog kunna beklaga.

Af denna Historia funnos före Stockholms Slotts-brand några blad i quartformat, skrifne med Konungens egen hand, slutande sig med beskrifningen af Riksdagen 1596. Afskriften, hvaraf Bergius vid tryckningen sig betjent, hade korrt före Slottsbranden blifvit tagen af Hufvudskriften och efter densamma vidimerad af Riks-Archivi Secreteraren Lejonmark. År 1773 utgafs af en Okänd detta fragment med titel: *K. Gustaf Adolphi egenhändigt författade Historia öfver Sig Sjelf*. 2:o. Stockh. Wennberg. 1 Del. Den af Bergius nyttjade titeln är riktigare och med Författarens afligt mera öfverensstämmande. Den sednare Utgifvaren, Handelsman Zettersten, lär icke hafva känt, att detta Arbete, tillika med ett dervid fogadt Utdrag af

2:ne Konungens Tal, hållne åren 1614 och 1621, långt förut varit i allmänhetens händer, samt att deraf intet mera fauns öfrigt, än det som då trycktes under namn af Första Delen.

Konungen börjar sina Antekningar med upphöjande af de förmåner, dem Historien förskaffar en uppmärksam åskådare af mänskjolytnet och de mångfalldiga förändringar, hvartill det gifver anledning. Han visar, hvilka framsteg den verldsliga visheten deri kan göra och verkligen gjort; huru mycket återflår för dem, som icke äro upplyste af Uppenbarellens ljus. Sedan han med värma och öfvertygelse yttrat sig härom, omtalar Konungen några af Rikets märkliga Tidskiften och de Händelser, som verkat Förändringar i Stats-Författningen *f*). Bland andra yttranden må följande anmärkas: ”Kon. Christiern rymbde
”af vägen både goda och onda, både höga
”och låga, att K. Gustaf rum fick, först Fäder-
”neslandet att frelsa och sedan genom Gudz
”nåde roligen att besitta.” Derefter afskildras med oväldighet Konungarne Erics och Johans Regerings-händelser: ”Såsom Krigen, therutin-
”nan K. Erich råkade, började göra Honom
”förhatelig, i thet Han mångas lyte lastade,
”så gjorde och hatet Honom mistänckfull:
”Mistänkarne, som the äro oviffe, så äre the
”och en root till orätt, orätt en moder till all-
”menne

”menne haat, allmenne haat en wigg, som
 ”skillier Herre och Underlåtare åth, såsom
 ”thenne Kon. Erich skedt är. För mistankar
 ”skull fångade Han Kon. Johan, slog ihjäl Stu-
 ”arne, brachte många elliest om halsen, och
 ”efter the många vore, dömde werlden att
 ”the alle wore oskyldige, m. m.” K. Erics
 stora anseende i början af des Regering, des
 rikedomar, lärdom, Ridderliga bragder och
 andra dygder, hvarmed han tilldrog sig fol-
 kets ynnest, omtalar Gustaf Adolph med all
 historisk trovärdighet. Konungarne Carl IX
 och Gustaf Adolph hafva varit de äldste
 Historieskrifvare, som af medlidande öfver K.
 Erics olyckor kunnat och velat skrifva till
 des försvar. Den sednares ord äro: ”Således
 ”är K. Erich kommen ifrån Regimentet, som
 ”dock mäst af swaghet och rasandhets sjukdom,
 ”hafver begådt thet, therföre Han på fall kom-
 ”men är och Rijket qvitt gångit hafver.” Om
 K. Johan heter det: ”att Han regerade i för-
 ”stone wähl; ty så länge Han mintes sin Bro-
 ”ders fall, wiste Han sig, som en förståndig
 ”man, therföre att achta, så att theraf ännu i
 ”dag förorsakas, att Ständerne på Herredagar-
 ”ne citera K. Göstafz tidste och K. Johans för-
 ”sta Regimentz tid — — —”. När alt gick
 ”efter Kon:s sinne, att lyckan Honom högst på
 ”hjulet fatt hade, war det lijka som Honom
 ”swimlat, att Han icke then förra tenor uti
 ”Re.

”Regementet hålla kunde, — — —; men be-
 ”gynte wijka ifrån Religionen, träta med Prä-
 ”sterne,” m. m. Påfvens Legat Mala Spina
 kallas (sid. 100) en Fanners blåsbelg, och om
 Påfven yttrar sig Konungen enligt sin tids
 tänkfätt: ”Således plägar Fanen, som alla up-
 ”rors påfinnare är, sin Sons Påfvens Rike stad-
 ”fästa och förwidga;” (sid. 105) hvilket uttryck
 liknar dem, för hvilka man förebrått des Herr
 Fader. Hwadän fyres, att det icke alltid är
 Personens häftiga sinnelag, utan någon gång ti-
 dens mindre hyfsning, som vållat dessa utbrott,
 dem efterverlden icke godkänner. Om Rådets
 förfarande emot Hertig Carl vid Söderköpings
 Riksdag faller Kon. detta omdöme: ”Men Rik-
 ”sens Råd wille til denna enighet intet, utan
 ”mente således at belasta K. Carl, at han ledse
 ”wid omaket och rädd för faran warda skulle,
 ”och förty Sig utur spelet draga, på thet the
 ”lit Sjumanna Regemente til Churförstarnes i
 ”Tysskland exempel theste bättre anställa kun-
 ”de. Ty the hade inbillat sig, at efter Konun-
 ”gen war mest frånwarandes, wille the Sju ut-
 ”af sit medel wällia, som Regementet händer
 ”emellan hafva skulle och altfå märkeligen af-
 ”wärja Allmogen ifrån Konungaflägtets hör-
 ”samhet, och sedan framdeles få makeligen sit
 ” eget wälde stadfästa. Therföre svarade the
 ”sig intet kunna tillstādja, at man till wapn
 ”emot the olydige Ståthållare grepo (ty utan

”wapn var emot them intet til at förrätta) fö-
 ”regifvandes at Riket therigenom förroligades
 ”och uti borgerligt krig fattes.” Dalins och
 Lagerbrings omdömen om detta arbete förtjena
 anföras. Den förre säger: ”Man har ännu en
 ”början, som Kon. redan i sin ungdom gjorde
 ”till sin Faders Historia, med sådan ordning
 ”och smak skrifven, att han lätteligen, om
 ”han i dylikt arbete fortfarit, skulle blifvit
 ”en Tacitus” g). Den sednare: ”Konungen
 ”har Sjelf börjat författa sin egen Historia,
 ”och det, som ännu är qvar deraf, öfvertygar
 ”om mycken insigt, vett och eftertänksamhet” h).

2:o. *Berättelse om sin Resa till Berlin.* Msc.

Handskriften finnes i original i Riks-Archivet. Ett Utdrag deraf är tryckt i Stockh. Mag., 3 B. f. 177. Warmholtz föregifver i), att Gustaf Adolph gjort 2:ne resor till Berlin, att den förra skedd i största tyfthet år 1619 och räckt från den 2 till den 28 Augusti, vid hvilket tillfälle Kon. berättas hafva förlofvat sig med Prinsessan Maria Eleonora. Riks-Cantzleren Oxenstierna deremot säger i Bref af den 17 Aug. 1618 k), att den omtalte resan för sig gått redan detta år. I anmärkningarne, som finnas vidfogade detta bref och sägas vara hemtade ur Riks-Archivets Handlingar, berättas

g) Vitt. Acad:s Äldre Handl. 1 D. f. 31.

h) Sammandr. af Sv. Hist. 3 D. f. 80.

i) a. ft. 7 D. f. 18.

k) Tr. i Sv. Fatbur. 4 Öppn. f. 89.

tas Kon. hafva återkommit till Stockholm den 2 Sept. 1612. Gustaf Adolph kan få mycket mindre denna gång hafva förlofvat sig med Prinseskan, som enligt samma Anmärkningar Gustaf Horn i Julii månad 1619 fändes till Berlin att fria i Kon:s ställe; men erhöll då icke nöjaktigt svar. Den andra Refan, som också skedde incognito, har Kon. i sin Berättelse själf beskrifvit. Han afseglade från Stockholm den 23 April 1620 och återkom i början af Julii månad, sedan han under samma tid besökt Chur-Pfalziska Hofvet. Warmholtz säger, att gifter-målet då först gjordes bekant, hvarefter Oxenstierna afsändes såsom Ambassadeur till Berlin. Den sistnämnde berättar i sina Anteckningar om Gustaf Adolph, att Kon. i egen hög person först år 1620 hos Brandenburgska Änke-Chur-Förstinnan aftalte om Äktenskapet och efter återkomsten afsändade Gr. Gustaf Horn till Berlinska Hofvet att disponera Chur-Förstinnan jemte Hertigen af Brunsvik och Chur-Försten af Saxen till Svar och god Resolution; hvarefter Axel Oxenstierna befullmäktigades att upprätta Heyrats-Contractet och fordra den Höga Brudens Ja *l*). Huru dessa stridande uppgifter skola förenas, finnes tillräckligen utredt i Gustaf Adolfs Historia af Hallenberg *m*), der det upplyses, att Konungen väl år 1619

G 2

är-

l) St. Magaz. 3 B. f. 148.

m) 4 B. f. 886 — 906.

ärnat företaga en resa till Berlin; men att den icke gått i verkställighet.

3:o. *At achta och märkia i Utskrifningar.*

Anföres af von Stiernman *n)*; men Originalet finnes icke i Riks-Archivet.

4:o. *Personalier öfver Hertig Carl Philip.* Msc.

Konungens egenhändiga Utkast dertill på 2:ne ark i fol. förvaras i Riks-Archivet. Derutur må följande anföras: ”Vthaf älskan til fäderneslandet hafver H. F. N. S. och uthi then ”siste Polnische feygde icke welat blifva hemma, på thet Han med sit exempel Sveriges ”vnga Ridderfckap vpveckia måtte, til jemlick kärleck till fäderneslandens welståndh, ”och at thett icke althid står them wäl ahn, ”at blifva hemma, som thet til eswentyrs medh ”Öfverhetenes gunst göra kunne. Ty hade ”icke then kerleken varit som i H. F. N. S. ”bran til at göra sigh om fäderneslandet förtjänt, hade H. F. N. S. wäl kunnat blifwa ”hemma. På tovet hafver Han wist at Han ”war af ädel natur, inthet fruchttet döden och ”dödzens fahrlighet, som störste redflan är, ”ther förre menniskior fruchta plega, warit ”arbetfam och tåligh vthi omack, som kriget ”medh sigh förrer, försichtigh och sin rick, ”sin Her broder, K. M:t vår Nådigste Herre, ”esom oftast med god råd bisprunget, så at ”vthi H. F. N. S. hafver funnetz (och öfver ”ung-

n) Bibl. SvioGoth. f. 188.

”ungdomens plägfedh) mogna och höga förste-
 ”ligh dygder och qualiteter, thermed H. F. N. S.
 ”thigh Fäderneslandh hade tjäna kunnat, men
 ”nu hafver thet then Högste Gud icke få be-
 ”hagat” &c.

5:o. *Krigs-Artiklar.* Msc.

Skrifne med Kon:s egen hand, hvarom
 fjelfva Handskriften vittnar, som ännu i Riks-
 Archivet förvaras bland Gustaf Adolphs e-
 genhändigaga Skrifter. Trycktes i Stockholm
 1621, samma år som de blefvo skrifne. Hafva
 sedermera blifvit omtryckta i Götheborg år
 1657 i 12:o och i Revel 1658. I Palmsköldska
 Samlingarne anmärkes derom följande: ”Leges
 ”militares, vulgo Krigs-Artiklar, propria manu
 ”regia Svetice sunt conscriptae & servantur ad-
 ”huc, ni fallor, in Archivo Regio. Postmodum
 ”typis excusæ sunt Holmiæ in 4:to” o). På Ty-
 ska öfverfatte, utgåfvos de utan tryckningsort
 1632, och i Strasburg år 1644. Hartwik Hen-
 rik Speitz öfverfatte dem på Finska och ut-
 gåfvos de på detta språk af Pet. von Selow i
 Stockholm år 1642 in 4:to. Gustaf Adolph
 skref Krigs-Artiklarne i Lägret vid Elfsnabben,
 då han i Julii månad 1621 afbidade Flottans
 ankomst, som var hindrad af motvind. De
 utstaka krigsfolkets skyldigheter och rättighe-
 ter, då det viftas i fält, besättning eller på
 arbets - commenderingar. Dessimellan var det
 un-

o) St. Magaz. 3 B. s. 125.

underkastadt vanlig Lag och Rättegångs - Ordning, lika med Rikets öfrige Inbyggare. En utförlig recension deraf finnes i Gustaf Adolphs Historia af Hallenberg *p*).

6:o. *Tankar, uppsatte vid 1617 års Riksdag, i anledning af Ridderskapets och Adels begäran att erhålla nya förmoner och större Privilegier vid Konungens Kröning.* Msc.

Hufvudskriften har icke kunnat igenfinnas; men en Afskrift deraf förvaras bland Palm-sköldska Samlingarne i Upsala *q*). Kon. afslår deri med rättvisa och billighet Ståndets för långt sträckta fordringar och bevisar tydligen, att de strida mot allmänt väl samt att de till följe deraf skulle åstadkomma oreda och missförstånd.

7:o. *Krigs-Psaln på Tyfska.*

Nyfs före slaget vid Lützen berättas Kon. för sin Öfver-Hofpredikant D. Jacob Fabricius hafva dicerat en Psalm, hvari han anropar den Högste om beskydd mot sina fiender och i hoppet försäkrar sig om lycklig utgång af striden. Denna Sång förkunnades för hela Krigshären under samljud af Tabor och Trumpeter. Den innehåller likasom en Spådom om Konungens öde, och finnes tryckt i Stockholms Magazin *r*); öfversattes och utgafs på Svenska af

en

p) 4 Band. f. 936.

q) Schönbergs Br. om Sv. Reg. Sätt. 3 Fl. f. 221.

r) 3:dje B. f. 126.

en Okänd år 1693, in 8:o, med Initial-Bokstäfverna P. O.

8:o. *Elfta Frågepunkter om orsakerna till Tyfka Kriget, af Kongl. Maj:t conciperade. Stockholm den 15 December 1630.*

von Stiernman, som anför denna Skrift, säger sig ej veta hvar Originalet förvaras. En af Palmköld collationerad affskrift i Riks-Archivet är lagd till Kon:s egna Handskrifter.

9:o. *Kongl. Maj:ts Skäl och Orsaker att antaga Regementet.*

Kon:s egen Handskrift i Riks-Archivet.

10:o. *Order til at storma, om Gud wil at thet wara måfle, för Riga den 12 heller 13; 7:ber Anno 1621,*

Originalet likaledes i Riks-Archivet.

11:o. *Tal vid Högtidliga tillfällen, såsom till Rådet, Ständerna och Arméen, m. fl. .*

De fleste af dem äro citerade af Stiernman s) samt antingen tryckte i Widekindi Historia öfver Gustaf Adolph, eller i Handskrift bland Riks-Archivets Samlingar. Schönberg t) berättar, att Gustaf Adolph den 26 December 1611 tillträdde Regeringen med ett Tal, som då redan vittnade om den tankstyrka och värtalighet, hvilken utmärkt alla dets Tal till Rikets Ständer. Stiernman har icke känt det i fråga varande. Det till Ständerna
den

s) Bibl. SvioG. f. 184.

t) 3:dje Flock. f. 204.

den 10 Mars 1625 är tryckt i Stockholms Magazin *u*). Konungen föreflår häri, att mot Rikets fiender upprätta en ständigt stående Armée, till hvars underhåll en Bevillning blifvit föreflagen jemte Tullmjölet, ifrån hvilka pålagor ingen af hvad Stånd och vilkor som helst kunde frikännas. Såsom exempel på dem, som nyligen förlorat sin frihet genom Krigsmagtens fläta tillstånd, anföres Norrige, och en del af Tyfka Staterna, hvilka blifvit underkastade Pålvifka oket, m. m. Kon:s förträffliga Tal till sina Utländska Generaler och Befälhafvare vid Nürnberg, under des sista lefnadsår, hedrar Hjelten icke mindre än des Segrar. Schönberg *v*) anför ett utdrag deraf, utan att nämna, hvarifrån det är taget. Af de mänskligheten hedrande tänkfätt, som der yttras, framlyser det ädelmod, hvarmed Konungen äfven önskade behandla sina fiender. Deri var han långt öfver sitt Tidhvarf, hvars lynne ännu stämplades af Barbariet. Det är en vällust, att af Gustaf Adolphs mun höra dessa uttryck: ”Det plågar mitt hjerta, då jag nödgas höra olyckligas rop, och deras klagan, att Konungen deras vän skadar dem mera än deras fiender. Om J älsken mig, så återvänden J dermed, och viljen icke, att Jag skulle synas vara Anförare för en hop Croater,” m. m.

Konun-

u) 2:dra Band. s. 714.

v) 3:dje Fl. s. 255.

Konungens Affskedstal till Rådet och Ständerna förvaras i Riddarhusets Protocoll fol. 195 för 1630 års Riksdag, är vackert och rörande samt uppväckte hos Ständerna liksom i förväg de känslor, hvilka alle Svear sedan erforo vid förkunnandet af Konungens död. Konungen förmanar hvart Stånd färskildt till trohet och lydnad samt tillönfkar hvar och en i sitt kall Himmels välsignelse. Utom på andra ställen finnes det tryckt i Sv. Fatburen x).

12:o. *Egenhändiga Bref på Tyska, Svenska och Latin.*

Stiernman har bland mängden deraf utmärkt det, som Kon. ifrån Goldnau den 4 Dec. 1630 skref till Riks-Cantzlern. Ofridigt är väl, att den store och odödlige Monarchen hedrat sitt minne derigenom, att han deri gör Oxenstiernas förtjenster emot Sig och Fäderneslandet all möjlig rättvisa; men ännu större lof-ord förtjenar, i min tanke, Skrifvelsen af den 20 Nov. 1622 till samma Person. Detta Bref, tryckt i Stockholms Magazin y), är af ett ganska märkligt innehåll. Konungen ogillar deri aldeles Oxenstiernas förslag att förlänga Vapenhvilan med Pålen: ”Ty, säger han, tå måste jag ock gilla det, att stilleståndet skulle vara bättre än friden, hvilket jag icke gör. ”Skälen dertill äro först att alla stillestånd nyt-
”tjas

x) 5 Öppn. f. 3—6.

y) 3 Band. f. 205.

"tjas till hvila, men icke förlikning; dernäst
 "att de äro fomenta belli; sedan skole Vi,
 "fortfar Konungen (som billigt måste följa ra-
 "tiones conscientiae, non status), näpligen kom-
 "ma öfver oss någonsin någon profit under
 "stilleståndet att fökia, hvilket dock fienden,
 "som rationes status omnibus foederibus i alle
 "tider hafver föredragit, visserligen varder,
 "cum nostro periculo, görandes." Dessa utlå-
 tanden, som uppdaga Gustaf Adolphi's ädla
 och moraliska tänksätt äfven emot fiender,
 äro värdige en stor och odödlig man samt kun-
 na för alltid tjena Regenter till eftersyn. Emot
 sina fiender handlade han icke efter andra
 grundfättser, än dem enskillede, enligt naturens
 ordning och Samhälls-Lagen, äro pliktige att
 fins imellan följa.

159. Efter Magdeburgs intagande af Tilly
 den 10 Maji 1631 lät Konungen genom tryc-
 ket utgifva en Skrift, hvilken han sjelf för-
 fattat, vederläggande deras okunnighet eller
 illvilja, som tillagt Gustaf Adolph skulden
 till denna Stads bortmistande. Han visar der-
 emot, att Invånarne sjelfve, genom otidig snål-
 het och hårdhet emot Soldaterna, dertill varit
 vallande; att de förfummat vidtaga nog kraf-
 tiga medel att motstå en öfverlägsen fiendtlig
 magt; för mycket litande på andras hjelp, då
 de kunnat lita på egen styrka ~).

I ung-

~) Pufendorff de Reb. Svec. f. 47.

I ungdomen hade Gustaf Adolph lärt utom Latin de Franska och Italienska språken, kände grundligen den äldre och nyare Historien samt de Lärda Vetenskaperna, ägde af naturen våltalighet, skarpfinnighet att utreda invecklade ämnen och finthet i beslut *a*). Johannes Botvidi (i Likpred. öfver G. A. tr. 1654 i Stockh.) intygar, att Kon. utom förenämnde språk, äfven talade Tyska och Nederländska; Sagittarius *b*), att Han ägde få stor kännedom af de flesta Europeiska språk, att Han besvarade mest alla utländska Magters Sändebud på deras eget modersmål; Johannes Narsius *c*), att Han talade så prydlig Latin som en Profesör, hvilken dertill förut var beredd. Ur Archiven lät Konungen ofta meddela sig upplysande Handlingar, hvaraf Han hemtade sådana kunskaper, hvilka icke utan erfarenhet kunna förvärfvas. Johan Skytte *d*) berättar, att Prinsen i barna-åren lärde flera språk utan tillhjälp af Grammatica, i hvilken han sedan vid mera stadgad ålder undervistes. Samma lärefätt nyttjade äfven Skytte för sina Söner, och tackar Gud att det icke ångrat honom. Han kallar den seden, att bibringa ynglingen grammaticalliska regler, *ett bruk, som först öfveralt hertill varit hafver*; ett missbruk, hvarigenom hogen,
i des

a) Schönberg. 3 Fl. f. 300.

b) I Noterna till Justinus.

c) Föret. till Gustavus Saucius.

d) Itin. R. Caroli Gustavi, p. 2.

i dets tanke, antingen afvändes från all flags läsning eller tiden fruktlöst förspilles. Han förkastar likväl icke denna grundläggning för riktig språkkunskap, utan anser nyttigt att uppfjuta den Filosofiska undervisningen af ett språk, tills ynglingen hunnit lära det, som egentligen ankommer på minnet. Men Gustaf Adolph var icke blott Språkkännare; Han var äfven Philosoph och Tänkare. Huru högt värde satte Han icke på Grotii Bok: de Jure belli & Pacis, hvilken i krig och fred var det arbete, Han flitigast rådfrågade? Han antog likväl icke Grotii undervisning utan mycken granskning och igenkände deri oftare Statsmannens djupsinlighet, än Krigarens erfarenhet. Han följde det fullkomliga och förkastade eller rättade det mindre grundliga. Den allmänna Folkrätten erhöll genom Gustaf Adolphs biträde ett nytt och förbättradt skick. Före Hans tid troddes Tyske Kejsaren vara högt uppfatt öfver alla Regenter, och att de öfrige fins imellan borde äga en viss rang. Af vördnad för Kejsaren vågade dessa icke ens gifva hvarannan titel af Majestät. Den Nordiske Hjelten visade både genom Svärdet och Slutkonsten, att Tyske Kejsaren icke ägde något företräde framför Konungarna, och att den ene Regenten är lika oberoende som den andre, han må regera öfver ett större eller mindre Samhälle.

Konungen genomläste icke allenast fjelf med mycket nöje ett handskrifvet exemplar af den förträffliga Boken kallad: *Konunga Styrlse och Höfdinga*, utan befalte äfven straxt sin Se- creterare Johan Thomæson Bure att noga ut- gifva den af trycket. Gustaf Adolph erna- de ock låta nyttja henne till undervisning vid Scholor och Academier *e)*; men orfaken, hvar- före detta uppfåt icke gått i verkställighet, är mig obekant.

Drottning CHRISTINA

har författat följande Böcker och Skrifter:

1:o. *Ouvrages de Loisir, contenant les Maxi- mes & les Sentences f)*, indeldt i tolf Flockar, innehållande hvardera 100 Hufvudregler eller Tänkspråk.

Grefve Johan Oxenstierna, som strax efter Drottningens död uppehöll sig i Rom, har af Originalen, skrifvet med Drottningens egen hand, tagit en pålitlig afskrift med titel: *Pen- sées diverses de la Reine Christine, trouvées écrites de sa main dans son Cabinet, après sa mort à Rome*. Samma afskrift förvarades i näst- lidne århundrade på Tidön och innehades då af General-Majoren Grefve Axel Gabriel Oxen- stierna, hvilken lemnat Archenholtz del deraf till

e) Ärlig Svensk, s. 201.

f) Tr. i *Memoir. de Christine par Archenholtz*. 2 Tom. i Bihang. s. I.

till utgifvande i *Memoires de Christine*. Tiden, då detta arbete blifvit författadt, utmärker Drottningen sjelf i 29 §. af 10 Flocken, der hon talar om misshälligheterna mellan Konungen i Frankrike och Påfven Innocentius XI, hvilka inträffade år 1620, då hon författade denna del af sitt arbete. Det är sannolikt, att Drottningen efter hand under flera års tid gjort denna samling. På Svenska är den öfversatt och år 1756 af trycket utgifven af Anders Säfström. I företalet säger han sig hafva måst förbigå sådana tankar, som för mycket smaka af främmande Religion. Många af Drottningens maximer hafva nyhetens behag och äro uttryckte med den styrka, som sanningen medför till att öfvertyga. Man har tillagt dem lika beröm med den namnkunnige Rochefoucaulds reflexioner och maximer. En opartisk Läsare kan sjelf döma om riktigheten af denna jemförelse. De som klagat öfver Drottningens förakt för Religionen, kunna häraf öfvertygas om sitt misstag. Här framte sig de mest talande bevis af höga tänkfäkt samt uttryck af vördnad för Gud och Christna Religionen, om hvars sanning och storhet hon synes hafva varit fullkomligen öfvertygad.

N:o 2 i 2:dra Flocken lyder sålunda:
 ”Vetenskaperna äro blott prunkande titlar på
 ”männskliga okunnigheten. Om man känner
 ”dem, är man derföre icke mera lärd.” Detta
 ut-

uttryck, som man velat anmärka såsom stridande emot Drottens kärlek för Vetenskaperna, är likväl i grunden icke annat än hvad flere Philosopher sagt af öfvertygelse, huru litet det, vi vete och förstå, är i jemnförelse med hvad vi icke förstå. Tredje Flocken innehåller till större delen sådana hufvudregler, som angå Regenters förtjenster och fel. Den Höga Författaren röjer deri mycken kännedom af ämnet och har mindre egna eller besynnerliga meningar, än på andra ställen. Den 4:de till och med den 9:de Flocken innehålla blandade ämnen. Slutligen bör anmärkas, att Drottningen icke förr talar om andliga faker, än i de 5 sista Flockarna, hvilket gifver anledning att anse dem skrifna i fednare åren af dens lefnad, då hon visade sig mera nitisk för en Religion, om orsaken till hvars antagande af henne man i allmänhet hyfte så stridiga tankar.

2:o. *Reflexions diverses sur la Vie & les Actions du Grand Alexandre* g).

Deffa Reflexioner förvaras i Handskrift i Kongl. Bibliotheket i Stockholm och hafva förut tillhört Drottning Ulrica Eleonora. Archenholtz, som tryckt dem i *Memoires de Christine*, har af Kongl. Bibliothekarien Celse erhållit en pålitlig afskrift deraf. Ehuru stilen är okonstlad, har arbetet mycken förtjenst genom

g) Tr. i *Mem. de Christine* par Archenholtz. 2 Tom. i Bihang. s. 53.

nom valet af vissa utmärktare drag i Hjeltens lefnadshändelser, samt genom de fina och träffande omdömen, med hvilka hon öfver dem sprider ett förut okänt ljus. Ämnet har på tvänne ställen icke blifvit fullkomligen utredt; hvilket är en verklig förlust. Öfverfätte på Svenska utgäfvos de år 1756 från Lars Salvii tryckeri. I företalet säger Öfverfättaren, att Dr. Christina författat dem efter bortresan ur Sverige och under sitt vistande i Rom. Archenholtz's mening anses sannolik, att Drottningens affigt dermed varit att leda efterverlden på den tanken, att hon antagit namnet Alesandra efter denne sin Hjelte och icke efter Påfven Alexander VII. Sid. 49 beskyllos de Lärde för ringa uppmärksamhet på stora och märkliga händelser; emedan ingen förut anmärkt det stora och ädla af Hephæstions uppförande, hvilken till en Prins af Konunga-Ätten i Sidon bortskänkte den Krona, hvarmed Alexander prydt hans hufvud; räknande för större ära att vara högst i nåd vid Alexanders Hof, än att sjelf regera. Detta äfvensom föregående arbete röjer mycken beläsenhet, kännedom af verlden och människjo-hjertat, samt alfvarsamma och djupa betraktelser.

3:o. *La Pastorale d'Endymion composée par Alexandre Guidi sur les Idées de Christine, laquelle la embelli de strophes & de vers de sa façon h).*

Den

h) Tr. i Mem. de Christine par Archenholtz. 2 Tom. Bihang. s. 83.

Den enda befattning Drottningen haft med detta arbete är att hon utkastat plan dertill och ändrat eller tillaggt vissa ställen, dem Archenholtz utmärker med större bokstäfver. Anledningen för bemänte Samlare att införa Endymion bland Christinas arbeten är således icke stor, emedan dessa ställen äro få. Guidi var en man af snille och förtjent af den nåd, Drottningen vid flera tillfällen visat honom.

4:o. *La vie de la Reine Christine, faite par Elle même; dédiée à Dieu i).*

Af 7:de Capitlet i detta Lefverne synes att Drottningen författat det åtta år före sin död, nemligen år 1681. Der berättas, att Riks-Drotzet Gr. P. Brahe året förut aflidit; hvilket skedde den 12 Sept. 1680, s. 45. Inledningen består af ett Samtal med Gud, för hvilken hon bekänner sin ringhet, sina fel och uppgifver orsaken till sitt företag, som icke leder sitt ursprung af fåfänglighet, utan af åtrå att upphöja den Högstes ära. Bland annat yttrar Drottningen sig, att tidens Historier äro uppfyllda med eviga Loftal eller dödande Satirer öfver de personer, som deri omtalas. Christina fortfar sedan, att slundom vända tallet till alla varellers upphöjlsman, med hvars skickelse, i anseende till sin person, hon ej alltid synes hafva varit nöjd. Att här före-

IX Del.

H

kom-

i) Tr. i Mem. de Christine par Archenholtz 3 Tom. s. 1 — 69.

komma fel få väl emot Tidräkningen som Historien är mindre underligt, emedan Drottningen sjelf erkänner, att hon författat detta Lefverne, utan Böcker och Memoirer, endast i förlitande på sitt minne. Således berättas: att Christendomen begynte införas i Sverige år 940, då det deremot är bekant, att Ansgarius år 829 anlände till Sverige och började sitt omvändelse-verk; att Sverige varit det mest Catholska Rike i Europa; att en Lutherisk Präst, som döpte Christina, ovetande gjorde korstekn i hennes anfigte, hvarigenom hon, efter eget påstående, upptogs i den fridande eller Catholska Kyrkans gemenskap. Korsteknet brukades då såsom ännu vid Döpfelsen i Sv. Lutheriska Församlingar. Med skäl yttrar hon sitt förakt för Astrologernas okunnighet, som föreföds födelse spådde att den antingen skulle kosta konungen, som då var sjuk, eller Drottningen eller den tillkommande Thron-Arftvingen lifvet samt att det skulle blifva en Prins, af hvilka spådomar ingen inträffade. (S. 25). Hon tackar Gud derföre, att då Han låtit henne födas till ett svagare kön, hon likväl fått den styrka, som tillhör det starkare, och att hon ända från vaggan blifvit van vid den sjelfständighet hon alltid bevarat. ”Om jag blifvit född ”bland mankönet, säges det vidare, torde hända att jag då varit böjd för dryckenskap och ”otucktigt lefverne; att jag då användt den tid ”bland

”bland Fruntimmer, hvilken jag nu nyttjat till
 ”inhemtande af gagneliga kunskaper och att
 ”föka fanningen.”

Anmärkningsvärd är den beskyllning, som Drottningen, utan tillämpning på vissa personer och utan att närmare utstaka händelsen, i allmänhet gör, att man antingen fökt förkorta hennes första dagar eller ock göra henne oskicklig till allt för sin öfriga lifstid. Denna omständighet är mig vetterligen af inga Handlingar eller af någon Historiefkrifvare bestyrkt samt synes vederläggas genom allt hvad man känner om Drottningens uppfostran.

Målningen af de personers Carakterer, hvilka under Minderårigheten förestodo Regeringen, är gjord med full kännedom, och torde kunna jemföras med ålderdomens mäterstycken, i anseende till den fanning, nätthet och styrka, som deri öfver allt råder. (f. 44). Deremot synas några utlåteller hafva undfallit Drottningens uppmärksamhet, då hon i beskrifningen af hennes Gouverneurs, R. R. och Riks-Marskalken Axel Banérs lynne tillägger sin Herr Fader sådana utfväfningar, hvarföre han åtminstone icke af sin Dotter bordt blifva beskylld. Drottningens egna ord lyda således: ”Il (Axel Banér) avoit été de tous les plaisirs du Roi, confident de ses amours, & compagnon de toutes ses courses & débauches” *k*). Obestridligt är,

H 2

att

k) Mem. de Christine, T. III. p. 51.

att Kon. Gustaf Adolph af naturen var det vackra könet tillgifven, men att han, enligt ofvananföorde utfaga, deri gått till ytterlighet, lärers svårligen kunna ledas i bevis.

Den öppenhjertighet, hvarmed Drottningen omtalar sina egna fel, förtjenar all möjlig uppmärksamhet. Ett af de förnämsta deribland har varit det ringa afseende hon visat för sitt köns yttre anständighet i uppförande, hvarigenom hon kommit att synas mera felaktig än hon verkligen varit. Drottningen erkänner sig för sent hafva märkt sitt misstag för att kunna ändra det och att hon icke velat använda någon möda derpå.

Detta korta historiska arbete går ej längre än till K. Gustaf Adolfs död och de anstalter, hvilka derefter med sorgfällighet iakttogos vid Drottningens uppfostran.

5:o. *Apophthegmes.*

Denna Samling af Drottningens märkligare utlåtelse och grundsattser, hvilka Bourdelot i 2:ne stora Volumer anteknat, kan väl icke egentligen räknas till hennes Skrifter; men hade, om den icke förkommit, förmodligen förtedt nya bevis på hennes snille och sinnrikhet. Samlingen var redan gjord år 1652 under Bourdelots vistande i Sverige, hvarom Vosius i Bref till Heinsius talar. Den förre förmodade då att de skulle utgifvas af trycket, hvilket icke sedermera finnes hafva skedd 1).

6:o.

1) Archenholtz Mem. de Christine, T. I. p. 347.

6:o. *Histoire de ce qui s'est passé après la mort du Grand Gustave, tant en Allemagne qu'en Suede, jusques à la resignation de la Couronne par Christline en 1654.* (Tr. i Memoires de Christine, T. III. p. 70 — 145 par Mr Galdenblad, & p. 145 — 181 par un Anonyme.) *Avec des Notes ajoutées par Elle-même.*

7:o. *Memoire de ce qui s'est passé durant le Regne de la Reine par Mr Galdenblad, avec des Notes ajoutées par Elle-même.* *ibid.* p. 182 — 224.

Drottningens egna Anmärkningar dervid hafva samma fel, som är anmärkt vid des Lefverne, nemligen: att hon vid deras författande endast litat på sitt minne, utan att rådfråga några historiska källor. Då de Prade år 1626 utgaf sin Historia öfver Konungarne Gustaf Adolph och Carl Gustaf, företog Drottning Christina sig att ändra och rätta de fel, hvilka denne Författare i så stor mängd begått. Hon synes ock då hafva uppdragit sin Svenske Secreterare Galdenblad och förmodligen äfven Grefve Alibert, des Secreterare för Franska Departementet, att utarbета de i fråga varande stycken, dem Drottningen sjelf behöri-gen granskat och rättat.

8:o. *Plan d'une Histoire Metallique de Christine, Reine de Suède, redigée de sa propre main.* (Tr. i Mem. de Christine T. IV. 177.) Öfversatt ifrån Italienskan.

Denna Medaille-Historia innehåller Utkast till

till Minnespenningar öfver de märkligaste händelser af dess Regering och efter Affägelsen deraf, föreställda med Sinnebilder och Inskrifter på Reversen; äfven öfver Gustaf Adolphi Regering. Det är märkligt, att Drottningen redan fullbordat detta arbete innan både Jesuiten Menestrier och sedan Acad. des Inscript. börjat utarbета Ludvig XIV:s Medaille - Historia *m*).

9:o. *De l'origine & des Armes de la Maison Royale de Wasa n*).

Anledningen att författa denna Afhandling hemtade Drottningen af förenämnde Historia utaf de Prade, hvilken Historia börjar med en Genealogie öfver Konunga-Huset Wasa; hvarvid Drottn. anmärkt, att intet ord deraf är fant; namn och tider så förblandade, att man aldrig deraf kan lära känna denna famille.

10:o. *Relazione del funerale fatto in Stockholm al Corpo del Ré Carlo Gustavo. 1660.*

Tryckt i Arckenholtz Memoires de Christine, T. IV. p. 387.

11:o. *Reflexions sur la vie & sur les Actions de Cesar; par Christine.*

Tryckte ibid. T. IV. vid slutet af Bihangët och äro skrifne i samma smak som Drottningens Reflexioner öfver Alexander den Store, hvarom se ofvanföre N:o 2. För öfrigt synes denna Afhandling ej vara-bragt till slut.

12:o.

m) Mem. de Christine, T. IV. p. 180.

n) Arckenholtz T. IV. p. 291.

12:o. *Sentimens de Christine, Reine de Suède.*

Ibidem.

I Fem Flockar, af hvilka hvardera utgör hundra de tänkspråk och hvilka bland annat innehålla förträffliga Stats- och Regeringsmaximer, hvaraf en stor del förekomma i dess *Ouvrage de Loisir*; men hvilka regler här blifvit förbättrade och till antalet inskränkt. Af N:o 10 i Första Flocken kan slutas, att Christina skrifvit detta arbete under Påfven Innocentii XI tid. Arckenholtz anser dem vara det sista, som Drottningen i sin lifstid författat. Hon visar deri ett fördubbladt nit för Påviska Lärnan och undrar högligen, att det gifvas Christne, eller sådane, som tillegna sig det namnet, hvilka kunna tvifla om Förfamlingens synliga Öfverhufvud.

15:o. Af dess *egenhändiga Bref* finnas 219 in extenso införde i Arckenholtz *Memoires de Christine* o). Ett stort antal af dess egenhändiga Bref förvaras i Riks-Archivet.

I sina Böcker plägade Drottningen tillskrifva Critiker, Svar och Anmärkningar m. m. nästan alltid på det språk, hvarpå Boken var författad. I des vidsträckta språkkunskap medgaf ock sådant; ty hon förstod Grekiska, Latin, Fransyska, Italienska, Spanska, Tyska och Holländska. År 1654 tog Drottningen undervisning i Engelskan af Ambassadeuren White-lock,

o) Stockh. Hist. Biblioth. f. 25.

lock *p*). Således har hon gjort Anteckningar i Loccenii Historia Svecana, Memoires de Chanut, Bosluets Catheches, Ä. B. Garampis Italienska Manuscripter *q*).

Bland de Lärda Språken förstod hon Grekiskan så väl, att hon med nöje och uppbyggelse afhörde de derpå anställda lärdomsprof, och ärnade äfven på detta språk låta uppföra en Comedie *r*). Af de lefvande älikade hon mest det Fransyska och Italienska. Från denna Drottningss Regeringstid har ock det förra i Sverige alltid åtföljt en bättre uppfostran, ehuru det icke alltid vid Hofvet ägt företräde framför Tyskan *s*). Drottning Christina var bevandrad i Forntidens bästa Författare, Lconisk i sina uttryck, hade en stadgad och fin smak, talade qvickt och tänkte redigt.

Konung CARL GUSTAF.

1:o. Den 9 Maji 1632 på sitt 16 år höll Pfaltz-Grefven Carl Gustaf på Academien i Upsala ur minnet en *Oration de Sueciæ encomio, præstantia & eminentia*. Några dagar derefter företog Prinsen en Utländsk resa, åtföljd af sin Gouverneur Friherre Johan Johanson Rosenhane samt Informator Magister B. Baaz (Ekehielm).

p) Mem. de Christine, T. III. p. 169.

q) Björnåls Br. I D. f. 97.

r) Mem. de Chr. T. I. p. 295.

s) Vitt. Acad. Handl. 4 Del. f. 163, 167.

hielm). Under refan anteknade Prinsen på Latin i en Dagbok alla förefallande märkvärdigheter. På K. Bibliotheket i Stockholm förvaras ett exemplar deraf, fkrifvet med dets egen hand. Det går ej längre än till den 27 Julii 1653, då det slutar med beskrifningen af Staden Fliesingen i Holländska Provinzen Zeeland, och är i 5:ne Disputationer under Profesor Fants inleende utgifvit i Upsala år 1786. Ett annat fullständigare, som ej slutar förr än med den 3 Febr. 1640, under Prinsens vistande i Paris, upptäcktes år 1749 af C. R. Stiernman på Bok-Auktion i Stockholm, då det troddes hafva gått förloradt i Slottsbranden år 1697. Det förvaras nu i Riks-Archivet och synes vara första Utkastet till Prinsens Resbeskrifning, hvilken han vid hemkomsten förmodligen begynt att omarbета och med utförligare Reflexioner förse. På Dr. Ulricæ Eleonoræ, den Äldres, befallning öfversattes det på Tyska af K. Secreteraren Coelestin Fr. Guttermut år 1689 och afskrefvos deraf på Pergament sex exemplar, hvilka Drottn. i början af år 1690 lät tilldela de Kongl. Barnen och de öfriga af Konunga-Huset. Bland Upsala Academies handskrifne Samlingar förvaras ett exemplar af den Tyska Öfversättningen, hvilken man orätt anfett vara tryckt *t*). Stiernman har i Svenska Mer-

t) Itiner. Car. Gust. in prolegom. Jfr. Carl XII:s Hist. af Norberg, I Del. s. 9. M. Celsii Hist. Bibl. Stockh. s. 127. Holmia Litt. s. 94.

Mercurius 1757 Jan. f. 440 följ. gjort ett Utdrag eller fullständig Recension af Prinsens Dagbok.

Så snart Prinsen lemnat Sverige, fäste han sin uppmärksamhet på Danska Folkets feder och lefnadsfätt, Regering, Städernas och Landskapens förmoner samt olägenheter m. m. Af Svenska Commisarien i Helsingör Johan Strömfelt underrättar han sig noga om skiljaktigheterna mellan Svenska och Danska Lagfarenheten, om de förnämsta Embetsmäns namn och göromål, om Bröllops- och Begravnings-Ceremonier, m. m. Vid åsyn af Helsingör upptäckte han genast Stadens svaghet att motstå fiendligt anfall, och samma anmärkning gjordes i anseende till Croneborgs Slott och Fästningsverk, hvilka af ortens invånare ansågos såsom ganska väl befästa. I Roskild såg han ett ålderdoms minnesmärke, en ovanligt stor brynsten, den K. Albrecht skall hafva fänt till Dr. Margaretha. Af Loccenii Sv. Historia lär man, att då K. Carl Gustaf år 1658 intog Staden Roskild, lät han derifrån borttaga och till förvar åt Upsala Domkyrka öfverlemnna denna sten, der den ännu bibehålles och visas bland sällsamheter. Om Hamburg erhöll Prinsen tillförlåtliga underrättelser så väl af Hof-Cantzleren Adler Salvius som Öfversten för Borgerskapet derstädes Enno Vilhelm Kniphausen. Med den förre samtalande Prinsen bland

an-

annat om förmonligaste fättet att vårda en Stats angelägenheter, huru Kyrkoväsendet, rättvisan, försvarsverket, Sjöfarten, Politien, Canzliet och Skattkammaren böra inrättas samt handhafvas; och med den sednare i synnerhet om Stadens Confuler, Senat, Regeringsfätt, Fästningsverk, Garnison, Arsenal, Tukthus, m. m.

Af det hela i denna Dagbok infes tydligen, att Prinsens uppfostran var rigtad icke blott på lärda yrken i allmänhet, utan förnämligast på en vidsträcktare tillämpning deraf till Regeringskonsten och alla dess kunskapsgrenar. Stilen är ren och enkel samt, efter de gamle Latinske Författaress fätt, okonstlad. Den del af denna Dagbok, hvilken ännu finnes outgifven, förtjenar att af trycket utgifvas. Ehuru mindre utförligt innehåller densamma likväl flera märkvärdiga Antekningar. Rummet tillåter icke att anföra något utförligt utdrag deraf. Ett enda torde vara tillräckligt: "Cæterum
"inter alia retulit (Mourier) potentiam Cardi-
"nalis Richeliensis in Gallia a Rege datam,
"quod nimirum ea Rex, quæ Cardinalis Riche-
"liensis sensît, affirmat absque judicio; nam
"cum Rex interrogetur a subditis, quid facien-
"dum sit, statim alter respondet, dicens prout
"Cardinalis sensît, erit; proinde ite ad eum."

2:o. *Egenhändig Berättelse om sin Giftermåls-underhandling med Dr. Christina.*

Desa Berättelser äro tryckte i Adlersparrers

res Historiska Samlingar *n*) och innefatta omständligen allt hvad i detta ämne mellan de Höga Personerna förelupit. Då Prinsen förklarade, att han utom Giftermålet och Drottningens person ansåg de största förmöner och mest hedrande anbud af intet värde; att han väl utom Sveriges gränser kunde låta sig nöja med ett stycke bröd, i fall hoppet om Giftermål med Drottningen honom skulle betagas, undfick han af Drottningen förebråelse för envishet med det stränga tillägg, att han vore ovärdig den nåd honom blifvit bevisst och att han säkert tagit dessa fanfaronader ur någon Roman m. m. Detta oakadt uträttade Prinlen slutligen så mycket genom enträgenhet och betygande af den lifligaste tillgifvenhet för Drottningens Person, att Hon lofvade honom sin hand, så framt icke Ständerna kunde förmås antaga honom till Thronföljare. Huru litet Prinlen tycktes värdera denna förmön, visa dess utlåtelse: "att han derigenom trodde sig "blifva högst olycklig; att han icke ens, efter "Drottningens död, önskade *vara stadd i thejse* "Herrars vilker och skön, mycket mindre antaga "något välde; emedan han aldrig trodde sig "komma till rätta med dem, utan bad Gud "bevara sig att föla sina händer i deras blod" m. m.

Af Brefvexlingen med Biskop Johannes Ma-

n) 2 Del. s. 200 följ.

Mathiæ i detta mål synes, att Prinzen efter sin afresa till Arméen i Tyfkland ofta förnyat sin trägna anhållan, hvarom Originalen, som förvaras i Upsala Bibliothek, lemna vidare upplysning. Deribland äro Numrorna 3, 5, 6 och 10 de märkligaste *v*). Hvad Arckenholtz säger om Gr. M. G. de la Gardies hemliga motarbetande mot Giftermålet, lemnas i sitt värde. Prinzen berättar deremot i början af sin Skrift, att bemälte Grefve och Biskopen Johannes Mathiæ vid Giftermåls-underhandlingen gjort honom första biträdet.

5:o. *Konungens egenhändiga Brefvexling.*

Hufvudskrifterne deraf förvaras till större delen i Riks-Archivet och innefatta tre Flockar, hvardera af etthundrade st. eller tillsammans trehundrade; skrifne dels till dess Herr Fader samt Drottning Christina, dels till Råds-Herrarne och deribland förnämligast Riks-Drotzet Grefve P. Brahe. Ett Bref till Presidenten Björnklou, dat. Roschild den 2 Mars 1658 *x*), innehåller orsakerna, hvarföre Kon.; utan att begagna sig af sin fördelaktiga ställning, så hastigt slutat fred med Danmark. Det afseende Kon. dervid hade på sina undersåtares befrielse från krigets besvärligheter förtjenar, bland andra skäl, efterverldens vördnad och tacksamhet. Konungens egna ord uttrycka
bäst

v) Memoir. de Chr. T. I. p. 165, 167.

x) Stockh. Magaz. 2 B. s. 757.

bäst des ädla affigter: ”Sådant (krigets fort-
 ”fättande) wore capable, att fättja ett elakt
 ”förtroende emellan mig och mina underfåta-
 ”re, få att gloriae meæ cupiditas vore större
 ”än som then förforg om mitt Rikes fäker-
 ”het” m. m.

Sina Tal till Ständerna vid Riksdagarne
 1655 och 1660 skall Konungen sjelf hafva di-
 cterat till Protocollet *y*).

Kon. Carl Gustaf kan med skäl räknas
 bland Sveriges lärda Regenter. De 2:ne Böc-
 ker, på hvilka han synes hafva fatt mesta vär-
 det, voro: de veritate & excellentia Christianæ
 Religionis, tr. i Upf. 1658. 8:o, samt Grotii
 Bok: de Jure belli ac pacis, hvilka han alltid
 och äfven i fält bar hos sig. Den förra är
 författad af Profesorn sedermera Ä. B. Johan
 Lenæus. Af den sednare sade Kon. sig hafva
 lärt Statskunskapen *z*). Under sin ensliga lef-
 nad på Borkholm, läste Prinsen flitigt Cæsars
 Commentarier; men att med Chevalier Beau-
 jeu härifrån vilja hänleda orsaken till Pålsta
 kriget, är aldeles icke troligt *a*).

K o -

y) Sv. Mercur. 2:a Årgång. f. 453.

z) Sv. Mercur. 1757. f. 444.

a) Se vidare härom Sv. Fatbur. 1 Del. f. 47, och Mem.
 de Chevalier de Beaujeu p. 354.

Konung CARL XI

har författat följande Skrifter, nemligen:

1:o. *Dagbok ifrån år 1672 till 1697.* Msc. Förvaras i Original i Riks-Archivet och finnes tryckt i Lönboms Upplysningar i Svenska Historien, 2 Del. f. 63 — 94. Af de få anteckningar, som förekomma för de fyra första åren, sedan han sjelf emottog Regeringen, synes som Hans Majt icke förr än 1676 begynt detta arbete, och då efteråt påmint sig samt upptecknat blott det förnämsta för den förflutna tiden. Således anföres endast för 1672 dagen, då Kon. sjelf tillträdde Riksstyrelsen, den 12:de December; för 1673 att Konungen då gjorde sin Eriksgata, m. m. I Historiskt afseende är Kon:s uppgift om Slaget vid Lund d. 4 Dec. 1676 märkvärdig. Han säger sig dervid med Guds bistånd aldeles hafva slagit de Danska ur Fältet; att af bägge Härarne lågo på Valfältet 2,392 man; att Svenska styrkan blott utgjorde 6,500 man, den Danska deremot 11,000. Spelgel uppgifver Danska Fångarnes antal vid samma tillfälle till 1,496 man b). De öfrige Anteckningarne innehålla underrättelser om de följande Fältlagen, om Freden, Giftermålet med Danska Prinsessan, des. Kröning till Svensk Drottning, de Kongl. Barnens födelse- och dödstider, med flera märkvärdigheter.

I anledning af Kongl. Rådet, Fältmarskal-
ken

b) Sv. Bibl. I D. f. 137.

ken och Gen. Gouverneuren Grefve Rutger von Aschebergs den 17 April 1695 timade död yttrar Konungen sig om denne förtjente man mycket fördelaktigt: ”Han hafver tjent sig upp
 ”ifrån Rytare, warit medh vthi 15 Batalier,
 ”för vthan ranconterer, ifrån första Nörlinge
 ”Slaget till Landscrona Slaget, hwilket var
 ”den fifta och 15 Batalien; han hafwer warit
 ”min Läre Fadher vthi kriget samt alla Fält-
 ”marskalkar och Generaler, som nu lefva, haf-
 ”va ståat alla under Salige Herr Kongl. Råå-
 ”dhes comando; Gudh gledige Hans Själ Ewin-
 ”nerligen för al trogen tjenst Han migh och
 ”mit Rike gjort hafver.” I egenhändigt Bref till Fältmarskalken och Gener. Gouverneuren Grefve N. Bjelke, dat. den 4 Maji 1690, fäller Konungen om Grefve Ascheberg, i anledning af en honom påkommen sjukdom, nästan lika omdöme, kallande honom ”sin goda och
 ”troгна Gubbe,” med tillägg: ”Gud hjelpe
 ”Honom igen til hälfan, för iag kan förfäkra,
 ”det jag Honom få älskar, som Han wore min
 ”Far; för allt det lilla jag i Krigswäsendet
 ”lärdt, hafver jag Honom at tacka före” c).

2:o. *En annan Dagbok för åren 1672 — 1677;* finnes införd i Historiska Archivum d). Den innehåller blott Danska Kriget och skiljer sig i flera delar från den föregående såsom mera full-

c) Stockh. Magaz. 2:dra Band. f. 656.

d) 3:dje Styck. f. 55.

fullständig. En afskrift af detta Document förvaras i Riks-Archivet, skrifven med Hennes Maj:t Dr. Ulricæ Eleonoræ, den Yngres, hand. På första bladet har Drottningen anteknat: "Detta är federnera renskrifvit efter Högst Saligste Kongl. Majestäts egenhändiga skrefne Original, här i Stockholm den 12 April 1736." Som Originalet således funnits bemälte år, är väl möjligt att det ännu kan vara i behåll, men hvarest är mig obekant.

3:o. *Konung Carl XI:tes Dagbok.*

Under denna titel hafva, sedan min Afhandling var skrifven, från Tryckeriet i Hernöfand år 1802 genom Biskopen Doctor Nordins förforg utkommit Konungens egenhändiga Antekningar i dess Almanachor. Vid jemförelse med de 2:ne föregående Dagböckerna kan man lätt finna, att den förra i vissa omständigheter väl är utförligare; men att den icke destomindre blott är ett historiskt utdrag af Antekningarne i Almanachorna, med hvilka det hufvudsakligen öfverensstämmer. Den sednare, med Drottning Ulricæ Eleonoræ hand skrifven, kommer i det mesta öfverens med Antekningarne, dem Konung, gjort i sina Almanackor. (Se vidare Bisk. Nordins Företal till Dagboken.)

4:o. *En Rangordning för Gouvernementerna Brehmen och Pommern;* upplatt med Konungens hand och daterad den 26 November 1688 samt innehåller 29 Nummer.

5:o. *Instruction, angående Prins Carls uppfostran, af den 11 December 1688* är ganska märklig; äfven som:

6:o. *Konungens Testamente af den 16 Augusti 1693.*

Utom några smärre Utkast af mindre betydighet, har Konungen desutom egenhändigt uppfatt Förslag till Reglementen för Arméen till häst och fot, jemte Planer, huru Cavallerie och Infanterie skola upp- och afmarschera. Samlade af Grefve Dahlberg förvaras de nu i Bibliotheket på Drottningholm e).

7:o. *Egenhändiga Bref.*

Åtskilliga af Konungens egenhändiga Bref äro införde i Lönboms Handl. till K. Carl XI:s Hist. 1 Saml. f. 119 följ. och i Hist. Upplýsningar, 2 D. f. 94, hvarest Utgifvaren tillagt den rigtiga anmärkning: ”Inga Handlingar tjena bättre och säkrare till underrättelse om Kongl. Personers sinnelag, än deras egenhändiga Skrifter och Bref: de böra derföre till efterverlden bibehållas, fastän de ej alltid skulle röra de viktigaste ärender.”

Brefvexlingen med Kongl. Rådet, Fältmarskalken och Gen. Gouverneuren Gr. Nils Bjelke, hvaraf ett Utdrag är tryckt f), innefattar omdömen, som utmärka djup människokänedom och säkra grundsatser. Konungen yttrar

e) Drottningholms Beskrifn.

f) Stockh. Magaz. 2 B. f. 645 följ.

trär der med frihet och förtroende sina tankar om åtskilliga Personer: Om Majoren Gustaf Båner säges, att han var "en redlig, ärlig och trogen man, som vill väl; men Gud vet, det hafver intet eftertryck med sig" Om Fältmarskalken Grefve Königsmark: att han väl var en braf Soldat och hade stor öfning; men det stora felet, att han aldrig talte väl om någon. Om Vellingk: att han var god karl nog; men alt för konstlig och mera Minister än Soldat *g*). Vidare lyda Konungens egna ord: "Jag hafver "fatt mig före, att aldrig gifva någon titel, "ty med många titlar komma tjänsterne i för- "akt *h*). — Mina Galanta Öfverstar vilja alle- "samman blifva Generalspersoner och allena "Ministrar. Jag längtar rätt mycket, att få ta- "la vid Herr Kongl. Rådet; ty jag är förfä- "krad, det Herr Kongl. Rådet mig ingen lærer "recommendera hvarken för hög börd, fränd- "skap, vänskap eller gåfvor skuld, utan allenast "förstår skicklighet, trohet och redlighet. — "Och ville jag önska, det jag hade, eller mitt "Rike vore utaf de krafter, det jag kunde gif- "va mina trogna tjenare sådana gåfvor som an- "dra Herrar; för hos mig blifva de intet rike, "om de intet genom Guds nåd blifva salige *i*). "Herr Kongl. Rådet hafver man Gud för ögon, "och går man vägen ända fram, sökandes mitt

I 2

"och

g) Ibid. f. 649, 651.*h*) Ibid. f. 654.*i* Ibid. f. 659.

"och mitt Rikes gagn och bästa samt gör hvar
 "man rätt, utan afseende till Stånd eller Per-
 "son, så lærer ingen i verlden vara capabel
 "att fättja Herr Kongl. Rådet illa hos mig" &c.

Det torde icke anses öfverflödigt att till
 slut anföra ett historiskt vittnesbörd om Kon.
 Carl XI:s språkkunskap och natursgåfvor:
 "Konungen hade icke lärt något främmande
 språk utom Tyfkan. I Fransyskan var Han så
 litet bevandrad, att Han hvarken ville tala
 detta språk eller anses förstå något deraf. För
 öfrigt ägde Han af naturen ett godt förstånd,
 som genom erfarenhet och eftertanke blifvit
 uppodladt och stadgadt. Dets egenhändiga Bref
 lemna otvifvelaktiga bevis derpå; hvarföre Han
 ock så i verldsliga som andliga mål dömde med
 redighet och urskillning" *k*).

Konung C A R L X I I

har författat följande Skrifter:

1:o. *En Afhandling i Physiologien.*

Finnes införd i Lagerbrings Sammandrag
 af Sv. Rikes Hist. *l*) och är uppfatt i anled-
 ning af Konungens Samtal med Hessen-Cassel-
 ske Hof-Rådet von Heyn. Ehuru korta desse
 betraktelser äro, visa de likväl att Konungen
 med skarpflinnighet bedömt abstracta ämnen.
 Såsom afvikande från senare tidens Lärefattfer
 kan

k) Lagerbrings Sammandr. af Sv. R. Hist. 4 Del. s. 137.

l) 4:de Del. s. 139.

kan anmärkas, att Konungen uppgifver trenne beståndsdelar hos människan, nemligen den lefvande anden eller själen; den materialiske spiritus eller anden; och kroppen, med tillägg att den förste verkar på den sista genom den andra; att den materielle anden förgås af sig sjelf, så snart någon kropp eller lem dör bort m. m. Konungen gifver ock ett annat begrep om de Elementariska kropparna, hvilka i hans tanke bestå af den elementariska massan eller jorden; det elementariska svafvet; det elementariska saltet och den elementariske spiritus eller anden.

2:o. *Reflexioner öfver Kriget och Konungens Campagner från år 1700 till 1709.*

Handskriften skall hafva gått förlorad i det olyckliga slaget vid Pultava, enligt Konungens egen berättelse för Chevalier Folard. m).

3:o. *Tankar om Quadrat- och Cubik-räkningar, jemte förslag till förändring i det antagna grundtalet Tio.*

Ett ark i handskrift. Originalen har tillhört Askesforen Emanuel Svedenborg. Kon:s affigt med det nya beräkningsfättet, hvarigenom förefås att antaga 2 i stället för 10 och 64 för 100, var att förekomma de svårigheter, hvilka uppkomma af det nu brukliga Tio-talet, som utan bråk hvarken kan bringas till Quadrat eller Cub; äfven så litet som till enhet.

m) Hist. de Charles XII, par Voltaire, p. 321.

het. Således kan 64, som är Quadrat af 8 och Cub af 4, genom division utan bråk lättligen bringas till ett. Svedenborg berättar äfven att Konungen med lätthet, utan tillhjälp af Algebraiska Aequationer, upplöste framställda frågor i den högre räknekonsten *n*).

4:o. *Egenhändiga Bref.*

Finnas utom en stor mängd Original i Riks-Archivet, till en del tryckte i Gr. Stenbocks Lefverne och flereslädes, såsom i Lönboms Upplysning i Sv. Hist. o). Om de jemföras med dem, som Dets Herr Fader skrifvit, äga de i anseende till sammanfättningen ett oskridigt företräde och röja en mera öfivad penna.

Konung Carl XII talte Latin och Tyska; men icke Fransyska, hvilket språk han likväl förstod. Ägde skicklighet att utreda invecklade saker, och det ofta i ämnen, om hvilka man icke förmodade Honom vara underrättad; ett genomträngande snille, hvarmed Han icke allenast fattade tydliga begrep, när saken blef honom rätt föreställd, utan ock utgrundade henne så, att Han kunde upptaga och vederlägga alla inkast. Hans minne var äfven i stånd att behålla det Han en gång hört, såsom Konstorden i Vetenskaperna och de fria Konsterna, ord och hela meningar ur främmande språk, endast man tillika uppgaf deras betydelse *p*).

Drott-

n) Nordbergs Hist. 2:dra Delen, f. 599. Jfr. Svedenborgs Miscell. P. IV. §. 1.

o) 2 Del. f. 96.

p) Sv. Kon:s olycksöden, f. 205.

Drottning ULRICA ELEONORA.

1:o. I Hefsen-Casselika Upplagan af Anecdotes de Suede, hvilken bok tillhört Drottningen och nu förvaras i Kongl. Bibliotheket på Drottningholm, har hon i brädden på flera ställen tillagt *Egenhändig*a *Anmärkningar*. De äro väl i historiskt afseende mindre betydande, men bevilja likväl att de äro gjorde en tid, då Drottningen var missnöjd med Riks Rådet Gr. Arvid Horn, imellan hvilken och den för sina anläggningar i dessa Anecdoter beskyllda Kongl. Rådet Johan Gyllenstierna hon fann så mycken likhet *q*).

För öfrigt har Drottningen författat:

2:o. *Anmärkningar till K. Carl XII:s Historia af Nordberg.*

Hufvudskriften, skriven med Drottningens hand, finnes i Riks-Archivet. De äro tryckte i Stockholms Magasin *r*) och innehålla åtskillige rättelser och tillägg. Utgifvaren deraf antager för afgjordt, att Drottningen företagit detta arbete, då Nordberg ernade utgifva sin Historia; men i sådan händelse hade han tvifvelsutan derefter rättat det felaktiga. Imedlertid utmärker Drottningen derigenom sin sorgfällighet för de Historiska uppgifternas riktighet.

3:o. *Anmärkningar och Ändringar i Konung Fre-*

q) Duræi Dagbok, Föret. f. CXXIV.

r) 2 Band. f. 568.

Fredrichs Val-Ått och Konunga-Försäkran jemte Regerings-Formen och Riksdags-Beslutet 1720.

Tillskrifne i brädden af ett exemplar, innehållande desse Acta publica, hvilket sedermera tillhört Drottning Lovisa Ulrica och nu förvaras i Drottningholmska Bibliotheket. Michelessi fäger i sitt bref till Visconti (s. 11), att bemålte Anmärkningar blifvit gjorde vid 1719 års Regeringsform.

4:o. Af Drottningens egenhändiga Bref och strödda Historiska Anteckningar förvaras i Riks-Archivet en anseelig mängd, hvaraf en Författare af tidens Historia kan hemta mycken upplysning.

Drottning LOVISA ULRICA

har på utmärkt fätt skyddat Vetenskaperna, Vitterheten och Konsterna, samt derigenom mera uppmuntrat och belönt deras idkare, än sjelf till efterdöme lemnat dem egna arbeten. Mig vetterligen äge vi ej annat af Drottningen sjelf författadt, än början till *Desse Egna Lesvernesbeskrifning*. Detta Fragment, som slutar med år 1730, förvaras i original-handskrift bland dess öfriga efterlemnade sällsynta Samlingar i Bibliotheket på Drottningholm.

Konung GUSTAF III

har författat följande Skrifter:

1:o. *Personalier, uppläste vid Konung Adolf Fredriks begrafning den 30 Julii 1771.*

Canzli-Rådet Berch hade först skrifvit tvänne utkast dertill, jemte åtföljande Ättartal; men som Konungen ansåg dem bägge för vidlyftiga, att vid begrafningen uppläsas, skref Hans Maj:t sjelf de sedermera af trycket utgifna personalier, hvaraf de första exemplaren, som aflemnades till Kyrkorna i Stockholm, innehöllo någon olikhet med de öfriga, i hvilka finnas någre af Konungen gjorda ändringar, som äfven blifvit införda i det renskrifna original^s). Sverige hade icke på längre tid ägt förmon att bland sina Regenter vörda en Talare, men Kon. Adolph Fredriks Personalier, eller snarare Dets Äreminne af Gustaf III:s hand, gäfvos derpå det första och ojämfaktigaste vedermäle. Det kan utan tvekan framställas såsom mönster för en sann och ädel värtalighet, hvaraf den odödlige Konungen lemnat så många öfvertygande bevis. Svenska Språket är vårdadt, och fritt från främmande tillätsfer, samt ämnet afhandladt med den värdighet och det behag, som utmärker Konungens öfriga arbeten.

2:o. *Äreminne öfver Riks-Rådet och Fältmarskal.*

s) K. Canzli.Coll. Prot. d. 31 Julii 1771.

Skalken Lennart Torstenson, Grefve till Ortala.
Skrift, som vunnit stora priset i Svenska Aca-
demien 1786.

Förloppet med en af de märkligaste händelser, som Svenska Vitterhetens Historia kan framt, nemligen att en Konung underkastat sig de lagar, Han sjelf stiftat, och okänd vunnit det första pris, som enligt samma lagar till täfling blifvit framställdt, kan nu mera med fullkomlig visshet inhemtas af den berättelse Svenska Acadèmien infört i Första Delen af des Handlingar, nya upplagan. Det enda, som torde böra tilläggas de derstädes meddelade underrättelser, är att Skriften till större delen blifvit författad under en af den Høge Författaren företagen resa till Carlskrona, äfven i sjelfva vagnen *t*). Arbetets förtjenst behöfver icke omnämnas. Des värde kan endast ökas genom det lysande och i häfderna förut okända efterdöme Konungen lemnade, då han efter ett års förlopp, sedan priset blifvit en okänd författare tilldömdt, tacktes i Acadèmien gifva sig tillkänna och emottaga Belöningspenningen, hvilken på Konungens uttryckliga befallning för alltid skulle förvaras vid något af Konungens Mynt-Cabinett, med bifogad underrättelse till framtidens upplysning.

3:0.

t) Vitt. Acad. N. Handl. 6 Del. s. 355.

3:9. *Reflexioner, angående en ny National Klädedrägt; dat. den 16 Februarii 1778. Trycktës på Svenska och Fransyska samma år.*

Att Konung Gustaf med Svenska Nationela Klädedrägtens införande haft Nationens väl till ögonmärke; att han derigenom lämpligast anfett sig kunna förebygga ett skadligt öfverflöd och den öfver handen tagande smyghandeln, med alla dermed förenade olägenheter; att han bland andra förmoner trott denna förändring leda till Svenska National-lynnets sjelfständighet och bidraga till hämmande af mod-ombyten, derom lär ingen tvifla, som genomläst de grundliga tankar, hvarmed Konungen på öfvertygande fätt sökt förmå sina underfåter att antaga ett af ålder brukligt och från andra Folkflags seder skiljaktigt fätt att kläda sig.

4:0. *Gustaf Vasa. Drame i Tre Åcter.*

Det är en allmänt känd och af den Lyriske Författaren uppgifven fanning, att Konungen sjelf utkastat planen till detta ypperliga Skådespel, om hvars förtjenst icke allenast Sverige, utan ock flere Länder i Europa nu kunna dömma, sedan det, öfversflyttadt på deras språk, från Scenen skådas med förkjusning och allmänt erkännes vara ett mästestycke i sitt slag. Vid jemförelsen imellan Konungens utkast i obunden stil och Kellgrens omskapning

ning deraf i den bundna, är man länge i villrådighet, hvilkenderas förtjenst bör anses större, antingen dens, som, icke tvungen af tackt och meter, talat Skaldens språk, eller dens som förstått att, oaktadt Skaldkonstens tvång, begagna sig nästan af hvart ord, som hans profaiske föregångare honom föresagt.

5:o. *Gustaf Adolph och Ebba Brahe*; Heroisk Drame i Tre Acter. Tryckt i Paris hos Didot den äldre år 1784, in 8:vo, på Svenska; och första gången uppförd af K. Hofvet på Drottningholms Theater d. 11 Sept. 1783.

Denna Drame speltes i början endast inom Hofvet och af sådana personer, hvilka icke gjort Theatern till sitt hufvudyrke, utan till ett ädelt och nöjsamt tidsfördrif. Bland andra denna Drames förtjenster räknas med skäl den värtalighet, hvilken nästan öfver allt är rådande. I synnerhet utmärka sig derföre De la Gardies Tal till Konungen (sid. 90, Paris. Uppl.), då den sednare upptäcker sin förbindelse med Ebba Brahe, och hennes Monolog i början af Tredje Acten.

Den Lyriska Drame under detta namn, hvilken Kellgren författat, skiljer sig mera ifrån Konungens utkast än i Gustaf Vasa. I Tillegnelsebrevet till Konungen af denna Piece säger Kellgren sig i underdänig tackfullhet för

terställa ett lån, det han bemödat sig att kunna lemna tillbaka, ofkadadt af en ny, icke nödig prydnad.

Likaledes finnes Konungen hafva med utkastandet af planen vägledt Författaren till *Drottning Christina*, Drame i Fyra Acter; samt *Aeneas i Carthago*, Lyrisk Tragedie i 5 Acter med Prolog. Hvarom Kellgren lemna upplysning uti Inledningen till hvardera af dessa Theaterstycken.

6:o. *Siri Brahe och Johan Gyllenstierna*. Skådespel i Tre Acter. Är, äfvensom Helmfeldt, enligt Kellgrens omdöme *u)*, ej mindre till plan än utförande en mästares alster.

7:o. *Bedragne Baschan*. Comedie i en Act.

8:o. *Frigga*. Comedie i en Act.

9:o. *Helmfeldt*. Drame i Fem Acter. Första gången uppförd af Kongl. Hofvet på Grips-holms Theater i Jan, månad 1783.

10:o. *Svartsjuka Neapolitanaren*. Drame i Tre Acter.

11:o. *Gustaf Adolphi Adelsmod*. Drame i Tre Acter.

12:o.

u) Saml. Skr. I B. s. 163.

12:o. *Alexis Michaelowitsch och Natalia Narischkin*. Drame i Två Acter.

13:o. *Den ena för den andra*. Comedie i En Act.

14:o. *Födelsedagen*. Divertissement med Sång och Dans, första gången uppförd på Svenska Dramatiska Theatern, den 20 November 1790.

Deffa Theaterstycken äro af allmänheten med mycket nöje sedde och med begärlighet återfedde. Flere bland dem äro skrifne under den tid Konungen med viktiga Ärenden varit sysselsatt; och finnas af Dels Hand sådana arbeten, författade med samma penna, hvarmed Han teknat befallningar att gå till strids, skrifne midt ibland Wiborgs och Svenskfunds böljor och nästan under braket af fiendtliga stycken v).

15:o. *Konungens egenhändiga Brefvexling*.

Svenska Allmänheten äger nu med fäkerhet det glada hopp att inart få se deffa skingrade dyrbarheter samlade, i affigt att för Samtiden

tiden och Efterverlden utgöra en oförgänglig och odelad skatt. De fleste af Konungens bref äro författade på fransyska språket, hvilket föll Konungen lättare än modersmålet. Om andra bland Konungens arbeten gäller äfven den anmärkning, att Konungen författat dem på Fransyska och sedan låtit dem öfversättas på Svenska.

16:o. *Tal vid offentliga tillfällen.*

De fleste äro färskildt tryckte och i allmänhetens händer, hvilken således är tillräckligen öfvertygad om deras ypperliga värde samt att de äro alstrade af Väktalaren och Mäniskokännaren.

Som nu uppräknade Arbeten innan kort både på modersmålet och fransyska Språket torde utgifvas af trycket, har jag ansetts min åtgärd böra inskränkas till uppräknande af få många som kommit till min kunskap, jemte anförande af några få historiska upplysningar derom.

Härtill kunna för öfrigt läggas:

17:o. 1772 års *Regerings-Form*; hvilken efter Konungens egenhändigt författade Concept icke allenast trycktes på Svenska, utan ock af Justitie - Canzlern Liljestråle öfversattes på Engelska Språket.

18:o. *Kongl. Vitterhets., Historie. och Anti-quitets-Academiens Statuter*; dat. den 20 Mars 1786.

Konungen har uppfatt och med egen hand skrifvit första Utkastet till dessa Statuter.

*De indole Fabularum tum antiquitatis tum
recentioris aevi inter se comparatarum.*

Auctore

C. W. GÖRGES,

Professore Acad. Equestris Lüneburgensis;

cui Palma adjudicata est Anno 1806.

Patet omnibus veritas, nondum est occupata.

Regia Inscriptionum et litterarum elegantiorum
academia, quae floret Holmiae et in paucis e-
minet studio acerrimo augendi bonas litteras,
proposuit quaestionem gravissimi momenti:

Quid discriminis intercedat inter fabulas
scenicas et priscorum et recentiorum, quae
sint commoda, quibus utraque ratio praestet,
aut incommoda, quibus laboret; et quid am-
plius fieri possit ad artem scenicam perfe-
ctiorem reddendam.

Quae quidem quaestio, etsi ad enucleandum
ae sit difficultatis nec parum acuminis do-

strinaeque requirat, tamen in re ardua periculum faciamus, sperantes fore, ut, si a vero aberremus et in re tractanda vis ingenii subtilitasque iudicii desideretur, tamen studium nostrum quaecumque boni consulat virorum amplissimorum confesius.

Tragoedia, quae est veterum Graecorum, initium nobis sit disquirendi. Primum omnium autem tenendum est, fabulam scenicam esse artificiosam et vividam imitationem vitae humanae, in comoedia ob oculos ponentem res laetas atque in vita communi obvias, in tragoedia vero monstrantem res adversas variasque calamitates, quibus urgeri solet genus mortali-um. Comoedia exhilarat eademque docet animos spectantium exhibendo ludicra risuque digna; tragoedia vero iis incutit terrorem et misericordiam, ut, Aristotele monente, hi affectus purgentur, id est, ut excitentur tantum iis casibus generis humani, qui terrore et misericordia sint digni. Summa autem consilii, quod poetae in tragoediis pagendis sequi debent, verius in eo ponitur, ut monstrentur homines tanta animi fortitudine, qui in medio perturbationum tumultu non succumbant naturae imbecillitati, sed, libertate animi retenta, superiores quovis casu fortunae discedant. Nonnulli recentiorum hoc praeceptum arti amplexi sunt. At priscis id potissimum quarebatur in tragoedia, ut, insigni aliqua ca-
mi

mitate ob oculos posita, aut aliquo animi affectu cum exquisita arte adumbrato, vel miseria vel terror mentibus accideret, modo cum graviori, modo cum molliori pectoris impulsu. Cum igitur utrique tum prisca Graecorum poetae, tum recentiores diversam consiliorum viam ingressi sint, non est, quod mireris, tot discrimina in tragoedia enata esse, et formae externae et interioris indolis.

Disserendum est primo de discrimine externo. Graeci ex pristina tragoediae origine retinuerunt chorum ex compluribus actoribus compositum, qui agebat partes populi, aut eorum, qui comitabantur reges principesque nationum. Nec dispesci solent tragoediae Graecae, quemadmodum recentiores, per actus, in quibus, aulaeis demissis, scena clausa et rei agenda interstitio est; sed uno tenore fabula ab initio usque ad finem agebatur, intervallicis inter dialogos actorum per cantica chorum expletis.

Chorus fundus erat, cui tragoedia antiquissima superstruebatur; dialogi autem, tantum aberat, ut rei caput essent, ut potius additamenti loco ad partes chororum illustrandas adjicerentur. Haec adornatio etiamnum obvia est in Aeschyli fabulis; videsis inter alias ejus Agamemnonem et Persas. Tragoedia Graecorum itaque, ex dialogis & canticis lyricis mixta, proxime accedebat ad id genus ludorum sce-

nicorum, quod ab Italis inventum, *Opera* nuncupatur.

Succedente tempore, cum per duumviros summopere laudandos Sophoclem & Euripidem tragoedia ad altiore perfectionis gradum adscendisset, ita res inflexa est, ut chori non amplius partes primariae essent, sed nihilominus retinendus erat, utpote qui in tragoediis, in quibus res antiquissimae fama circumlatae ob oculos ponerentur, partes populi ageret: Nam Graecarum civitatum ea forma erat, ut, quidquid populi interesset, palam gereretur, nec prisca sibi fingere quidquam magni aut memorandi poterant, quod, civibus remotis, seorsim in domorum recessu fieret. Quo more in fabulas scenicas translato, non mirandum est, chorum tragoediis peculiarem mansisse necessariumque visum.

Tragoedia prisca autem, choris admixtis, multa traxit, quae ad argumenta disponenda magnam vim haberent. Primum enim scena numquam vacua relinquebatur, nec interstitiis inter actus locus erat, sed sine intermissione ludus ab initio ad finem peragebatur. Inde praeterea necessitas poetae imposita erat servandi, quam vocant unitatem loci, qua lege recentiores se solutos putant.

Magna utique erant commoda, quae tragoedia prisca ex choro sortiebatur; nata est inde splendorem et magnificentiam, quam, qui o-

cu-

culis numquam subjecere, vix animis concipere possunt. Poeta ipse libero enthufiasmi nifu in fublime ferebatur, nec timor erat, ne ultra veritatis et naturae terminos abriperetur; namque poefis lyrica, quam chori fibi vindicabant peculiarem, admittebat fummam in fingendo audaciam. At contra recentiorum poetarum eft, mediocritatem quandam fequi, nec in fublime ferri, nec humi repere licet.

Quum res agenda chori non adeo interfit, quam actorum, nec, praeter fedatiores animi motus, curam, follicitudinem, mifericordiam rerum adverfarum, quae perfonis primariis accidunt, quidquam vehementioris affectus in ejus pectore aestuet, magnam adferebat poetae opportunitatem, moderandi ejus interventu animorum cupidine aliqua inflammatorum perturbationem, arctius connectendi partes totius operis, et falvo decore enuntiandi, quae de fortunis perfonarum cum fructu aliquo doceri poffent. Namque in tragoediis recentiorum haud raro accidit, ut, dum poeta actoribus ipsis tribuit, quae falubriter moneri putat, vel rerum agendarum curfus interrumpatur fententiofe dictis, quibus melius careret fpectatorum multitudo, vel fubtilitas et verborum et fententiarum parum apta fit conditioni et fortunae perfonarum. Quo vitio nullae magis laborant, quam quas docuit fabulas Youngius Britanno- rum poeta. Quamvis etiam Euripides eo no-

mine vituperandus est, quod, communes locos et sententias nimio ardore captando, saepius graviter et acute dicta, etsi per se satis bona, tamen loco alieno personis obtrudat, cum ea convenientius per chorum enuntiare potuisset.

Quantaecunque erant opportunitates, quas ex choro nanciscebatur Graecorum tragoedia, tamen incommoda eas facile aequabant. Nam in disponendo argumento magnis difficultatibus circumventus erat poeta, quippe cui propter chorum necessitas injuncta esset exhibendi rem agendam loco aliquo publico; qua re vix dici potest, quantopere a decoro aberratum sit in multis. Quemadmodum in Alceſtide accidere videmus, quam Euripides in loco publico ante aedes Admeti morientem facit.

In compluribus priscorum tragoediis apparet, quanto opere his difficultatibus conflictati sint poetae, quibus haud raro succumbèrent, legibus, quas sequi debebant, neglectis. Exemplo est Alceſtis Euripidis, in qua scena invito more Graecorum mutatur; nam dum regina mortua pompa funebri effertur, Hercules, qui accesserat domum Admeti, mensae accubans cibum capit in interiore parte aedium, etsi omnia hucusque ante easdem in publico peracta erant. Idem fit in Eumenidibus Aeschyli, in quibus actio in Apollinis Delphici templo incipit et finitur Athenis in templo Minervae, unde apparet, scena mutata, unitatem loci, uti recentiores vocant, violatam esse.

Nec illud silentio praetereundum est, quod saepe erat difficultatis vix superandae, ita chororum instituere, ne otiosus esset, nec vocem actorum sententiis alienis et nullius momenti interpellaret. Unde patet, multa argumenta, quae recentiores facili negotio tractent, a prisca seponi debuisse, ut quae chororum non admitterent, aut, choro admisso, involverent poetam difficultatibus maximis.

Tragoediae igitur plebejae, uti nunc vocant, quo in genere recentiorum multa et egregia sunt, inter veteres nullus erat locus, quibus omnino minor numerus argumentorum tragicorum suppetebat, quae cum quadam facilitate tractare possent. Quod vel inde patet, quod paucae fabulae Graecorum obviae sunt, in quibus chorus cum actione tam arte cohaereat, quemadmodum in Sophoclis Oedipode Tyranno, aut in Persis Aeschyli.

Esto autem, ut quae commoda chorus inferret tragoediis maxima essent, tamen dubitandum est, quin recentiores poetae eum, salva indole operum suorum, in ea transferre possint. Constat enim tragoediam antiquam in habitu externo proxime accessisse ad id genus fabulae scenicae, quod nunc Opera vocatur, etsi interior indoles ab ea diversa sit. Elocutio enim dialogorum fiebat cum flexu vocis cantui simillimo; chori autem efferebantur concentibus musicis adjunctis. Ex hac intima et

musices et poeseos conjunctione apparet, quum tragoediae nostrae pronuntientur nec cantentur, chorum in eas transferri non posse. Quis enim putet, verba complurium hominum ore prolata, cum quadam voluptate auribus accidere posse, quae absque interventu musicae artis perplexa, obscura ideoque intoleranda auditu forent? Multum enim abest, ut talis vocum diversarum farrago animos cum grato quodam sensu moveat, ut potius risum excitet. Nam concentui musico id peculiare est, ut in sonis habeat vibrationes aequales, quibus autem sermo vulgaris prorsus caret.

Si qui poetae inter recentiores periculum fecere, chorum in suas fabulas transferendi, vix id cum successu aliquo fecisse putandi sunt. Chorum ejusmodi, qualem inseruit Voltairius in Oedipodem suum, vix agnoscerent Sophocles et Euripides, nec magis genium Graecorum spirat is chorus, quem Schillerus Germanorum poeta *Sponiae Mesfanensi* addidit, cujus verba non cantata sermone vulgari proferuntur.

De discrimine interno.

1. De adoratione Argumentorum.

Tragoediae cultiorum nationum Europae, quod ad internam indolem attinet, primum in eo differunt a priscis, quod continent argumenta majori arte disposita magisque perplexa, in quibus se invicem excipiunt diversa consilia
acto.

actorum et plures casus ita cumulati sunt, ut animi spectantium vel re inopinata oppressi, vel incerto rerum exitu suspensi teneantur. Deinde recentiores magnam in eo diligentiam ponunt, ut et casus et consilia personarum non extrinsecus illata, sed ex causis proveniant, quae vel in moribus earum, vel conditione ac fortunis sint sitae. Tum id spectant, ut omnia cum summa probabilitate sint conjuncta, quoniam, ea neglecta, nullus locus est animis decipiendis, ita ut ficta pro veris habeant. In cunctis ratio Graecorum diversa erat. Petebant plerumque argumenta tragoediarum ex rebus remotissima antiquitate a majoribus gestis, quae non incorruptis monumentis traditae, sed fama perlatae, vario modo mutabantur et inflectebantur.

Cum autem antiquitatis sit, divina humanaque miscendo, primas origines civitatum augustiores facere, quidquid miraculorum occurrebat in mythis, retinuerunt Graeci poetae, quoniam fabulae scenicae inserviebant non solum otiosae multitudinis delectationi, sed potissimum sacris deorum celebrandis, ubi his miraculis locus erat. Quamvis autem argumenta quisque suo consilio varie mutabant, tamen numquam commenticiis usi sunt; quare inter Graecorum reliquias talis fabula, in qua omnia ingenio poetae ficta sunt, sicuti in Voltairii *Alzira*, non est obvia.

In argumento tractando parum memores
esse

esse solent actionis follerter exponendae, ut spectantes, ubi primum fabula agi coepta est, edoceantur quidem in universum, quid rei sit, et tamen, exitu incerto, suspensi teneantur, nec eam legem, quam recentiores maximi momenti putant, Graeci satis diligenter servant, ut quae res agantur, aliae ex aliis oriantur, ut cuncta arte cohaereant, sed saepenumero apud eos res alia aliam sequitur conjunctione aliquanto laxiore, sicuti est in Euripidis Hecuba. Illud quoque a Graecis fieri videmus, ut, quas in scenam inducunt personas primarias, eas ita exhibeant, ut magis aequo animo patiundo, quam strenue agendo sint insignes, quod accidit in Sophoclis Oedipode Coloneo et Euripidis Alcestide.

Cum res agenda in fabulis Graecis spectatoribus fere nota esset, poetae non cuncta, quae in argumento sita erant, solebant occupare, sed capita tantum rei seligentes, imperfectam quodammodo relinquebant adornationem. Raro tam alte rem repetunt ut recentiores, quare accidit, ut in ipsorum tragoediis effectus quidem ob oculos ponantur, sed eorum causae non semper satis appareant, quod tamen necessarium foret ad totam rem exhibendam. Nec implicandae actionis, cui artificio recentiores multum tribuere solent, ut animi spectantium suspensi teneantur, magnopere curam habent. In Electra Sophoclis Orestes sororque

id agunt, ut percussores patris ulciscantur; cum nil impedimenti adfit, quominus haec exsequantur, actio procedit, nulla implexione adjuncta. Adornatio praeterea in eo imperfecta esse videtur, quod Pylades, intima familiaritate cum Oreste conjunctus in re agenda otiosus est. In scenam quidem prôcedit, sed tanquam persona muta.

Quemadmodum tragoediae recentiores differunt ab antiquis majori ambitu rei agendaë, subtiliore et perplexiore casuum implicatione, ita abhorrent quoque ab iis ratione impellendi personas in scenam prodeuntes ad agendum. In nostris causae rerum fuscipiendarum in affectibus animi sitae sunt; apud Graecos autem fere omnia pendent a fati et oraculorum fortibus. At quum homines id tantum cum grato animorum impulsu audiant, quod communi omnium opinione receptum et peculiari sentiendi et judicandi mori consentaneum est, iniquum foret, priscam rationem prae recentiori spernere, nulla hujus rei habita ratione. Namque Graeci id consilium secuti esse videntur, ut adumbratis calamitatibus, quas miseris mortalibus obscurum et inevitabile fatum infligere solet, cives ad humanitatis sensum et misericordiam excitarent, docendo, neminem a factorum necessitate tutum et liberum esse.

Ceterum non infitiandum est, dispositionem fabulae eo propius ad perfectionem accedere, quo magis personae tum suis ipsarum fortunis
et

et conditione, tum impulsu eorum, quibuscum agunt, ad consilia capienda moveantur. Nam fabulae scenicae est, interiorum cujusdam actionis necessitatem monstrare; deinde homines magis moventur iis rebus, quarum exitum aliqua cum probabilitate divinare possunt. Quod locum habere vix queat, nisi quae mutationes accidunt tum in casibus, tum in consiliis personarum, orientur ex causis ex interno animorum motu originem repetentibus. Nam omnia, quae contingunt casu aliquo, aut vi foris illata, aut causis physicis, ea sunt obscuriora cognitu, ideoque hic modus impellendi animos ad agendum parum idoneus est. Si itaque in *Zaira* Voltairii *Orosmanes* zelotypiae sensu abreptus, atrox facinus trucidandae *Zairae* committit, hoc artis scenicae legibus magis consentaneum est, quam si *Philoctetes* apud *Sophoclem* *Trojam* proficiscitur, non commotus *Neoptolemi* adhortationibus, sed *Hercule* monente, qui subito apparet. Omnes enim casus et omnia consilia, quae non in serie rerum antecedentium posita sunt, offendunt animum ingrato sensu.

Res in tragoediis Graecorum plerumque agi fato impellente, supra memoratum est. Si *Orestes* matrem interficit, hoc non aliqua animi perturbatione peragit, sed ab *Apolline* iussus. Nec *Phaedra* amore privigni ardet sua sponte, sed *Venus* ulciscendi cupida *Hippolyti* animum ab amore alienum, dum quantum sibi

in eum liceat magis faevitia quam clementia testatum esse vult, transversam agit mentem novercae. Quae omnia cum gererentur fatorum impulsu, obscuritas quaedam affundebatur toti rei agenda, quae maxima vi erat, ad animos anxietate et terrore movendos. At dubitandum est, priscos ideo hanc rationem secutos esse, ut effectum rei tragicae augerent, cum probabile sit, eos adscivisse fatum, in quo tanquam in cardine res verteretur, quod in mythis, quos tractandos fumerent, id jam receptum esset. Ceterum eam opportunitatem, cum id non spectarent, inde nati sunt, ut personae, quarum atrocitas facile horrorem exciterent, mitiores redderentur. Quemadmodum scelus Orestis, matrem trucidantis eo leniebatur, quod id non sponte, sed numinis cujusdam iussu perpetraret, alioquin facinus truculentum perfunderet animos horrore et taedio.

In casuum varietate adornanda, cum ita omnia institui debeant, ut ad probabilitatem sint composita, tam parum curae posuerunt prisca, ut recentiores in hac re facile iis palmam praeripiant. In Sophoclis Electra Orestes et Pylades, celantes nomina, simulant se esse peregrinantes et, ne Aegisthum et Clytaemnestram subeat suspicio, addunt fictum sermonem de Oreste in ludis Pythicis interempto. Sed cum Argos esset nobilis Peloponnesi urbs, vix rei fides est, neminem ex tam opulento oppido
ludis

ludis interfuisse. At si quis adfuit, quomodo hoc mendacium latere poterat? Sophocles nihil addit, quo haec dubitatio tollatur $\times$). Multo magis Euripides vituperandus est, cum Medeam atrox consilium trucidandi liberos suos et recens sponsam Jasonis, choro, qui constabat ex mulieribus Corinthiacis, prodentem faciat, probabilitate violata; matronis enim, quae erat actura, Creonti Corinthi regi deferentibus, statim impedita erant, quominus rem perficeret. Earum autem magis referebat, consulere regi suo, quam peregrinae mulierculae, cujus praeter nomen vix quidquam notum habebant. In eadem fabula Aegeus, nulla causa addita, cur ita faciat, inopinato Corinthum venit, et, dextra in fidei pignus data, promittit Medae praesidium et securitatem, quare sola ei licet exsequi consilii atrocitatem. Itaque, quod in hac tragoedia maximi est momenti, dependet re fortuita. In Aeschyli Agamemnone, Cassandra, in qua impotentis fortunae species conspicitur, cum Agamemnone Troja advecta Mycenae, in vestibulo regiae per longum tempus otiosa in curru manet, dum chorus cum Clytaemnestra et Agamemnone reduce in longam sermocinationem excurrit. Mirum est, quomodo Graeci, qui erant sensu tam subtili et delicato, rem ferre potuerint non magis a decoro, quam a pro-

$\times$) Alfieri, qui Orestem in Creta mortuum fingit, melius consulit probabilitati. cf. Oreste Atto III, sc. 2.

probabilitate alienam. Ex his, quae hucusque disferuimus, patet, recentiores in artificio adornandae rei tragicae superiores esse priscis, qui primum parum diligentes sunt in exponendi argumenti sollertia, quod potissimum in Euripide animadvertitur; deinde in disponendis rebus, in adstruenda casuum implicatione eademque dissolvenda, quantam subtilitatem recentiores, tantam non assecuti sunt, etsi laudem simplicitatis in argumentis pangendis merentur. Saepenumero etiam nodum, uti recentiores vocant, deis adhibitis, magis gladio rumpunt, quam solvunt, quemadmodum fit in Oreste et Alcestide Euripidis et in Sophoclis Philoctete.

Attamen illud praetermittendum non est, meliorem rationem dissolvendi nodi eis haud ignotam fuisse, quod apparet tum ex nonnullis tragoediis eorum, praecipue ex Sophoclis Oedipode Tyranno, tum ex praecepto Aristotelis monentis, solutionem, non machinis adhibitis, sed ex re ipsa procedere debere y).

2. *De moribus personarum.*

In comparandis personarum moribus animadvertentibus facile occurrit:

- 1) Quanta sit varietas eorum in recentioribus, tantam in priscis non inveniri.
- 2) Tum eos ipsos non esse, ut nunc finguntur,

y) λυσαις των μυθων ἐξ αὐτου δι του μυθου συμβανειν, και μη — — απο μηχανής.
De Poetica, Cap. 15.

tur, naturae multiplicis, et diversi generis in unum commixti.

Forma earum civitatum, ex quibus ludi scenici originem repetunt, cum in iis summa imperii penes populum esset, erant majoris simplicitatis, quam nostrae, nec praebebant poetis ad imitandum tantam exemplorum copiam et varietatem, quantam nostrae civitates ex multis ordinibus et diverso hominum genere mixtae et compositae. Prisci ignorabant mores et eorum, qui sub honesta specie libidines execrandas celant, qui virgines pudice educatas falli amoris simulatione ad turpia seducunt, et eorum, qui dolo subtili, qualis aulicorum esse solet, alios circumveniunt. Quos mores in scena offerunt, ii sunt unius coloris et simplices. Si quem superbum exhibent, ejus ingenio nihil praeterquam superbia inest; dolosus nonnisi dolosus, et mitis nonnisi mitis est. At recentiores in moribus plura ac diversa componunt. In Oedipode Sophocleo amor patrius solus eminet; sed Voltairius eum etiam gloriae amantem facit. Apud Sophoclem Oedipus, quia in incolumitate civium se felicem sentit, eos servandi et percussores Lagi explorandi cupidus est; apud Voltairium hoc facit duplici causa, ex patriae amore, et quia persuasum habet, dignitatem regiam in hoc verti.

Recentiores superant antiquos, quod interiorum morum indolem judicio magis subtili
et

et subaſto explicant, et majori arte in aperien-
da hominum natura verſantur, oſtendendo ejus
tenuiſſimas et adumbrationes, et transitus. In
ſcena in conſpectum dant non modo fortem
quendam et ignavum, ſuperbum et modeſtum,
honeſtum et turpem, ſed quoque horum inge-
niorum varia discrimina diverſaque genera pro
ordinum, hominum, aetatum et ſexus varietate.
Graecis vero id parum curae eſt, ut, dum mo-
res aperiant per varias conditiones et fortunas
hominum, eos oſtendant a diverſis partibus,
ſed, quia perſonae, quas in ſcena repraeſenta-
re ſolebant, ſatis notae erant ex narrationibus
in vulgus editis, in eorum moribus explican-
dis negligentius agunt. Nemo enim ignorabat,
Ulyſſem verſutum ancipitique mutatione tem-
porum pendentem, Agamemnonem vero ſuper-
bum eſſe, ingeniis eorum jam per communem
opinionem quodammodo definitis.

Mores perſonarum praeterea, quae in re-
centioribus apparent, honeſtiores et puriores
ſunt, quam in priſcis, qui ſequuntur fere na-
turam rudem et incultam. Quod comparando
tragoedias, in quibus eadem res a priſco poeta
et recentiori tractatur, optime eluceſcet. Ore-
ſtes Alſerii Italorum poetae, habet argumentum
ſimile Electrae Sophoclis. Apud hunc Cly-
taemneſtra acerbè invehitur in filiam, diluendo
crimina, quae de patre interemto ipſi facta e-
rant. Non erubeſcit de ſcelere perpetrato, ſed

contra, cum Agamemnon Iphigeniam per summam injuriam immolarit, affirmat, se jure id fecisse. In fabula Alfieri longe aliter agit: flebili modo se ipsa accusat, nec respondet ad ea, quae ipsi a filia exprobrantur. Scilicet apud Alfierium honestiori et nobiliori animo est; peccavit quidem, sed poenitentia eam subit, cui id accidit, necesse est, ut bonae sit indolis.

3. *De statu personarum sive de conditionibus.*

Praecipuae est artis, adornare conditiones sive fortunas gravioris momenti, in quibus poeta tragicus personas collocatas impellit ad agendum et ad consilia capienda, ipsarum moribus consentanea. In iis cum sollertia inveniendis et prudenter exsequendis succensus operis positus est. Consideranti autem internam conditionum naturam patebit, vim earum maxime sitam esse in repugnantia quadam, seu certet affectus cum affectu, seu officium quoddam et sensus humanitatis adversetur consiliis, quae homo aliquis perficere cupit. Orestes ulturus est Clytaemnestram matrem ob patrem trucidatum; ultionis studium et pietas in matrem, quam cuique inesse credimus, qui a natura non degeneravit, adducit repugnantiam, quae animos summopere reddit suspensos. Medea quaerit, quomodo Jasonis perfidiam vindicet communium liberorum trucidatione, sed animo furibundo

do irarumque stimulis exagitato adversatur amor maternus erga liberos nulli crimini obnoxios. Certamen inter ultionis studium et pietatem maternam efficit conditionem, quae praecipue spectantium animos tenet *z*). Recentiores in eo praestant, quod personarum conditiones pro habitu praesentis fortunae plenius tractant, dum quidquid diversarum relationum in iis est, adhibent, et de industria tales rerum casus feligunt, in quibus sensus humani ad diversas res spectantes aperiri possunt. Prisci non ita agere solent. In *Electra* Sophocles repraesentat Orestem tantum ab ea parte, ut cupidissimus sit vindicandae matris. Haec est sola relatio, quam ei ad Clytaemnestram tribuit. Altera relatio, quae non minus in statu personarum erat, ut, cum Orestes considerandus esset tanquam filius ad matrem, proderet animum pietate tactum, a Sophocle omissa est. Eodem modo *Medea* apud Euripidem nonnisi furibunda et ultionis cupida est; etiamsi quaedam vestigia materni amoris in ea appareant, tamen relatio matris ad liberos imperfecte tractata est.

L 2

Ejus-

z) Exemplum de repugnantia officii et perturbati animi vide apud Racinium in *Phaedra* Act. I, sc. 3:

Envain sur les autels ma main brûloit l'encens;
Quand ma bouche implorait le nom de la déesse
J'adorois Hippolyte.

et apud Voltairium in *Zaïra* Act. V. sc. I:

A ta loi, Dieu puissant! oui, mon ame est rendue;
Mais fais que mon amant s'éloigne de ma vue.

Ejusmodi conditiones, in quibus affectus complurium personarum inter se certant, qualis est confabulatio Orosmanis et Nereftani in Voltairii *Zaïra*, in qua ille zelotypiae sensu ardet, alter inflammatus est ira in hostem civium suorum, prisci non suscipiunt repraesentandas. Euripides quidem in *Medea* opportunitatem habebat talem conditionem exhibendi, sed eam tractare vel noluit, vel non ausus est. Numquam enim Medeam et Glaucen, sponsam Jasonis inter se colloquentes facit, immo Glaucen ne apparet quidem in scena. Quod rursus exemplum vitiosae adornationis est, dum poeta personam a scena ablegat, quae secundum oeconomiam dramatis apparere debuisset.

Nec tales conditiones in priscis obviae sunt, in quibus personae dubitatione aestuantes inducuntur eo consilio, ut prodant intimos animi sensus. Exemplum ejusmodi est in tragœdia Schilleri, quae inscribitur *Don Carlos*. Carolus, litteris a matre acceptis, invitatur, ut ad eam veniat; amore incensus eo currit, sed ejus cubiculum errando praeteriens deferitur in conclave nobilis Virginis eum amantis, quae nominabatur *Eboli*. Ea primum, id amoris significandi causa ab eo factum credens, mox errorem animadvertit. Ambo tum esse in magna trepidatione, nescire, praestetne loqui an tacere, et hac ipsa re prodere spectantibus

in.

intimos animi sensus *a*). Ejusmodi artificium a Graecorum tragoediis alienum est.

Poetae prisca efferunt plures conditiones, plerumque eas, quibus catastrophe inest, epico more, dum eae ab ἐξαγγελω narrantur. In Medea Euripidis mors Glaucos, ubi pater dolore confectus super filiam exanimatam corrui, summa vi ad commovendos animos fuisset, sed haec res non scenice per diverbia, verum narrandi more effertur parum accommodato. Causa cur ita facerent, in eo latet, quod propter chorum actio in publico repraesentanda erat. At res ejusmodi plerumque in interiore parte aedium accidunt, quae non apparebat in scena antiqua. Veteres enim hunc usum tollendi atrociam et conspectu hominum, non ex falso quodam metu, ne nimis animos terrore afficerent, nec quadam specie decori adscivisse, inde patet, quod in eorum fabulis exempla in contrarium occurrunt. Ita in Electra Sophoclis Clytaemnestra quidem non in conspectu hominum, sed in interiore parte regiae domus trucidatur, at ita, ut vox gemitusque expiraturae audiri possint.

4. *De*

- a*) Scena diversi quidem argumenti, ceterum ejusdem artis est in Alfieri Oreste, ubi Aegisthus jam in coest, ut Orestem incautius ob iram loquentem agnoscat. Act. III, sc. 2:

Voi mesfagieri sfrosio a me non manda;
Voi mentitori, traditor voi siete.

4. *De affectibus.*

De affectibus, quos prisca in scena proferrunt, amor exulat, nisi huc referre velis exemplum Phaedrae in Euripidis Hippolyto; at id ipsum in persona muliebri. Cur amorem admissum nollent, qui in nostris fabulis fere solus dominatur, diversae causae afferri possunt. Scilicet heroibus indignum putabant, qui fortitudine et magnitudine animi admirationem excitare debebant, succumbere affectui ignavo, quo quasi in servitutem adsererentur. Multo magis peculiaris feminarum conditio apud Graecos magna vi fuit ad amorem ex tragœdiis ablegandum. Nam, quanti apud nos, tanti feminae inter illos non habebantur, quippe quae magis servae, quam sociae virorum essent; unde accidit, ut amor magis spectaret corporis voluptatem nec tam honesta specie esset, quam nostra memoria.

In adumbrandis affectibus prisca rursus legem simplicitatis sequuntur, quae ubique in illorum operibus viget. Namque non distringunt animos actorum duobus affectibus, qui inter se pugnant, ut saepe alius alium tollat, nex excruciant mentes certamine inter officium aliquod et affectum, quemadmodum in Voltairii Zaïra, ubi fama, nobilitas generis, patria et religio amori tenero quidem, sed infelici opponuntur. Cum Electra apud Crebillonem ultionis desiderio et amore erga filium Aegisthi

acer-

acerbissimi inimici incensa est, ea apud Sophoclem solo ultionis studio est commota.

Pugna inter id, quod honestum est, et animi perturbationem quandam, quo vix quidquam frequentius nunc est, in fabulis antiquis non occurrit. Euripides quidem semel hanc rem attigit in Hippolyto in partibus Phaedrae, sed fatendum est, eum inferiorem esse Racinio, qui melius expedivit rei difficultatem.

In tractandis autem affectibus magna est virtus poetarum antiquorum. Non enim eos copiosis descriptionibus, sed effectum eorum ostendunt. Phaedra apud Euripidem non longa verborum magnificorum ambage motus animi narrat, non explicat multiplice oratione pulchritudinem juvenis amati, sed paucis iisdemque gravibus verbis aestum mentis magis dat divinandum, quam ut eum plene exponat. Anxietas animi et sollicitudo, qua huc et illuc propellitur, et nusquam tranquillitatis compos est, luculentam speciem interni tumultus proponit, qua excepta, vis imaginandi libere evagandi facultatem nacta, verbis poetae non impeditur b).

Fer-

b) Vide Hippolytum V. 229 seqq.

Δεσποιν ἄλίας Ἀρτεμι Λιμνας,
καὶ γυμνασιῶν τῶν ἵπποκροτῶν,
εἴθε γενοίμαν ἐν σοὶς δαπέδοις,
πᾶλους ἔνετας δαμαλιζόμενα!

Illud erat gymnasium, in quo Hippolytus corpori exercendo operam dabat. Quam callide his animus amore tactus proditur!

Ferme omnes feriorum poetarum hac in re nimis sunt loquaces *c*). Levisimas res explicant, nec illustrant affectum, sed opprimunt quasi mole imaginum poeticarum, quae saepenumero longius petitae sunt *d*).

Nemo autem inter feriores tam proxime hac in re ad praestantiam priscorum accedit, quam Shakespearius, si perverso more sui seculi non abreptus, genium suum sequitur. Quid magis horrore perstringit pectora hominum, quam adspectus Learii regis, qui in scenam prodit, exanime corpus Cordeliae manu tenens, nec persuaderi sibi patitur, eam esse mortuam *e*). Dolores excruciatii senis non erumpunt in verba,

c) Confer exempli causa Racinium, quantopere sibi placeat in ostendendis motibus amoris et orientis et ingravescentis. *Phaedra* Act. I, sc. 4:

Je le vis, je rougis, je pâlis à sa vue

Un trouble s'éleva dans mon ame éperdue. &c.

d) Cf. *Metafasii* fabula *Didone abbandonata* Act. I, sc. 13, in qua Jarbas sensa animi nimio ultionis studio exasperati in hunc modum cloquitur:

Son quel fiume, che gonfiò d'umori,

Quando'l gelo si scioglie in torrenti,

Solve, armenti, capanne, e pastori

Porta seco, e ritegno non ha.

Haec esse potius commoti pectoris molestiam descriptis, quam sentientis facile vides.

e) *King Lear*, Act. V, sc. 3:

— — Lend me a looking-glass;

If that her breath will mist or stain the stone,

Why, then she lives.

ba, sed agendo illustrat efficacius quam loquēla, afflictionem animi ob filiam amisam. Idem nobis in Hamlete ostendit Opheliam tanti amoris ardore abreptam, ut mente sit capta. Animus autem perturbatus proditur iis, quae aguntur, et si qua accedunt verba, ea quasi commentarii loco adjecta magis regunt, quam implicant imaginandi facultatem. Quidquid enim tormentis animi excruciat loquitur, refertur ad amorem, aut ad dolorem acerbissimo patris funere acceptum, nec in longam de moerore fermocinationem excurrit, sed quasi praetereundo tangit alienatae mentis causas internasque cogitationes *f*). At quanta vi est hic locus ita tractatus! Quam imbecilli sunt, ad Shakespearium comparati, Francogallorum poetae tragici, qui affectus, quos oculis oblatos proponunt, verborum quasi mole obruere solent!

5. *De elocutione.*

In magno discrimine elocutionis, quod adeo inter tragicos cultiorum nationum Europae intercedit, difficile est comparare hac in re antiquos et seriores. Quantopere distat Britannorum audacia et gravitas a concinnitate, lepore et saepe affectata elegantia tragoediarum Franco-

f) Dum patris meminit, inquit:

White his shroud, as the mountain snow,
Larded all with sweet flowers; &c.

Francogallicarum? Tragici veteres, qui supersunt, differunt et ipsi inter se vario enuntiandi colore. Aeschylus magniloquus et audax saepe numero accedit ad tumorem, admittens eorum vitia, qui in aliquo genere poeseos reliquis praeierunt. Graves sunt, sed non satis castigati. At Euripidis oratio, ad Aeschylum comparata, quam delicata et mollis est?

Verum si separet, quidquid cuique peculiare est, universa consideranti apparebit, in elocutione priscorum eminere indolem rhetoricam, recentiores vero, captantes acute dicta leporemque, amplexos esse dictionem quandam epigrammaticam. In seriōribus cum cultu morum, et subtilitate in affectibus pingendis, oratio quoque ad maiorem artem provecta est; sed hoc artificium affectatae elegantiae haud raro ab iis locis alienum est, in quibus conceptus animorum simpliciter et absque fūco enuntiandi essent g). Cum enim elocutio parum congrua sit sensibus efferendis, hi loci plerumque falsam quandam gravitatem affectantes levi et vano ictu percutiunt animum.

Prisci autem iusto magis rationem rhetoricam amplectuntur, cui assueti erant ob formam civitatum, in quibus omnia palam dicendo tracta-

g) Adeo castissimus Italorum poeta Alfieri, qui antiquorum vestigia praese legere in animum induxit, non intactus est ab hac recentioris aevi vel perversitate vel errore.

stabantur. Quare explicandum videtur, quod in tragoediis eorum multi loci narratione oratoria enuntiantur, qui diverbiis disiecti plus vigoris et varietatis haberent. Praeterea dialogi veterum ex genere rhetorico indolem quandam traxere, quae nobis impedita et languida videtur; saltem negari nequit, dialogos recentiorum esse expeditiores et multum abhorrere ab ambage rhetorica, quae in multis partibus tragoediarum veterum legentibus, qui prisca non fatis callent, solent esse taedio.

Fabula itaque Graecorum, quemadmodum apparet ex iis, quae hactenus disputata sunt, est in omnibus simplex, at recentiorum composita. Non alte rem repetit poeta Graecus, sed prope finem incipit, et multitudine incitamentorum, quibus nostri utuntur ad res impellendas, omissa, ad exitum currit. Ignorat casus subitos et artificia illa, quae admirationis excitandae causa captantur. Dispositiones rei gerendae nec tanta prudentia paratae, nec tanta arte perplexae, ut recentiorum. Fabulae Graecae, quae carent varietate casuum, quasi in centro quodam concurrentium, nec exhibent personas charactere morum multiplici praeditas certamineque plurium affectuum quasi distractas, saepe verius sunt, uti vocant, picturae dramaticae, quam tragoediae justae eo, quo nunc accipitur, sensu vocis.

Quid.

Quidquid est vitii in re disponenda et adstruenda probabilitate sustentat egregia tractatio partium singularum. Quare poetae prisci, etsi in multis ab arte recentiorum destituti, tamen a consilio animos hominum penitus movendi non aberrant. Nam quae proponunt, facile a mentibus percipiuntur, nec distrahunt spectantium animos multitudine casuum, qua curiositas quidem alitur, animus a sensu intactus manet, sed omnem impetum artis ad unam rem dirigentes, ingente vi mentes mortalium, tum concitando, tum molliendo, in varias partes versabant.

De Tragoedia Romanorum.

Apud Romanos tragoedia non domestica, sed aliunde petita erat. Ex fabulis Ennii, Pacuvii et Attii majoris nihil aetatem tulit; tragoediae Senecae solae ex antiquitate Romana servatae sunt, quae ad exempla Graecorum quidem effictae, magis tamen ad legendum, quam ad agendum in scena scriptae esse videntur. Procul a simplicitate et naturali veritate Graecae artis recedentes haud paucis vitiis sunt inquinatae; transgressae enim justos naturae terminos, in moribus personarum falsam quandam speciem fortitudinis offerunt, in eloquendo captant artificia sermonis et lenocinia verborum. Multo magis auctor harum tragoediarum, qui alioquin ab ingenii ubertate satis benigne est instructus, in eo peccat, quod, de-

cla.

clamatorio spiritu grasfans, affectet sublimitatem et grandiloqua in omnibus. At non est admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota silva surrexit. Ceterum ejus fabulae eo nomine memorabiles sunt, quod ad indolem recentioris tragoediae formandam, magni fuerunt momenti. Post litteras renatas folae lectae et ad imitandum propositae sunt. In nullis magis, quam in Francogallorum tragoediis vestigia imitandi Senecae diutius servata et altius poetarum operibus impressa sunt. Falsa enim fortitudinis species in Cornellio obvia, apud quem omnes personae usque ad apparitores magnum quid spirant, longi artificiosarum orationum tractus, quos ne a Racinio et Voltairio abesse videmus, ad imitationem Senecae sunt formati.

De Comoedia.

Cum comoediam Graecam non cognoscamus in summa ejus perfectione, nisi quod concludas ex fabellis Terentianis, quae ad illius exemplum quidem expressae, sed inferioris ordinis sunt, plus est difficultatis, comoediam Graecam, quam tragoediam cum nostra comparare.

Superstites quidem sunt Aristophanis quaedam comoediae magni leporis et inexhausti ingenii, sed nihil earum virtutum habent, quae bonarum fabularum debent esse. Destitutae
sunt

sunt argumentis bene ordinatis, rei agendae probabilitate *h)*, moribus personarum, qui tenent spectantes, et conditionibus feliciter inventis et cum sollertia tractatis. Quemadmodum fabellae Footii Britannorum scriptoris ludicri, comoediae Aristophanis sunt fragmenta dramatica, quorum conjunctio magis casu inventa, quam cum ratione et cum consilio quodam instituta esse videtur. Aristophanes in scenam producebat congeriem personarum ridicularum, quae ipsi opportunitatem praebebat, indulgendi ingenio malitioso et plebem Atheniensium, magna cum injuria innocentium hominum ad risum propellendi, qua in re multa cum scurriliter moliri videas *i)*. Retinuit quoque ex prima comoediae origine chorum, quem poetae sequentes omisere.

Ex fabulis egregiis Menandri, quarum virtus ad summum perfectionis fastigium evecta erat, nil nobis servatum est, nisi quod adhuc latet in imitationibus Romanorum Plauti Terentiique.

Plau-

h) In Acharnensibus, ut unum exemplum addam, v. 57.

Amphitheus memoratur profectus Spartam ad pacem privatis consiliis jungendam, et v. 175 jam redux est, pace facta.

i) Quantae scurrilitatis est scena inter Dicaeopolim et Euripidem in Acharnensibus de tradendis mendicorum pannis! V. 425.

Δος μοι ξ' ακιον τι του παλαου δραματος!

Plautus plurima, sicut reliqui poetae scenici suae gentis, ex Graecis mutuatus est. Quantum ex ingenio suo addiderit, cum exempla Graeca, ex quibus hausit, perierint, ad liquidum perducere nequit. Ceterum magna indole a natura instructus ad fabulas docendas accersit, insignisque est facetiarum copia et inventione jocose et ludice dictorum. Sed dispositiones in ejus fabulis, quod ordinem attinet, sunt imperfectae et mendosae, carent justa casuum implexione et probabilitate in multis. Personae, quae apud eum prodeunt in scenam, scurrarum in modum se gerunt; si qui pater a filio deceptus, aut servus innocens castigatus est verberibus, multi sunt in iactandis jocos et facete dictis de iis, quae ipsis praeter jus et fas accidere.

Cum itaque Plautus, etsi naturae benignitate satis esset instructus ingenii facultatibus, quibus indiget bonus fabularum auctor, salesque Plautini mirum in modum celebrentur a Romanis, careret urbanitate et judicio satis subtili, iniquum foret, si quis fabulis ejus tanquam fundo usus, de virtutibus et priscae et recentioris comoediae comparisonem instituere vellet.

Solae igitur fabulae Terentii restant, ex quibus de comoedia antiqua recte statuere et praestantiam exemplorum, ad quae sunt expressae, divinare possumus. Earum quatuor ex Menandro, reliquae duae ex Apollodoro petita
tae

tae sunt; nobis autem non liquet, quidnam Terentius in imitando secutus sit, an verba verbis redderet, an eas pro lubitu imitaretur. Sane itaque periculum est, ne in errorem incidamus, exposituri ad fidem sex fabularum superstitum, quae ne exempla quidem prima, sed imitationes sunt, quid comoediae antiquae peculiare fuerit. Omnia iuste perpudentibus clarum erit, non dicendum esse, cum quaedam virtutes in his fabulis desiderantur, aut quaedam artis praecepta non observata sint, priscos his virtutibus caruisse, et praecepta artis ignorasse; nam probabile est, ea, quae nunc in antiquis comoediis desideremus, fuisse in perditis. Ex iis autem, quae ex fabellis Terentianis discimus, sane comoedia prisca non inferior erat recentiori, de cuius perfectione alioquin magnifice iudicamus. Est quidem discriminis aliquid in rebus, quae aguntur, sed in forma externa a nostris non multum recedunt.

In adornatione argumentorum id comoediae antiquae cum tragoedia commune est, ut res in publico agatur, plerumque ante aedes colloquentium. In argumento non minus variorum casuum intextum est, quam in comoediis recentioribus. Conspicimus juvenes puellarum amore capti, qui adversantur rivalibus, quemadmodum in Eunucho; videmus amorem acrem et vehementem oppositum nuptiis, quas patres, invitis filiis, decernunt lucri tantum causa,

causa, ut est in *Andria*. Expositiones argumentorum sunt magnae artis — quod vel ex initio *Eunuchi* patet — implicationes rerum agendarum multiplices, servisque astutis dolos neſtentibus mirum in modum perplexae. Ceterum in nodo, ut recentiores vocant, solvendo exigua est vicissitudo, cum semper eodem modo fiat in fabellis Terentianis per anagnorismum. Quippe ſciſcitando cognoscunt actores, virginem quandam, quae pro ſerva haberetur, eſſe civem, qua re pateſacta, nihil impedimenti amplius obvolvitur amantibus; quibus licet eſſe beatis, aſenſu parentum impetrato.

Si in iudicando ſequimur praecepta recentiorum, quibus placet, omnes mutationes in fabulis ex animorum intimis ſenſibus et motu debere oriri, nec, quandoquidem hoc probabilitati repugnat, ex cauſis ſoris illatis, forſan haec ſolutio nodi imperfecta videri poſſit; verum inter Graecos, propter ſervitutem more receptam, caſus ejusmodi admodum frequentes erant, quare non culpandi ſunt, ſi veteres comoediarum auctores plurimum anagnorismis utantur.

In fabulis Terentii amori multum tribuitur, ardenti quidem et acri, ſed non ita honeſto et a ſenſuum cupidine remoto, ut in optimis recentiorum comoediis refertur. Praeterea magna eſt virtus in tractandis perſonarum ingeniis, quae juſte in animo concepta, magna cum arte

per varias rerum vicissitudines ab initio ad finem ducta repraesentantur. Exemplo sunt Micio et Demea senes in *Adelphis*, in quibus id quoque magna est vi, quod asperitas alterius opposita est alterius lenitati. Ceterum et comiçi veteres in adumbrandis personarum ingeniis id moris sequuntur, ut ea exhibeant simplicia nec pluribus qualitatibus in unum compositis. Ita avarus apud Plautum avaritia sola impellitur, apud Molierium amor quoque deditus est, qua re sane augentur tales hujus personae status, qui sint risui excitando.

At exigua varietas est in moribus colloquentium; semper iidem recurrunt, nempe patres morosi meticulosique, juvenes libidinibus dediti, servi dolosi, qui captantes gratiam filiorum, fraude struenda senes decipiunt, parafiti et mulieres, quibus corpus est quaestui, sed quas tamen poeta ita effinxit, ut sint honesta specie. Quippe apud Athenienses mores et instituta majorum poetis non permittebant, ut virgines ingenuas matronasque in scena producerent, sed his omisfis, hetaerae, ut vocant, erant exhibendae.

Ingenia morum non tam multiplicia, nec statum personarum in comoedia antiqua tantac esse varietatis, ut in nova, jam supra memoratum est. Causa hujus rei non est in quadam inveniendi penuria, sed in forma civitatis Atheniensium, quae non praebebat tantam exemplo-

plorum ridiculorum copiam. Nam revera duo tantum aderant genera hominum, ingenuorum et fervorum. Ad quantam itaque morum et statuum paucitatem reductus erat vetus poeta! Moris ac consuetudinis in civium consociatione una erat facies, nec, ut nunc est, per tam diversa genera vitae et cultioris et incultioris variegata. Itaque, ut unum tantum memorem, exempla hominum deficiebant, qui infimo loco nati, rudes et nulla doctrina instructi, ad dignitatem civium superioris ordinis se evectos cupiunt, at ridicule et perverse se gerendo cultioribus sunt irrisui. Nec Menandro nec Terentio opportunitas erat fingendi nobilem aliquem ex plebe ortum, qualem Molierius exhibuit. Exulant ab antiqua scena ejusmodi homines, qui religiosam pietatem falso simulant, item malitiosi, qui clandestinos dolos necando quietem felicitatemque aliorum turbant et pervertunt, quoniam ordinum et civilis consociationis varietas non tanta erat, ut his ingeniis locus fuisset.

Dialogus fabularum Terentianarum tot splendet virtutibus, ut facile aequiparet nostrorum poetarum excellentiam; nam est vividus, facilis, expeditus, naturae consentaneus et accommodatus cuique personae et aetati. In elocutione conspicua est urbanitas et cultioris vitae imago, nec adeo servi ad eam rusticitatem et obscenitatem sermonis delabuntur, ut hone-

fiis auribus pudori esse possint. Ceterum oratio gravis et ad animos commovendos accommodata, quae passim his fabulis inest, provocavit sine dubio Caesaris vituperium, dicentis, Terentium carere virtute comica.

Magna itaque dissimilitudine morum ac consuetudinum praetermissa, praecipuum discrimen, quod obtinet inter comoedias antiquas et recentiores, eo redire videtur, ut priscis sit minus vicissitudinis in solvenda implicatione et exigua ingeniorum et status personarum varietas; quidquid in reliquis discrepet, id magis situm est in argumentis a nostro more alienis, quam in forma externa.

Adduntur quaedam de re scenica in universum.

Ratio, qua in effingendis tragoediis prisci utebantur, quemadmodum supra vidimus, posita erat in fatis et oraculorum fortibus et utique magis caeca adversus numina obedientia, quam libero agendi arbitrio. Nostra autem ratio posita est in motibus animorum, qua re copia materiae tragicae aucta, tragoedia magis accommodata ad docendum, ideoque ad altiorem perfectionis gradum evecta est. In comoedia recentiores id assecuti sunt, ut morum varietate et implicationis cum facilitate naturali solvendae sollertia veteres superent. Sed quaerendum est, an ars scenica jam eo adscenderit, ut majori virtuti et majori perfectioni non amplius

pius sit locus. Temerarii foret, definire terminos artis alicujus, cum nemo docere queat, in quantum altitudinis animus humanus niti possit. Omni aetate quidem fuere, qui, studio seculi sui abrepti, statum vel hujus, vel illius artis, ut tunc erat, summum putarent, quamvis tempus ac dies, qui subsequeretur, documento erat, fines, qui ultimi putarentur, tamen transiri posse.

Quod ad formas attinet, vix quidquam novi ad fabulas scenicas perfectiores reddendas reperiri queat; ex quo enim Opera ab Italis inventa, tragoediaque plebeja more recepta est, ex quo Francogallorum scriptor La Chaussée drama mixtum reperit, a Dideroto magis expolitum, in quo tristitia tragoediae certat cum comoediae hilaritate, vix cuiquam licet, novas formas inveniundo gloriam sibi parare.

At si respicias internam fabularum tractationem, responsum reddi potest quaerenti, num ars scenica etiam amplior et perfectior fieri possit, quod quidem magis indicari, quam plene tractari licet, cum, si singula copiose persequi vellemus, termini justi nostrae disertationis essent transeundi.

Fabulam scenicam oportet esse perfectam imitationem actionum humanarum ad mortales movendos modo cum molliori, modo cum graviore animorum impulsu. Quidquid huc faciat, seu spectes ad penitus cognoscendam rei sceni-

nicae naturam, seu ad artis praecepta subtilius explicanda, non infinitas eundem est, recentiores melius, quam antiquos et tenere et praecipere. Sed quid est, cur fabulae vel praestantissimorum poetarum recentioris aevi animos non ita moveant, nec ita ad homines docendos sint accommodatae, sicut Graeci de suis jactant, et quae merito de poesi dramatica, cujus vis gravitasque inter omnia poeseos genera est maxima, expectari queant? Causa, cur ita accidat, partim in eo est, quod, quae in arte aliqua sequi debeas, facilius praecipere, quam effici solent, partim in eo latet, quod poetae, naturam negligentes, in arte adhibenda modum excedant. Nam poetae recentiores, paucis exceptis, adhibentes in suis fabulis argumenta perplexa multisque partibus composita, in eo sibi placent, quod, magnam incitamentorum congeriem intexendo, plura simul moliuntur, eo ipso modo, quo vim augere cupiunt, eam debilitantes, quandoquidem spectantis animus diffringitur multitudine rerum simul oculis oblatarum, ita ut alia aliam tollat. Quis enim mente concipere queat tantam casuum turbam, se invicem excipientium atque inter se perplexorum, quanta saepe obruimur in fabulis recentiorum, maxime in iis, quae ad exemplum Shakespearii expressae feruntur? Quis tam infinitam errorum et astutiarum seriem indefatigato animo capere possit, qualis est in

Francogallorum fabula olim celebrata, quam Beaumarchais docuit et quae inscripta est: nuptiae Figari? Quae cum ita sint, permagni interesset, ad virtutem artis scenicae augendam, si poetae, priscorum auctoritatem secuti, fabulas, praecipue tragoedias simplicioribus superstruerent argumentis. Praeterea id magno impedimento est, quominus recentiores fabulae effectu insignes sint, quod poetae in fingendis morum characteribus modum excedunt; bonos formant justo perfectiores et malis tantam turpitudinem tribuunt, ut revera monstra sint horrenda *k*).

At personae ne modum humanitatis excedant, necesse est, si velis, ut cum voluptate spectantium in scena appareant.

Plurimum quoque fabulae emendari possent oratione castigatior et magis accommodata. Nam poetae nostrae aetatis nimia arte et perverso studio philosophandi elocutionis vim infringunt, nec observant, quid quaque persona et affectu sit dignum. In multis fabulis, quae ore hominum celebrantur, omnes personae eadem

dem

k) Quis aequo animo tulerit in celebrata Eritannorum tragoedia, quam Otway scripsit et cujus titulus est, The Orphan, atrocitatem Polydori de Monimia dicentis. Act. I, sub finem;

I'll rush upon her in a storm of love
Beat down her guard of honour all before me
Surfeit on joys, till ev'n desire grows sick: &c.

dem dicendi gravitate senſa proloquuntur, et ni nomina verbis cujuſque appoſita eſſent, ex indole dictionis nemo conjectura aſſequi poſſet, num heros aliquis aut ejus apparitor loqueretur. Praeterea in iis locis, qui ſunt commotiſſimi animi, occurrunt artificia ſermonis, ſapienter et acute dicta, quae, etſi legentibus placent, tamen ſpectantes, cum fabula agitur in ſcena, parum movent.

Id quoque apparet, complures poetarum naturam humanam non didiciſſe verſando inter homines, ſed eam ex libris tantum cognitam habere. Quare perſonas ita animo affectas in ſcenam producunt, quae revera non ſunt, iis-que tribuunt ſermonem immodica arte expolitum et ſupra modum ſubtilem, ut, ſi fabula agatur in ſcena, omnis vis, quae eſt in rebus gerendis, pereat verborum artificiis. Inde enatae ſunt ejusmodi fabulae, ut Addiſoni Cato, quae etſi multis virtutibus legentes tenent, tamen parum ad id ſunt accommodatae, quod auctores in iis effingendis ſibi propoſuerant.

B e r å t t e l s e

om

*Sveriges Uppbörd och Kammarverk
under Medeltiden;*

författad af

PETER ADOLPH GRANBERG,

Kammarkrifvare i Kongl. Kammar-Collegium,

och

af K. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-

Academien med stora Priset belönt

År 1807.

Swa sum timin lidhär ok män frafaldä ok andri
tillfödis, swa ymskäs manna samvära.

Kon. Birgers stadfästelse på Uplands Lagen.

Den del af historien, som afhandlar ett rikets allmänna hushållning och inre författning, har, under de flesta sekler och hos de flesta folkslag, varit den som minst funnits värdig att fästa häfdateknarens uppmärksamhet. Vi skole icke behöfva att länge forska efter orsaken. I de land, der krigsäran blifvit mest dyrkad, måste hjeltebedrifter vara det kärafte man älskat

skat att höra, det ädlaste man vetat att förvara åt efterverlden; allt hvad som icke visat sig ur denna synpunkt har varit ringa, allt hvad som icke bidragit att öka en segrares rykte har varit ansedt som en tillfällighet, oförtjent att minnas.

Om vi hafve skäl att klaga öfver bristande upplysningar i våra egna häfder, är det i synnerhet denna del af historien, som rättvisar vår klagan. Det ljus vi hämta af våra gamla lagar lemna oss endast några spår till gissningar angående de äldre tiderna, och endast allmänna underrättelser om de sekler, under hvilka desla lagar varit gällande. Många af de författningar, som under medeltiden utkommo, känne vi icke mer än af berättelsen om det misnöje de förorsakat; brist på skriftliga underrättelser, och svårigheten att förena med hvarannan dem vi hafve, ökar ännu mer detta mörker och fätter oss ofta ur stånd att sträcka vår forskning till de mindre delarna.

Om desla hinder genast visa sig vid ett försök att besvara Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets- Academiens fråga angående Svenska Kammarverket i medeltiden, visar sig tillika den möda det kostat våre häfdateknare att förskaffa oss de upplysningar vi redan fått. På ett fält, der Botin och Lagerbring samlat så stora skördar, torde väl ännu något återstå att hämta, utom hvad de redan upptagit; men kan-

skä skall min förtjenst vid detta tillfället endast blifva den, att ur en enda synpunkt hafva fått betrakta mitt ämne, då de omfattat sitt i en vidd, som icke alltid tillåtit dem att nedlåta sig till de omständigheter, hvilka jag bort upptaga.

Vid en noga granskning af Sveriges gamla regeringsfätt synes det mig troligast, att det företråde Upsala Konung ägde framför Fylkeskonungarna, i sitt upphof, endast varit hierarkiskt. Den öfvertygelsen att Ynglinga-ätten härstammade ifrån Gudarna medförde nödvändigt en vördnad, som inga menckliga bedrifter kunde förvärfva, och i fall Konungarne af denna ätt blefvo åtminstone hyllade af menigheten, torde vi deraf kunna förklara hvarföre de så kallade Fulkländerna, ifrån det ögnablick Konungaval omtalas i Svenska Historien, varit ensamme i besittning af valrättigheten. Beträktade som verldsliga Furstar herrskade Yngwes efterkommande således öfver Upland; men betraktade som religionens öfverhufvuden ägde de tillika ett slags välde öfver hela den politiska kroppen, och i detta afseende kunde de äfven uppbåda de öfriga Regenterna till härnad, emedan härfärder utgjorde den vigtigaste punkten i dessa tiders troslära. Att de ägt några trakter i de öfriga landskapen kan icke bestridas; men om dessa tillhört dem som Nordens Öfversta-prester, eller blott som Upsala-Konungar, har man svårt att afgöra. Sturleson

son berättar för öfrigt att en skatt betaltes öfver hela Sverige; men deremot hade Oden förbundit sig att värja landet, och i synnerhet att underhålla offren *l)*, och utan tvifvel var det allmänhetens öfvertygelse om Domalders försummelse i denna vigtiga skyldighet, som beredde hans död, likasom samma öfvertygelse sedermera förorsakade Olof Trätäljas. *Upsala Öde* lärar ock, åtminstone till en stor del, bestått af parker, hvilkas enda afkastning i början varit jagten *m)*; men efter hand uppodlades desä eller andra trakter, i alla delar af Riket, och anflogos till samma ändamål. Rättigheten att upptaga hemman var för öfrigt icke Konungarnas ensak. Landet var till större delen betäckt af ofantliga skogar, der hvar nybyggare obehindradt fick odla; man hade ännu icke lärt att tvista om en jord, som man icke behöfde, och behofven voro endast föreskrifna af naturen *n)*.

De

l) Yngl. sag. Cap. 8.

m) I gamla lagen Kon. b. Cap. 34. räknas ännu Konungens jagtparker till Upsala Öde.

n) Då vi läse Taciti beskrifning om Tyskland, böre vi icke förmoda att Sverige vid samma tid kunnat vara i bättre belägenhet. Stora skogar och ödemarker uppfyllde landet; och den större mängd af villbråd, som följaktligen då fanns, gjorde jagten till det lättaste näringsfång hemma; och tillika var det mest öfverensstämmande med invånarnes krigiska lynne. Om de tvänne offerfetter, som firades vid vintrens början och i Februarii månad, visa det värde våra

De enda pålagor, som Svenska folket kände i de äldre tiderna, lär ha varit *krigstjänst* och *weitslo* eller *ättargäld* o). Härfärderna sked-

förfäder satte på åkerbruket, visa tillika deras befländiga krigståg, och i synnerhet deras utvandringar, att landet varit ganska litet uppodladt, emedan ett folk, som hyste så stora tankar om sig själft, förmodligen endast af brist på föda tvingades att öfvergifva sin hembygd. Ett blomstrande åkerbruk förutfätter en större grad af odling i anseende till begreppet; det förutfätter att Nationen öfvervunnit sin naturliga afky för en möda, som icke genast belönas, och börjat att sträcka sina tankar in i framtiden. Det är troligt att de Celtiska, eller, om man så behagar, Scythiska flockar, som, kanske på olika tider, nedfatt sig i Sverige, medfört kunskapen om åkerbruket; men sedan deras efterkommande funnit ett lättare sätt att nära sig, genom jagt, fiske, boskapskötsel och härfärder, hafva desse väl bibehållit sina förfäders uppodlingar, men ganska litet utvidgat dem, och man hade för nybyggare ett slags förakt, som sträckt sig ända till senare tider. Kanske skedde Brauta-Anunds uppodlingar endast i afsegt att småningom utbreda sitt välde öfver hela riket, och i det fallet var hans företagande endast en beredelse till den plan, som Ingiald sedan utförde.

- o) *Weitslo* förekommer blott i våra äldsta skrifter och torde vara ursprunget till det sedan antagna ordet *gästa*. Lagerbring (i dets Sv. Rik. Hitt. 3 Del. 4 Cap. 3 §.) anser det för det samma som *gengärd*. Hos Ihre öfversattes det med *convivium*, och hos Verelius med *gård* eller *sammansjott*. I Helsingelagen, Kun. b. 10 fl. brukas *wädslu* och *wadslu* i denna senare mening, och lär förmodligen vara samma

skedde egentligen till fjös, och hvar landskaps innevånare utrustade de fartyg, på hvilka de skulle strida. Till den ändan voro landskapen indelta i *Skeppslag*, hvaraf man i Västmanland räknade två och i Upland fyra på hvar Hundari eller Härad *p*). Hvar skeppslag deltes sedan i två *Attungar*, och hvar Attung i två *Hamn*. De hemman som lydde under en och samma hamn, kallades ett *Höfskap q*).

Hvar bonde var soldat, färdig att gå i härnad, så snart han uppbådades, och sjelf förfedd med den rustning och den provision han behöfde för krigståget. Under friden var han enväldig i sitt hus likasom öfver sina trälar; han berodde af ingen, och föreskref sjelf de lagar han ville iakttaga. Den skatt han betalade under namn af Weitslo, var förmodligen i sin början en frivillig gåfva, en följd af gästfriheten, och brukad af flera folkslag, för att äfven under lugnet visa sin tillgifvenhet mot de hjeltar som anförde honom i striden; den tjente till underhåll för hofvet, och lär hafvudfakligen bestått i matvaror, hvarföre den också blifvit kallad *ättargäld r*). *Dana-ars*,
jente

ord som weitslo, ehuru det blott i de norra provinserna blifvit bibehållet.

p) Uplands lag. Kun. b. 10 fl. Västman. lag. Kon. b. 13 fl.

q) Upland. lag. Kun. b. 10 fl. Västman. lag. Kon. b. 12 fl. Suderm. l. Kon. b. 10 fl.

r) Att *ättar* eller *ättargäld* kommer af äta, torde vara öfverflödigt att anmärka.

jemte någon andel i böter, i synnerhet för *Dulgaðráp*, torde äfven hafva tillfallit Konungarna; men emedan Gottlands-lagen, som är en af de äldste af våra landskapslagar, icke nämner det, kan man icke med säkerhet afgöra huruvida denna fördelning ej är yngre, och kanhända uppkommen efter christendomens införande.

Att uppbörden denna tiden skedde af Konungens enskilda tjenare, och flundom af hans slafvar, kan slutas af många ställen ur historien. Troligast synes det likväl mig att de så kallade mantalspenningarna, eller näs-skatten, som Sturleson omtalar i *Ynglinga-sagan*, endast betaltes af hvar person som besökte Upsala vid den stora offerfesten, der också större delen af rikets boskifte innevånare infunno sig, emedan denna skatt icke nämnes i de landskapslagar vi nu äge i behåll, och ingen sannolikhet är att Konungarna eftergifvit en pålaga, som de varit vanda att upptaga, omkring hela landet, genom egna uppbördsmän. För öfrigt torde denna skatt varit den enda, som, under flera sekler, inflöt i penningar.

Att mynt redan ifrån Odens tid varit bekant i Norden, finne vi ock af Freys Historia; men ingen anledning är att de varit inhemska. Genom handel och vikingsfärder torde myntade penningar först hafva inkommit, men kanske lärers antalet deraf icke varit betydligt.

Ingialds förfök att utrota Fylkis-Konungarna hade en olycklig följd för honom sjelf, men en ganska vigtig för hans efterträdare. Det mord han begick, var, efter den tidens bruk och tänkesätt, endast en krigslift, och det tillnamn han fått, äger icke i gamla språket den betydelse, som det nyare synes fästa der-vid s).

Det är emedlertid ifrån denna epök, som vi börje att få något ljus i Svenska Kammarverket, och ehuru stadgarna eller sedvanorna, kanhända, undergått flera förändringar, på de sekler som ännu förflöto innan landskapslagarna fattes i deras närvarande form, torde det hufvudsakligaste blifvit bibehållet oförändradt, till dess att andeliga väldet och andra omständigheter alldeles omskapade Sveriges gamla styrelse. Det är också ifrån Ynglinga-ättens nedstigande ifrån Svenska Thronen, som jag trott att min forskning egentligen borde börja, ehuru jag funnit nödigt att som en inledning gifva ett sammandrag af de upplysningar jag kunnat inhemta angående de äldre tiderna.

Kronan ägde ännu ingen annan jord än Upsala Öde; den öfriga tillhörde antingen enskilda personer eller bestod den i allmänningar, på hvilka hvar och en fick obehindradt göra så många uppodlingar han ville. De
hemman,

s) Äfven i Kon. Christoffers lag. Byggn. balk. 48 Cap.
Lukas råda i stället för aga.

hemman, som icke tillhörde Kronan, voro alla af samma natur och ägde ingen viss storlek; det var fritt för ägaren att öka eller minska dem efter behag, och på en tid då ingen fattig fanns i landet, kunde skatternas tyngd icke vara känbar.

Den äldsta underrättelse vi finne om *Ledungslama* lärer vara i Herauds och Boses saga. Den betaltes således under Harald Hildetand, och torde hafva uppkommit redan under det Ynglinga-ätten innehade Upsala thron. Ofvannämnde saga, tillika med Landskapslagarna, lemna oss ock en upplysning om anledningen till denna skatt, jemte den underrättelsen att gamla personer voro befriade så väl för krigstjänst, som den afgift, hvilken i dess ställe erlades.

Ledungslaman var en följd af den skyldighet, som från de äldsta tiderna ålegat hvarje Svensk underfåte, att på Konungens anfordran vara honom följaktig i härfärder, som då nästan aldrig skedde utan till sjös. Det är redan nämnt att flottans utrustning tillhörde skeppslagen, och att hemmanens innehafvare, förmodligen i ett visst förhållande till den jord de brukade, borde anskaffa hvad som fordrades dertill. Men emedan Konungen icke alltid behöfde det antal af skepp, som hans länder borde utgöra, eller ock, emedan han icke alla somrar fann för godt att föra krig,

blef det beslutadt, eller öfverenskommet, att hvart härad, som befriades ifrån utrustningen, skulle derföre betala för hvart fartyg 40 mark, eller perfedlar som svarade deremot. Denna afgift var likväl icke lika på alla ställen i Riket, och betaltes mest med spannmål, då den kallades *Skeppsvist t*).

I några af de landskaper, der Ingiald utrotat Fylkis-Konungarna, tillfattes Jarlar till styresmän *u*), hvilka lära blifvit dels förfedda med visfa förlänningar, dels lönta med visfa andelar af ledungslaman. *Herfarna* lära dels kommit i Härads-Konungarnas ställen, dels tyckas de hafva varit ett slags lägre embetsmän under Jarlarna. Våra häfder omtala likväl små-

t) Westm. lag. Kon. b. 12 fl.

u) Att Jarlar funnits i landskaperna, kan bevisas så väl af våra lagar, som af många andra ställen i vår historia, i synnerhet har denna höga värdighet varit bibehållen i Göta Rike. Min tanke härom, hvilken jag likväl endast anförer som en gissning, är denna: Jarlarna voro Konungarnas högsta embetsmän, äfven innan alla landskapen förenades under en enda Regent. Då Ingiald funnit ett sätt att, genom Fylkis-Konungarnas utrotande, öka sina länder, bibehöll han Jarlarna, och samma politik följdes af hans efterträdare i några sekler. På detta sätt undergick regeringen ingen hufvudsaklig förändring, och folket märkte knappt att det ombytt Öfverhufvud. Styrelsen i de allägsnare landskaperna tyckes också hafva varit mer demokratisk än i det egentliga Sverige och Norrlanden, hvilket i synnerhet röjes, då man jemförer deras särkilda lagar.

småkonungar under Sigurdska och Stenkillska ätterna, hvilka man icke finner hafva varit skattskyldiga under Upsala Konung. Jarlarna förvandlades likväl snart till *Länsmän*, och Hersharna nämnas icke heller efter den tiden i historien, emedlertid är det sannolikt att *Haufringia* uppkommit i deras ställe.

Emedan weitslo, eller, som det sedan kallades, ättargäld, var en följd af den gamla nordiska gästfriheten, är det troligast att Konungen icke upptagit denna gärd på andra ställen än der han sjelf vistades, utan tillåtit Jarlarna och andra höfdingar att i sina distrikt upptaga den, till sitt underhåll, af viska härad; hvaremot andra torde varit förbehållna för Konungens gästning, då han for genom landet, hvilket ganska ofta föreföll i de äldre tiderna. Detta kan äfven förklara hvad våra gamla författningar mena då de underrätta oss, att en del hemman skattade blott till Konungen, men andra både till Jarl och Konung *v*). Af denna orsak torde det ock vara, att vi icke vete hvad de aflägsnare landskapen betalt; men i Upland skulle de tre Fulkländerna, för hvart Hundari, årligen erlægga i ättargäld 4 nöt; 6 bönder tillsammans ett får, och hvar enskilt bonde 4 fång hö, eller 4 penningar, och ett höns. En gås svarade emot tre höns, och ett halft lamm, en gris, eller en killing

N 2

emot

v) Östgötha lag. Bygd. b. 28 fl.

emot ett höns. Då desfa perfedlar betaltes med penningar, skulle hvart hundari i stället erlägga 30 mark. I Rodin deremot erlades af hvart skeppslag tio mark penningar och sex lispund humla *x*). I Westmanland var ättargälden lika med i Upland *y*).

I den mån vi nalkas de tider då landskapslagarna blifvit utgifna, börje vi ock att få mera ljus i det som rör hemmanens indelning, och ehuru denna indelning, som det säges, blifvit ännu mer reglerad af Magnus Ladulås, finner man att den redan före hans tid varit i bruk.

Ett allmännare begrepp om jordbrukets värde lærer i synnerhet inkommit med christna religionen. Det är bekant, att ändamålet med Nordens omvändelse ifrån början icke var något annat än att hindra de vikingsfärder, som oroade det födliga Europa. Detta förslag gjordes redan på Achiska Mötet, och i denna afsigt hitkickades de första lärare. Flera sekler förflöto väl innan Christendomen hann till någon stadga, flera oroligheter väcktes genom det otidiga nitet, men omsider utbredde sig den Påfviska läran, och en stor hvälfning skedde med det samma i tänkesätten. För att ersätta hvad som förvärfvades genom fjötågen, måste man inom riket föka sig en mera mödosam
berg-

x) Uplands lag. Kon. b. 10 och 11 fl.

y) Westm. lag. Kon. b. 12 fl.

bergning, och fattigdomen, som förut varit okänd, lärde efterhand åt våra förfäder att utvidga sina begrepp om ägande rätten. Den afsky för uppodlingar, som ända till senare tider bibehållit sig hos allmogen, röjes i de äldre stadgarna af det företräde odalbönderna ägde framför nybyggare; och den stränghet, hvarmed man straffade stöld, i jemförelse emot andra brott, visar huru mycket värde man satte på en förvärfvad egendom; ett värde som alltid är stort i den mån ett folk, i brist på handel, saknar utvägar att ersätta en förlust.

Hemmantalets indelning, eller kanske snarare dess benämning, var olika i Svea och Göta rike (Nordanskogs och Sunnanskogs). På förra stället deltes jorden efter *Markland*, *Öresland*, *Örtugsland* och *Pemningeland*, hvilket i Norrland kallades *Silftal*. I Göta rike räknades hemmanens storlek efter *Attungar* och *Sjettungar*. En attung i Westergötland svarade emot ett markland. I Dalarna räknades efter Trö z).

Denna indelning, som man velat tillskrifva Magnus Ladulås, finnes redan känd långt före Folkunga-ättens uppstigande på thronen, och torde vara brukad ifrån de äldsta tiderna a). Det är troligt, att något väst pris, som man

an-

- z) Upl. 1. Widherb. b. 1 fl. Westm. 1. Byg. b. 4 fl. Westg. 1. Byg. b. 5 fl. Jord. b. 9 fl. Dahle. lag. Kirk. b. Se vidare *Botins beskrifning om Svenska hemman*, s. 22.
- a) Bevisen äro anförda i Lagerbrings Sv. Rik. Hiflor. 2 Del. 16 Cap. 8 §.

ansett en viss del af jord vara värd, eller summan som den gifvit i afkastning, varit anledningen till denna benämning.

För att hastigt afgöra ägotvister, var stadgadt: att vid hvar hemman skulle vara en infängd plats, som kallades *tomt*, och storleken af denna tomt borde svara emot hemmantalets. Åker, äng, skog och strand hade allt ett proportioneradt förhållande emot tomten, och denna blef således en måttstock både vid rättegångar och skattläggningar. Alla byar borde desutom läggas i folkskifte, så att tomtens läge utmärkte tillika i hvad väderstrek ägorna skulle ligga. Den som ägde stranden ägde ock havsen, samt ett stenkast ifrån det yttersta af havsen i sjön, så vida man icke härigenom tillfängde den allmänna segelleden, hvilken borde vara tio alnar, om fartyg kunde framkomma der, men fem alnar, om stället var så grundt att det endast tjänade för båtar. I Helsingelagen stadgas att en tredjedel af vattenleden borde vara ofstängd *b*).

Allmänningarna lära ännu hafva varit till hvar och ens tjänst som ville uppodla något deraf; de som lågo emellan tvänne hemman, byar, eller härader, och voro oskiftade, delades

b) Östg. lag. Bygd. b. 1, 2 och 28 fl. Suderm. lag. Byg. b. 11 och 20 fl. Upl. lag. Widherb. b. 1, 2, 17 och 28 fl. Westm. lag. Byg. b. 59 fl. Dahle-lag. Byg. b. Helf. lag. Widh. b. 14 fl.

des i två lika delar, utan afseende på hemmanens eller byarnes olika storlek *c*).

Jag har nyss sagt, att jordbrukaren betalade en skatt, som hade namn af ledungslama eller skeppsvift, och att skeppsviften utgick i spannmål. Detta skedde i tvänne terminer, och hvart skeppslag erlade vid den första terminen 144 tunnor och vid den andra 108 tunnor *d*). Men det är också förut nämnt, att denna utskyld icke var lika på alla ställen i riket: således betaltes i Westmanland vid andra terminen icke mer än 90 tunnor *e*). Då skeppsviften löstes med penningar, beräknades afgiften för tre skepp (120 mark), af de fyra som hvart härad skulle utgöra, efter hémantalet; men afgiften för det fjärde efter personerna *f*), så att hvar bonde hade deruti en lika del. I Rodin betaltes en mark penningar för hvar åra *g*). I Dalarna skulle hvar vapenför person betala ett skinn, hvarmed torde menas af ickorn, emedan hvart hemman, så väl der som i Jemtland, skulle desutom erlägga visfa hermelinsskinn, hvilka kallades *ledungsskinn* *h*). Hvert år, som Helsingarnas fartyg icke gingo utom Aspo-

c) Upl. lag. Widherb. b. 17, 19 och 20 fl. Westm. l. Byg. b. 55 och 56 fl. Helf. lag. Widh. b. 15 fl.

d) Upl. lag. Kon. b. 10 fl.

e) Westm. l. Kon. b. 12 fl.

f) Upl. lag. Kon. b. 10 fl.

g) Upl. lag. Kon. b. 11 fl.

h) Dable.lag. Things-b.

Asposund, skulle de erlägga 10 mark lärft för hvart fartyg. I Ångermanland och Medelpad, der afgiften för hvart fartyg icke var mer än fem mark lärft, fördelades den lika på hvar mansperson, som fyllt tjugo år och var ägare af tolf öre; men desutom skulle två och två gifva ett hermelinsskinn i skatt. I Westerboten betaltes två beredda ickornsskinn af hvar vapenför karl, men ingen annan ledung, emedan de skulle sjelfva värja sitt land i).

Då Gottland underkastade sig Sveriges öfvervälde, utfäste sig dess innevånare att årligen betala sextio marker silfver, hvaraf 40 tillföllo Konungen och 20 Jarlen i Göta Rike. De förbundo sig äfven att utrusta sju snäckor och att förse dem med lifsmedel för åtta veckor, eller ock, att i ledungslama betala 40 mark för hvart fartyg k).

I den fullkomliga okunnighet, hvari man är om häradernas fordna antal och storlek, måste det blifva omöjligt att göra ett allmänt förslag öfver beloppet af ledungslaman öfver hela riket. Så vida den gifsningen är grundad, att de trenne Fulkländerna *Tiunda*, *Attunda* och *Fjerdhunda land* fått sina namn efter antalet af de härader som de innesattade, måste dessa en samt hafva utrustat 88 fartyg, eller derföre betalt 3520 mark, hvilka förmodligen, lika som

i) Helsingelag. Kon. b.

k) Bihaget till Gottlands-lagen, s. 49, 53.

som böterna, utgått efter vägen mark, som ännu icke lärt varit mycket olika emot mark lödig; och betalte Fulkländerna således i ledungslama omkring 28,160 R:dr, räknadt efter två lod silfver på hvar riksdaler. Den första fjörmakt, som nämnes i vår historia, lärt vara Sigurd Rings då han tågade emot Harald Hildetand, och som bestod af mer än tvåtusende fartyg; men utom det att Konungarna hade sjelfva skepp, voro äfven visse embetsmän skyldiga att utrusta sådane på egen bekostnad, utan att man finner dem hafva i fredstider betalt någon ledungslama, och är det äfven möjligt, att de *Rhods Bo*, som omtalas i Östgöta-lagen, varit hemman, som blifvit särskilt anslagna till fartygs utrustning. Man bör äfven erinna, att visse delar af Göta Rike hade sina egna Koningar långt efter Christna lärans införande, och att många Småkonungar nämnas i berättelsen om det namnkunniga Bråvalla slag. Den flotta Konung Anund utrustade emot Kon. Knut i Dannemark, bestod af halffjerde hundra fartyg, hvilket, efter den gamla räkningen af 120 på hvart hundra, gör 480 fartyg. Hertil fordrades blott något mer än hundra härad, och är det väl troligt att flera ännu under den tiden i Sverige men deras olika sätt att erlagga skatterna väcker likväl en tvifvelighet vid uträkningen, som gör att man blott fördjupar sig i gissningar.

Den

Den del af ledungslaman, som erlades efter personen, utgjorde ett slags mantalspenningar, hvari bönder, bondeföner, legodrängar och löst folk *l)* deltog. Hvar tjugo-årig person betalte denna skatt, om icke Konungen gaf honom en särskilt befrielse derföre; men de som ej hade spannmål singo ej räknas för bönder, utan för legodrängar, och betalte i denna egenskap 4 örtugar om året. När ledung skulle utgöras, borde kungörelsen derom utgå 14 dagar förut, dock stadgade lagen, att denna tid kunde förkortas, om behofvet fordrade det *m)*. Jag har redan nämnt, att de, som voro så gamla att de icke mer gingo i fält, betalte ej heller någon ledung, åtminstone i de äldre tiderna.

Skeppsvift eller ledungslaman, jemte ättargälden, är den äldsta bekanta skatt, som Svenske jordägaren betalt, och således grunden till den som ännu åtföljer Svenska hemmanen under namn af Jordeboksränta. Dets uppbörd skedde på de ställen der skeppen lågo, och der hade Konungen tillika sitt magasin. Men denna författning har förmodligen blifvit missbrukad, emedan bönderna i Westmanna-lagen betingat sig det vilkor, att de ej voro skyldiga att föra skeppsviften utom landskapet *n)*.

Vid

l) Förmodligen menades härmed handtverkare, hvilka ej hade något åkerbruk.

m) Upl. lag. Kon. b. 10 fl.

n) Westm. lag. Kon. b. 12 fl.

Vid hvart magasin, eller, som det då kallades, *vislhus*, voro visfa uppbördsmän, som kallades *Uptäkismadhrar* eller *Täkjumän* *), och synes det som desfa varit tillfatta af häradet; då deremot andra, under namn af Konungens *Skattemän* och *Kongsara*, som foro genom landet och uppburo skatter, lära varit af Konungens hoffolk, och, kanhända, icke emottagit andra afgifter än de som inflöto i reda penningar. Men på det att icke heller någon orätt skulle kunna ske de skattskyldiga, voro på deras sida närvarande visfa personer, hvilka i Upland kallades *Attungsmän* och *Hamnumän* o), och på andra ställen *Styrimän* p). Desfa ägde rätt att granska om de perfedlar, hvarmed skatterna betaltes, voro goda eller odugliga. Befanns det sednare, var den betalande likväl icke fälld till annat straff, än att fara tillbaka och skaffa sig en bättre vara. Men de som förfummade att infinna sig, voro underkastade böter; så att, om denna förfummelse träffade ett helt skeppslag, skulle det plikta 40 mark och likväl betala sina fulla utlagor. Länsmannen skulle vara tillstädes vid alla uppbörder, eller ock hans ombud, tillika med åtta attungsmän, och desfa

*) Upl. lag. Kon. b. 10 fl.

o) En man skulle vara för hvar attung och en för hvar hamnu, häraf uppkommo namnen attungsmän och hamnumän; desfa valdes af allmogen. Länsmannen var för hela häradet.

p) Upl. l. Kon. b. 10 fl. Suderm. l. Kon. b. 10 fl.

sa personer fingo ej fara bort innan tåkjumän fått fullt ut. Böter för förfummelse vid ättargäldens erläggande tillföllo tåkjumän, men vid skeppsviftens uteblifvande tillföllo de Konungen. Den som utan laga hinder dröjde att betala, blottfällde sig för utmätning, hvilken verkfälldes genom hamnumän, och tillika med den vanliga skatten uttogos då böterna, som utgjorde penning på penning *q*). I Dalarna var 3 öres bot för den som icke inställde sig med det skinn han borde betala, utan att någon eftergift i anseende till skinnets ändå ägde rum. En sådan författning var äfven gällande för dem som fällde eller förfummade weitslo *r*).

Skatterna kunde upptagas alla tider på året, äfven de som voro fridlyste för rättegång och andra utmätningar. Men ingen utmätning fick göras af Konungens länsman; utan, då den ej förrättades genom böndernas egna fullmäktiga, ägde han blott att dertill utnämna tolf män *s*). Det synes äfven som visla personer åtnjutit skattfrihet, åtminstone ägde Konungen rätt att gifva den *t*). Tiden då ättargälden upptogs, var, i Westmanland, fjorton dagar efter Michelsmässten *u*).

Det

q) Upl. lag. Kon. b. 10 fl. Suderm. lag. Kon. b. 10 fl. Westm. lag. Kon. b. 12 fl.

r) Helsing. lag. Kon. b. 10 fl. Dahlelag. Thingm. b.

s) Upl. lag. Kon. b. 10 fl. Thingm. b. 7 och 8 fl.

t) Upl. lag. Kon. b. 10 fl.

u) Westm. lag. Kon. b. 12 fl.

Det enda ställe der man, under medeltiden afgjorde mål, som hörde till Kammarverket, var *Räffst-Tinget*. Der granskades få väl om regeringens påbud voro svarande emot deras ändamål, som länsmannens uppförande; der utfärdades nya stadgar, och dit hörde uppgiften öfver kronans domäner och öfriga rättigheter. Räffst-tingen höllos derföre af Konungen sjelf eller af någon på hans vägnar. Det bör äfven anmärkas, att i de tvistemål som angingo jord, voro böndernas vittne gällande både emot Konungen och hans embetsmän *v*). Räffst-Tingen förblandades likväl sedan med Rättare-Tingen, som borde afdöma enskilda tvister *x*).

En af de äldre skatter som ålegat Svenska hemmanen är *Tingslaman*, eller en gärd till Domarens underhåll, hvilken är grunden till den ränta som ännu i samma afseende betalas. Den utgjordes på visfa ställen med 8 marker smör af hvar och en som åt sitt eget bröd, och en örtug af hvar bonde *y*); troligen lär afgiften varit någorlunda lika öfverallt. Deremot var
det

v) Östg. lag. Egna sal. 1 och 2 fl.

x) I Östgötha-lag. Räffsta-balk. 2 fl. och Edsöre-balk.

13 fl. bestämmes hvilka mål som skulle afgöras på Räffst-Tingen, nemligen: alla högmål, edsöre, Konungs dombrott, jordtvister och olaga nämnder. Flera af de ekonomiska stadgar, som vi hafve i behåll sedan medelåldren, äro också gjorda på Räffst-Tingen. ^

y) Upl. lag. Kon. b. 11 fl.

det uttryckligen förbudet för Domaren att fordra kost och hästfoder *z*). *Lagmansrätten* är också en uråldrig afgift. Lagmannen i Westergöthland hade desutom att hvar fjärde år uppbära af *Mo* härad i Småland femtio nöt *a*); och torde detta varit den minsta af deras inkomster, så vida de af ålder varit någorlunda lika med hvad de voro 1618 *b*).

Men såsom allmogen själf lönade sina häradshöfdingar, ägde den äfven rättighet att själf välja dem; på det fättet likväl, att länsmannen utnämnde *tolfmän*, af hvilka domaren tillfattes: valet stadfästades sedan af Konungen *c*). Lagen fordrade också att en lagman borde vara bondefon *d*), och ingen tjänsteman sitta i Nämnden *e*).

Skyldigheten att försvara sitt land kunde icke annat än åligga en allmoge, som vid andra tillfällen var förbunden att gå i fält. Således tillhörde det bönderna att hålla *strandvård*, *byavård* och *bötavård* så snart man fruktade något fiendtligt anfall, för att i tid kunna gifva underrättelse derom. Bötavårdar ställdes på de
yttre

z) Upl. 1. Kjöpm. b. 11 fl. Westm. 1. Thing. b. 18 fl.

a) Westg. lag. Thing. b. 1 fl.

b) Se Lagerbrings Svea Rikes Historia, 2:dra Delen, 13 Capitl. sid. 397.

c) Upl. lag. Thing. b. 1 fl.

d) Westg. lag. Thing. b. 1 fl.

e) Westg. lag. Thing. b. 2 fl.

yttre skären, eller på höjder, och den som höll vakt var skyldig att gifva tre här-rop, i annat fall var han ansvarig för den skada som hände. Vid strandvårdar *fingo* hvarken legodrängar eller qvinfolk hålla vakt *f*). De ridande vakter eller *häftvårdar*, som nämnas, lära icke varit någon skyldighet som ålegat hemmanens innehafvare.

Dråp, hvartill banemannen icke kunde upptäckas, lära i de äldre tiderna varit nog allmänna, emedan *dulgadråpsböter* alltid varit räknade ibland konungsliga rättigheter *g*). De betaltes med 40 mark *h*), och erlades efter personen *i*). Andelen på hvar åbo blef således större eller mindre efter häradets folknummer.

Kronoskjuts k) lär afven vara en af Svenska allmogens äldre skyldigheter. Den bestod deruti, att då Konungen ville fara genom någon landsort, borde innevånarna förse honom och hans hoffolk med hästar, eller, då han hade egna hästar med sig, förskaffa foder till deras underhåll. — Att bära *budkaflar l*) var ock

f) Upl. lag. Kun. b. 12 fl. Suderm. lag. Kun. b. 12 fl. Helf. l. Kun. b. 9 fl.

g) Suderm. lag. Kun. b. 3 fl. Upl. lag. Kun. b. 3 fl. Suderm. l. Manh. b. 22 fl. Dahle-lag. Manh. b.

h) Utom i Dalarna, der de blott voro 12 mark. Dahl. lag. Manh. b.

i) Östg. lag. Drapm. b. 12 fl.

k) Helf. lag. Kun. b. 11 fl.

l) Suderm. l. Thingm. b. 11 fl. Dahl. l. Thingm. b.

ock en skyldighet, för hvilken ingen i början lär varit befriad, så vida han icke bodde förmycket afides ifrån den väg budkaflen skulle gå.

Vid domstolar eller ting höllos för öfrigt inga protokoller; alla laga fång stadfästades genom vittnen, och förmodligen gjordes icke heller andra än muntliga redovisningar för uppbörden. Men derföre skulle ock vid jordeköp vara tolf (fastar) närvarande, om handeln gick till en marks värde eller mindre; steg den öfver 1 eller ända till 2 mark, fordrades 12 personer till vittnen, men köpte man jord för 5 mark, skulle man hafva 24 fastar *m*). De enda tillfällen då köpebref fordrades voro, när Konungen sålde någon jord *n*); men gåfvobref nämnas i Westgöta-lagen *o*), och hafva de förmodligen blifvit införda af de andeliga. Att man denna tiden icke kunde föra protokoller öfver de tvister som afgjordes vid domstolarna, bör förefalla mindre underligt om man erinrar sig att papper af lumpor ännu icke var bekant och pergament alltför dyrt.

Det bör anmärkas, att alla skatter så väl som afkastningen af kronohemmanen, jemte andelen i alla slags böter, voro att anse som Konungens personliga tillhörigheter så länge han

inne-

m) Upl. l. Jord. b. 4 fl.

n) Östg. l. Egna sal. 1 fl.

o) Westg. l. Jord. b. 12 fl.

innehade thronen. Och som inga embetsmän, undantagande domare, hade någon annan inkomst än den Konungen färskilt tilldelade dem, voro de icke annat än hans enskilda betjening eller hoffolk.

Kronoheimmanen (eller Upsala Ödes gods) voro därför dels anslagna till aflöningar för Konungens tjenstemän, dels hafva de blifvit skötte af personer, hvilka sedermera blifvit kallade *landtbönder p)*, men hvilka i äldre tiderna sannolikaft varit trälar, och under uppgift af Konungens fogdar. Att de hemman, som varit bortlemnade till förläningar, äfven varit försedda med landtbönder, tyckes vara en naturlig följd af deras egenskap som krono. Efter min tanke deltog desä hemman icke i ledungslaman, och af denna grund torde den skyldigheten varit ålagd länsherrn att på egen bekostnad utrusta ett visst antal krigare.

Man måste likväl bekänna den nästan fullkomliga okunnighet, hvaruti man är om skatterna i de landskaper, som lågo för långt ifrån hafvet att utrusta fartyg. Att grunden till skattläggningen varit olika i Svea och Göta Riken

IX Del.

O

är

p) Dessa landtbönders skyldigheter voro utfatta i lagen: t. ex. då någon emottog en *attung*, skulle han i flädjepenningar gifva 6 öre. — Laga afrod var 4 tärkorn, half mark penningar, half mark vallmar, ett dagsverke om våren och ett vid bergningstiden. Sudem. l. Byg. b. 9 fl.

är utan tvifvel; men hvari olikheten i de äldre tiderna bestått, kan man nu få mycket mindre förklara, som hvarken Östgöta eller Westgöta lagarna nämna något derom.

Sedan åtskilliga fläfter efter hvarannan uppfigit på thronen, och deras enskilda egendomar, jemte flera hemman, som på åtskilligt fått kunnat komma under kronan, blifvit på ett visst fått förblandade med kronans urgamla tillhörigheter, bibehölls likväl en väsentlig skillnad emellan dem. Således egde Konungen att af desä sedan tillkomna domäner sälja så många han behagade *q*), hvilket i anseende till Upsala Öde aldeles icke var tillåtet; och är det icke heller sannolikt att hemmanen blifvit befriade från sitt deltagande i allmänna besvär blott derigenom att egande-rätten tillfallit Konungen.

Sedan katolska presterskapet hunnit att blifva bosatt i riket, uppkom ett nytt slags hemman, som fick namn af *andeligt frälse*. Det bestod af gårdar, som voro gifna till underhåll för kyrkor och andra andeliga stiftelser, och hvilka blefvo befriade från alla utskylder till kronan. Adeln, eller egentligen Konungens hö-

q) Vid försäljningen skulle likväl Konungen iakttaga samma formaliteter som enskilda, hvaribland var att först erbjuda jorden åt sina släktingar; han borde också lemna köpebref, hvartill andra icke voro förbundna. Östg. lag. Egn. sal. 1 fl.

högre embetsmän, som med större skäl funno sig berättigade till en sådan lindring, torde äfven erhållit den långt före Magnus Ladulåses stadga, och slutligen blef, genom denna stadga, skattfrihet förunnad åt hvar och en som kunde utrusta sig som beväpnad ryttare.

Men innan jag nämner de författningar, som under Magnus Ladulås utkommo, fordrar den chronologiska ordning jag bemödat mig att följa, att jag anförer de nya skyldigheter, hvilka emedlertid blifvit Svenska hemmanen ålagde, och hvilka, ehuru de icke då ökade kronans inkomster, och således icke egentligen tillhöra den tidens Kammarverk, likväl måste upptagas, emedan den betydligaste deraf blifvit bibehållen. Man torde genast finna, att jag menar *tionden* och *St. Peters penning*.

Emedan Romerska Stolen icke gerna sökte att göra profelyter i annan affigt än att draga fördel deraf, är det troligt att det ej varit långt mellanstånd ifrån införandet af påfviska läran till tionden *r*). Denna skatt indelades icke allenast i *sädestionde* och *qvicktionde*, utan i så kallad *personlig tionde*, hvilken betaltes af jagt, fiske, eller hvad åboen kunde för-

O 2

värfas

r) Enligt Dalin blefvo våra lagar redan i början af 12:te seklet ökte med Kyrkö-balkarna, som hufvudsakligen innehålla presternas rättigheter. (Sv. Rik. Hitt. 2:dra Del. sid. 53). Men af 1160 hafve vi en Bulla, som förkunnar förbannelse öfver alla som ej betalte tionde.

värfva. Ett annat slag under namn af *hufvudtionde* har ock blifvit erlagd, och bestod i en viss procent af hela boets förmögenhet, som i synnerhet vid arf och giftermål betaltes *s*).

Qvicktionden tillhörde socknepresten, men af fädestionden fick han en tredjedel. De andra två tredjedelarna skiftades åter i tre lotter, hvaraf kyrkan tog en, Biskopen en, och den tredje tillföll de fattiga *t*).

I jem-

s) Hufvudtionden nämnes blott i Westgöta-lagen, och brukades kanhända icke mer än i detta landskap. Den var icke heller beständig, och utgjordes endast vissa år då en kyrka skulle invigas. Hufvudtionde betaltes af arf, vid giftermål, och när någon begått ett brott som skulle försonas med uppenbar skrift; den erlades 30 dagar efter bröllopet, eller sedan arfvet var fallet, eller brottet bevisat. För all lös egendom, utom fäd, gafs denna tionde, äfven för hemgift om fader eller moder sedan dog. Utlänningar, som tre år vistats i landet, antingen på en eller flera tider, voro underkastade samma afgift. Om den lösa egendomen steg till ett värde af 6 marker, betalade hvar barn 30 penningar; men var den mindre, betalade de 30 penningar tillhopa. De summor som härigenom inslöto delades sedan i tre lotter, hvaraf biskopen tog en, kyrkan en och presten en. Westg. lag. Kirk. b. 2 och 28 fl.

t) Bönderna skulle hålla vård om tionden 14 nätter sedan allt annat var bärgadt, ty hvar tionde kärve skulle lemnas qvar på åkern. Blef fäden under denna tiden bortstulen eller skadad, var den skattskyldige ansvarig derföre. Upl. l. Kirk. b. 7 fl. Westm. lag. Krist. b. 6 fl. Suderm. l. Kirk. b. 6 fl. Westg. l.

I jemförelse med tionden var *Peters penning* en dräglig afgift. Den betaltes i Upsala stift med

Kirk. b. 14 fl. Efter tiondens delning skulle bonden inbärga och trölka de två delarna, för hvilket befvär han fick behålla halm och agnar. Östg. lag. Krist. b. 9 fl.

I Qvicktionden skulle en kalf eller gris vara 9 dygn gammal; killingar, lamm och gäfs skulle lemnas om Olsmäsfa. Då man ej fått så många, att någon tionde deraf kunde erläggas, betalades för hvart föl 4 penningar; för kalf 2 penningar; för gäs, lamm eller killning 1 penning; för gris $\frac{1}{2}$ penning. Upl. l. Kirk. b. 7 fl. Westg. l. Kirk. b. 14 fl. — I Westergötland fingo de, som ej hade ett fullt lafs fäd, lösa tionden med penningar, hvilket kallades *tidha-köp*, och betaltes af en ogift med 8 penningar, af gista med en örtug. Westg. l. Kirk. b. 15 fl. Handtverkare i socknen, som ej hade åkerbruk, skulle betala till presten $\frac{1}{2}$ öre om de voro ensamma; men voro de flera tillhopa, betalte de samfält ett öre. Upl. l. ut sup.

Desutom skulle bonden med hustru och barn offra hvar sin penning om jul, kyndelsmäsfa, påsk, pingst, o. s. v. Suderm. l. Kirk. b. 7 fl. Westm. l. Kristn. b. 9 fl. På vissa ställen gjordes äfven samanskott af mat, hvilket kallades matkott. Westm. l. Krist. b. 9 fl. Helf. l. Kirk. b. 10 fl. I Norrland betaltes 2 alnar väf i stället för offer. Hvar dräng skulle der betala 2 alnar och hvar piga $1\frac{1}{2}$ aln väf om året. Helf. l. Kirk. b. 10 fl. På andra ställen voro tjenstehjonens afgifter till presten 4 penningar. Westm. l. Krist. b. 6 fl. Klockaren skulle också ha halfannan spann korn af alla som gäfvö tionde, och 2 penningar om påsk af alla som betalte presten ett öre. Westm. lag. Krist. b. 5 fl.

med en penning af hvar bonde som sjelf hade åkerbruk. I de andra stiftet erlades icke mer än en half penning, och i Helsingland blef denna skatt icke införd *u*).

Den enda förökning som kronan emedlertid synes hafva fått i sina inkomster, lär hafva varit genom böter, hvilka dels uppkommo, dels närmare reglerades under Erik Jedwards-son och följande Regenter, i synnerhet under Birger Jarl *v*; de lära icke heller utgjort en obetydlig summa om året, emedan de flesta brott försonades med penningar.

Ibland de stadgar, som under Magnus Ladulås utkommo, har man i synnerhet räknat *Helgeandsholms-beslutet* af år 1282. Jag vill icke här upprepa allt hvad som blifvit anfördt af dem som försvarat eller motsagt detta besluts verklighet; jag ämnar endast i korthet anföra mina egna tankar härom.

Utom det att man icke är fullkomligt fäker huruvida någon herredag varit 1282, finnes intet enda autentiskt bevis för sjelfva beslutet. Alla våra landskapslagar hafva undergått förbättringar sedan den tiden, och flera reduktioner hafva skett, men på intet ställe åberopas *Helgeandsholms-beslutet* *x*). Tvertom
mot-

u) Lagerbrings Sv. Rik. Hist. 2:dra Del. sid. 402.

v) Östg. lag. Rättf. b. 3 fl. Drapm. b. 16 fl. Westm. 1. Thing. b. 19 fl.

x) Dalin tror att detta beslut blifvit sedermera upphäf-

motfäges det tydligen så väl af de redan anförda stadgar angående allmänningar, som af Lands-lagens förordnande härom *y*). Jag nekar icke, att det finnes domar der allmänningar nämnas som blifvit orättvift afhända kronan, hvaribland kan anföras den som gafs af Hertig Erik 1517 *z*); men om de deruti uppräknade trakter tillhört ett af Upsala Ödes gods, eller blott varit en lands-allmänning, som i anledning af tvisten derom blifvit tillagd kronan, lär icke kunna afgöras, ty beslutet stödjer sig icke på annat än att frälsets inkräkting deraf *icke tycktes vara skälig*. Det är således min öfvertygelse att denna författning, sådan som den kommit till oss, antingen icke existerat, eller åtminstone icke varit som lag gällande. Att Konungens ägande-rätt öfver allmänningar ifrån denna tiden mer och mer utvidgat sig, nekas icke; men det lär icke heller kunna bevisas, att denna rätt varit honom af menigheten öfverlemnad. Ett ställe i Uplands-lagen stadgar: att allmänningar emellan tvänne härader skulle skiftas i tre lika delar, då den del som låg närmast hvartdera häradet skulle blifva dess tillhörighet och den medlersta vara all-

vit, emedan de sedan utkomna författningar och äfven lagarne icke öfverensstämma dermed.

y) I Byg. b. 29 Cap.

z) Anförd af Lagerbring i dess Sv. Rik. Hist. 3:dje Del. sid. 107, noten 5.

allmänning a). Utan tvifvel är det endast dessa delar som menas, då lagarna nämna Konungens frihet att följa allmänningar. Jag styrkes ännu mer i denna tanken deraf, att i flera gamla köpe- eller bytesbref, der Konungen afhände sig sådan jord, fäges uttryckligen att det var kronans andel i allmänningen som förystrades.

Likväl vill jag icke bestrida, att någon reglering i anseende till skatteberäkningen denna tiden blifvit tagen, och är det möjligt att man förnyat eller gjort mera allmän den gamla författningen om hemmanens indelning i mark- och öresland. Jag antager därför, att hvad som berättas i Helgeandsholms-beslutet om sjelfva skattläggningen, har en historisk grund, ehuru visla omständigheter äfven dervid synas nog öfverdrifna b).

Efter denna berättelse skulle, i Upland, hvart sexöres-land betala i skatt: 3 pund spannmål, ett gammalt får, 6 öre penningar, 3 dagsverken och 4 hästar c), hvarmed förmodligen
me-

a) Upl. I. Widh. b. 27 fl.

b) Hvad åtskilliga skrifvit för eller emot Helgeandsholms-beslutet anføres af Lagerbring i dets Sv. Rik. Hist. 2:dra Del. 16 Cap. 7 §.

c) En bonde med 6 tunnors utfäde skulle således betala 12 tunnor fäd; ett får; 6 öre penningar (mer än en ox den tiden kostade), jemte dagsverken. Han skulle utgöra en dryg tionde till presterkapet af allt hvad hans jord frambringade; deltaga i gär-

menas 4 ökedagsverken. Fyra tunnor fäd skul-
le räknas på pundet. Östergöthland, Wester-
göthland och Småland skulles skattläggas efter
otting, *tolfting* och *sjetting*. En otting skulles sva-
ra emot fem öresland, och betala 2, 5 eller 4
tunnor efter jordens godhet *d*). En tunna ut-
fäde räknades för ett öresland och bestod den-
na tiden icke af mer än 13,122 qvadrat alnar *e*).

Det hade för öfrigt varit billigt att för
krono anse alla sådana platser, till hvilka då
ingen ägare fanns, och synes det som kronan
verkligen omkring denna tiden börjat finna
sin utslutande rättighet dertill.

Hvad man med mera fäkerhet vet hafva
skett under Magnus Ladulås, är rustjenstens
införande *f*). Sedan vikingsfärderna upphör-
de, föreföllo sjötåg mera fällan, men härfärder
till lands så mycket oftare, och vid sådane till-
fällen afgjordes segren merendels genom det
tungt beväpnade rytteriet, hvilket hitintills nä-
stan

der, som merendels voro mera tryckande än hela
den vanliga skatten, i tingslama, i gästning och an-
dra tillfälliga utskylder dels till kronan, dels till
kyrkor och kloster, m. m. Och bör man ännu er-
inra sig, att detta voro skattebönder, hvilka, såsom
sjelfva jordegare, hade mindre afgifter än landtbön-
derna, hvarföre ock en skattebonde ansågs dubbelt
bättre än en kronaus landtbo.

d) Scond. ill. 12 T.

e) Celsii Disert. de Geodesia.

f) Se hans bref härom, som är bifogadt vid Westg. lag.

stan icke bestått af annat än adeln och några rika bönder, samt Konungens eget hoffolk. Nu stadgades, att hvilken skattebonde, som ville och kunde förse sig med rustning och en häst, som vid förefallande vapnesyner befanns vara god, skulle deremot befrias för alla utskylder till kronan för den jord han brukade.

Således uppkommo nu trenne slags hemman: *krono*, *skatte* och *frälse*. Frälset åter var fördelt i tvenne slag: *andeligt* och *verldsligt*. Andeligt frälse bestod af de donationer, som efter hand voro gjorda till kloster och till de andeliga, jemte den jord som vid hvar kyrkas anläggning var anslagen till dess underhåll g). Det njöt befrielse icke allenast för all den skatt som derifrån bordt tillfalla kronan, utan ock för andra skyldigheter, såsom gästning, tingslama och budkaflars bärande. Dessutom öfverlemnades åt presterskapet de

till-

g) Detta var icke lika på alla ställen i riket. I Upl. lag. Kirk. b. 2 fl. stadgas, att *härads kyrka* skulle hafva marksland och *tolfta kyrka* half mark; men för hvad som egdes mer skulle betalas skatt, om Konungen icke beviljade särskilt frälserätt. I Westg. I. Kirk. b. 2 fl. tillägges en kyrka half marks land, äng till 20 lars och en åttondels attung. I Östg. I. Krist. b. 1 fl. 12 tunnors utfäde och äng till 12 lars. I Suderm. I. Kirk. b. 1 fl. utfättes kyrkans egor till attung, halfemte örtug, sem tunnors fäde och äng som gaf 10 lars. I Westm. I. Krist. b. 2 fl. till 12 tunnors fäde och äng till 24 lars.

tillfälliga inkomster, hvilka kronan af sådana hemman var van att uppbära, såsom: *sakören, enjaksböter, dulgadråpsböter, danarxf, edsören, flott-fä, vägo synd och strandvraks synd h*). Det var således endast *brobugnöd, vägoröding och gårdars gärning*, hvartill det andeliga frälset var förbundet *i*).

Verldsliga frälset, hvilket nu innefattade adeln och dem som gjorde rusttjänst, var befriadt ifrån all skatt till kronan, jemte *gästning och budkastar k*). Sedermera fick det äfven kronans andel i sakören, undantagande vid de tillfällen då åboen själf skulle betala böterna *l*).

Kronohemmanen förblefvo i det skick de varit af ålder.

Men som skattehemmanen icke hade någon viss storlek, utan kunde utvidgas eller förminskas efter omständigheterna och åboens godfinnande, och kunde desutom, när egaren behagade, öfvergå till frälse, hvarigenom skattskyldigheten upphörde, blef det nödvändigt att anställa *årliga skattläggningar*, hvilka skedde af tolf *odalbönder*.

Desa skattläggningsmän borde först döma huru stor ränta hemmanet skulle utgöra i *anse-*

h) De handlingar och privilegier som stadgade desä de andligas friheter finnas anförde i bekrifningen om Sv. hemman. 2 Del. 3 Cap. 5 §.

i) Westm. 1. Krist. b. 2 fl. Upl. 1. Kirk. b. 2 fl.

k) Magn. Ladul. bref.

l) Lagerbrings Sv. Rik. Hist. 3 Del. 7 Cap. 11 §.

seende till den jord som brukades, hvilket var hemmanets ordinära skatt. Men emedan de tillfälliga afgifterna vanligtvis öfverstego de vis-
sa, borde skattläggningsmännen tillika bestäm-
ma huru stor andel åboen skulle taga i dessa
tillfälliga utskylder, hvilket kallades hemman-
ets *fättning m)*. De bönder, hvilkas hemman
hade hel fättning, kallades *helgärds-bönder*, de,
som hade half fättning, *halfgärds-bönder*, o. s. v.
Hel fättning var det högsta, hvartill någon kun-
de skattläggas.

I fättningen finnes ingen proportion vara
iakttagen. Vanligen blef en bonde skattlagd
till full fättning, då han hade öfver 12 öres-
land, hvaremot en som hade flera markland
icke heller blef högre skattlagd. Tio öresland
upptagas stundom för half gärd *n)*.

I följe af denna skattläggning fick ingen
som var fullstutten (helgärdsbonde) köpa mer
jord under sitt hemman, på det kronans in-
komster icke orättvist skulle förminskas, och
af

m) Botin om Sv. hemman.

n) Gränforna för denna skrift tillåta icke att omständ-
ligen upprepa alla de olägenheter och missbruk, som
uppkommo genom de årliga skattläggningarna, hvil-
ka likväl fortforo ända till 1528, då man började
att utfätta hemmantalet till en viss storlek och der-
efter inrätta jordeböcker. En utförlig underrättelse
härom kan läsas i Herr Kammar-Rådet af Botins be-
skrifning om Svenska hemman och jordegods, 1:sta
Del. 2 Cap., der man finner upptagit nästan allt
hvad som kunnat sägas i detta ämne.

af samma skäl fick frälsemannen icke köpa skattejord. Men oaktat denna stadga, skedde undersef härvid på flera fätt, och för öfrigt beskattades icke bonden efter den jord som verkligen låg under hans hemman, utan blott efter den han brukade, och ingen författning nekade honom ännu att lägga större eller mindre del af hemmanet öde o). Genom arf kunde frälsemannen komma i besittning af skattejord, och om den var mindre än frället blef den likaledes skattefri p); var den lika, betaltes hälften.

Sämje-, stadge- och stubbrättighets-hemman räknas för att vara från denna tiden q). De för-ra af dessa äro nybyggen, anlaggda inom andras rågångar. *Stadge-hemman* kallades fådane, som, i stället för att vara underkastade de årliga beskattningarna, åtagit sig att för alltid betala en viss ränta r). *Stubbrättighets-hemmanen* der-

o) Att det också skedde kan synas af Christjerns placat, gifvet i Stockholm 1459, hvaruti det förbjödes att lägga skattejord öde. På samma ställe stadgas, att ingen fick köpa mer skattegoods än 12 oväldiga män i häradet dömdo att han var fullbolad på. *Gamla stadgar*, samlade af Hadorph och bifogade Björköarrätten, sid. 54. Samma förbud emot olagligt skatteköp förnyades i Kalmars Reces 1483. Hadorph.

p) Wäldg. l. Jord. b. 16 fl. hvilket sedan blef intaget i Lands-lag. Kun. b. 30 Cap.

q) Kamecker, citerad af Dalin i dess Sv. Rik. Hist. 2:a Del. sid. 287. noten (a).

r) De äro dessutom af mycket olika ålder, och torde

deremot äro upptagne på allmänningar, men hafva medfört besittningsrätt. Våra gamla handlingar undervisa ofs tillika att en del hemman betalte sin skatt med penningar, och andra både med penningar och perfedlar; orsaken till denna olikhet känner man nu icke; men man finner att de sednare varit af en tredjedels mera värde än de förra *s*), förmodligen i anseende till penningarnas tilltagande förfämring.

Jag har förut nämnt att Konungen kunde följa allmänningar, och lärer det icke behöfva tilläggas, att hvad som således afträdde till enskilda, antog samma natur som den öfriga skattejorden. Den som köpte någon jord af Konungen, skulle skaffa trenne bord till hofvets behof. Dessutom hade Konungen makt att återkalla köpet så länge han var i det huset der förföljningen skett, och så länge han ännu hade den ena foten inom tröskeln; men så snart han var gången ur huset var köpet stadfästadt *t*).

Gengärder ägde Konungen att påbjuda då han for genom riket. Som de utgingo till hofvets underhåll för den tid det vistades i provinsen, voro de olika efter omständigheterna, men bestodo till större delen i perfedlar.

De

de flesta, så väl stadge- som flubbrättighets-hemman vara upptagna i senare tider.

s) Upl. 1. Jord. b. 1 fl. Suderm. 1. Jord. b. 17 fl.

t) Wältg. 1. Jord. b. 3 fl. Öltg. 1. Egn. fol. 1 fl.

De lära vara uppkomna i stället för ättargälden, ehuru de på visfa ställen betaltes jemte den, och äro kanhända yngre än trettonde seklet, emedan de icke nämnas i Uplands-lagen. Hemmanen deltog i gengärder efter sin fättning, men frälsemän voro befriade derföre, och befrielsen gällde icke blott för sjelfva frälsehemmanet eller fäteriet *u*), utan äfven för den skattejord som tillhörde egaren, så vida den var af mindre skattetal än frälsejorden *v*).

Inlämning var en gärd som utgick då Konungen red sin Eriksgata. Den betaltes i Östergöthland med 40 mark af häradet *x*).

Gästning, eller skyldigheten att förse de vägfarande med skjuts och kost, hade slutligen blifvit så tryckande och förorsakat så många olägenheter, att en inskränkning deruti var nödvändig; den skedde äfven på Alsnö herredag 1285 *y*). Hemmanen skulle sedan i sin ordning och emot betalning förse de resande med hvad de behöfde; och för att hafva uppsigt härpå, tillfattes en så kallad Gästgifvare eller Rättare i hvar by. De som voro försedde med Konungens bref,ingo ännu likväl åtnjuta fri skjuts och fri förtäring. Vid samma
till-

u) *Sätugård* kallades det hemman, hvarpå frälsehemmanen sjelf bodde Suderm. l. Thing. b. 2 fl.

v) Westg. l. Jord. b. 16 fl. Suderm. l. Kon. b. 3 fl.

x) Östg. l. Drap. b. 5 fl.

y) Gamla stadgar, i bihang till Björköa-rätten.

tillfälle förböds äfven för Länsherrarne att påbjuda någon gengärd, eller på annat fätt betunga allmogen, då de foro genom landet. Att allt frälse var befriadt för gästning är redan sagt, ehuru äfven häruti var ett undantag då Konungen sjelf företog någon resa *z*. Det antal af hästar, hvarmed de andelige och adeln fingo färdas, var förut bestämdt *a*), och stadfästades sedan genom Magni Eriksfons stadga, 4 §. *b*).

Kronans flott med sina besättningar underhöllos äfven genom gärder, hvartill det kringliggande landet var anslaget. Till Borgholms flott erlade hvar bonde 4 skäppor korn och 4 marker smör, hvart skeppslag 8 mark penningar; 8 bönder tillsammans ett lafs hö, och hvar bonde ett lafs ved *c*). De dagsverken och körflor som hemmanen skulle utgöra voro äfven, åtminstone till en stor del, anslagna till flottens behof *d*); och var det förmodligen efter antalet af de ökedagsverken, hvilka

z) Kon. Mag. Ladulåses bref om gästning m. m., jemfördt med Upl. l. Köp. b. 9 fl. och Suderm. l. Köpm. b. 10, 11 fl.

a) Kon. Magn. Ladul. stadga. Stockholm 1280.

b) Hadorphs samling af gamla stadgar, bihang till Björköa-rätten.

c) Statut. R. Magn. pro Öland, citerad af Dalin i des Sv. R. H. 2 Del. sid. 261.

d) Därföre klagades under unions tiden att flottan förföllo, emedan de Danika fogdarna togo penningar i slälet för dagsverken af allmogen.

ka voro ålaggde hemmanet, som hästarnas antal vid kronoskjuts jemkades, emedan Helsingelagen, då den utfätter med huru många hästar kronans embetsmän skulle mötas, tillägger: att i nödfall fick ingen undandraga sig att skjutfå med så många hästar som han efter Konungspenningar borde utgöra *e*). Häraf hafva utan tvifvel de i jordböckerna bibehållna kongshästar uppkommit.

Emedan Sveriges ekonomiska styrelse under medelåldren ännu ganska litet blifvit afhandlad, torde det ej vara öfverflödigt att här tillägga något, som väl icke direkte rörer Kammarverket, men åtminstone lemnar underrättelse om åtskilliga af de skyldigheter, hvilka nu åligga hemmanen, och hvilka äro från dessa tider: t. ex. *kyrkobyggnad, prestegårdsbyggnad, vägorödning, brobyggnad, skallgång, stängfölskyldighet, brandflod*, o. s. v.

Vid kyrkobyggnad stadgade Helsingelagen *f*): att körslor skulle utgöras af fullgärdesbönder, och dagsverken efter personerna (vi gra manna tal). I början hade presterna endast 4 laga hus *g*), men antalet ökades sedan till 7 *h*), hvilket ock blifvit bibehållet. — Författningarna för prestegårdsbyggnad, vägo-

IX Del.

P

röd-

e) Helf. l. Kun. b. II fl.*f*) Kirk. b. I fl.*g*) Westg. l. Kirk. b. I fl.*h*) Upl. lag. Kirk. b. 2 fl. Suderm. lag. Kirk. b. I fl.

Westm. l. Krist. b. 2 fl.

rödning och brobyggnad voro eljest lika med dem som ännu äro gällande eller utgjorde grunden derföre. — Att utrota rofdjur var man vida mer angelägen om än i senare tider; utom många författningar om skallgång och hvad som dervid borde iakttagas, fordrade lagen *i*), att alla som hade lägenhet dertill skulle hålla varggård, och den som ej hade skog skulle vara försedd med vargnät, hvars längd Östgötha-lagen utfätter till 3 famnar *k*). Härads-höfdingen borde hafva uppsigt häröfver *l*). Konung Albrekts bref till stiftet år 1576 påböd, att alla bönder och landtboer skulle årligen i skatt erlægga visfa vargskinn. Erik af Pommerns stadga 1416 ålade hvar och en, vid 2 öres bot, att hafva en vargfnara eller stock. I Kon. Christjerns påbud 1462 säges, att af hvart härad skulle årligen inlemnas 4 gamla vargskinn, hvilka likväl återställdes sedan öronen voro afskurna *m*). — *Brandstod* var en half spann korn, eller fyra penningar af hvar bonde öfver hela häradet *n*); men Dahle-lagen *o*), som utfatte samma summa, förminskade den till hälften då endast stugan braun opp. — Stängsel.

i) Westg. lag. Byg. b. 13 fl.

k) Östg. lag. Byg. b. 36 fl.

l) Westg. lag. Byg. b. 13 fl.

m) Dessa författningar finnas i Hadorphs samling efter Björköa-rätten.

n) Westm. lag. Byg. b. 62 fl.

o) Byg. balk.

felfkyldigheten iaktogs äfven med mycken noggrannhet *p*). Så snart man kunde, få borde allt vara gärdadt *q*). Förfummade någon att gärda sin andel, fingo grannarna på visfa ftäl-
len flå af gräset *r*); men på andra orter fingo de endast beta der *s*).

Hvad som rörde skogarnas vård var äfven föreskrifvit i lagarna. Hvar och en som hade tomt och öresland, fick hugga i oskiftad skog så mycket han behagade *t*); men om någon begärde delning af skogen, måste de andra ingå deruti. I Östgötha-lagen *u*) förmodas den händelsen, att en kunde vara egare af jorden och en annan af träden som växte derpå, vid hvilket tillfälle lagen afgör, att om marken icke var oländig och egaren ville odla den, borde den som ägde träden taga löfen derföre. Ek var likväl i allmänhet förbuden att huggas, så vida den icke växte på egna tegar *v*).
— Eburu ingen fick hugga i skog utan han ägde viss del af jord, hade likväl hvar och

P 2

en

p) Suderm. lag. Byg. b. 8 fl. Westm. lag. Byg. b. 17, 18, 34 fl. Helf. l. Widh. b. 5 fl.

q) Upl. l. Widh. b. 6 fl.

r) Westg. l. Byg. b. 9 fl.

s) Östg. l. Byg. b. 16 fl.

t) Upl. lag. Jord. b. 14 fl. Suderm. lag. Jord. b. 13 fl. Westg. l. Jord. b. 9 fl.

u) Byg. b. 33 fl.

v) Upl. l. Widh. b. 14 fl. Westg. l. Fernäm. b. 2 och 3 fl. Östg. l. Byg. b. 30 fl.

en som åkte, rättighet att, om en axel eller skackel gick fönder, saklöst hugga en annan i stället *x*).

Vid delningar emellan byar skulle först allmänna råmärken läggas, och befvärjas att det skett med allas samtycke, hvarefter den enskilda delningen företogs *y*); men man fick ej begära delning utan att äga en fjattedels attung *z*). Vid intägter af allmänningar hade gamla byar företrädet framför de senare anlaggda, men eljest hade by företrädet framför gård, härad framför by, o. s. v. *a*). Enskilda intägter voro till en del tillåtna äfven inom rågångar; men man hade endast rättighet att visla år nyttja den upptagna jorden; hvaremot de uppodlingar, som skedde på utmarken, medförde dels en fullkomlig egande-rätt, dels en längre besittning *b*). Utjord, som låg i by, hade by-rätt att lösa, så vida ingen urminnes häfd var derpå, eller rör funnos; och utfättes värdet derpå till en mark för en tunnans utfäde, och ett öre för hvart lats hö som ängen vanligen gaf *c*). För öfrigt räknades 3 års oklanderad besittning för laga häfd *d*).

Vid

x) Westg. l. Fornäm. b. 4 fl.

y) Suderm. l. Byg. b. 1 fl. Östg. l. Byg. b. 1 och 6 fl.

z) Östg. l. Byg. b. 1 fl.

a) Westg. l. Byg. b. 6 fl.

b) Suderm. l. Byg. b. 13 fl. Upl. l. Widherb. b. 21 fl.
Westm. l. Byg. b. 57 fl. Helf. l. Widh. b. 15 fl.

c) Suderm. l. Jord. b. 13 fl.

d) Westg. l. Jord. b. 13 fl. Helf. l. Widh. b. 16 fl.

Vid egotvister vädjades ifrån tinget till häradsfyn: vädjepenningarna härvid voro tre marker. Att förrätta fynen utnämndes sex män på hvar sida. Ifrån häradsfyn kunde man vädja till fulklandsfyn, och derifrån till Konungen. Vädjades ej emot häradsfynen, blef den befvuren, och samma förhållande var med fulklandsfynen. Öfver befvuren fyn fick alldrig dömas *e*). Men vad ifrån domstolar voro denna tiden icke af samma egenskap som nu. Man vädjade ifrån tinget, det vill säga, man slog vad med domaren att faken skulle på annat sätt afgöras, och skedde detta, måste domaren betala den utfatta summan. De, som förrättade en fyn, måste likaledes erbjuda ett vad åt den tappande parten, hvilket för dem som förrättade fulklandsfynen steg till 40 mark *f*).

De färskilta smärre beskattningar, som Romerska stolen och dets betjenter pålade allmogen, kunna icke upptagas, emedan de dels voro på färskilta tider, dels olika på olika ställen. Utom de som redan äro anförda, voro de allmänna: *domprofseskatten*, *koppeskatten*, *St. Egidii ränta*, *St. Olofs skatt* och *Denarium B. Virginis*. Den betydligaste lärer likväl hafva varit den gengärd som utgjordes till biskopen då en kyrka skulle invigas eller renas efter något begånget brott. Vid detta tillfälle skulle biskopen

e) Upl. I. Widh. b. 17 fl.

f) Upl. I. på samma ställe.

pen hafva tolf personer i sitt fällskap. Bönderna skulle hålla honom med 3 bord och gifva honom 3 mark penningar. Till bordens underhåll utfätter lagen: 3 tunnor öl, en spann hvete, en tunna råg, en tunna korn; till hästfoder 15 spann korn och 2 lafs hö; och desutom 3 pund smör, 4 pund fläsk, ett nöt af en marks värde, 12 höns och ett halft pund vax. Kom biskopen på en dag då det ej var tillåtet att äta kött, skulle bönderna skaffa honom fisk g). Vid kyrkovisitationer måste presterna bestå omkostnaden.

Om uppbörd, så väl som utmätning, är förut taladt; det bör likväl tilläggas, att den berodde helt och hållet på uppbördsmännens redlighet, likasom skattnägningen af skattnägningmännen. Stora böter utfattes väl för dem som härvid förfnillade kronans rätt; men det var svårt, om icke omöjligt, att hålla hand deröfver, på en tid då ganska få anteckningar skedde, utom vid hofvet och af de andliga h). De papper, som Kanslern borde förvara, bestodo förmodligen i riksdagsbeslut och några allmänna stadgar, och som Kanslers-embetet förvaltades af Biskopar i), blefvo dokumenterna för-

g) Öflg. I. Krist. b. 2 fl.

h) Att dömma efter Sten Stures och Rådets förordning, daterad Strengnäs 1485 (*gamla stadgar* samlade af Hadorph, sid. 63), synes det som man icke ens i Rådet vanligtvis förde protokoll öfver det som beslutades.

i) Dalins *Svea Rik. Hist.* 2 Del. sid. 225.

förblandade i Domkyrkornas Archiver. För öfrigt torde det ostridigt vara genom presterkapet, som bruket af skriftliga handlingar blifvit infördt *k*); och lära de äldsta skriffter, som af enskilda blifvit undertecknade, hafva varit gåfvobref till kyrkor och kloster.

De böter som tillföllo Konungen, lära blifvit upptagne af de så kallade *Konungs-foknare*, hvilka stundom förrättade både domare- och exekutors-embetet *l*). De andeliga hade desutom sina enskilda uppbördsbetjenter, och hvart härad hade någon som upptog des andel i sakören.

Det är likväl omöjligt att med någon sannolikhet fluta till kronans inkomst af desä böter, icke heller hvad som ungefärligen kunnat inflyta genom *dana-arf*, *flottfä*, *vägofynd*, och *strandvraksfynd*. I anseende till *dana-arf* kan emedlertid anmärkas, att den regerande merendels, och kanske alltid, bortskänkte sådane egendomar till någon af sitt hoffolk, och angående strand-

k) Må man icke tyda min mening dithän, att jag tror det skrifkonsten först inkommit hos oss med christna religionen, då man likväl har så många bevis, att runorna voro i bruk under hedendomen. Jag talar här endast om afhandlingar emellan enskilda, hvilka icke behöft så många vittnen om köpebref varit brukliga. Då man sålde fast egendom, iaktogs eljest det ceremoniel, att säljaren tog en torfva af marken, hvilken han kastade i skötet på köparen under uppreandet af vissa föreskrifna ord.

l) Östg. l. Rättb. b. 3 och 21 fl.

strandvraksfynd stadgade lagen, att det skulle återställas ägaren, om han kunde bevisa sin rätt dertill *m*). Men denna författning lär an-
tingen icke varit allmän eller icke noga efter-
lefvad, emedan i Hansestädernas privilegier
ofta nämnes: att egaren skulle få behålla hvad
som bärgades af ett strandadt fartyg, utan att
betala mer än bärgarelön.

Tull är en afgift, som främmande fartyg
förmodligen betalt ända från hedendomen, e-
huru man hvarken känner dess början eller
de grunder, hvarefter den utgått. Man finner
likväl att denna afgift blifvit lagd på utgåen-
de varor, innan det som infördes betungades
dermed. Det ansågs eljest för en välgärning
att Hansestäderna ville förse Sverige med ut-
ländska varor, och Lybeck begagnade sig så
väl af omständigheterna, att både tullfrihet och
skattfrihet beviljades vid flera tillfällen åt de
Lybeckare, som ville handla i Sverige eller
fatta sig ner der. Af denna omständighet kan
man äfven dömma, att de få infödda handlan-
de, som funnits i våra städer, icke lära betalt
någon ordinär skatt till kronan, så vida de ic-
ke tillika voro jordbrukare. Att Wisby den-
na tiden förde en vidsträckt handel, är bekant;
men Gottland betalte en viss afgift *n*), och an-
sågs

m) Westm. l. Thiuf. b. 15 fl. Upl. l. Mandr. b. 54 fl.

n) Gottlands förening med Sverige, 4 och 6 §. Man
ser häraf, att Gottlands egentliga afgift härmed var
tullfriheten.

fågs mera som ett beskyddadt land, än som ett underfåttigt. Detsutom ägdes en del Svenska städer af de andeliga, en del af andra enskilda personer. Magnus Eriksön förordnade först, att tull skulle betalas i lödigt silfver till myntets upphjelpande; men denna inkomst var obetydlig, ty författningen innehöll att hvar köpman, som införde kramvaror för 40 marks värde, skulle derföre inlemna en mark silfver på myntet, hvaremot han likväl fick fyra och en half mark penningar tillbaka o). Landtull var alldeles okänd.

Bergverken började ock att ifrån denna tiden blifva en lönande näring, hvaraf kronan efter hand fick vissa inkomster. Det påstås, att Folkungarne varit de första som med allvara lagt sig på denna rörelse; och synes det mig mest sannolikt, att kronan fått sina flesta andelar i bergslagen genom de gods som tillhörde denna namnkunniga släkt, och hvilka genom des täta uppror blefvo förbrutna. Tid efter annan utkommo författningar för att uppmuntra nybyggen i bergslagen, hvarest utan tvifvel funnos många och den tiden öfverflödiga skogar. Efter Magnus Eriksöns bergsordning fick hvar arbetare vid kopparberget för sig och sina arfvingar behålla de uppodlingar han kunde göra i skogen, utan att betala

o) Olaus Petri, citerad af Lagerbring i des Sv. Rik. Historia, 3 Del, sid. 317.

tala någon afrad till jordegaren; men vid Norberg skulle half afrad betalas för de upptäckter som gjordes *p*).

Det hörer icke till mitt ämne att beskrifva Påfveliga stolens uppbörd af Sverige under denna tiden *q*); men de få inkomster, som kronan delade med de andeliga, böra nämnas. Den första lär vara presterskapets bevillning 1279, efter hvilken hvart stycke land af 3 marks värde skulle betala ett öre, och de andra i förhållande derefter, ända till 4 öre; men denna afgift skulle vara en gång för alla *r*). Torkel Knutsen inskränkte likväl något af ståndets friheter. Han återtog Konungens andel i vissa böter och edsören; han under-

p) Bergsordningarna, sid. 2 och 6. Lagerbrings Sv. R. Hist. 3 Del. 7 Cap. 12 §.

q) Några af dessa summor kunna här anföras. För Pallium, som skulle lösas hvar gång en ny Ärkebiskop tillfattes, betaltes 559 $\frac{1}{2}$ mark silfver, hvilken summa sedan fördubblades. (Dalins Sv. R. Hist. 2 Del. sid. 93 och 394. Peringschöldes Mom. Ull. p. 143.) St. Peters penning steg i Upland årligen till omkring 55 mark, och till lika summa i Linköpings stift, utom hvad som i de andra stiftet insamlades. En mängd afgifter, under åtskilliga namn, utpräffades desutom. Under Magnus Ladulås uppbar en påfvelig Legat 14,431 mark penningar och 617 marker silfver, hvilket, efter föregifvande, skulle användas till korstågen. (Uppbörds-dokumentet är infördt i företalet till Lagerbrings Sv. Rik. Hist. 3 Del.)

r) Dalins Sv. Rik. Hist. 2 Del. sid. 270.

derkastade de andeliga godsen ledungslaman få snart någon härfärd påböds; han nödgade dem att deltaga i sådana gärder, som utgingo af hela riket, och torde han äfven vara upphofvet till den stadgan, att kyrkorna skulle skatta för den jord de ägde öfver det utfatta örestalet. Hvad som mest uppretade presterskapet, var likväl indragandet af fattigtionden 1299, ehuru man hvarken fullkomligt känner sammanhanget häraf, eller hvad som rör en annan pålaga, hvilken Torkel Knutsen vid samma tid säges hafva ålaggt detta stånd s).

Konungens förbindelse, att icke afhända kronan några af Upsala Ödes gods, hade emedlertid till en del upphört, emedan allting ansågs för tillåtligt då det gick ut på att rikta Romerska kyrkan; och dessa gåfvor voro genom Påfliga bannlysningar skyddade för efterträdarens lagliga rätt att återtaga en olagligt föryttrad egendom. För öfrigt ansågos rikets inkomster ännu, som Konungens personliga tillhörighet; hvilket tydligen röjes af Magnus Ladulåses testamente, till hvars utbetalande han anflog de allmänna räntorna t).

Jag har redan så många gånger nämnt mark penningar, att en kort underrättelse om myntet läres fordras, innan jag fortfätter min afhandling.

Det

s) Jemför Dalins Sv. R. Hist. 2 Del. 9 Cap.

t) Dalins Sv. R. Hist. 2 Del. sid. 298.

Det skulle vara öfverflödigt att här upprepa ursprunget till ordet *mark*; desfs ännu bibehållna bruk fägar ofs att man dermed förstått en viss vigt, och sjelfva namnet torde vara ett bevis att en mark penningar i början varit det samna som en mark myntadt silfver, hvilket fordom, likasom ännu, räknats till 16 lod. Men detta värde upphörde snart, emedan de regerande funno sin räkning vid att förfämma myntet, och derigenom uppkom skillnaden emellan en mark lödig, en mark vägen och en mark penningar. Åtta öre räknades på en mark, tre örtugar på ett öre, och åtta penningar på en örtug *u*). I böter fordrades vägda mar-

u) Jag har följt den beräkning, som af våra flesta författare blifvit antagen, ehuru Dijkman, och några efter honom, räkna 16 penningar på en örtug. Det är onekligt, att penningar af detta värde varit gällande i Westergöthland, emedan det synes tydligt af Westg. l. Thing. b. 15 fl. hvarmed Kirk. b. 15 fl. öfverensstämmar. Men att en sådan beräkning icke brukats Nordanfogs, torde kunna bevisas dels af jemförelsen med varupriserna (Heif. l. Widh. b. 18 fl. Upl. l. Widh. b. 23 fl. jemförd med Östg. l. Byg. b. 25 fl.), dels af stadgan om hittelön (Upl. l. Manh. b. 52 och 54 fl.), hvilken, under lika omständigheter, beräknas på ena stället till hvar åttonde penning, och på det andra till penning på örtug. Att flera sorter äfven af inhemskt mynt varit gångbart, var en följd af de åtskilliga mynthus, som inrättades på flera ställen i riket, och våra landskaps-lagar tyckas likasom utmärka något bättre mynt då de nämna svensk penning, likasom snödha penningar om-

marker, som kallades *karlgilda v*) eller *botmarker*, hvaremot mark penningar kallades *talda* eller *köpgilda* marker *x*).

Men

talas både i Upl. l. Jord. b. 1 fl. och Suderm. lag. Jord. b. 13 fl. Enligt de myntordningar, Dalin anför i sin Sv. R. Hist. 2 Del. sid. 810 och 836, flögos då örtugar om åtta penningar. En jemförelse mellan de åtskilliga gamla författningar om myntet, som hos oss utkommit, i synnerhet med Carl Knutsens af 1453, skulle kanhända upplysa detta ämne, men blefve en färsild afhandling.

v) Upl. l. Widherb. b. 23 fl. 11 §.

x) Att noga bestämma myntets aftagande värde, ifrån Olof Skötkonung till efter trettonde seklet, vore att fälla en dom emellan de olika meningar som förekomma hos våra forskare, i synnerhet en *Norden-crantz*, *Brenner*, *Dijkman* och *Lagerbring*. Man har stundom åberopat gamla köpebref, stundom myntets halt, stundom Påfviika Legaternas värdering. Kansli-Rådet Lagerbring, som följer det sistnämnda beräkningsfättet, tyckes, i fjerde delen af sin historia, icke vilja antaga, att en mark penningar någonsin varit så god som en mark silfver, och räknar, under hela trettonde seklet, fem marker penningar på en mark lödig. Af Westgöta-lagen (Mandr. b. 1 fl.) kan man likväl ej få annan mening, än att 3 preg-lade marker varit lika med 2 vägda, i Östg. lagen (Drap. b. 16 och 21 fl.) räknas 3 markers böter till 6 marker penningar, och utom den besynnerliga förmodan, att myntet under flera sekler bibehållit samma värde, måste man antaga att det någon gång varit bättre. Den invändningen, att en vägd mark penningar likväl icke håller 16 lod silfver, och ofta icke mer än hälften, är ej heller af betydighet, då

Men brist på penningar gjorde att de flesta utskylder, till och med en del af tullen, erlades i varor, och emedan dessa rättades efter hvar och en landsorts olika produkter, har derigenom uppkommit den olikhet i räntepersedlar, som finnes i våra jordeböcker. Sådana varor, som betaltes i flället för penningar, hade också ett mera bestämdt pris än nu för tiden, och kallades värdören; hvarföre i våra gamla handlingar ofta talas om vissa *mark lärft*, vissa *öre valmar*, o. s. v., hvilket betyder så mycket af dessa varor, som äro värda det utfatta talet af penningar. Värdören gällde äfven i börd och köp, och bestodo i synnerhet i guld,

man känner, af de försök Brenner gjort, att de äldsta penningarna äro ungefärligen af samma skrot och korn som våra nu varande riksdalrar. Skall man dömma penningarnas värde efter varornas, tyckes det som myntet varit någorlunda godt under trettonde seklet, men i början af det fjortonde blifvit mycket sämre. Både med varupriset och andra upplysningar, som Landskaps-lagarna lemna oss, öfverensstämmer således den uträkningen, att en mark lödig till omkring medlet af trettonde seklet varit lika med två marker penningar, och emot slutet af samma sekel lika med tre marker. Orsaken till de stridiga beräkningsfätt, som förekomma i våra gamla handlingar, torde vara omöjlig att förklara, om man icke skall tro att det främmande myntet, hvars värde lagarna bestämt, försämrades, eller att annat främmande mynt af sämre halt tillika varit gångbart, och slundom blifvit sammanblandadt med någon liten del af vårt inhemska,

i guld, filfver, boſkap, häſlar, ofkuret kläde och ſpannmål *y*). Men penningarna hade ett ganſka högt värde emot varorna, och ehuru deſſa ſenare oupphörligen ſtego i priſet, lär det endast varit i ſamma förhållande ſom myntet förfämrades. Några exempel härpå böra ſåledes anföras. I trettonde ſeklet värderades *en höſt* till 6 öre, *ett ſlod* eller *en oxe* till 4 öre, *en ko* till $3\frac{1}{2}$ öre; ett årsgammalt *ſvin*, *get* eller *bock* till en örtug, ett tre års gammalt kreatur af nämnde ſlag till ett öre *z*); *en ſkärpa hafra* eller *en half ſpann korn* till 4 penningar. I Dalarna var en äng värd få många mark, ſom antalet af de laſs hö man kunde bärga der *a*), och åkern värderades till en mark för hvart ſpannland den innehöll. I Upland anfågs en örtug jord, ſom i afkaſting gaf både fäd och penningar, värd en mark filfver, men gaf den blott *ſnödher penningar*, värderades den till en tredjedel mindre *b*). Efter en förtek-

y) Äfven i Chriſtoffers lag (L. 1. Jord. b. 8 Cap.) uppräknas ſådana värdören ſåſom fullgoda mot redbart mynt.

z) Ehuru några af Landſkaps-lagarna äro äldre, och några utgifna eller förbättrade ſedan Uplands-lagen utgafs (1295), har likväl ſamma varu-värde ungefärligen blifvit bibehållet. Se Helf. 1. Widh. b. 18 fl. Weſtm. 1. Byg. b. 66 fl. Suderm. lag. Byg. b. 24 fl. Öſtg. lag. Byg. b. 25 fl. Weſtg. lag. Rättlöſa. b. 8 fl. Upl. 1. Widh. b. 23 fl.

a) Dahle-lag. Things-b. 20 §.

b) Upl. 1. Jord. b. 1 fl.

tekning af 1295 finner man likväl, att spannmålen då kostade 10 öre tunnan *c*). Men myntets aftagande värde ökade varornas, så att i en taxa för 1335 värderades ett nötkreatur till 12 öre, och ett gammalt får till 4 örtugar *d*). 1323 kostade en tunna korn 6 öre och 16 penningar, ett pund smör 2, och ett pund fläsk 1½ öre *e*). Misfväxt hade likväl mycket inflytande på priserna, ty 1314 steg en tunna råg ända till 20 öre *f*). Utländska penningar af flere slag voro äfven gällande här i Sverige, och de som oftast förekomma hade ett fixerat värde, hvilket stundom var utfatt i lagen *g*).

I anseende till skattläggnings-grunderna *h*) undergick Svenska Kammarverket ingen hufvudsaklig förändring under påföljande tidhvarf, och hemmanens ordinära afgifter utgingo som förut; men urtima skatter och gårdar föreföllo
få

c) Schefferi Chron. Archiep. p. 121.

d) Kon. Magni stadga hos Hadorph, sid. 12.

e) Lagerbrings Sv. Rik. Hist. 3 Del. 4 Cap. 6 §.

f) Dalins Sv. Rik. Hist. 2 Del. sid. 386.

g) Westg. l. Thing. b. 15 fl.

h) Under de oroligheter, som skakade Sverige ifrån början af trettonde seklet, gälde ofta inga lagar, och den mäktigastes behag var icke fällan den enda stadga som iakttogs både vid skatters påbjudande och uppbörd. Det hör likväl icke hit att upprepa dessa misfsbruk; ofta hafva våra häfdateknare icke eller lemnat oss tillräcklig upplysning derom, och jag får således endast i förbigående nämna de tillfälliga utskylder, som icke voro grundade på någon allmän lag.

få mycket oftare. Den som uttogs 1509 till det utländska krigsfolkets betalning erlades efter förmögenheten, och sträckte sig äfven till presterskapets landtbönder *i*). En del af dessa ovanliga pålagor väckte likväl oroligheter, och som de voro olagliga, stadgade Ständerna 1519 att inga nya beskattningar kunde ske utan deras kunskap och samtycke. Man ville tillika göra sig säker om, både att inga missbruk skulle ske vid uppbörden, och att sådana bevilningar blefvo använda till sitt rätta ändamål, hvarföre den författningen togs, att insamlingen skulle ske genom en person som af Rådet förordnades dertill, och tvänne bönder ifrån hvart biskopsdöme, hvilka af allmogen blifvit valda *k*). Man finner äfven att den afgift, som 1523 utgick till det främmande krigsfolkets aflöning, betalades till en af Konungens Råd. Men denna sednare afgift betungade icke allmänheten, utan blott dem som innehade förläningar, hvilka på sitt samvete borde aflemna en tredjedel af sina inkomster för det året. Vid detta tillfället beräknades en läst spannmål till tio mark penningar, ett skeppund smör till fem, och ett skeppund fläsk till 4 mark *l*).

Flera urtima beskattningar, dem man nu

IX Del.

Q

icke

i) Lagerbrings Sv. Rik. Hist. 3 Del. I Cap. 30 §.

k) Rådets beslut 1519. Bihang till Rimkrönikan.

l) Peringsköld citerad af Lagerbring, Sv. R. II. 3 D. s. 235.

icke känner, lära f sedermera förefallit, emedan Konung Magnus, i ett bref af 1346, beklagar att riket varit tryckt af många pålagor, och utlofvade dervid, att de gärdar, som efter den tiden måste betalas vid Konungens refor genom landet, eller då han bivistade räffst-tingen, skulle bestämmas af Ärkebiskopen med tolf hederliga män af ärkebiskopsdömet, 6 frälse och 6 ofrälse. De som, af oförmögenhet att betala utskylderna, öfvergifvit sina hemman, blefvo ock nu återkallade, med löfte om 6 års skattfrihet *m*).

Genom föreningen med Skåne hade väl Svenska kronans inkomster bordt blifva anseeligt ökade, men denna förening varade så kort, och under denna tiden voro de mesta inkomsterna förpantade, så att verkliga behållningen lærer varit nog liten. Större delen af kronans öfriga tillhörigheter voro äfven pantsatta för Skånska lösen, och Konung Magnus med sina vidsträckta länder ägde kan hända mindre inkomster än hans företrädare.

Bergverk synes hafva varit den enda rörelsegren som tilltagit, och lära koppargrufvorna varit Konungaflägtens enskilda egendom, emedan Konung Birgers arfsdel deruti nämnes i ett af Hertigarnas bref *n*). Af kopparräntan blefvo 500 mark silfver pantsatta för ett lån

m) Lagerbrings Sv. Rik. Hist. 3 Del. 6 Cap. 9 §.

n) Lagerbr. derst. 2 Cap. 5 §.

lån till Skånska löfen 1336 o). Västtra bergslagen i Nerike förseddes 1340 med lag och nya privilegier, hvarvid stadgades, att den, som uppfatte en ny hytta, skulle till kronan betala 750 jern första året, men sedan 1500 jern årligen, så länge arbetet drefs. Osmunds smeder, förslagare och blåfare skulle årligen betala 20 jern, legoblåfare 10, m. m. Ett Osmundsjern skulle väga 24 pund och följas till en penning p). För de grufvor, som upptogs på skattegrund, erlades sedan tionde till kronan.

De privilegier, som 1347 utfärdades för kopparberget, angå ortens enskilda styrelse och något i anseende till uppodlingar, hvilket likväl icke rör Kammarverket.

Kronans jagtparker blefvo äfven under Magnus Eriksön fridlyste, och förbehölls Konungen ensam att jaga rådjur på nät q).

Utan tvifvel skedde många förändringar, i anseende till Svenska hemmanen, genom den förskräckliga pestfinitta, som i Norden är bekant under namn af Digerdöden. Flera härad blefvo alldeles utblottade på innevånare, och är det ganska sannolikt att flera trakter, som fordom varit odlade, legat öde sedan den tiden. Men de årliga skattläggningarna tjena-

Q 2

de

o) Lagerbr. 3 Cap. 20 §.

p) Lagerbr. Sv. R. Hist. 3 Del. 4 Cap. 7 §.

q) Magn. Eriksöns lag. Kon. b. 20 fl. Byg. b. 19 fl.

de nu till att beskatta hvad som efter hand upptogs, och de gamla författningarna gällde lika som tillförne. Det är troligt att en del af den jord, som under digerdöden blifvit öde, uppodlades sedan för kronans räkning *r*).

Men ingenting har förorsakat större oreda i Kammarverket än förpantningar, som likväl under flera sekler fortforo. Så snart regeringen behöfde penningar, lemnades visfa hemman, eller flott, eller grufvor, eller hvad inkomst som kronan kunde disponera, till långgifvaren, i hvars hand de merendels ansågos blott som underpant, emedan Catholska presterskapet förbudit ränta; stundom skulle likväl kapitalet till en viss del årligen förminskas; men i båda fallen var fordringsegaren berättigad, att, af den trakt han hade som hypotek, uppbära alla kronans inkomster, utan någon slags redovisning derföre; han kunde äfven transportera på andra en större eller mindre del af sin pant. På detta sättet voro hela landskaper ofta förpantade, och till Konungens underhåll återstod slutligen nästan ingen ting annat än gärdar och extra bevillningar.

Huru tryckande sådana extra beskattningar varit under Magnus Eriksön, har jag nyss anförst, men de synas derföre icke hafva aftagit; tvertom gifver Uppsvearnas bref till inbyggarna i Göta rike tillkänna, att allmogen

plå-

r) Kamecker citerad af Dalin, Sv. R. H. 2 Del, sid. 497.

plågades ännu mer under Albrekts styrelse *s*). Äfven kyrkans landtboer beskattades med en mark på hemmanet till hästeköp, och till samma behof skedde allmänna lån af presterna *t*). Konungen fick desutom 1367 lyfta hälften af alla både andeliga och verldsliga inkomster, mot sin förfäkran att bevillningen skulle användas till rikets bästa och alldrig mer begäras *u*).

Myntet hade emedlertid undergått åtskilliga förändringar, och man hade några år låtit prägla ett alldeles odugligt mynt; detta rättades väl, men emedlertid förfämrades den gamla halten, så att under Albrekt finna vi en mark lödig värderad till 6 mark penningar *v*). Det synes likväl som man haft flera slags mynt af olika skrot och korn, emedan förhållandet emellan penningar och silfver beräknas få olika i de handlingar vi hafva i behåll sedan den tiden.

Den reduktion af hvart tredje hemman, som Albrekt ämnade att göra, hade haft en vigtig följd, om den kunnat verkställas *x*). Det är

s) Lagerbr. Sv. R. Hift. 3 Del. 6 Cap. 70 §. Dalins Sv. R. Hift. 2 Del. sid. 548.

t) Olaus Petri.

u) Dalins Sv. R. Hift. 2 Del. sid. 547.

v) Lagerbr. Sv. R. Hift. 3 Del. 7 Cap. 7 och 18 §. §.

x) Reduktioner voro förut icke obekanta i Sverige. Konung Birger återtog, 1304, all den jord som var afhänd ifrån Konungens andel i allmänningen i Lin. köpings och Wexjö stift; och skulle denna indrag-

är bekant, att detta försök kostade honom kronan, och att hela Sverige led genom de oroligheter som uppkommo deraf. De förändringar han för öfrigt ville införa i anseende till förläningar, och de olagligheter som under hans regering skedde med kronohemmanen, skola upptagas då jag kommer att tala om Nyköpings recepts.

Om allmogen varit tryckt af skatter under föregående Regenter, upphörde de icke heller genom Margaretas inkallande. På mötet i Söderköping 1389 beslöts, att hvar bonde skulle betala en mark penningar; sedan lades en viss afgift på hvar kreatur och en annan på hvar eldstad *y*). Men den svåraste pålagan lär hafva varit den så kallade *femtonmarks-hjelpen*, ehuru vi icke hafva någon säker underrättelse om dess beskaffenhet. Af denna skatt blef likväl först en tredjedel och sedan allt eftergifvet.

Sjelfva uppbörden hade äfven undergått en förändring, ty den förrättades nu igenom Fogdar. Dessa embetsmän, som nämnas ifrån de äldsta tiderna, synas ifrån början hafva förestått de kungsgårdar, som ej voro bortlemnade i förläning, och upptogo då, i hvar sitt distrikt, skatten af kronans landtbönder. Men
då

ning ske, om ännu köpet vore aldrig så gammalt och af forna Konungar bekräftadt. (Torkel Knutsfons byttesbref, anfördt af Lagerbr. i dess Sv. R. H. 3 D. f. 164. *y*) Lagerbrings Sv. Rik. Hist. 3 Del. 9 Cap. 25 §.

då enskilda personer, genom försträckta lån, kommit i besittning af kronans rättighet att uppbära alla utskylder af visse orter, lära de börjat att genom sina enskilda Fogdar utkräfva skatten både af landtbönder och skattebönder; och som nästan allt hvad kronan ägde blef under Albrekts tid pantsatt eller bortlemnadt i förläning, borde uppbörden genom Fogdar blifva nog allmän. Ifrån Margaretas tid finna vi äfven desse embetsmän oftare nämnda än förut, likasom vi beständigt finna klagomål öfver deras våldsamheter, och tillstår Margareta sjelf, att allmogen blifvit ofta tryckt genom hennes fogdars och embetsmäns tilltagshet *z*).

Men den viktigaste förändring, i anseende till kronans inkomster, skedde genom Nycopings riksdagsbeslut 1396.

När Margareta skulle emottaga Sveriges krona, var Kammarverket i ett sådant tillstånd, att den regerande endast egde inkomsterna af några få orter, hvilka likväl Drottningen sjelf måste pantsätta för att utföra kriget emot Albrekt. Att betala alla de skulder denne Konung gjort var omöjligt, och det var troligt att de flesta fordringsegare blifvit till öfverflöd betalda genom de fördelar de dragit af sina förpantningar. Man beslöt därför: att alla sådana förpantningar, som voro skedda sedan början af Albrekts regering, skulle indragas, utan att

z) Hadorphs Samling af gamla stadgar, sid. 35.

att den lånta summan återställdes. De som mest förlorade härigenom voro arfvingarna efter Riksdrotset Bo Jonsön, hvilken, dels under länsrätt, dels såsom pant, egde mer än halfva riket. En serskild öfverenskommelse skedde också med dem, hvarigenom de måste afträda det mesta, och deribland den stora del de hade i kopparberget, som nu förklarades helt och hållet för kronans enskilda egendom, utom tvänne belgar, hvilka egdes af Biskopen i Västerås.

Förläningarne blefvo äfven ett ämne för reduktionen. Det var en uråldrig rättighet för Svenska Konungarna att förse sina embetsmän med län, det vill säga: gifva dem anvisning på något kronogods, hvaraf deingo dra ga inkomsterna så länge de lefde, eller så länge Konungen behagade. Efter läntagarens död återföll egendomen till Kronan, och var detta så mycket nödvändigare, som staten icke egde någon annan löningsfond. Men Albrekt, som ville omskapa allt utan att besinna påföljderna, beslöt att de Svenska länen skulle, i likhet med de Tyska, blifva ärftliga. Detta blef icke allenast kullkastadt, utan det stadgades, att alla fogdar eller ämbetsmän, som emottagit någon kronans egendom, sedan Albrekt först inkom i riket, skulle genast återställa den.

Men detta var icke den enda oordning, som under Albrekts regering förefallit. Många kro-

krönohemman voro af åboerna fjelfva förfälde eller förpantade; på andra ställen hade kronobönderna utgifvit sig för att fjelfva vara jordegande, och af den grunden, genom rusttjenst, befriat sig för beskattningen. För att rätta denna oreda, beslöts vid samma riksdag: att alla från kronan afföndrade egendomar skulle återkallas, och att allt det frälse, som under dessa oroliga tider var förvärfvadt, skulle återgå, så vida frälsemannen icke kunde förkaffa sig en ytterligare stadfästelse derpå. Byten blefvo likväl stående då det kunde bevisas att kronan fått ett fullkomligt vederlag för hvad hon mist. Att verkställa alla dessa beslut förordnades, att rådst-ting borde hållas öfver hela riket *a*).

Med hvad stränghet denna reduktion blifvit fortfatt, är icke bekant; men dels härigenom, dels genom köp och pantsatta hemmans inlösning, återvann Margareta verkligen en stor del af det, som fordna Svenska Konungar ägt. Urtima beskattningar torde ock för någon tid hafva upphört och de skattdragande njutit någon lindring, åtminstone vid början af Kalmar-Unionen. På böndernas begäran beviljades äfven en lindring i de dagsverken, som till Kongsgårdarna borde utgöras, så att dessa
in-

a) Sjelfva stadgan finnes så väl hos Hvitfeld, som i Hadorphs bilagor till Rimkrönikan, sid. 62. Men en fullkomlig berättelse derom kan läsas i Botins beskrifn. om Svenska hemman, 2 Del. 2 Cap. 2 och 3 §, §.

infränktes till 4 om hösten, 4 om våren, och åtta de öfriga årstiderna, för hvar bonde *b*).

Gottlands lösen lærer varit den första uration af någon betydighet, som sedan blef ålagd Svenska menigheten. Den skall hafva belupit sig till 12 öre på hvart hushåll *c*); men huru länge den betaltes vet man nu intet. Svårare än beskattningen lærer likväl fått hvar på den uppbars hafva varit, emedan Konung Erik vid sin ankomst till Sverige 1413, efter Margaretas död, måste affätta åtskilliga af hennes utländska Fogdar eller Landshöfdingar.

Men den förhoppning, som härigenom kunnat väckas, räckte icke länge. Eriks långa och fruktlösa krig satte honom i ett oupphörligt behof af penningar, och för att få dem, nyttjades alla slags utvägar, hvaribland gärderna icke försumrades. Utskylderna stego till en sådan höjd, att en bonde, som egde ett marklands åker (omkring åtta tunnors utläde), måste stundom, i första skatten, betala 12, 16, till 20 mark penningar. Sjelfva beskattningen blef ännu svårare genom uppbörden: ty efter ett förslag, som Henrik Königsmark gaf Konung Erik, skulle icke allenast hela uppbörden ske i reda penningar, tvärtemot lag och gammalt

b) Drottning Margaretas Placat. Hadorphs samlingar efter Björköa-rätten, sid. 35. I stadgan står: att de skulle icke utgöra mer än i S:t Eriks tid.

c) Ericus Olai, pag. 159.

malt bruk, utan hvar't härad, socken, eller stad, ålades en viss summa i skatt, hvilken skulle utgå oafkortad, utan afseende på den förändring hemmanen kunde vara underkastade genom ödesmål eller åboernas död, och utan afseende på innevånarnes aftagande eller tilltagande antal och förmögenhet *d*). Danska Fogdarne eller Landshöfdingarne, som nu enstamt innehade den exekutiva myndigheten, begagnade sig häraf till allmogens förtryck, och bonden, beröfvad sin urgamla rättighet att i varor få betala sina skatter, måste se dessa varor utmätta till mindre än deras halfva värde, och sig sjelf ofta misshandlad på det grymmaste sätt *e*). Detta uppförande väckte omfider den allmänna resningen under Engelbrekt.

Näst landtbönderna voro skattebönderna i synnerhet tryckta, ty för alla ordinära skatter var frälset befriadt. Man började ock nu att finna skattejordens större värde för Kammarverket, och vid några tillfällen då de regerande skänkte visse summor till klostren att derföre köpa egendomar, utfattes att det borde vara frälsejord *f*).

De

d) Ericus Olai och Rimkrönikan, hvarmed allmogens befvär vid riksdagen 1435 inlämmer.

e) En obygglig målning häraf kan läsas på ofvannämnda ställen, i synnerhet i allmogens befvär, som finnes i Ilvitfelds Krönika, sid. 781.

f) Så skedde t. ex. med de 1100 nobler, som Erik

De stadgar, som 1414 och 1416 utkommo angående landtboer, böra här nämnas, emedan Kon:s betydligaste inkomster ännu utgjordes af kronobönderna. Den förra befaller, att bonden skulle betala jordegaren en half mark hvart år han icke byggde ett hus; men desutom skulle han årligen lägga 20 famnars gärdesgård och 16 alnar nytt tak, öfver den vanliga byggnaden. I 6 år måste han förblifva på hemmanet. Författningen ålade honom likaledes att öfver den vanliga afraden gifva husbonden eller indelningshafvaren *g*), så snart han inbergat sin gröda, en tunna öl, jemte kost (förmodligen vissa matvaror) och hästfoder; han skulle tillika göra en forä till hvad ställe han befalltes inom lagsagan. Vidare skulle han anlägga humlegård, med 40 stänger humle, eller plikta 3 öre hvart år; hvilka böter ickeingo erläggas i annat än humle. Men fanns humlegård eller trädgård förut anlagd, fick han blott behålla halfva afskaffningen deraf. Dagsverken skulle han årligen göra, efter de förra stadgarne 2, men efter den sista 12. Personer som voro i bondens hus, utan att tjena, skulle utgöra hälften af samma utlagor, men bonden måste likaväl betala fullt ut *h*). I en annan

gaf åt Wadstena kloster för att stifla en åminnelsefest åt Philippa.

g) I stadgen står: *then som afrade upbär*, hvilket kan betyda både ägare och indelningshafvare.

h) Wenio stadga, Thursdagen före midsommarsdagen

nan författning *i*), af 1417, stadgas: att af den afrad, som böndernas landtboer utgjorde, skulle kronans embetsman taga hälften och jordeganden hälften. Vid samma tillfälle befalltes de bönder och landtboer, som under oroligheterna rymt ifrån hemmanen, att återkomma eller taga tjänst på landet.

Uppbörden af städerna lärer före denna tiden icke varit betydlig, och torde förmodligen blifvit mest ökad under Margaretas tid, då man började att erlägga skatter efter rök eller matlag. Städernas egentliga styrelse tillhörde Konungens Fogdar och Embetsmän *k*). Städernas belägenhet på skatte eller frälse grund förorsakade äfven någon olikhet i utskylderna. Då Wadstena fick stadsrätt, förbehölls klostret tomtören till en half mark och 12 dagsverken om året för hvar tomt *l*). Krigsfolk skulle äfven af städerna utrustas vid förefallande härfärder; hvilket likväl blott var en följd af den allmänna skyldigheten att försvara fäderneslandet. Då Konung Erik pantsatte Söderköping för 3000 mark lödig, infördes i pantbrevet, att långifvaren skulle få uppbära all skatt

1414. Wexiö stadga midfommarsdagen. Konung Eriks af Pommern stadga 1416. (Gamla stadgar, vid Björköa-rätten).

i) Strengnäs stadgan (på samma ställe).

k) Se Stads-lagen.

l) Margaretas och Konung Eriks bref. (Brocman om Norrköpings ålder.)

skatt och tull deraf, jemte sakören, utan afdrag på kapitalet *m*). Man hade väl förbudt att handla i olaga hamnar, på det tullen icke måtte förnillas *n*); men sjelfva handeln lär under desä oroligheter i Sverige varit ganska ringa, och tullen således obetydlig; emellertid synes den hafva bestått i någon afgift på fartygen likasom på de utgående varorna. Afgiften på inkommande varor är förut nämnd; den förnyades sedermera af Carl Knutsen *o*). Efter en stadga, som Konung Albrekt utgaf i Skåne, skulle hansestäderna betala 11 skånska skilling för fartyg som gingo genom sundet; men denna tull fick Albrekt aldrig uppbära, emedan han aldrig kom i besittning af Skåne.

Men om Svenska Kammarverket flera år förut varit i oreda, ökades den ännu mer emot slutet af Eriks regering. Det var icke
nog

m) Pantbrevet finnes infördt ibland bilagorna till Lagerbrings Sv. Rik. Hist. 4 Del. under N:o I.

n) Strengnäs-stadgan 1417.

o) Konung Carl den 8:des förordning 1453. (Hadorph vid Björköa-rätten). Här nämnes icke, att de betalande skulle få penningar tillbaka; och af författningens ordalydelse tyckes det böra slutas, att ingen tull förut blifvit lagd på inkommande varor, hvilket i visst afseende kunde vara rätt, så länge det silfver som inlemnades betaltes med penningar. Orden äro: *Oc findz wij swa til at holla Mynt oppe, utan med Toll. Ty äva wij saa eens wordne med for:da wort elskelige Raadh, &c.*

nog att alla skatter fördes till Danmark, de få räken-skaper och handlingar som funnos, ditskickades äfven, så att man slutligen icke visste hvad som tilhörde Kronan eller enskilda. Dagsverkena, som voro anslagna till flottens underhåll, förvandlades i penningar, och flotten förföllo. Dessa med flera oordningar, jemte embetsmännens orättvisa och grymheter, upprepas i allmogens befvär på herredagen i Stockholm 1435, och man försökte att fätta gränser dertföre i de afhandlingar som derefter flötos. Men Erik bröt alla öfverenskommelser och förlorade derigenom sina kronor.

Det andeliga ståndet hade väl under denna tiden äfven haft någon kännning af oroligheterna; det hade utrustat krigsfolk och betalt skatter för sina landtbönder; men det förbehöll sig alltid, att hvad som betaltes icke skulle anses som en skyldighet, utan som en frivillig gåfva, hvilken i framtiden icke borde tjena till prejudicat *p*). Andeliga ståndet hade, för öfrigt, oupphörligen ökat sina egendomar. Vid Ärkebiskopsbordet voro år 1514 omkring 700 tunnlands åker. Vid Wadstena kloster åtgingo årligen 120 tunnor råg, 24 tunnor hvete, 288 tunnor malt, 48 tunnor korn, 20 tunnor smör, 120 ft. nötkreatur, 500 får, utom släsk, talg, vax, salt, m. m. *q*). De gods, som Upsala Dom-

p) Wildes Hist. pragm. p. 434. Peringskölds Mon. Uller. p. 156.

q) Spegels Biskopskrönika.

Domkyrka egde inom stiftet, voro icke allenast de bästa der funnos, utan lära ock till antalet öfverstigit alla dem, som tillhörde Kronan och Adeln tillsammans. Sättet, hvarpå Clericiet förvärfvade alla dessa egendomar, hör icke hit; men som ingen gräns var satt för dess inkräktningar, och ingen af kyrkans tillhörigheter någonsin fick förändras derifrån, skulle med tiden hela riket blifvit ett Romerskt län, om katolska religionen fått vara längre herrskande. Faran förekom genom Gustaf Wasas reduktion; och denne Konung påstod, på Westerås riksdag 1527, att kronan och ridderskapet tillhoppa knappt hade tredjedelen så många hemman, som andeliga ståndet *r*). Om tionden och andra afgifter, som utgingo dessutom af kronans och underfåtarnes hemman, är förut taladt; och skedde uppbörden stundom med sådan stränghet, att de, som icke insunnos sig med utskylderna inom förelagd tid, blefvo bannlyste *s*).

Att förekomma de svåra och olagliga beskattningar, som tryckte menigheten under Konung Eriks tid, beslöts i Halmstad 1435: att inga pålagor skulle utgöras utan Riksfens Råds samtycke *t*), och då Christoffer 1441 valdes till

r) Botins beskr. om Svenska hemman. 2 Del. 3 Cap. 3, 4 och 5 ö. ö. der detta ämne vidlyftigt afhandlas.

s) Denna presternas rättighet var bekräftad icke allenast af Påsliga bullor, utan i alla Landskaps-lagarna.

t) Halmstads förlikning.

till Konung, blef stadgadt: att rikets inkomster skulle förtäras i riket, och skatten uppbäras i varor efter gammalt bruk. Rådet skulle hafva uppsigt öfver inkomsterna, och hvad som kunde besparas fick icke föras ur landet, utom vid något särskilt tillfälle, hvilket nogare bestämdes. Att förvalta dessa ärenden, tillfattes inom Rådet en Riks-Kammarmästare *u*).

Christoffer höll likväl icke hvad han lofvat. Sedan han vistats någon tid i Sverige, förde han med sig de penningar som voro insamlade, och skall denna summa hafva stigit till 100,000 gyllen *v*). Man kan emedlertid icke anse detta såsom ett blott öfverskott af de vanliga skatterna, då historien förut berättat oss, att Christoffer genom åtskilliga andra medel förstod att öka sin kassa.

Den allmänna lag, som under K. Christoffer utkom, bör äfven nämnas. Den innefattar tillika de särskilda hushållsstadgar, som förut blifvit utgifna. Något vidare tillades sedan i Kalmar Recess 1474, och Telge Herredags-beslut 1491. Ehuru man härvid grundade sig på hvad som förut var stadgadt, torde följande likväl böra anföras *x*).

Konungens inkomster bestodo i Upsala Öde, kronogods och årliga laga utskylder.

IX Del.

R

In.

u) Kon. Christoffers försäkran 1441 hos Hadorph.

v) Krantzius utfätter denna summa, som Hvitsfeld likväl tror vara mycket öfverdrifven.

x) Se Landslagen; Kon. b. och B. b. 29 Cap.

Ingen ny skatt fick påläggas, utan då riket blef öfverfallet med krig, och under farliga upprör; vid kungliga barns giftermål, vid kröningar, Eriks-gata, eller då något af kronans flott skulle uppbyggas. I detta fall skulle Biskopar och Lagmän från hvar lagfaga, med 6 frälsemän och 6 bönder, bestämma huru mycket allmogen borde utgöra.

Hvem som ville kunde frälsa sina hemman ifrån den vanliga skatten, så snart han var i stånd att förse sig med fulla vapen, och en häst som var värd minst 40 mark. Frälsemannen fick äfven affäga sig rusttjensten och åter blifva skattebonde, ehuru icke utan Mönster-herrens tillåtelse. Blef någon fången i kronans tjänst, då skulle Konungen utlösa honom och ersätta hvad han kunnat förlora i anseende till häst och vapen. Gammal eller sjuklig frälseman var tillåtet att hålla en annan i sitt ställe; men enka eller omyndiga barn efter en frälseman befriades derifrån, så vida ingen femtonårig son fanns.

Nybyggare på härad- och lands-allmänningar borde betala sina utskylder före Thomas-mässodag, eljest pliktade de med penning för penning, och häradshöfdingen ägde att göra utmätning. Om nybyggaren på tredje året försummade att betala skatten, var hans byggnad och hvad han upptagit förbrutet; men så länge han kunde göra rätt för sig, fick ingen drifva

honom eller hans arfvingar derifrån. Af de inkomster, som uppkommo genom allmänningar, tillföll Konungen en tredjedel.

Böter skulle utgå efter Stockholms mynt eller dets värde.

Räffsting skulle hållas åtminstone en gång hvar år, i hvar lagfaga, af Konungen eller någon i hans ställe.

Författningen om värdshus eller gästgivaregårdar blef nogare bestämd.

Den allmänna skyldigheten att försvara landet, som ifrån urminnes tider ålegat hvar vapenför innevånare, hade blifvit missbrukad af Erik, som nyttjade Svenskarna i sitt Hollsteinska krig. Underfåtarne blefvo ock, efter Christoffers lag, icke förbundne att, emot sin vilja, gå öfver gränsen y).

Det är möjligt att de gärder, som sedermera utgingo, bestämdes, mer än förut, efter det fått lagen stadgat, emedan de voro drägligare än de förra, ehuru de ofta voro dryga nog. Då Carl Knutsen red sin Eriksgata, skulle

R 2

en

y) Emedan frälsemännen sjelfva gjorde tjenst, och de andeliga stundom utrustade krigsfolk, slutar jag att deras underhållande icke blefvo uppbådade att gå i fält. I Carl Knutsens uppbåd 1452 nämnas väl både bönder och skattebönder; men förmodligen menades kronobönder dermed. I denna härfärd skulle eljest hvar åttonde man utrustas med pansar, sköld, jernhatt, armborst, spjut, och åtta tolfte pilar. Lagerbrings Sv. R. Hist. 4 Del. 3 Cap. 20 §. Dalins Sv. R. Hist. 2 Del. sid. 725.

en rote af 6 skattebönder, eller 12 landtbönder, erlægga 6 spann malt, 2 spann siktadt rågmjöl, 2 pund fläsk, 2 pund kött, 1 nöt, 2 får, 3 lafs hö, 2 gäfs, 12 ägg, och en half mark penningar, utom smör, ljus, ved, m. m. 3). Till mötet i Kalmar 1423 skulle en lika rote sammanföja 4 spann renfadt malt, 2 spann siktadt rågmjöl, en fjerding gryn, ett pund smör, ett pund kött, ett pund rökt fårkött och 2 öre i penningar a).

Främmande fändebud och Konungens embetsmän uppburo äfven gärdar, till underhåll för sig och sitt fällskap, då de skulle resa genom landet; men i dessa deltog ej frälset.

Beständiga klagomål öfver fogdar och andra embetsmän uppfylla denna tidens handlingar. Stundom tillvälla de sig häradernas andelar i sakören och allmänningsören, stundom utkrafde de olagliga gärdar för sig sjelfva; och under allt detta behandlades kronobönderna på ett fätt, som i vårt tidhvarf icke synes troligt b).

De nya besvär, som ålades hemmanen under detta sekel, voro *foderhästar*, hvaraf tvänne, som tillhörde länsherrn, höllos af frälsets landtbönder; men andra foderhästar, som tillhör-

2) Lagerbrings Sv. R. Hist. 4 Del. 8 Cap. 11 §.

a) Botins Svenska Folkets Historia, sid. 607, 608.

b) Man kan jemföra: Albrekts och hans Råds Stadga 1380. Margaretas placat 1403. Kon. Christophers förbuds-placat 1442. Kon. Christophers påbud om Häradss ingälds- och saköres-delning, m. fl. (Hadorphs samling af gamla stadgar).

hörde Konungen eller hans embetsmän, höllos af skattebönderna, ehuru den frälseman, som tillika hade skattejord, borde deltaga deruti i förhållande till skattejorden: detta kallades *häfte-lopp*. Dessutom inquarterades slottsherrarnas tjennare i en viss tur hos bönderna, hvilka borde förse dem med mat *c*).

Af bergverken har kronan förmodligen haft betydliga inkomster, i synnerhet emot flutet af femtonde seklet, då Sala silfvergrufva skall hafva gifvit ända till 24,000 marker om året *d*). Författningen om tionde af bergverk, som upptogs på skattegrund, förnyades 1480 och 1485; men i den senare stadgan befriades frälset för alla afgifter vid sådana tillfällen, emedan några af rådsherrarna förfäkrade att det förut varit så *e*).

Det är obekant om Carl Knutsfons räffst hade för afstigt att till kronan indraga de hemman, som de andeliga på ett olagligt sätt tillagnat sig, eller om Konungen blott ämnade att återställa dem till sina rätta egare; i förra fallet skulle Kammarverket haft en betydlig vinst, om förslaget lyckats. Men försöket bidrog utan tvifvel att stöta Carl ifrån thronen, och ingen vågade sedan att förnya det innan Gustaf Wasa uppsteg *f*).

Chri-

c) Kalmare Recess 1474. Kalmare Recess 1483. Rikens Råds och Mäns stadga i Telge 1491.

d) Sv. Folkets Hist. af Bötin, sid. 619.

e) Herr Sten Stures och Rijkseens Rådz Förordning om Malmberg. (Gamla stadgar.)

f) Beskrifning om Sv. hemman af Bötin, 2 D. 2 Cap. 4 §.

Christjerns reduktion sträckte sig deremot endast till pantsatta kronolägenheter, hvilka blefvo indragna utan pantskillingens återställande, under påstående att långifvaren genom inkomsterna deraf redan gjort sig betalt för både kapital och ränta *g*). På samma grund lär ock Riksföreståndaren Sten Sture den Äldre återtagit några härader, som Konung Albrekt förpantat till Johan Bylov.

Under hela femtonde seklet var myntets förfämring i ett nästan oafbrutet tilltagande. Erik af Pommern lät indraga silfvermyntet, och i det stället utgifva ett odugligt kopparmynt, hvarigenom mycken oreda uppkommit, om icke Drottning Filippa dragit omsorg att skaffa penningar af bättre halt *h*). Emedlertid föll myntets värde från 6 till $2\frac{1}{2}$ mark penningar på en mark lödig, eller en mark penningar ifrån 1 R:dr 16 skill. till 45 sk. $2\frac{4}{7}$ r:st. Banko *i*). Efter Konung Carl Knutsfons myntordning 1449 var en mark örtugar mindre än 43 sk., ehuru det smärre myntet var af ännu sämre halt *k*), och i öfverenskommelsen med Konung Johan (1509) räknades 13 marker örtugar på mark lödig, hvilket icke gör 30 sk. för mark örtug *l*). Sten Sture den Äldre hade likväl låtit slå ett bättre mynt.

Det

g) Hollberg, citerad af Dalin, Sv. R. Hist. 2 Del. sid. 751. Mallet, Hist. de Dannemarc. 2 Tom.

h) Corner och Hvitfeld.

i) Bevisen äro anförda af Lagerbring. Sv. Rik. Hist. 4 Del. 5 Cap. 15 §.

k) Lagerbring, Sv. R. Hist. 4 Del. 8 Cap. 31 §. Exempel på det mindre myntets förhållande till det större, efter de åtskilliga författningar som härom, tid efter annan, utkommo, finnas i Rotins Sv. Folkets Hist. sid. 620 och följande.

l) Dalins Sv. R. Hist. sid. 865, i noten.

Det behöfs icke anmärkas, att varorna stegrades i samma förhållande som myntet förskämrades. Efter en taxa under Konung Carl Knutsen *m*), kostade en god ox 4 mark, en god ko 2 mark, ett ungt får 1 öre, ett gammalt får 2 öre, ett lamm 2 örtug, en oxhud 6 öre, en gås $\frac{1}{2}$ öre, o. s. v. Legofolk tyckes i jämförelse med allt annat hafva varit dyra, ty en arbetsdräng borde hafva i årlig lön 4 par skor och 3 mark.

Man skulle väl kunna tillägga att ett flags förändring skedde i Kammarverkets styrelse, derigenom att de senare Unions-Konungarne hvarkeningo gifva förläningar eller stänga någon derifrån, utan med råds råde; men under denna tid af anarki och förvirring gällde inga författningar. Den enda redovisning öfver kronans inkomster, som omtalas i vår historia under medelåldren, lär vara den Carl Knutsen gjorde då han nedlade sitt Riksförståndare-embete; men denna skedde endast för en syn skull, och sedan han blifvit Konung, använde han äfven krono-räntorna likasom de hade varit hans enskilda egendom *n*).

De författningar, hvilka under Kalmare-Unionens sista period utkommo, i de mål som röra Kammarverket *o*), äro nästan endast en förnyelse af hvad förut är nämndt. Man bemödade sig i synnerhet, att hindra det inga skatte-

m) Dat. Wadstena. (Gamla stadgar,)

n) Lagerbring i sin Sv. R. Hist. 4 Del. 8 Cap. 45 §. har anført åtskilliga exempel derpå, ehuru mycket han eljest åtagit sig Carl Knutsens försvar.

o) Dessa äro i synnerhet: Kalmare Reces 1474. Kalmare Reces 1483. Rikens Råds och Mäns stadga i Telge 1491. Kon. Hans bifsked från Riksdagen i Stockholm 1499. Wexiö stadga 1514.

skattebönder måtte draga under sig mer jord än tillåtet var, att hemmanen icke skulle klyfvas i alltför små delar, och att ingen skattejord skulle läggas öde eller köpas af frälsmän. Mifsbruken häraf lära ofta förefallit, emedan förbuden få ofta blifvit förnyade. De senare stadgar öka landtbondens skyldigheter ännu med 20 famnars dike, som han ålades att gräfva årligen. Författningen om skattläggningens förrättande genom 12 bönder förnyades äfven; men detta hindrade icke att andra olagligheter föreföllo; och i anseende till landtbönder borde ingen lag mer gälla, sedan i 23 §. af Kalmare beslut 1483 var stadgadt: att *hvar god man, andelig eller verldslig, skulle vara konung öfver sin landtbo.*

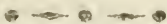
Den tillåtelsen att genom våd göra Konungen till domare öfver hvad sak som hälst, lærer blifvit mifsbrukad på det sättet, att man äfven kom fram för honom med sådane mål, som ej förut varit utredda eller afdömda vid någon annan domstol, emedan det måste påbudas, att inga andra än lagvadda saker fingo komma för Konungen *p)*.

Skriftliga redovisningar öfver uppbörden brukades under detta tidhvarf, hvilket man finner af Konung Eriks svar på Danska Rådets uppläggelse-bref *q)*; och vid jordaköp var häradshöfdingen skyldig att utfärda köpebref emot 2 öre *r)*; men handeln skulle likväl stadfästas med tolf vittnen.

p) Stadgan i Telge 1491. 16 §.

q) Hos Hviltfeld.

r) Lands-lagen, Jord. b. 10 Cap.

Intrådes - Tal

i Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-
Academien den 5 April 1805

af

LOUIS MASRELIEZ,
Hof-Intendent.

Mine Herrar!

Erkänslan, vida öfver de färger, med hvilka konsten föker måla henne, betager mig hoppet att med uttryck af ord kunna frambära min tackfämhhet.

Åliggandet att hålla ett Tal, hvartill J förpligten dem, som J behagen intaga ibland Eder, Mine Herrar, är en bekymrande skyldighet för den, som lika med mig, endast Artist, ej ägt tillfälle att odla de snillet's yrken, som tillhöra Eder och utgöra föremålet för de arbeten, som så mycket hedra Edert Samfund.

Det företräde som utmärker Grekernes Arbeten, Konfönerernes lynne hos denna nation, det vackra *Ideala* af deras Statuer, äro ämnen dem jag alltid önskat måtte blifva undersökte och förklarade. Jag tror detta af så mycket större vikt, som den ovanliga vördnad och beundran, hvarmed de Grekiske mästestyc-ken betraktas, anses af flere såsom en fördom, hvil-

hvilken endast vunnit burskap genom ålderdomens myndighet.

Orden *Stil* och i synnerhet *Ideal* synas dem öfverdrifne, ej naturlige. Vare mig tillåtet, Mine Herrar, att förföka en framställning af dessa ännen i deras kortaste begrepp som mig möjligt är. Jag smickrar mig med det hopp, att erhålla af Eder godhet hvad jag ej vågar tro mig berättigad att vänta af Eder rättvisa.

Grunden till Grekernes öfverlägsenhet i Konsterne bör tillskrifvas ett lyckligt sammanstämmande af flere särskilte orsaker: *Climatet*, *politiska Constitution*, *allmänna lynnet*, och det anseende, hvaruti Konsterne och deras Idkare voro.

Det är gifvet att *Climatets* inflytelse verkar för sin del till figurens utveckling, hvilken ännu är så fördelaktig i dessa länder; det är denna inflytelse som skapade nitet för Konsten och väckte enthouasmen.

Det är icke mindre gifvet att af nämnde inflytelse härrörer det tycke af *godhet*, den *mildhet i karakteren* och det *lugn i själen*, som äro egenskaper, hvilka alla bidraga till bildandet af det sköna, lika som naturen till skapande af vackra former. I Grekland, hos detta eldfulla och lifliga folket, der lefnadsfättet och sederna ej voro bundne genom de stränga *ansändlighetsregler*, som blifvit senare tidens uppfinning, der blottade naturen sin täckhet och sågs i sin förkjusande och oskyldige fägring.

Skön-

Skönheten var i få stor aktning hos Grekerne, att de anfågo det vackraste i naturen endast värdigt att imiteras, få att man kan säga att hos dem grundlades och stadgades den vackra *stilen*. Philosophien tillgifne, fökte de ernå fullkomligheten i Konsten, icke med skildring af naturen sådan hon är, utan sådan hon i dess fullkomlighet kan och borde vara.

Tekningen grundar sina principer på kännedomen af skönheten; det sköna var Grekiske Konstnärens föremål. Studerandet af formerne bestämmer figuren, studerandet af måtten stadgar proportionerne.

Skönhetens bildande är antingen *individuell*, det vill säga, skildradt efter en enda *Individ*, eller *collectivt*, det vill säga, sammanfatt efter ett val af flere *Individers* sköna delar; denna sammanfättningen af flere delar, för att utgöra ett helt, är det man kallar *Ideal*.

Det naturliga har sina ofullkomligheter; den vackraste kropp är fällan utan fel, har ofta delar som man kan finna och förutfatta fullkomligare hos andre. I följe af denna erfarenhet förhöll sig den djupsinlige Konstnären lik biet, hvars honung samlas af flere blomors saft, eller lik den kunnige Trädgårdsmästaren, då han ympar på ett träd grenar af bättre art; ty begreppet af skönheten hos de Grekiske Mästarna inskränkte sig ej vid det vackra af en *Individ*. Som jag redan haft den

äran

äran att fäga, fökte de förena det sköna af flere kroppar. Valet af vackra delar och deras *harmonieuse* sammanfämnande uti en figur, utgjorde den *ideala Skönheten*, som således ej är en *metaphysisk* tanke. Dock bör märkas, att det *ideala* ej kan äga rum uti någon särskild del af mennisko-kroppen, utan endast uti det hela, af en figur; ty hvad delar beträffar, så kan ej nekas, att icke de finnas så fullkomliga i naturen, som konsten kan dem framvisa; men uti och genom sammanfästningen af det hela, tager Konsten företrädet för Naturen.

Grekernes Statuer bilda för Konstnärens öga i denna delen allt hvad han kan önska. Han finner förenadt i en brännpunkt af ljus alla strålar af skönheten, skilde och spridde i naturens stora område. De upplysta, de uppledda känslan och tanken, då de upptäcka det *ädla*, det *stora*, det *höga* hos alla åldrar, alla stånd och särskilda kön. De upplysa hvad som utgör det vackra och sköna af formerne. Det val och den förening Grekerne gjorde af det fullkomligaste, bragte dem till mästestyckens förfärdigande, med hvilka jemförelsen nu mera tjénar till en grund för omdömet om själva naturens fullkomlighet; ty man kan dristigt säga, att så väl en Mans- som en Qvinno-bild, betraktade på Konstens fida, äro mer eller mindre förträfflige, allt som deras proportioner mer eller mindre instämma med de antiqua.

Hvar

Hvar finnes en mencklig kropp af så fullkomlig skönhet, som den så kallade Antinous Statue, hvilken man nu mera afgjort vara en Mercure af Grekiskt Arbete? Fåfängt skulle man söka något så *sublimt*, som de öfvermenckliga proportioner af Apollo. *Naturens*, *själlets* och *konstens* förmåga tyckas vara uttömde i dessa förundransvärda mästestycken.

Mine Herrar! Af detta synes, att det gifves tvänne sätt att härma naturen. Konstnären uti det ena, endast fysiskt med ett enda föremål, bjuder till att föreställa densamma med noggrannhet och sauning, och uti det andra väljer han af flere föremål färskilt delar, dem hanöker förena, och af hvilka han gör ett regelbundet helt. *Portraiter* höra till det första sättet af härkning. Desse slags konststycken böra vara utförda uti Flamandska *Stilen*, det vill säga, utan uppfinning; men det senare slagets efterhärkning leder till underökningen af det fullkomligen vackra, af det vackra, hvars idé är född i menniskans inbillningsförmåga och endast der kan finnas uti sin största fullkomlighet, det är hvad man kallar *Ideal*, ifrån hvilket Grekerne aldrig afveko. De följde troget hvad som en gång varit erkänt för skönt; de vilste, att det vackra är alltid ett, och ökte intet förändra det. Genom fastställda regler hade de afgjort proportionerna, de minsta som de största, och stadgat ett bestämdt mått för längd,

längd, bredd och omkrets. Alle dessa punkter, efter att hafva blifvit öfvervägde, tjente till rättelnöre med ett slags kraft af lag; derifrån härleder sig den likheten i Konstens Arbeten, som synes ända till och med i de medelmåttigaste. Oaktadt den skillnad, som märkes emellan dem och de fullkomligaste, tyckes dock alla den Grekiska forntidens minnesmärken vara utaf en och samma *Skola*. Tänkesätt, Smak, Tekning, Klädedrägter, allt är fotadt på allmänna antagna grundsatser. Statuer, Bas-reliefer, Medailler, graverade Stenar, bära stämpel af en och samma *Stil*, som kallas Ideal.

Ibland de drag af fullkomlighet, som utmärka Grekiske Konstnärernes arbeten, gifves det ett, som äskar vår största uppmärksamhet. Det finnes uti de bättre Statuer, och svärligen annorstädes, jag vill säga, den *ädla enkelheten*, den *lugna storheten*, som beundras uti ställningarne och uttrycken. Uttrycket, som råder uti en Grekisk figur, målar en *stor* och *stilla* själ midt i de häftigaste rörelser och de starkaste lidelser. De ställningar och åtbörder af eld, häftighet och vrede, som voro stridande emot den *storhet* och den *ädla stillhet* jag nämner, ansågos af Grekerne för felaktige.

Som likväl detta lugna tillstånd ej kan fullkomligt äga rum, när figurerna äro uti verk-
samhet, och sjelfva Gudarne ej kunde föreställas under annan skapnad än människans och
med

med uttryck af hennes finnes-verkningar, så var nästan ej möjligt att gifva dem intill fullkomlighet den karakter af hög skönhet, som dem tillkom. Uttrycken af finnets rörelser blefvo då likasom efter mått och vigt införlifvade med skönhetens bildning, och deras grad beräknad efter möjligheten af denna för-
 ening; ty hos de Gamla var skönhetens bibehållande rätta måttstocken för graden af finnes-känslans uttryck. De hade stadgat, såsom en Konstens grundregel, att utan allt uttryck deraf vore skönheten obetydande, och utan skönhet uttrycket obehagligt.

Ju mera lugn vi förutsätte inom en kropp, ju tjenligare blifver han att uttrycka den sanna karakteren af själen; ställningarne deremot, som vika ifrån tillståndet af en ädel stillhet, föreställa själen uti en öfverdrifven och häftig belägenhet, som är utom naturen. Det är väl fant, att själen målar sig på ett mera märkligt sätt, när hon är rörd af starka och häftiga affekter; men hon visar aldrig så mycken värdighet, som när hon är stilla och lugn. Den verkliga storheten har en viss höjd af styrka och oföränderlighet, som ej kan finnas uti de snart öfvergående rörelser af häftigheten. Den store Konstnären vet alltid skilja karakteren ifrån lidelsen. Om Laocoon endast visade uttryck af smärta och lidande, så hade Konstnären skilt sig ifrån ofvannämnde föremål eller
 af.

afvikit ifrån konstvärdets fastställda villkor; men för att föreställa denne döende Hjeltens ståndaktighet och styrka, har den skicklige Statuaren valt den ställningen och de rörelser, som äro till finneskänslans uttryck närmast denne olycklige fadrens belägenhet; dock under detta tillstånd af lugn, är hans själ målad med egna drag; ehuru lugn, är hon dock verksam; hennes stillhet liknar ej känslolösheten; hans fadersvärda belägenhet fänderfliter hjertat, men ingifver den önskan, att kunna efterfölja dess ståndaktighet och själsstyrka uti de olyckor, som oss kunde förestå. För att gifva Marmorn denna karakter af storhet, bör Konstnären hafva densamma inom sig själf; derifrån kan den allenast hämtas. Grekland visar ofta uti en och samma person *Konstnären* och den *Vise*; Philosophien räckte en hjälpsam hand åt de Fria Konsterna, eldade deras Arbeten med de ädlaste tänkesätt, och likasom inblåste en själ som var öfver andras.

Uti de antiqua figurerna synes aldrig glädjen som fullt utbrittande; den utmärkes endast såsom inre ro och förnöjelse. På en Bacchante framtränger endast början af vällustens känsla; uti smärtan, ångsten och nedslagenheten, var själen föreställd lik hafvet, hvars botten är lugn, fast ytan är upprörd. Midt i de största olyckor synes *Niobé* alltid samma hjertinna, som ej ville förödmjuka sig för *Latona*.

Ty själen kan genom en öfverdrifven finärta spännas till en grad af uthärdande som liknar dvala, ett tillstånd, hvari själfva olyckans storhet ofta förflöar känslan deraf. Hvar märkes den grundfats tydligare iakttagen, att det fula och obehagliga bör undvikas, och det sköna bibehållas, än i det uttryck man gifvit denna namnkunniga Drottningens Söner och Döttrar? De synas alla uti en ofäglig ängslan, och uti den sinnenas domning eller förtelning, som inträffar när den för ögonen sväfvande döden betager förmågan att hoppas. Det tyckes, som Konstnären, likasom Poeten, i detta tidhvarf undandragit från Scenen hvad endast kunde väcka fasa och förtviflan, och det för att bibehålla människans värdighet, som de ville visa öfverlägsen de mest tryckande omständigheter.

Deras store Män föreställes alltid med enkelhet och frimodighet, sådane de viste sig för allmänheten; namnkunniga Qvinnors Statuer liknade hjeltinnor, och voro långt ifrån allt tillgjordt behag i ställning och åtbörder; i de Konglige Bildstoderne såg man endast den förste bland Medborgare, men ej den högmordige och stolte Beherrskaren; hvad motsatts äro ej Statuerne af de Män, som för stora anseas i Ludvig XIV:s Hof?

Det är endast store mästare, som känna svårigheten att föreställa själens verkningar;

de medelmåttige förstå endast att uttrycka affecternes ytterligheter.

Jag underställer Edert omdöme, Mine Herrar, huruvida samma stora drag af den vackra enkelheten och af den ädla storheten, som utmärkt de Grekiske Bildstoderne, icke äfven finnas hos de Snillen, som skrifvit uti Vitterhetens gyllene åldrar. Samma karakter utmärker Raphaels snille, och är grunden till den högre förtjenst, som lyfter honom öfver senare tiders Konstnärer, hvilkas smak och principer äro så stridande emot dessa ädla regler.

Grekerne klädde deras figurer efter stadgade grundregler. Costumerne förändrades väl, allt som yppigheten tilltog; men kläderne hafva dock alltid blifvit föreställt såsom af lätt väfnad, hvilkas veck hvarken voro tungt hophäftade eller oredigt kringfladdrande, utan städade med behagens enfald, för att utgöra ett angenämt helt; ty man måste medgifva, att äfven häruti gifves ett *Ideal*. Man kan ej gifva en stilla klädbonad åt den, som med häftighet löper; på en Seger-bild måste äfven klädnaden utvisa, huruvida den flygande figuren stiger eller fänker sig. Raphael är äfvenledes i denna delen den enda, som närmat sig Antiquen; efter honom har man endast nyttjat tunga, nedtryckande tyger, under hvilka skapnaden liksom begrafves. Här måste äfven Pousin nämnas: han ägde en grekisk själ uti en fransysk kropp.

Uti Composition synas de Gamle hafva ägt tvänne hufvud-regler, ifrån hvilka de sällan afveko: *sparsamhet* i figurernes antal, och *återhållsamhet* i teknandet af deras åtbörder. Hvad den första reglen beträffar, så finnes af flera

ål.

ålderdomens Minnesmärken, att de lagar Sophocles för Theatern stiftade, efterföljdes äfven af Konstnären. Vi se, att Grekerne alltid eftersträfvat att föreställa mycket med få medel. Ofta uttrycktes *Scenen* af en hel händelse medelst en enda figur; men när ämnet fordrade flere personer, såsom uti Bas-reliefer, då äro de vackraste Grupper föreställde, men alltid så, att deras figurer liknade folk af betydelse, och som fordrade aktning. Man såg aldrig i deras arbeten, som i en del nyares, talrika Sällskap, der alla tyckas vilja tala på en gång, eller ett sammanlopp af människor, som tränga och trampa hvarandra.

Efter detta allmänna, ehuru ofullkomliga utkastet öfver de särskilde Konstens delar, torde kanhända något böra nämnas om det, som utmärker Grekernes styrka i Sinnebilds-konsten, och om deras bemödande att föka minskas afsky för kropparnes förvandling genom glada målningar af mennisko-lefnaden. Deras Grift-Urnor äro teknade med de eldfullaste och sinnrikaste emblemer: höga tankar äro der uttryckta med de mest talande drag genom tecknens eller figurernas lämplighet till den under dem gömde betydelsen; kort sagt, de vinnlade sig med sorgfällighet, att det föreställande tecknet hade ett, fastän aflägs, dock begripligt sammanhang med det som skulle föreställas. Men detta fält vore för vidlyftigt att här kunna i-genomgå; jag inkränker mig således inom den gräns, ett Inträdes-Tal bör hålla, lycklig om erkänslan för den hedern mig vederfärits, kan tidigt eller senare blifva Eder, Mine Herrar, fullkomligen känd.

Secreterarens Svar.

Min Herre!

För en Konstnär, som vill förfärdiga en mästare-bild, är ej nog att taga till mönster en naturens urbild, ej nog att vid sitt arbete hafva flera dylika till eftersyn; han måste så länge hafva med uppmärksamhet betraktat så stor mängd af de mönster naturen själf framställer, att hos honom uppkommer begrepp om ett sådant Helt och ett så beskaffadt Allt, att det likom skulle kunna jämföras med Naturens egen urbild; och endast denna begrepps-bild, som aldrig kan finnas i naturen, förmår tillfika en Konstnär, hvilken kan hållas för mästare i den men han både förstått fatta och i verket utföra samma begrepps-bild. Det var därför som Polyclets Stod, hvilken han efter sin fattade begrepps-bild förfärdigat, blifvit af både äldre och nyare mästare med större framgång rådfrågad, än alla de mönster naturen själf framställer; det var ock den, som ibland mycket annat gifvit bevis på den sanningen, att en enda stor mans omdöme betyder ofta mer, än mångas förenade; ty den Bildstod han efter mångas gemen samma granskning förfärdigade, blef på intet sätt jemförlig med hans egen af honom ensam i verket fatta begrepps bild.

När Cimon ifrån Cleone först, enligt Plinii intygan, påfann att förfärdiga sådana bilder, som

som Grekerne kallade Catagrapher, var det ett driftigt företag, som icke med fördel kunde verkställas efter blotta naturens mönster, så framt ej Konstnären förstod att af dem göra sig en egen begrepps-bild; men så länge naturlig storlek följdes, var dylik driftighet obetydlig, emot den att förfärdiga Colofs-bilder, der Konstnären nästan i intet afseende kunde efterapa naturen; der han *först* måste öfver naturens föreskrift förstora hvarenda del, *sedan* deraf sammanfatta ett Helt, som slutligen skulle i alla delar hafva ett lika sammanstämmande förhållande fins emellan, som om naturen kunnat öfverträffa sig sjelf, ej allenast i dess vanliga mått, utan äfven i delarnes inbördes regelbundna sammanstämmighet, emedan icke något enda dylikt finnes ibland naturens verkliga alster. Naturens egen prakt är icke den, som tillräckligen förnöjer; den tanken, som deraf uppstiger och bildar en större fullkomlighet, än den naturen sjelf nyttjat i sin sammanfattning, är den, som vida förhöjer den verkliga prakt. Den oskyldiga flickan, ännu okunnig om konstens föreskrifter till skönhetens förhöjande, afbryter en blomma till sin prydnad; men är icke nöjd med denna blomma, sådan som naturen den frambragt, utan bortplockar sorgfälligt alla vanskapade blad; hon pryder sig således, äfven då det sker med naturens egen färging, efter den bild hon i anledning deraf fat-

tat om fägring, och icke efter den, som endast finnes i naturen. Det är ostridigt, att naturen kan och måste förhöjas af konsten, och det var i sådant afseende, som Grekernes Zeuxis behöfde fem de skönaste flickor, som kunde anskaffas, till mönster för att måla en enda Juno. Hos ett folk, som i sina riddarspel och offentliga lekar utan all slags förtörmelse såg ungdomen oklädd täfla om belöningsers erhållande, kunde vinnas en allmän fäkerhet i omdömet om Konstnärens skicklighet att bilda det sköna, och allmänhetens ögon så tillvänjas för dess betraktande, att samme Zeuxis kunde blifva rik dymedelt att han för betalning visade sin målade Helena. Jag skulle vida öfverskrida mina gränser, om jag här ville inlåta mig i någon undersökning om de hinder, som ligga Konstnären i vägen endast i anledning af feder och luftstrek, och att hvad som gäller om Konstnären, gäller äfven i vissa delar om Lärdomsidkaren, att Vitterheten i synnerhet och de vackra Konsterna hafva vanligen haft gemensamt öde, såsom varande nära förenade och af hvarandra inbördes understödde; men jag får häraf ett tjenligt tillfälle till den tillämpning, att då det är en afgjord sanning, att Vitterheten ingalunda kan vara utan Konstnärens biträde, har ock denna Kongl. Academie icke kunnat tveka om sin stora vinst att så räkna Eder, min Herre, ibland sina Leda-
mö.

möter. Hon har ofta förut begärt och erhållit Edra råd. En man, som med kunskapens grundlighet om ålderdomens minnesmärken förenar skicklighet att själf tillskapa mästestycken, kunde icke längre saknas inom detta Samfund. Det emottager Eder därför med den uppriktigaaste vänskap. J hafven redan med Edert Inträdes-Tal börjat bidraga till des s gagn och heder. J hafven dymedelst grundligen upplyst, att det ej är tillräckligt att förstå och granska naturens skönheter; man måste äfven förstå Konstens fullkomligheter. Academiens önskan är att länge få hemta frukt af Edra insigter och Edert biträde.

Intrådes-Tal

i Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-
Academien den 1 November 1803,

af

E. BERGSTEDT,

Canzli-Råd.

Mine Herrar!

Med vördfam erkänsla för Eder ynnest intager jag det rum i denna Academie, hvartill Edert förtroende mig kallat. Jag känner hela värdet af den äfven så smickrande som oväntade heder, J mig visat; men äfven lika lifligt min svaghet, att svara emot detta Edert förtroende. En trägen tjenstgöring har länge upptagit min tid, så att jag blott ägt få stunder att lemna åt Vetenskaperna och Vitterheten. En strödd läsning, merendels endast såsom ett tidsfördrif, samt riktad förnämligast på ämnen, som angingo min tjenst, har ej kunnat bereda de grundliga insigter, som erfordras för att blifva en värdig Ledamot af Edert Samfund. Jag vågade ej vänta att J, Mine Herrar, med en kallelse dertill skulle uppföka mig, och skulle ej heller vågat emottaga den, om
jag

jag ej varit förvisad, att Edra egenskaper skulle öfverfkylla mina brister, och om ej känslan af dem öfvervældigats af min fägnad att med Eder komma i en närmare förbindelse och af hoppet att, under deltagande i Edra sammankomster, få begagna mig af Eder lärdom och upplysning. Känslor af vördnad och tacksamhet uppröra mitt hjerta, då jag nu i denna Academie ser mig förenad med dels ynnestfulla förmän, hvilka från mina första tjänstår omfattat mig med godhet och omvårdnad, dels vänner, hvilka beständigt visat mig oskattbara vedermälen af tillgifvenhet: då jag påminner mig att den Herre, som nu är Academiens förste Ordförande, var den, hvars ynnest jag har att tacka för mina första befordringssteg: den hvilken, då jag misströftade om framgång, igenom sin uppmuntran qvarhöll mig i det yrke jag börjat, och medelst sitt förord beredde mitt inträde i den diplomatiska tjensten, hvari jag sedan tillbragt de gladaste åren af min lefnad. En lycklig händelse har äfven tillkynadat mig den fägnad, att Academiens vice President är en vän ifrån mina första år vid Lärosätet, hvilken oafbrutit hedrat mig med vänskap och förtroende, och hvars fälllynta snille jag alltid beundrat.

Då Edra lagar ålägga mig att vid mitt inträde hålla ett Tal, har jag, i förmodan att mina lefnad till åtskilliga för äldre Historien och

Vit-

Vitterheten märkvärdiga Länder, varit den enda egenskap hos mig, som kunnat fästa Eder uppmärksamhet, valt till ämne en berättelse om Pyramiderna vid Gizé och den bredvid dem liggande Sphinx, samt min resa dit ifrån Cairo. Hvarken mina kunskaper eller gränserna af ett tal tillåta mig att göra denna berättelse fullständig. Min affigt är endast att i korthet beskrifva dessa märkvärdiga Minnesvårdar. Utan anspråk att säga något nytt, utan tillgång på de senast utkomna beskrifningar, och således okunnig om de upptäckter de torde innehålla, kan jag blott uppdraga en ofullständig tekning, hvilken jag anhåller att J, Mine Herrar, täckens upptaga med vänkskapfullt öfverseende af dess brister.

Pyramiderna äro ej, såsom Obeliskerne, allmänna öfver hela Egypten. De träffas blott i medel-landet, nästan alla nära omkring det stället der Memphis fordom varit beläget. Åtskilliga, som af de gamla omtalas, finnas ej mera. Nyare resande omnämna deremot ett större antal. Man räknar, om jag ej bedrager mig, ända till 40 Pyramider, större och mindre. De stå aldrig enkelt eller på fläta fältet, utan alltid i flockar eller grupper och på berg, samt indelas derföre vanligen i tre särskilda flockar: först den vid Dashur, belägen längst i söder, hvaribland en pyramid är öpnad, hvilken anses vara af lika storlek med den största
vid

vid Gizé. Den andra gruppen vid Zaccara. Åtskilliga Pyramider bland dessa grupper, vid hvilka jag ej varit, skola vara byggda af seltorkadt tegel. Den tredje och mest underfökt gruppen är den vid Gizé, hvilken jag nu för Eder, Mine Herrar, ämnar beskrifva. Alla tre dessa grupper ligga på den bergsrygg, som åt vester omger Egypten.

Så snart man uppföre Nilen passerat spetsen af Delta, hvarest floden delar sig i två grenar, hvilka utlöpa i hafvet, den ena förbi Rosette, den andra vid Damiette, upptäcker man Cairo och Pyramiderna. Förgäfvess skulle jag förföka att beskrifva den vördnadsfulla hänryckning, hvaraf jag betogs, då jag först feck se dessa forntidens majestätiska minnesvårdar, framför slutet af synkretsen, lika som stora berg, upplyfta sina stolta spetsar. Jag hälsade dem med dessa verser af en Svensk Skald, som pryder detta Samfund, och hvars minne hos efterverlden äfven så säkert kommer att vara lika länge med det svenska språket, som dessa Pyramider med det berg, hvarpå de äro uppförde, hvilket skiljer Egypten ifrån Libyska öknen:

”Hvi sker, att utan kraft sig våra snillen möda
 ”Vi känna ej den drift, som stora ämnen ge,
 ”Allt går i glömskans natt, hvad våra sekler föda,
 ”När ålderdomens ljus sin fordna klarhet te.

”Likfå

”Likfå de stolta Pyramider

”Man än i dag på Nilens stränder ser;

”Hur många Slott sen deras tider

”Ha icke bygts och fallit ner.”

Om anledningen till Pyramidernes uppförande och deras ålder äro, som J veten, Mine Herrar, de Lärde icke enige. Herodotus och Diodorus Siculus uppgifva, att dessa Pyramider blifvit bygda till grafvar, den första af Egyptiska Konungen Cheops, eller, som Diodorus kallar honom, Chembes, den andra af dess bror och efterträdare Chefren, och den tredje af Cheops son Mycerinos.

De fordne Egyptier trodde att själen efter flera tusende år skulle åter upplifva den kropp, hvarifrån hon genom döden blifvit skiljd, om han ännu ifrån förstöring vore bevarad. Denna lära var orsaken, hvarföre Egyptierne, i synnerhet de rike, med så mycken omsorg sökte ifrån förgängelse förvara sina anhörigas lik. Igenom dessa begrepp förklaras det lätt, att tyranniske Konungar, sådana som Cheops och Chefren beskrifvas, hvilka beherrskade det ganska starkt befolkade Egypten, icke åtnöjt sig med blotta balsameringen af deras lik, utan genom Pyramidernas uppförande velat bereda sig grafvar, som orubblige skulle emottå tidens förstörande kraft, och hvarest deras döda kroppar oförderde skulle få hvila. Den så kallade Sarkofagen man träffar i den stora kam-

maren, och Nichen för Mumien i den andra, anføres derjemte såsom bevis, att Pyramiderna varit ämnade till grafvar för Konungen och förmodligen äfven des Gernål, kanhända för flera, såsom hans under des listid aflidna barn.

Då man ämnar besöke Pyramiderna, beger man sig vanligen dagen förut ifrån Cairo, genom Fostat, eller gamla Cairo, öfver Nilen och den deri belägna ön Rhoda till Gizé, för att tidigt andra morgonen anträda resan till Pyramiderna, innan solhettan ännu blir för stark. Jag var rekommenderad till Achmet Aga, en Renegat, bördig ifrån Zante, Befälhafvare öfver Murad Beys artilleri, hvilken bodde i Gizé, dit jag tidigt om eftermiddagen ankom. Han emottog med största höflighet mig och en Herr Blair, en öfver Röda hafvet ifrån Indostan ankommen Engelsman, hvilken med mig var i fällskap. För att roa oss, befällte Achmet Aga sitt folk strida med Gerid, en öfning att emot hvarannan kasta Palmgrenar, som föreställa kastspjut, och att parera dem under deras fart, samt anställde en Arabisk konsert, och lät sedan om aftonen tillkalla danserskor. Musiken var ganska skarp och för mina öron skärande; men jag tyckte mig finna toner, som jag i den Europeiska ej hört, och Agan, hvilken själf spelte den i Europa brukliga Fiolen, förfäkrade mig, att den Arabiska Musiken verkligen äger åtskilliga toner, som i den Europeiska ej finnas.

Bal-

Ballarinernas dans utgör Egyptiernas spektakel och mest älskade nöje. Dessa Ballariner dansa i kanalen framför den inrinnande floden, den dagen då Nilen nått sin höjd, och infläppes i kaligen eller kanalen i Cairo, äfvensom vid alla högtidligheter utanför dens hus, der festen gifves. Vanligen hålla de sig utanför fydöstra porten af Cairo, och visa der allmänheten sin konst. De hålla sig två eller tre tillsammans, och dansa med Castagnetter på fingrarne. Deras dans består blott i vällustiga ställningar och rörelser. När de börja dansa, låta de sina flöjor falla, och deras tunna genomskinliga klädnad döljer ej den minsta deras rörelse. Egyptierne finna i denna dans ett alldeles obeskrifligt behag. Sällan förbigår någon af hvad ålder som helst dessa Alnès utan att stanna. Merendels äro de omgifna af en ring af åskådare, der barn, nedslatta af sina mödrar för att se desto närmare och bättre, utgöra första raden.

Den stora begravningsplatsen ligger bortom det stället, der Ballarinerna voro. Ofta, då jag såg lik förbi dem utbäras, påminde jag mig det fordna bruket hos de gamla Egyptier, att vid gästbud framställa en vaxbild, som förestälde ett lik, för att, genom denna erinran om lifvets ovissa varaktighet, uppmuntra gästerna att nyttja det närvarande ögonblicket till nöjen och njutning.

Förlåten, Mine Herrar, att jag afbrutit berättelsen om en Egyptisk grafvård med förtäljandet af Egyptiernas nöjen.

Före solens uppgång begåfvo vi oss i första lysningen ifrån Gizé. Achmet Aga beledsagade oss själf. Vårt tog liknade en militärisk expedition. Vi utgjorde emot 40 personer. Främst voro väpnade ryttare, af hvilka alltid några aflägsnade sig och undersökte fältet om några Araber skulle synas; sedan Mograbiner af Murad Beys foldater på Borickor; derefter redo Agan, Herr Blair och jag med våra betjenter, omgifne af Egyptiske Fellahs eller drängar till fots, som buro våra böfver samt vattenkrus och pipor, hvarpå följde åter Mograbiner på Borickor; en åsna med en säck med vatten, en i värmen nödvändig vederqveckelse, fördes bakom dessa, och en tropp ryttare till häst slutade toget.

Jag har trott mig kunna anförä ordningen af detta tog, emedan den visar osäkerheten i landet, och tillika huru karavanerna äro inrättade. Vi färdades först öfver asbergade åkerfält, och passerade en kanal, som vid Nilens stigning blir fylld, på en Saracenisk brygga, Niebuhr omtalar, men som jag ej feck tid att närmare beskåda. Vi kommo sedan till tvänne Arabiska byar. I den sista ökade Achmet Aga vår betäckning med en Scheik och några Araber, hvilka sedan blefvo mina led-

fagare in uti Pyramiden. Jag bör här nämna en fynvilla, hvilken de fleste refande äfven anmärkt. Pyramiderne tyckas, då man förft lemnar Gizé, vara helt nära samt mycket mindre, än de fynas på afstånd. De likafom aflägsna fig i början af färden till defs man kommer dem helt nära, då de ftå framför en i hela deras förvånande ftorhet.

Med en helig vördnad betraktade jag under hela toget deffa mörkgrå bergmaffor, fom framträdde ur nattmörkret och hälfades af solens förfta ftålar. Under tretufende år hafva de emottagit denna hälsning, och emotftått förförelfer af alla flag. Hvilka hugkomfter framkallar ej åtanken af deras ålder och de öden menniskoflägtet genomgått fedan den tid, då Pyramiderne byggdes? Men med beundran öfver Pyramidernes ftorhet, väcktes tillika en rysning öfver det förtryck och den olyckliga belägenhet, hvilka ifrån äldfta tider varit menighetens lott i Egypten. Pyramiderne kunde ej refas annorftädes, än hos ett under träldom tryckt folk, och fådant har landfolket i Egypten ifrån den aflägsnaste fornåldern varit. Redan ifrån äldfta tider ägde aldrig der odlaren af jorden den mark, han igenom fitt arbete gaf bördighet. Kaffen af åkerbrukare var fanolikt i äldfta tider mindre olycklig; men defs tillftånd tyckes dock mycket hafva liknat det, hvari nuvarande Fellahs eller bönderne i Egypten befinna fig.

Af-

Afståndet ifrån Gizé och Nilen till Pyramiderna är ungefär 1 svensk mil. Det frugt-
bärande landet upphör litet framom Pyramider-
na, der nedanföör berget, som börjar Libyska
sandöknen, likasom en sandstrand danats af
blåsvädrén, beströdd med glatta klapperstenar,
hvilka för deras finhet och hårdhet värderas
och till åtskilliga små arbeten i Cairo användas.
Berget, som sluttar emot Nildalen, har förmod-
ligen med konst blifvit uthugget till den plan,
hvarpå Pyramiderna blifvit anlagda. Den främ-
sta och största Pyramiden ligger på sjelfva
sluttningen af berget. Det är besynnerligt, att
höjden och basen af Pyramiden blifvit uppgif-
na af de resande med så mycken olikhet. He-
rodotus säger att hvardera sidan utgör 2 Plethra
(200 fot) och att höjden var lika. Diodorus
Siculus ger basen en längd af 7 Plethra och
höjden något öfver 6. Strabo ger den förra
ett stadium och den senare något mindre. Af
de nyare äro Greaves och Niebuhr de, hvil-
kas uppgifter äro de lägste. Den förre utlä-
ter höjden till 444 och basen till 642 fot. Den
senare, höjden till 440 och basen till 710 fot.

Ingenieuren Grosbert, hvilken, under det
Fransoferne innehade Egypten, länge uppe-
hållit sig vid Pyramiderna, ger basen 728 och
den lodräta höjden 442 franska fot, enligt hvad
Denon i sitt arbete anför, hvars uppgifter om
dimensionerna af Pyramiderna jag ämnar följa,

fåsom de senast och sannolikt med mesta noggrannhet gjorde. Sluttningen af Pyramiden ifrån spetsen till dess bas är af lika längd med denna. Stenarne äro laggade trappvis, så att den nedre stenen alltid skjuter ett godt stycke framom den öfre. Vid foten af Pyramiden äro stenarne större, nära fyra fot höga, men aftaga sedan, ju närmare man nalkas spetsen, till 2 fot och mindre. Någre hafva påstått, att denna Pyramid varit beklädd med marmor. Herodotus tyckes säga det, och att i marmorn varit uthuggna bilder. För det närvarande synas inga spår derefter, ty den marmor man finner i det utanför Pyramiden samlade gruset är så obetydlig, att den vid Pyramidens öppnande tyckes hafva blifvit utförd af inre re-
veteringen, så att deraf ingen ting kan slutas.

Pyramiderna äro ställda med hörnen efter de 4 väderstreken. Kanterne hafva likväl på flera ställen blifvit skadade, så att de förlorat sin skarphet, äfven som stenarne i åtskilliga lager blifvit afstötte, så att man ofta måste på en gång klifva öfver 2 stenar. Sjelfva materien är ett slags sandsten, bestående af samman-
gyttringar lika ärter. Utanför öppningen af Pyramiden, hvilken är gjord ungefär 50 fot ofvanför dess bas, har en höjd af grus och ruiner samt ditblåst sand formerat sig, nu jemnhög med ingången. Denna ingång är på norra sidan. Jag började ifrån olvannämnde hög

att

att uppstiga. Stenlagernas höjd gör det i början ganska svårt. Jag måste låta två Araber gå förut, och med deras hjälp lyfta mig upp-före. Sedan blir uppgången lättare. Ungefär midtpå höjden af Pyramiden synas spår af å-verkan: sannolikt har man der velat inbryta. Spetsen är äfven förstörd. Der är nu en plan, hvarest tre stenar ligga i oordning.

För den mödosamma uppgången finner man sig rikligen belönt igenom den öfver all be-krifning präktiga och mångfaldiga utsigten i-från det öfversta af Pyramiden. Åt öster och söder ser man, omkring den lilla flytande Ni-len, den rika dalen med dess tätt belägna byar samt städerna Bulak, Cairo och Fostat, instängd af den östra bergskedjan. Bortom denna vid yttersta slutet af synhvalfvvet tycktes en dimmig rand utmärka läget af Röda hafvet. Åt norr öfver ser man Delta, inneslutet af båda Nil-armarna. Åt väster öppnar sig en lika vidsträckt utsigt; men så rik och lekande den åt de först-nämnda sidor är, så rysligt majestätisk är denna åt Libyska öknen, der, så långt ögat kan se, det endast möter en brännande sand, som gni-strar emot solstrålarne och ligger i vågor lik ett haf.

Äfven så olika som resande uppgifvit Py-ramidens höjd, hafva de äfven räknat Asfiser-na eller stenlagerna. Jag räknade med mycken noggrannhet, och fick både vid upp- och ned-

gåendet 194 hvarf af stenar imellan spetsen och ingången, hvilket ungefärligen instämmer med Maillets och Pococks berättelser. Ifrån ingången ned till berget, der det hopfamlade grufset hindrar att räkna, tyckte jag det kunde vara 12 stenrader, så att alle stenraderne således skulle vara 206. Maillet uppger 208 och Pocock 212. Stenarne äro på flera ställen skadade, men tillika så tätt fogade, att det är ganska svårt att fränskilja hvarje sten och således äfven att räkna dem.

Det återstår nu att äfven beskrifva det inre af Pyramiden.

Nuvarande ingången har förmodligen blifvit öppnad under Kalifernas styrelse af Egypten. Maillet tror att det skett under Kalifen Mahomet, hvilken residerade i Bagdad och afled år 817.

Att de gamle likväl känt ingången och vägarne inom Pyramiden, göres sannolikt dels af Strabos berättelse, att midtpå Pyramiden vore en lös sten, som kunde borttagas, och sedan en krokig gång, ledande till likrummet; dels äfven af ett yttrande af Plutarchus, som omtalar ljudets brytning och återskall i det inre af denna byggnad. Vid den öppning Araberna verkställt, synas de likväl i början ej träffat den rätta ingången, ehuru fyra emot hvarandra lutande stälda stenar, två på hvardera sidan, ofvan två andra horisontelt öfver öpp-

nin-

ningen lagda block, tyckas utvisa att ingången der borde fökas. Ingången är i början någorlunda vid, men blir längre in så smal, att man med möda kan krypa derigenom. Denna första gång eller kanal skall vara 65 steg lång. Man träffar sedan en vidare öppning, der stenarne äfven blifvit med våld undanröjda, och man således ser Pyramidens inre sammanfästning, hvilken består af grofva tillhopavräktastenar. Man ser i detta hvalf, att Araberne velat längre horisontelt framtränga, innan de, hindrade derifrån genom stora stenblock, hittade på den uppstigande gången. Emot den loffade Araberne, som beledsagade mig, några pistolskott, hvilkas knall mångfaldigt bruten återskallade. Vi upptände äfven våra ljus och facklor. Igenom en vid Pyramidens genombrytning våldsamt gjord öppning, kommer man till en trång och brant gammal gång, murad af kalksten, förenad med cement, samt derur till en rymlig plattform. Redan i den nu omtalade kanal börjar man antastas af en mängd flädermöls, hvilka sväfva omkring på alla sidor, ofta utsläcka flera af ljusen samt under hela vistandet i Pyramiden besvära med deras flakfande. Man erfar äfven af den instängda luften en tilltagande svårighet för andedräkten, hvilken svårighet betydligt öker mödan af uppgången, och den matthet, som deraf snart kännes. På planen ofvanför sist omnämnda ka-

nal eller gång, träffar man genast en ingång till höger, som leder till öppningen af en brunn, hvilken jag ej hade tillfälle att undersöka; men Maillet berättar, att den i form af ett Ebreiskt Lamed går ned till grunden af Pyramiden, att man deri 60 fot ned träffar en öppning, hvarifrån man kommer i en liten grotta i berget, som der icke består af sten, utan af en starkt sammanhängande ör. Denna grotta, 15 fot lång, utsträcker sig från öster till väster. Man råkar sedan en annan i berget uthuggen, mycket sluttande och nästan lodrät öppning, som är 2 fot 4 tum bred och $2\frac{1}{2}$ fot hög. Sedan den fäkt sig 123 fot är den tillfylld med sand och sten. Maillet tror att denna gång varit en väg för arbetarne under Pyramidens byggnad. På den redan förut omtalta plan möter man desutom en annan horisontal gång emot medlet af Pyramiden, och ledande till den så kallade Drottningens kammare, som i rätvinklig fyrkant är 18 fot 2 tum lång och 15 fot 8 tum bred. Höjden kan ej bestämmas, emedan försök att der tränga längre fram rubbat golvet och hopstaplat sten och grus. Taket går tillfammans ifrån väggarne i form af en vinkel. Väggarne äro, som i alla rummen i Pyramiden, släta och utan hieroglyfer, samt öfverdragne med hvit marmor. Man träffar i denna kammare endast en niche, lik dem man vanligen ser i Egyptiska grafvar, för att deri ställa Mumien. Åter-

Återkommen ifrån Drottningens kammare till den flera gånger omtalta plattformen, måste man, för att fortsätta sin underfökning, gå upp i den 4:de kanalen, som i samma riktning inåt medelpunkten af Pyramiden med den till Drottningens kammare, uppför med en brant stupning. Denna kanal, hvars tak är à dos d'ane, är rymligare och präktigare än de föregående samt beklädd med hvit marmor. Den är 6 fot 6 tum bred, banquetterne inbegripne, hvilka på båda sidor åtfölja väggarne. I dessa banquetter äro på båda sidor öppningar med ett afstånd imellan dem af 3 fot och 6 tum, i hvilka öppningar man insticker fötterna under uppgången, då man tillika hålles vid händerna och lyftes af Araber, som gå på banquetterna på båda sidor. Dessa hål i banquetterna hafva sannolikt blifvit gjorda för upphissningen af Sarkofagen. Sedermera kommer man i femte kanalen, midt i hvilken är ett rum något högre än den, i hvilket man på sidorna ser en utholkning i stenarna, förmodligen efter de deri nedfällda stora hällar, hvilka der varit anbragta för att stänga ingången till Konungens kammare. Sedan är åter en plattform, och i den, ingången till Konungens kammare vid slutet af ena långsidan deraf. Konungens kammare har form af en paralelogram, och är beklädd med hvit marmor, hvilken dock, lika som på alla andra kända ställen

i Py-

i Pyramiden, svartnat dels af ålder, dels igenom röken af ljus och facklor, resande medfört. Denon uppger längden af denna kammare till 32, bredden till 16, och höjden till 12 fot. Enligt den mätning jag med fötterna der gjorde, håller den nära 19 Svenska alnar i längden samt hälften i bredd. I denna kammaren står i fonden den så kallade Sarkofagen, som är alldeles slät, öppen och tom, samt uthuggen af en hård, svart och klingande stenart. Denna Sarkofag är 6 fot 11 tum lång, 3 fot bred samt 3 fot 1 tum 6 linier hög. Den döda kroppen, om den blifvit ditlagd, äfvensom locket äro borttagna, utan att af detta några fragmenter blifvit kvarlemnade.

Man träffar desutom nästan midtpå hvardera långväggen af detta rum tvänne öppningar, ungefär $3\frac{1}{2}$ fot ifrån golvet. Den på norra väggen, en fot bred och fyra tum hög, tyckes gå rätt fram, men är tilltäppt nära sin början. Den motsvarande öppningen på södra väggen är rund, i början nästan lika hög som den förenämnde, men vidgar sig sedan och tyckes gå utföre till foten af Pyramiden. Den är likväl fylld med sand och sten, resande ditkastat, för att af ljudet vid fallet döma om öppningens riktning och djup. Ovisse om ändamålet af dessa öppningar, hafva de fleste, som skrifvit öfver Pyramiderna, och trott Pharaö Cheops lik hafva blifvit lagdt i Sarkofagen,

gis-

giffat, att Konungens förnämsta hoffolk med hans lik blifvit inneflutet och att dessa gåingar tjent att tillbringa de inneflutna deras förnödenheter, samt att afföra orenlighet och hvad de behöfde utfända. Jag tyckte mig märka, att golfvet på ett ställe i rummet sunkit, och mistänker derföre att derunder kan vara någon hittills okänd ihålighet; en anmärkning, som jag sedan funnit att Norden äfven gjort.

Konungens kammare skall vara 160 fot öfver bergets yta, hvarpå Pyramiden hvilar.

Här slutar min undersökning af Pyramiden. Jag vilste ej förut att den innehöll ännu ett rum, och hade således ej förfett mig med en stegen, hvarförutan jag ej kunde uppfå till den kammare, en Engelsman benämnd Davison upptäckt, 50 fot ofvanför Konungens. Som det fordras att medbringa en fönbertagen stegen, hvilken i Pyramiden åter sammanfåttes, för att uppklåtra till denna kammare, hvarförutan man ej märker honom, har den för flera refande blifvit okänd. Den skall vara lägre än Konungens och tom: för öfrigt lik den till skapnad.

J lären fåkert, Mine Herrar, finna denna beskriening högst ofullständig; men J torde äfven finna, att det ej berott af mig att göra nogare undersökningar. Med en ganska ringa tillgång på fådana böcker, som kunde handleda mig vid mina forskningar, okunnig i det
språk

fråk mine följeslagare inom Pyramiden talte, hade jag äfven bland mina bekanta i Cairo icke träffat någon, som syffelfatt sig med lärda underfökningar, eller kunde gifva mig några sådane upplysningar. Ägan, som förde mig, var för okunnig att fästa något värde vid betraktandet af Pyramiderna och de omkring dem befintliga monumenter; jag måste således skyn-da mig och blott i hast se hvad som föll i ögonen.

Innan jag slutar att tala om Cheops Pyramid, tror jag mig böra tillägga en anmärkning: Herodotus säger uttryckligen, att en i från Nilen ledd kanal omgaf Cheops Pyramid, samt att under densamma varit uthuggna rum i berget och att det var der, som Cheops blifvit begrafven. Jag tror derföre, att den så kallade Sarkofagen i Konungens kammare aldrig tjent att förvara Konungens lik, utan gissar att den, äfven som kammaren, varit nyttjad till några hemliga religiösa ceremonier. Kanske har man i detta stenkar haft vatten och den heliga Lotus. Märkligt är, att på brädden af densamma intet märke synes efter något lock, efter hvad jag kunde se; icke heller finnes på golvet några bitar eller grus, om det blifvit sönderslagit och förstördt. Antages den gissning jag nu framställt, så kunna så väl brunnen, som öfriga kända och okända gångar och ledningar i Pyramiden, förklaras såsom hörande till de ceremonier, som derinom blifvit firade.

Med

Med uppriktigt erkännande af ofullkomligheten af min egen berättelse, får jag likväl tillägga, att jag ej ännu sett någon, som tillfredsställt mig. Alla beskrifningar, som utkommit, uppräknat med föga olikhet samma saker, utan att kunna ge ett fullständigt begrepp om inre förhållandet af Pyramiden. Under den fördomsfulla och emot främlingar afundsjukt misstrognas styrelse hittills varit i Egypten, och så länge betydliga gräfningar och sprängningar ej kunnat anställas, kan man äfven svårligen vänta någon fullkomligare kännedom om Pyramidernas sammanfättning. Jag håller för sannolikt, att Pyramiden innefattar flera hittills okända gångar, och kanske äfven kamrar. Man känner ej hvart öppningarne på väggarne i Konungens kammare eller hvart den så kallade brunnen föra. Utom den berättelse af Herodotus, jag nyss anført, omnämner äfven Ammianus Marcellinus urgamla underjordiska med hieroglyfer beklädda gångar, som blifvit anlagda under Pyramiderna för att bevara de gamla ceremonier ifrån förstöring och förgätenhet.

Utom denna Pyramid finnas på samma berg 3 större samt en mängd mindre Pyramider, hvilka senare äro öppnade och förstörda. I en af dessa träffas en brunn, hvilken likväl nästan är fylld med sand.

Närmast Cheops redan beskrifna är den andra stora eller så kallade Chefrens Pyramid.

Den

Den har ett högre läge, som också ger den utseendet att vara högre, ehuru den verkligen är lägre, ty dens bas är endast 655 och dens höjd 398 fot. Under den skola, enligt Herodotus, inga underjordiska byggnader vara. Den omgifves af en i berget uthuggen kanal, och öster om den finnas ruiner af ett tempel, som varit byggt af ofantliga stenblock. Denna Pyramid har, lika som de båda jag sedermera skall omtala, icke varit öppnad. Dens öfre del har en ganska glatt beklädning, sammanfatt, som Denon säger, af gips, sand och småsten. Maillet berättar sig hos en Arabisk Författare hafva läst, att på spetsen af denna Pyramid en kolossal Statue varit uppställd, hvaraf likväl redan i hans tid inga öfverlevnor funnits.

Den tredje Pyramiden kallas allmänt Mycerini, hvilken var Cheops son och Chefrens efterträdare. Denna Pyramids bas håller 280 och dens höjd 162 fot. Sammanfatt af ganska grofva stenblock och utan beklädning, är den för öfrigt alldeles lik den andra Pyramiden, och har, som den, åt öster haft ett tempel, hvars ruiner man igenfinner.

Den fjerde Pyramiden är den minsta: i yttre byggnadsart lik dem; men, likasom den största, utan något tempel bredvid sig.

I berget, hvarpå Pyramiderne stå, finner man en mängd grottor eller kamrar uthuggna: merendels två rum inom hvarandra. Sannolikt haf.

hafva de tjent till grafvar. 'Förmodligen hafva de stenblock, hvaraf Pyramiderne äro byggda, till en stor del derur blifvit tagna. I några af dessa grottor finnas hieroglyfer. De äro annars toma, der fanden ej indrifvit, och beröfvade alla sina fordna prydnader.

Man igenfinner äfven på östra sidan af berget ruiner, som troligen äro af den präktiga väg, Herodotus omtalar hafva varit anlagd, för att ifrån Nilen till Pyramiderna uppbbringa de ifrån Ethiopien förda stenblock.

Sphinx ligger några hundra alnar söder ifrån Pyramiderna, uthuggen i berget. Sand, ditsamlad af blåst, betäcker Sphinx jemt med ryggen, så att endast den och hufvudet samt början af bröstet synas. Pocock säger att hufvudet är 27 fot högt, bröstet 33 fot bredt, och att ifrån dess yta till ryggen äro 20 fot. Derifrån till en öppning på ryggen 75 fot, öppningen är fem fot, hvarifrån Pocock anser det vara 30 fot till svansen, samt anmärker att denna uppgift något öfverskrider Plinii, som ger Sphinx en längd af 113 fot. Hela Sphinx består af ett stycke. De anledningar man trott sig finna till fogningar, voro, efter hvad jag kunde döma, endast ådrar i berget.

Sphinx är ännu långt mindre undersökt än Pyramiderne. Man känner aldeles icke tiden, då den blifvit huggen, ej heller för hvad ändamål. Plinius anför som en sägen, att Ko-

nung

nung Amasis deri är begrafven. Hufvudet är mycket skadadt af Turkarne, som ej tåla bilder. Anletsdragen likna dem, man finner på gamla Egyptiska bilder, och som man ännu ofta träffar hos Kopter och Fellahs. På hufvudet är en öppning, som dock ej skall gå långt ned; huruvida den på ryggen sträcker sig till det inre af denna kolofs, hade jag hvarken tid eller medel att undersöka. För att kunna erhålla riktiga begrepp om Sphinx, vore nödigt att undanröjda sanden ända ned till berget, för att få hela figuren bar.

Plutarchus säger, att Egyptiske Presterne ställde Sphinxer framför deras tempel, för att derigenom betekna, att deras lära och vishet var invecklad och dold under bilder. Det vore egentligen vid Sphinx jag håller för att undersökningen borde börjas om inre beskaffenheten af berget, hvarpå Pyramiderna stå. Jag anser för troligt att man der skulle upptäcka gångar och rum, nyttjade vid den hemliga och heligaste Gudstjensten, samt kanhända dyrbara, hittills okända kvarlemningar. Det förnämnda Memfis, der det förnämsta Osiris eller Apis tempel var, låg sannolikt, som Pocock uppger, omkring nuvarande byarna Okannan och Metrahenne, på vägen ifrån Cairo till Fayum, inellan Gizé och Zaccara. Det hade Sphinx och de dervid stående Pyramider åt norr, Zaccara med dess underjordiska Mumi-gångar och 7 Pyramider åt söder. Sphinx kunde således vara yttre synbara prydnaden af Memfis norra Nekropolis. Bredvid det ojemförligt yngre Alexandria, der likväl de gamla Egyptiernas inrättningar synas till en del hafva blifvit be-

behållne, jemte de Grekiske, som af segervinnarne infördes, finnes en vidlyftig underjordisk Nekropolis i berget vid hafvet väster om staden. Flera små hamnar äro uthuggne i berget, dit liken sannolikt blifvit förda i båtar. Rätta ingången är tilltäppt och okänd; man måste krypa ned igenom en trång öppning, men träffar sedan en mängd stora, präktiga rum och salar med flera rader Doriska kolonner, uthuggna qvarlemningar af berget, samt en skön rotunda med dôme. I väggarne äro nicher för Sarkofager imellan Doriska kolonner, och öfver dem emblemer i Grekisk stil af Natten, Sönnen och Hvilan. Ett stycke derifrån, nära vägen förbi den så kallade Pompeji kolonn, träffar man andra underjordiska Katakomber. Man nedstiger till dem med ännu mera besvär. De äro mindre präktiga till sin byggnad, än de förra; prydnaderne omkring nicherna äro i Egyptisk stil och försedda med bilder, som tycktes likna Egyptiska Gudabeläten. Monne man ej deraf har anledning att förmoda, att i berget framför Memfis, under Sphinx och Pyramiderna, äfven finnas vidlyftiga uthuggna gångar och rum?

Jag kunde ej längre fortfatta mina underfökningar om Sphinx och Pyramiderna. Achmet Aga skyndade på återfärden till Gizé, och jag sjelf behöfde och längtade efter hvila, uttröttad af min gång i Pyramiden. — Måtten J, Mine Herrar, ej äfven vara det af min ofullständiga berättelse.

Secreterarens Svar.

Min Herre!

Då det är en lika afgjord sanning att en kunnig och förståndig Man icke refer kring verlden utan ändamål, som att nyttan af lärde Mäns resor har för verlden varit alldeles ovärderlig; kan aldrig tjenligare anledning yppas att af en så erkänd sats göra tillämpning, än nu, då jag på denna Kongl. Academiens vägnar får ställa mina ord till Eder, Min Herre, och tolka Academiens fägnad deröfver, att hon räknar Eder ibland sina Medlemmar. Få Personer, med tillräcklig underbyggnad af lärdom och kunskaper, äga tillfälle att göra så vidsträckta resor, som dem J, Min Herre, hafven gjort, och än färre äga den lyckan att under sina resor kunna sträcka sin uppmärksamhet till alla slags människor, och alla slags människors förrättningar. J hafven än haft tillfälle att lära känna de mest lysande Hof, då de vigtiga värf varit Eder uppdragna, som äro föremål för regerande Magters Beskickningar till hvarandra; än att lära känna och jemföra flera folkslags allmänna och enskilda sammanlesnad; än att anställa nyttiga forskningar öfver det förvånande afbrott, som är emellan Europas, Asiens och Africas tankfätt, seder, kunskaper, lesnad och inrättningar; än att draga fördelar af samtal och omgänge med Lärda, som dock

van-

vanligen böra mer dömmas efter sina arbeten än fällskap.

Den utmärkta nytta J hafven dragit af så fällsynta och så ovanligen fördelaktiga tillfällen, har Svenska Allmänheten redan lärt känna; denna Academien har desutom enskilt i dag af Edert Inträdes-Tal fått nya vedermälen deraf. J hafven dymedelt noga lärt oss känna vissa delar af de forntidens allrabesynnerligaste Minnesmärken, hvilka i alla tider skola väcka häpnad och förundran. Edert Tal har ej mindre tjent att förnöja än upplysa, och J ägen desutom inom denna Academien så betydliga Vänner och förbindelser, att J icke lären tvifla om den fägnad och vänskap, som redan vid Edert inträde äro Eder här till mötes.

Intrådes - Tal

i Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-
Academien den 15 Augusti 1804,

af

CHRISTOPHER DAHL,

Professor i Upsala.

Mine Herrar!

Snille och Lärdom voro, intill denna dag, vilkoren för ett rum inom det Samfund, i hvilket det nu har behagat Eder, att upptaga jemväl mig. Denna erinran bör för mig vara nog, att med blygsamhet veta värdera ockfå den ärefullaste händelse af min lefnad; för Eder, Mine Herrar, att icke misskänna orsaken, hvarföre äfven den största vördnad och tacksamhet, med denna, emot sin vilja, nedstämda röst, knappast vågar att nämna sig.

Grekiska språkkunskapen hade mig ännu förbehållen en heder, i den, som mig vederfares i dag, och jag vördar, kanhända närvarande, den Man s), som redan med det första steg af min lycka, beredde mig äfven detta, för-

s) Landshöfdingen och Commendeuren af Kongl. Nordstjerne-Orden, En af de Aderton i Svenska Akademien, Hr N. v. Rosenstein.

förmodligen sista. Det är hans välgärningar, som gifvit mig ett anseende af någon skicklighet — men med förtjenster af Litteraturen, så stora och allmänna, bör han, på detta rum, icke höra sig prisad för en den minsta: det är för mig enskildt; det är i mitt hus, det han grundade; på mitt arbetsrum, der begäret efter hans bifall tjent mig så ofta i stället för snille; inom kretsen af vänner, lika lyckliga genom honom, som jag; der allenast, som jag vågar att kalla stora hans förtjenster också af mig: ett namn af tacksam mot honom har nu mera länge varit den enda ärelyfnad mig återstått; men känslan af denna förbindelse är en sons till sin fader: den tillåter knappt offentlighet: jag prisar honom icke; jag välsignar honom, så länge jag lefver. För öfrigt, när tydligen Eder val, Mine Herrar, affett mera min syssla, än min person, bör jag skynda ifrån den senare, för att söka inom den förra ett ämne, mera värdt Eder uppmärksamhet.

För inträdet i en Vitterhets-Academie, är troligen Lacedemon icke rätta ordet till lösen: men, när af ett tillfälle så högtidligt, som detta, jag finner mig frestad, att, åt *Grekiska Uppfostrings-Läran*, omsider offentligen, vilja fram-bära ett af min enskilda tillgifvenhet länge förvaradt offer, vet jag icke, om detta kan börjas med något märkvärdigare exempel, än af en Stat, hvilken har, ifrån sekler tillbaka, hållit verlden tillhanda den sanning, att inom

tretio år, från hvad dag som helst, har man en hel Nation bildad i kunskaper och seder, hurudan man behagar.

En viktigare upptäckt för menkligheten, vet jag icke, om något annat Folkslags Historia har att uppvisa. Mine Herrar, J befaren icke någon politisk Deklamatör: icke å nyo någon af dessa besvärjare, som, efter att hafva tillbragt sin tid i mörkret af fornålderns grifter, resa sig stundom i dagen; som tro sig, med underkraften af vissa ord, möjligt, att baklänges, sekler igenom, drifva sjelfva solen tillbaka; som tro att det närvarande och förflutna kan paras, odling och råhet, uti en punkt; som i ljuset af våra dagar vilja framkalla anden af en Statskonst, hvilken tålde det knappt af sina; som tro ännu på Republiker i verlden; som ville anlägga midt i Europa ett Sparta; men ockfå, som derföre äro så ofta återförvisade in i det tidhvarf, der deras beundran, utan att bullra i vårt, bör förblifva. Lycurgi Statslära kan en senare tid, det är sant, icke upptaga; men — om för honom det var en möjlighet, att åstadkomma dessa så ytterst stränga och sjelfva mennisko-naturen nästan motbjudande fordringar, af hvilka Sparta, i flera hundra år, stod ett stadigt exempel — våge vi, kanhända, icke förmycket, om vi göre deraf icke någon annan tillämpning, än den enda,
att

att vida mildare fordringar, som till vår tids upplysning och förädling äro befundne lämplige, måtte icke mera omöjligen, utan tvärtom i samma mån lättare, som de äro mera naturlige, hvar som helst, kunna verkställas.

Men när det rum, ifrån hvilket jag talar, bör erinra mig, att i synnerhet till den Litterära Undervisningen inkränka denna betraktelse, torde jag icke länge kunna stadna inom ett Samhälle, hvilket icke allenast hade för sed, att belägga Vitterheten med plikt, utan ock, såsom nästan förlorad, anfåg den Medborgare, hvilken vore befunnen att kunna läsa eller skrifva sitt namn *t*).

Imedlertid, det må vara i hvilka ämnen som helst, visar dock Lacedemon en Uppfostrings-anstalt, hvilken, när alla andra förfelat gemenligen, mer eller mindre, sitt ändamål, ännu är den enda i verlden, som fullkomligen uppnådde sitt. Och maximen icke desmindre — var enkel: ”All Undervisning vare Publik: Statens, icke Familjens förforg.”

Men var det ej här, som Lagstiftaren trädde in uti rättigheter, hvilka honom ej tillhörde! J veten, Mine Herrar, att han undkom denna fråga knappast med lifvet *u*): kanhända ännu skulle man kunna äfventyra någon ting på

t) Sext. Empir. adv. Rhetor. II.

Isocr. Panath. II.

u) Plut. in Lycurg.

på den, åtminstone för ett namn: jag besvarar den icke, jag afskrifver blott hans svar. Föräldrar, sade han, tyfthen och hören mig. Jag inbryter, ropar man, i Edra hus, för att plundra dem — icke på silfver och guld, utan på det, som ännu är dyrbarare och kärare — på Edra Barn, det är, Edert blod: jag är en Våldsvverkare, för hvilken icke ens rättigheter, dem ännu ingen tyrann, icke den grymmaste, den förmätnaste vågat att nalkas, icke ens djurens rättigheter lemnas Er kvar . . . . Spartaner, jag är icke denne. Så länge Edra Barn ännu behöfva värman af modersfamnen, det är, den spädare ålderns skötsel, må de aldrig saknas för Edra ögon, ty inga andra ögon erfatta dessa. Behåll, o! Moder, din Son, så länge du kan; men också, när du detta ej kan, när han, inom fjunde året kanhända, är flydd ur din famn och undstucken dina blickar; då lemna honom att uppfostras — icke åt Gatan, utan åt Staten. Dagligen, om du vill, ser du honom i dessa Gymnasier, dessa Tempel, dessa Fester och Måltider, ty der skall du icke föka honom förgäfves: hvar som helst, upphör han icke att vara din Son, men han har blifvit ock Samhällets: vid tjugonde året följer han sina Föräldrar tillbaka, uppfostrad både för deras Hus och för Fäderneslandet. Medborgare, J ropen på rättigheter, äro de kränkte? Men Staten — befinnen det — har ock sina: Edre Söner

Söner skola blifva en gång des Embetsmän och Förfvarare: menen J den vara skyldig, att af Eder emottaga dessa, få odanade eller förderfvade, som det på Edert behag, Eder antingen vanmägt eller efterlåtenhet, kan bero? Eller, omfider — uppfostrer hvem som vill sina Barn, huru och hvar som helst, sjelf, men med ett förbehåll blott — jag föreslår i dag denna Lag — varde de aldrig Medborgare af Sparta. . . . Folket ropade: Vi och våra Barn äro Fäderneslandets! Och hvar och en vet, hvilken Nation, som, på detta ord, uppstod *v*).

Athén var icke mäktigt af det stora exemplet. Men denna, likom i allmänhet hvar och en annan af de Grekiska Staterna, lemnar dock efterdömen af en Uppfostringslära, värd att finnas icke endast på Grekiska. Solons Lagar, eller rättare, alla Fornåldrens Statsförfattningar, började med kapitlet om Uppfostran *x*). Med detta väl utfördt, trodde man, att de följande kunde blifva des kortare. Seder, sade man, voro bättre än Lagar: der de förre äro, behöfvas föga de senare: der icke de förre äro, förmå de senare intet: det är bättre att bilda människan dygdig straxt genom Uppfostran, än genom Lag bilda henne tillbaka från lasten. Men hvad inflytande icke blott på hvar enskild, utan jemväl på hela Samhället, man
för-

v) Plut. in Lycurg. Id. Inst. Lacon.

x) Æschin. in Tim. Aristot. de Leg. VIII. I.

förstod fordom att tillskrifva Undervisningen inom landet, vittna öfver allt Grekiska häfderna: man vet, för att hålla ett kufvadt Folk i sin vanmagt, blef det i Fredsfördraget en hufvudpunkt, att all Ungdomens undervisning skulle i det landet upphöra y).

Forntiden bedrog sig ej på sin uträkning, när med all undervisning des affigt i synnerhet var att bilda en National-karakter, på hvilken man måtte en gång med säkerhet kunna räkna. Det var derföre, som Greklands Vise instämde alle uti den sats, att offentlig undervisning öfverträffade vida all enskild z). Följderna af denna senare kunde man aldrig bestämma: den ankom på ställningen inom hvart och ett färskildt Hus, på slumpen vid valet af denna Läraren eller en annan, hvars större och mindre skicklighet åtminstone mängden af Föräldrar icke var i stånd att bedöma, eller ock mången gång så föga beräknade, att den minst dyrlegde ansågs den bäste. Man kommer ihog honom, som invände emot Aristippus, en gång, att för den summa, hvilken denne begärde för hans Sons undervisning, skulle han kunna köpa en slaf: "*Gör det, svarede Philosophen, din Son inberäknad, får du väl två*" a).

Den

y) *Ælian. Var. Hist. VII. 15.*

z) *Aristot. de Republ. VIII. 1.*

a) *Plut. de Lib. Educ. II.*

Den offentliga Undervisningen fann man sig deremot vara i stånd att styra till en viss allmän bestämmeelse. Både de Ämnen, som skulle läras, Sättet huru det borde ske, Personerne dem det anförtroddes, allt kunde man föreskrifva, allt med visshet beräkna. Grekiska Pédagogiken hade två taflor, dem tiden förvarat: på den ena stod *"Falsk kunskap är sämre än ingen; läre man intet annat än det, som är Nyttigt;"* på den andra *"Half kunskap är sämre än ingen; det som är nyttigt, läre man väl"* b). Endast den offentliga Undervisningen var i författning att göra denna Lag allmän.

Man kallar Verlden en Schola; men utan tvifvel är den för Barn icke alltid den bästa. Grekernas Vise trodde den åtminstone icke vara sådan. Verlden, mente man, vore den Schola, hvilken alltid stod öppen: den erböd en Lärotid, tillräcklig och långvarig nog, utan att upptaga den för en odling, som borde föregå, för att utan fara antaga Omgängets. Med ett bildadt förstånd och hjerta, vore snart lärdt att vara behaglig: man vore det ofta vid sådana tillfällen, när andre upphöra att vara det. *"Vid tillfälle,"* svarade den unge Greken sin Fader, när denne böd honom visa uti ett Sällskap, hvad det vore, som han hos Zeno, nu i flera år, hade lärt: han kunde det icke
nu,

b) Plut, Apophth, Lac, II. Plat, de Leg, VII.

nu, men vid tillfälle ville han göra det, var hans svar på en befallning å nyo: Mannen anfåg detta, såsom en ohörsamhet: har du lärt något, så måtte du kunna visa det, utbrast han med en vrede, som gick till våldsamhet: ”*Jag visar det nu, min Far,*” sade Ynglingen, förölämpad och — vördsam c).

Imedlertid vore här, kanhända, stället att anmärka, det omforgen äfvenväl för en utvärtes dansing måtte anses så mycket mindre hafva af Grekerna varit åsidofatt, som den upptog hos dem kanhända mer, än hos andra folkflag, en väsendtlig del af den Allmänna Undervisningen. Man vet, hvilken täflan det var i Athén, när hvar och en Tribus borde inställa sina Barn vid de årliga Fästerna, att offentligen i Sång och Dans ådagalägga sin skicklighet. Detta var ovillkorligt: ingen omforg sparades således på en undervisning, hvilken ansågs så vigtig, att, kunde Familjen icke åstadkomma den, bekostades den af Staten: icke nog, att de störste Mästare uti konsten betingades, ofta till ett Familjerna imellan så uppstegradt pris, att det öfversteg mången enskilds förmåga: man var för sitt ändamål icke säker, om trägenheten af dessa öfningar icke tillika stod under uppsigt af någon ibland Släktens eller ock Statens berömdaste Män: en befattning så högaktad, att icke fällan den banade

vä-

vägen till de högsta Ämbeten inom Samhället, och det som kanhända är mer, att Epaminondas och Aristides räknat sig till förtjenst att hafva bestridt den. Men lycklig den Lärare och den Familj, hvars bemödande kröntes med Segern: när antåget nalkades: när de unga chörerna framträdde, par om par, uti Templet: när, uppställda på sina tribus, de omgöfvo alle, i oskuldens drägt, det blöffande altaret: när nu vixelvis, med de skönaste stämmor, Offerfångerna började: när vidare de högtidliga Danarne utfördes med en färdighet och ett behag, att, för hvar och en tropp, som visade sig, blef Segern mer och mer obestämmd: då fatt hela Athén, nästan bäfvande, i en väntan på utgången af denna strid, som skulle den varit ett Fältslag, på hvilket Statens varelse hade berott: när äntligen Härolden ropade ut högsta priset, man skulle af vissa glädjerop trodt, att det var Segern vid Salamis eller Platéa *d*). Man må dock mindre undra på detta: Grekerne fatte ett värde, så alfvarsam, på allt yttre behag, att de af egenskaper, dem vanligen man hos oss hänför till lek, lånade namn, för att utmärka äfven i de viktigaste saker den högsta fullkomlighet: Folkets ypperste på sina ställen, Regenter och Fältherrar fordrade dem såsom titlar, och man läser hos Lucianus en Inscription, att *"Folket reste denna*

Stod

d) Demosth. in Mid. Lucian. in Hermot.

Stod åt Ilation för hans dans (d. ä. skickliga förhållande) *uti striden*" e).

Men så var det ock blott vid den offentliga Gudstjensten, som Ungdomen tilläts att deltaga i det Allmänna Omgänget: för öfrigt visaf sig tydligen, som skulle ett vist aflägsnande ifrån det samna ansetts på denna tid, långt ifrån ofördelaktigt, vara ett steg så oundgängligen nödigt för Ungdomens danande till vissa Seder och Tänkfätt, att det hufvudsakligen ingick i sjelfva planen af anstalterna för dess egentliga uppfostran. "Ådrage man sig vid denna ålder," sade de, "aldeles intet, hvad en annan icke skall gilla: Det behag eller misshag man nu till vissa saker fattar, vare för lifstiden: efterdömen, omgånge, lärdomar, öfningar, tidsfördrif, allt syfte på detta" f). . . . Med sådana affigter, huru kunde de, huru skulle man, hvar som helst, kunna annat, än frukta för tänkfätt, som efter olika ställen och stunder aldrig voro annat än blotta vindkast, eller för Seder, antingen nog lättfinnigt skamlösa att gäcka i sina Sällskaper hvad man i Templen eller på Torgen vill synas högakta, eller nog oärligt fega, att bekänna offentligen hvad man enskildt förnekar? Åtminstone anslås högst nödigt, att de Allmänna Lärohusen med mycken sorgfällighet måtte be-

va-

e) Lucian. de Salt. XIV.

f) Plat. de Leg. II.

vakas emot allt insteg af de dårskaper och laster, som icke fällan, under namn af den goda tonen, svärmade utomkring, och Solon hade få litet förtroende till den anda, som herrskade i Allmänna Sammanlefnaden, att inom den Helgedom, till och från hvilken Ungdomen, af enskilda Lärare, nästan under bevakning, ledsagades, tilläts vid lifsstraff ingen obehörig att inställa sig g).

Med dessa anstalter var man mästare af undervisningens gång: Ämnen, Sätt, Personer, som användes, allt kände man, allt var bestämdt, allt riktadt på punkten af de kunskaper eller böjelser, dem man, till enlighet med Samhällets fordringar och behof, ville bringa i omlopp: ifrån den ena landsändan till den andra af Statens område, kunde man beräkna nästan för dagen de framsteg, som den allmänna odlingen gjorde: man nästan hörde hur gräset växte, säger ett ordspråk, och mera säker om denna sin skörd, än om åkrarnes, såg man både i blomma och frugt, den allmänna National-karakter, på hvilken man ville hafva att räkna.

J misstänken ej, Mine Herrar, att det af Grekiska Republikerna, vore blott Platos, på hvil-

hvilken jag synes inträffat: det är sant, utom Sparta kom aldrig i någon Stat denna Uppfostringsplan att stadgas till en af Regeringen föranstaltad allmän verkställighet: i Athén, Theben, Corinthus och annorstädes höllos väl Scholor, men enskilda, frivilliga Lärde Mäns anstalter, både till skyldigheter och rättigheter, utan beroende eller ens någon färdeles uppmärksamhet af den Allmänna Styrelsen. I medlertid, att af Grekiska Snillet en annan plan varit uttänkt, att häfderna ännu förvara den, att enligt denna både Lärare, Lärofätt, Lärjungar, efter samma för hela landet bestämda föreskrifter, borde stå under en ganska noggrann Statens egen tillsyn och vård, detta, som, Grekiska Statskloketen till ära, till efterdöme för hvart och ett annat Folkflags, är nog, kan icke bestridas: det kan icke bestridas, att i sjelfva Athén dessa grunfsatser verkligen börjat att utöfvas någon tid, ehuru långt före den, som hedrades med ett namn af den Upplysta *h*). Är då Uppllysningen af samma förhållande, som man vill hafva upptäckt hos vissa andra kraftiga ämnen, att de fräta sig sjelfva, eller i allmänhet, är ingen ting i Naturen så kraftigt, att det icke inom sig sjelft bär ett frö till egen förstöring? Vi antage icke detta, vi antage snarare, att näst Tron i Theologien, var aldrig något ord mera missbru-

h) Æschin. in Tim.

brukadt, än Uppllysning i Philosophien, att ett tidhvarf vanligen kallas upplyft, få snart i synnerhet vissa vackrare Vetenskaper och Konster stigit till någon högd, att, i allmänhet sagdt, detta är sagdt för mycket, att sådana i vissa ämnen högst upplysta och polerade tidhvarf gerna äro dels gröfre, oförståndigare eller åtminstone lättlinnigare och oupplystare i vissa andra, att detta fall var Athéns, att icke mindre för Athéns räkning, än andra Staters, det blir i sanning, att fällan eller aldrig hafva de tidhvarf, dem man gifvit namn af de mest upplysta, varit för Uppfostringen de bästa. Undervisningen hade aldeles upphört att vara ett ämne för Staten: den indrogs i Hufen och vardt Familjernes enfak — Athén föll, som man vet, i detta upplysta tidhvarf.

Men ehuru nu mera Uppfostringen icke var, hvad den kunnat och bordt, grundvalen för Statens bestånd, måste man likväl tillstå, att ännu egde den mycket förträffligt i Ordning och Sätt, till danande af den enskilda Odlingen. Åtminstone genom ett insamlande af vissa Satser och Bruk, dem Grekiska Pedagogiken erbjuder, skulle tilläfsventyrs kunna uppstå en Theori, ännu nog lärorik, för att anmärkas.

Man kan väl säga, att den Undervisning, som var den allmänna, föga bestod i annat än vissa Gymnastiska öfningar, ordet förstådt egentligen,

ligen, det är, blotta kroppsöfningar, färdigheten att brottas, att löpa, att simma, att kasta till mål, tygia sitt spann, och i synnerhet att med styrka och vighet, efter alla krigskonstens regler, handtera vapnen. När man vet, att hvar och en Grek var född till Soldat, är redan någon ting efterdömligt i det, att undervisningen ställdes, framför allt annat, på sådana kunskaper, som medförde den mest allmänna nytta. Det var derigenom, som man såg uppstå denna Nationen af Hjeltar, dem, sekler igenom, ingen besegrat, om Undervisningen numera fräckt sig, som fordom, till en lika verkan af Dygd, som af Tapperhet: för att välja en General, behöfde man blott kasta lott, och straxt steg en Phocion, Chabrias, Iphicrates fram ur hopen: ännu i sjelfva lutningen af sitt fall, väckte Athén den Macedoniska Eröfrarens afund: *"jag kan icke förlåta detta Folk, sade han, det uppsätter, om så vore, tio Generaler emot mig om året, den ena den andra lik, när jag icke vet mig en enda, utom Parmenion"* i).

Men att komma omsider närmare mitt egentliga ämne, den Litterära Undervisningen, vet jag icke, om jag mycket irrar mig, då jag tänker, att, ockfå för framstegen uti denna, voro dessa mellankiften af kroppsöfningar gangfika visligen indelade. Det var på detta sätt,
som

i) Plut. Apophth. II.

som sjelfva hvilostunderna sysselsattes, och man förstod, att när dessa öfningar, Själens och Kroppens, afvexlade hvarannan, kunde i ömsesidigt förhållande, vanmagten hos den ena, för den andra blifva en styrka: man lät dessa samfyskon, liksom Fabeln berättar om Castor och Pollux, lefva och herrska ömsom. Men om någon sin annars, var det framför allt inom Scholan; man trodde den anmärkning ega rum, att hvilans stunder fordra en uppmärksamhet icke mindre än arbetets. Cicero lante detta uttryck af Grekiskan. Jemväl sjelfva Lekarne voro, ehuru oförmärkt, ställde under sin tillfyn, och man gjorde sig, såsom Lärare, icke det inkränkta begrepp om sin pligt, att utom de ordentliga lästimmarne vore den ingen; ty om man på detta fätt med sina Disciplars frihet, ville köpa sin egen, kunde det, fann man, blifva en följd, att man åt Laster och Dårskaper lemnade lika många lärotimmar om dagen, som åt Vettet och Dygden, men utan tvifvel med vida öfverträffande framsteg: man fruktade hvad i senare tider, inom den både offentliga och enskilda Undervisningen, icke skall vara utan exempel, att ofta vid sluträkningen kunde upplå det utslag, som hade Ungdomen mest varit sysselsatt, när den haft ledighet, och minst när den icke haft den, med ferierna i Scholan och studierna utom den sam-

ma: ett ibland deffa förhållanden, som föranlåta då och då half-Philosophen, att icke se någon skillnad imellan Upplysningen och Sederfördärfvet. I synnerhet vore en olycka, trodde man fordom, om, i brist af mera manliga tidsfördrif, en vis yppig och veklig benägenhet för Välluft och Fåfänga upptog de mellanstunder, dem Lärdomen måste öfverlåta åt Nöjet: det vore en möjlighet, kanske, att göra till och med vissa Vetenskaper till Seder, eller, som är detsamma, till en Vakt emot Lasterna, och, för att tala på Svenska, man spelade klaver i stället för kort, man ritade, flöjdade, samlade örter, och hvad annat dylikt som helst, till ingen nytta om så behagas för öfrigt, men för Sederna utan tvifvel till den, att man under tiden icke gjorde någon ting fämre. En ännu större fördel hade de öfningar, som tillika medförde rörelse i fria luften, och sådana voro Grekiska Lärhusens. Forntiden insåg, icke mindre för Sinnets än Kroppens odling, deras nödvändighet: det är i en senare tid, som icke allenast alla offentliga anstalter dertill uteblifvit, utan också man trott sig färdeles fedolärande, när man fökt efterhand att afböja äfven dem, hvilka Ungdomen själf ifrån forntiden underhållit, hvaraf har händt, vill man säga, på sina ställen, jag vet icke till hvad fördel för Sederna, att då fordom man gick på skridsko, går man nu på visiter, och när

man

man fordom kastade boll, sitter man nu vid sitt spelbord. Men om också alla ofeder skulle uteblifva, hvarföre af Gymnasier likfom af mycket annat, blott metaphoren hos oss, hvarföre icke, som Grekerne, förena Kroppens bildning med Själens, ett godt förstånd med en god helia, fundera lemmar med fundera begrepp, krafter med kunskaper, eller huru länge skall det vara ett villkor för mennisko-släktet att indelas på två klasser: Okunnighetens frodiga, friska och starka: Lärdomens sjukliga, kläna och trånande? hvarföre dessa raske icke mer kunnige, hvarföre dessa kunnige icke mer raske?

Man har befarat, kan hända, att dessa olika öfningar, Sinnets och Kroppens, icke voro förenliga, att Bågen kunde uttränga Boken, och lusten för den egentliga Läsnngen på Rännarbanan förflyga. Detta ankommer nu på det stora problemet: vore det ingen möjlighet att göra också Boken till Nöje, eller Undervisningen lika begärlig, som hvart och ett Tidsfördrif? Grekerne skola svara på detta.

Grekiska Undervisningen följde Naturen. Den började icke, innan den frågat: Hvad är det, som ett Barn Kan och följaktligen Vill, eller med ett ord, är Benäget att lära . . . . och ett Orakel, tillförlitligare än det Delphiska, svarade: hvad det kan fatta med de sinnen, det eger, det är de utvärtes, och af des-

fa i synnerhet förmågan att *se* och förmågan att *höra*. Tingets bild för dets öga och Händelsens bild för dets öra — Målningen och Berättelsen — se här hvad ett Barn fattar straxt och — hvad icke heller flår någon sin felt — fattar gerna. Huru ofta sprang det icke också ifrån sin ridkäpp, så snart Djurboken nedtogs af hyllan, huru stadnade icke all lek, när en Saga begyntes i vrån? Se dessa innerligen betraktande ögon på hvar och en tillförne icke sedd Bild, hör denna ofta besvärliga frågvishet om hvar och en omständighet, och märk, huru orätt man har, när man finner Barn vara tröga att lära: man borde snarare säga sig sjelf: detta Barn har en trög method till att lära.

I sanning, är ingen ting mera lärgirigt än ett Barn: rätt stäld, behöfver Undervisningen aldrig att vara ett påbud af Läraren, den är ett behof af Naturen.

Grekerne funno detta. Det vore, märkte man, mycket, som kunde läras innan man lärde att läsa. Man fann ett Språk, med hvilket Undervisningen kunde börjas naturligare, än Alfabetet. Redan öfver Moderns fäng, hade man haft för sed, att måla en Apollo med Citron i hand och Bågen öfver sin skuldra, eller en Castor och Pollux på sina Fålar, eller hvar och en annan Ungdomens sinnebild *k*): af hvad verkan detta var, som man trodde, på fostrets

da

daning i moderlifvet, må lemnas derhän, men en fäkrare hade det utan tvifvel på Barnets fattningsgåfva en dag: det var en sinnebild, vill jag snarare säga, af Uppfostrings-läran för Barn, Philosophien och Gymnastiken — uti sin Ungdom.

Barnspråket funnet, det är Bildernas, Målningens och Berättelsens, var ockfå lätt att finna den Ordning, i hvilken man kunde låta ett Barn nästan leka sig fram till kunskaper, och med en förundransvärd framgång finna det redan undervisadt, innan egentligen undervisningen börjat. Vore mig tillåtet, att evalvera Grekiska Lärdomen efter tariffen af senare tidens, vet jag ej, om jag tvekade påstå, att Naturalhistorien, Physiken, Mathematiken, Astronomien, Geographien, Historien, Moralen och Theologien, det vill nästan säga, i allmänhet, hvar och en Vetenskap skulle erbjuda redan insigter vid den ålder, som ännu icke känner en bokstaf.

Det var först på fjunde året, som man började läsa 1); men redan så snart ett Barn begynte att skönja, började man att lära det Bildspråket, eller rättare sagdt, på Bildspråket, som var des eget, föreställa det hvar och en annan lärdom. Naturalhistorien, det är sant, ingick väl icke ännu i beräkningen af de Kunskaper, dem Grekerna färddeles odlade. Natu-

rens

1) Plat. de Leg. VII,

rens bok låg väl öppen för deras ögon, men man läste den icke, man kommenterade den: åtminstone före Aristotélis tid, ville man, om de skapade tingen, veta hällre, huru de blifvit gjorda, än hurudana de äro. Ännu knappt en Vetenskap, kunde Naturalhistorien således icke heller för Undervisningen vara ett ämne; men föreställom den händelse, att, efter *Ælianus* och *Theophrastus*, någon bild af en blomma, en snäcka, ett djur, och lät vara, en sten, som tillförne ett Barn icke sett, befann sig ibland des lekfaker, gång efter annan, man vet icke hvadan; huru kom det icke, menar man, springande med den frågan, hvad är det, huru heter det? och denna fråga, en gång besvarad, glömde det aldrig: samma barn, som skulle utan all tvifvel aldrig vilja veta, hvad bokstafven *b* heter, och tio gånger omfagd, ändå kanhända, kalla den *c*. Hade man utomdets nu den godheten att berätta något om dessa djur, deras egenskaper och hushållning, ville man likafå, om hvart och ett annat Naturens alster visa någon ting anmärkningsvärdt, des skadlighet eller nytta: Naturalhistorien, det är sant, i hela sin vidd, eller såsom blott Nomenklatur, vore med detta väl icke lärd; men sådan kanhända, som hon nyttigast läres, kunde hon redan för denna ålder vara en Vetenskap. Dock vid denna Undervisning, som vid hvar och en annan, blef det alltid en hufvud-

vudregel, att den var sparsam för hvarje gång, att Läraren alltid slutade, innan Discipeln själf ville sluta, att alldrig det var den förre, utan den senare, som begärde nästa lektion. Imedlertid, så oförmärkt det än gick, ökade sig denna samling af taflor med tiden: Snäckor och Djur, Blommor och Stenar borde nu icke i denna oordning ligga tillfammans: man måtte hjälpa hvarannan att indela hvart och ett på sitt slägte: redan lär man en annan Vetenskap, systematiserandet af sina begrepp. . . .

Men denna betraktelse faller ock verkliga in i Barnspråket, att jag ej vågar förfästa den, ehuru jag tror, att icke mindre Physiken, Astronomien, själfva Matematiken ej undantagen, på lek, skulle erbjuda en mängd insigter. Att i fråga om högden af detta Kyrktornet eller bredden af denna Vik, passera ibland för Spåman, att vara i blix och dunder ibland en liten Jupiter — på sin kammare, att hvälfva med sitt lillfinger hela Verldar: visserligen kan detta roa ett Barn: det var blott Alexander, som gret, att verldarne voro så många *m*).

Imedlertid, Mine Herrar, som sagdt är, man talar ifrån detta ställe ej så, jag vet det: J skolen finna, att detta ämne är alltför känt att höras i dag, alltför lågt att tillhöra Eder, jag tillstår allt detta; men lotten är kastad, och

nu

nu — när den fallit i Scholstoftet, när J sjelfve valden så lågt, som en Talare, hvilken sin mesta tid aldrig talat för andra än Barn, när det enda, hvad denne tror sig veta, är det, att hans ämne, åtminstone i sin utöfning, icke må kallas nog känt, för att icke påkalla någon uppmärksamhet och främjas af något bifall, har jag vågat, ock så i denna högsta Instanzen för Lärdom och Smak, att yrka grunderna för dem båda: Mine Herrar, J ären kanhända sjelfve i de förbindelser, af kärlek till hvilka J skolen tillgifva sjelfva jollret af detta nit: J påminnen Eder Agesilaus, då någon träffade honom en dag midt i leken med sina barn: ”säg ingen ting om mig, sade han, förr, än du har sjelf blifvit Far” n): inför Vitterhetens Fäder, vore det kanske den eller den Läraren, vill jag medgifva, men visst icke sjelfva Läraren, som behöfver att urläktas.

Grekiska Gudaläran har — ock så hon — vågar jag säga det, utan att misförstås — något anspråk på efterdömen. Den allmänna Folktron, mer eller mindre vidskeplig, måste man allestädes lemna derhän, men utan tvifvel förstår man Forntidens sätt att uttrycka sig, det är, Bildspråket altför ringa, om ock så i sjelfva Poëternas dikter, så orimliga och ofta ovärdiga de än må synas, man icke infer någon annan mening, än bokstafvens. Utan tvifvel
må:

n) Phot. Apophth. Lac. Aelian. V. H. XII. 15.

måste en samtid, närmare händelserna, vanare vid fättet att framställa dem, hafva, klarare, än en senare, mera aflägsen, sett denna mening, men ofta är den genomskinlig äfven för oss. När Achilles, i första hettan, var nära att ränna värjan igenom sin Chef, kom Minerva och fattade honom bak uti håret, berättar Homer^{o)}: ville Skalden på detta, tänker man, blifva trodd, såsom på en verklig historisk sanning, en artikel i Gudaläran, eller var det, endast i bild, den moraliska Sanningen, att en fundare eftertanke uppsteg i Achillis hufvud och höll honom tillbaka? När Jupiter dundrade i Olympen, och förolämpade, skulle det synas, en hvar af de fälla Odödliga, hans Gemål icke undantagen, var detta ingen ting annat, än efter den tidens seder, hvarje Regents, hvarje Husbondes, vanliga fätt att beherrska, den ene sitt Rike, den andre sitt Hus, med ett ord, den Asiatiska Despotismen förflyttad, utan all anstöt, till Himmelen: det var en bild, icke efter vårt fätt att tänka, förnedrande, utan värdig, tyckte man, på det högsta, det Gudomliga Enväldets Allmakt, hvilken, emot hvad annan upptänklig Magt som hälst, genom sin stora öfvervigt, svårligen kunde annat än alltid, äfven i de mest lindriga rörelser, falla tryckande och hård, nästan till en förkrofsning. Mycket, det är sant, följde ock Jupiter själf ifrån

^{o)} Hom. Il. I. 188.

ifrån jorden till himmelen: äfven såsom Gudarnes Konung, tillades honom äfventyr, hvilka angingo honom, blott som Cretenernas: man vet, att en Konungaätt, af detta namn, regerade länge på Creta. Men äfven dessa unga Creteniska Prinsars utfväfningar, som ur Historien gingo upp uti Theologien, förgudade under samma apotheose, som någon sådan Jupiter själf hade erhållit af den tackfamma vidskepelsen — skulle omöjligen mer, än i allmänhet den mindre lagbundna kärlek, hvilken, om icke såsom en rättighet, åtminstone såsom en frihet, Sederna denna tid öfverfågo hos hvar och en menniska, kunna, för Menniskors Fader, tänkas såsom någon ting förolämpande: hvarföre vid de uttrycken ”älskad af Jupiter, född af Jupiter,” eller hvilken annan af Gudarne det måtte vara, tanken aldrig vändes åt någon annan fida än Modrens eller ock Barnets: att fångla en Gud, hvilka behag hos den förre, Son af en Gud, hvilken art hos den senare! till pris för en Skönhet eller en Hjelte, kunde något högre ej sägas: när mennisko-ord ej räckte till, lånade Poëterna Gudaspråket, och man förstod dem. Nej, ropar en af dem själfva, allt, hvad vi säga om Gudarna, är icke att på menniskofätt förstå: våge ingen om dem tänka jordiskt! det är Pindarus, som öfver detta, vid de offentliga Riddarspelen, nästan predikar. Också var det om denna skillnad imellan

lan kärna och skal, anda och bokstaf, Guda-
läran i blotta formen för Menigheten, och Gu-
daläran i fjelfva väfandet för Philosophien,
som hvarje Grekisk Yngling af stånd hade till-
fälle att emottaga den närmaste undervisning.
Man vet, att hvar och en sådan, redan ifrån
första dagarne af sin lefnad, varit antagen till
en medlem af Eleufiniska hemligheterna *p)*:
såsom ett Barn, ville jag giffa, att liksom Bra-
manernas, med ordentliga öfningsfätt, danas in
i konsten att tiga; redan denna en vifferligen
ganska god inrättning; men vidare, såsom Yng-
ling, i de högre och renare Religionskunfka-
per, dem man icke trodde sig kunna med för-
del meddela Allmänheten, ty troligen voro
dessa egentliga föremålen för det allra innersta
af Helgedomen i Eleufis *q)*. Men om Greker-
nas vördnad för sina Gudar, bör jag ej tala
vidlyftigt: de fundare begreppen i detta ämne
hafva ingått, Mine Herrar, redan för detta, i
Edra Handlingar. De äro af Eder, hvilke ännu
påminna sig denne Linus, som uppfod och
föng det fordna Greklands Gudar och Hjeltar,
med en stämna den man hört hvarken förr
eller sedan på detta rum: det var med denne
Man *r)*, som Grekiska Vitterheten uppträdde
för.

p) Ter. Phorm. I. 1. 15.

q) Plat. in Conviv. Plut. de Orac. Def. Cic. Tusc. I. 13.
de Nat. Deor. II. 24. Etymol. Magn. in v. τελευτη.

r) Herr J. Floderus, Prof. i Grek. Litter. vid Upsala
Academi.

första gången, det är nu aderton år sedan, till det äreställe, att räknas bland Edra yrken: det är ännu i aftronrådnadens sista glefa strålar af detta namn, som en Efterträdare, jemväl inom denna Academie, blifvit synlig uti hans fjät, kanhända blott att ådagalägga hvad Grekiska Litteraturen förlorat. Mig, som föga vet något mer, än det jag lärde af honom, må tillåtas, att här anföra, det jag i Grekernas Skrifter förts på flera ställen än ett, som bevisa att Allmänhetens Religion var vida skild ifrån den Upplysta Klassens, att denna senare trodde blott en Gud, att hela den öfriga Guda-ätten, dessa Söner, Döttrar och Anförvandter af Jupiter icke annat voro, än lemningar af Historien, helgade till vissa för hopen nödiga sinnebilder af egenskaper och verkningar hos denna enda, fanna, ensam allt lifvande, flyrande och vårdande Guden s). Imedlertid var på detta sätt hela Naturen uppfylld af sina Gudomligheter: intet land, ingen stad, intet hus, ingen klyfta, intet berg, intet träd, ingen flod, ingen källa, man kunde ej fätta sin fot på ett rum, som icke var heligt genom närwarelsen af en Osynlig Gudamagt, hvilken der herrskade; alla verkningar i Naturen, alla händelser inom Sammanlesnaden, hvar och en gärning, hvarje förmåga,

s) Pauf. I. 26. V. 15. VIII. 2. 36. IX. 8. X. 37. Plut. de Orac. Def. Stob. Serm. I. Cic. de Nat. Deor. I. 13. Varr. ap. Augustin. de Civ. Dei IV. 9. 11.

ga, också hvar och en tanke inom människan själf, allt var ett inflytande, omedelbarligen verkadt af den eller den Gudamagten: man visades ibland Gudar på jorden, lika ögonfkenligen, nästan sagdt, som ibland människor. Ingen Religion kunde på sinnligheten vara mera verksam än denna; och jag kommer slutligen, det är sant, till det enda, men detta också stora, som jag vågade kalla det, Efterdömliga af Gräkiska Gudaläran, detta oupphörligen underhållna samband mellan jorden och himmelen, denna lifliga, vid alla tillfällen återkallade känslan af något högre, denna tankarnas beständiga riktning på ett Gudomligt alla varellers och verkningars upphof.

I hela Gräkiska Historien, under hvad tidpunkt af råhet, lättfinnighet eller fedefördärf, som helst, är förundransvärdt, att knappast skall man någonsin träffa ett enda, ens personligt exempel af en icke i högsta måtto allvarlig vördnad för Gudarna. Att människosinlets vanmagt, denne jätte i öfvermod, vågade resa sig upp, storma himmelen och försöka nedfatta äfvenväl Gudaläran, var en händelse, som uppväckte fasa: och att nödgas med blygd höra så brottsliga försök, var derföre mindre vanligt, i fornåldern än i senare tidhvarf; så mycket verkade de intryck man fått i barndomen: äfven det i sig själf ofta orimliga, svaga, föraktliga vördades såsom heligt, derföre att det

lär-

lärdes från barndomen. Lärom — icke detta — af Grekerna, följom dem blott i lättet: vid åsynen af hvarje bild, vid afhörandet af hvarje berättelse, som frapperat ett barn, ledom alltid tanken till detta Ofynliga i sin Magt, Vishet och Godhet, vänjom det att alltid sluta på något högre, visom det efterdömen, att i allt finna — Gud: hvilka lifliga känslor af vördnad, förtröstan, tacksamhet, kärlek uti ett hjerta, känslofullt af sjelfva sin spädhet! hvilken tidig stämning åt Religionen — men, med dessa fundare, ädlare, högre begreppen af vår — hvilken annan Religion än Grekernas?

Religionens väfande, det är fant, likfom i allmänhet hvar och en Sannings, består, säger man, icke i formen, det är, vissa utvärtes fått och sedvänjor att den föreställa; men jag vet icke om jag mycket irrar mig, då jag tror, att detta hos Grekerna få allmänna och oryggliga anlag till vördnad och helgd för deras antagna, ehuru ofta fällsamma, trosläror, af ingen ting annat kraftigare bereddes, än af sjelfva denna yttre högtidlighet, dessa, låt vara blotta ceremonier, som så sorgfälligt anbragtes vid hvar och en offentlig handling af hvad man kallade Gudstjenst. Och här var det, som i synnerhet Ungdomen sysselsattes: utom de för hvarje hus egna, hade Grekerne en stor mängd offentliga årliga Fester, dels allmänna, dels för hvarje Stat enskilda, hvilka firades med oge-
men

men prakt: i alla skulle Ungdomen deltaga, i alla var dens röl alltid den främsta. Anställdes en procesion, det var Ungdomen, som den företrädde, Landets Söner och Döttrar: det var med fägringen af denna ålder, i drägten af denna oskuld, bärande de förre i handen en enkel qvist af lager eller oliv, de senare en korg af blommor och frugt på sitt hufvud — som man ville både af Gudar och människor låcka till sig första blicken af välbehag. Anrättades ett Offer, det var Ungdomen, som närmast borde omgifva Altaret, att betjena: offerredskapen, framräckt af de menlöfaste händer, borde göra offret behagligt: offerfången från de renaste läppar, borde göra den bönhörd *t*).

Man skall imedlertid säga, att detta, till hvilket Ungdomen danades, låg blott på ytan, på vissa mekaniska färdigheter, vissa på allt inre värde toma ceremonier, och detta måste vi medgifva. Men jag vet icke om en synvilla dårar mig, då jag nästan i hvar och en anstalt af forntiden, tycker mig finna en sinnebild af någon sanning för vår. Religion och Dygd består icke, som sagdt är, i blotta utvärtes öfningar; men ockfå, dessa förutan, månn den består? I brist af invärtes värde, kunde
Gre-

t) Heliod. Æthiop. I. Hefych. Harpocr. in v. *κανηφορια*.
Ovid. Metamorph. II. 711. Aristoph. in Pac. v. 948.
Paus. I. 24. Plat. de Leg. VII.

Grekernas Gudadyrkan, vid anbrrottet af en mer Philosophisk tid, icke annat än falla; men åter, allt yttre åsidofatt, faller, med allt sitt inre värde, kanhända, själfva Philosophiens. Utan tvifvel har denna ganska illa beräknat sin verkan, om hon tror sig, med mera vishet, än Grekernas, kunna förändliga, låt vara, ock själfva Religionen derhän, att jemväl för Ungdomen, i ordning och skick, ingen ting Utvärtes anses nödigt. Med en Gudalära, sådån som vår, med en Sanning för hvarje ceremonie, med så mycket högt; rörande, ädelt, ock så fastligt för sinnligheten, borde den offentliga Gudstjensten kunna hafva ett anseende, den Christna åtminstone icke ringare än någon hednisk: men den må vara huru som helst, i allmänhet sagdt tror jag Grekernas sats, eller rättare, jag tror erfarenheten: utom Religion ingen Uppfostran i ett land; utom Gudstjensten i ett land ingen Religion.

Jag går vidare: kanske, sina formaliteter förutan, icke heller de kunskaper och seder, som kunde vara. Ty, ock så vid Läroverken, hade forntiden infört en viss Ritual. Hvar och en grad af inre värde utmärktes alltid genom graden af något yttre. Efter sin inrättning, var det icke framsteg i blotta åldern, utan de med åldren ökade framstegen i Förstånd och Skicklighet, som man i Rom efter olika förhållanden prydde med Prætexta och Toga,

Toga, hos Grekerna med den bristande Hårlåcken, hvilken vittnade om det ärefulla offer man nedlagt inför Apollo. Man vet, med hvilken offentlig högtidlighet dessa och dylika ceremonier togos i akt: de utgjorde en allmän hedersdag för hela Familjen: man dref anstalterne härvid ofta till fåfänga, och reste, berättar Theophrastus, icke fällan lång väg, för att fästa vid denna förrättning dess större uppeende, när man återförde en Son, hvilken inom sjelfva Templet i Delphis nedböjt inför Vishets-Guden sin hjesa *u*). Det är sant, för den stadgade Mannen må dessa, ock låt vara alla, ceremonier kunna anses såsom fåfänga tomheter, men utan tvifvel äro de icke detta för Barn. Man finner ock derföre, att våre Förfäder, hvilke ingen ting vöro mindre än barnslige sjelfve, hade den visheten, att dock tillåta sina Barn vara det. De inrättade ock derföre icke i annan plan de offentliga Lärohusen: man hade, för hvarje klafs nästan, sina skiljaktiga kännetecken i yttre bruk: kappan på en skuldra eller på båda, hufvudet betäckt eller blottadt, lilla eller stora dörren, gången till höger eller vänster, voro ännu för femtio år sedan ganska väsendtliga och viktiga ämnen i Scholorna, viktiga, vågar jag säga allvarsamt, både för kunskaper och för seder. Eller, menn vi ej minnas, vi, som gått denna väg,

IX Del.

Y

att

u) Theophr. Charact. Eth. VIII.

att fjelfva Lärdomen skulle vi mången gång väl velat umbära, men dessa Lärdomens kännetecken icke få gerna, och, hvilken af oss vill vara uppriktig, som ej måste medgifva, att när man läste rätt flitigt och hörde rätt uppmärksam, var det i sanning dock mera på bänkarnes framsteg än kunskapernas, mera på sin hatt kan hända, än sitt hufvud man tänkte. Nu le vi saklöst åt detta, men hade vi då icke ansett det mera allvarsam, vore mycket möjligt, att denna tidiga vishet båtad oss mindre än fjelfva dårskapen. Jag älskar icke Barn, som tala om fördomar, eller förhäfva sig öfver ensalden af sin ålder; ännu mindre den Läromästare, som tror sig lära dem något med detta. Det är säkert, att sådane små Män aldrig blifva Män, store. Hvarföre det icke heller torde vara så upplyst, som visse, eller så likgiltigt, som andre förmena, att också dessa offentliga Barnsligheter, dem forntiden till Belöningar visste att använda, skulle, som en senare tid ofta yrkar, alldeles upphöra. Hela Grekland frögdades vid de vanliga Lagerfester, när Ungdomen till Apollos ära tågade ut, prydd med Lager *v*): en högtidlighet nära bellägnad med våra Akademiska Promotioner. Vist kan man, trumpen, sittande vid sitt skrifbord, falla på den reflexionen, att det ej är i Lagerbladen som kunskaperna bestå, att i de

fe.

v) Paul. IX. 10. Ælian. V. H. III. 1.

senare blott ligger verkligheten, de förra också förutan: men denna upptäckt är, långt ifrån Archimedis, hvarken så stor eller ny, att man må löpa ut med den och bullra: behållom den för oss sjelfva, och vetom, att forntiden kände detta så väl som vi, men att hon tänkte tillika, hvad man icke bör glömma, att den Philosophi, hvilken vi nu vid fyrtio år uppnått, är man icke lika nära vid tjugu: tvärtom, det är ju deßa anstalterna, detta högtidliga tåg, detta klockdånet, denna höga parnafs, deßa kranfada hjeffor, deßa tusende åskådare, skotten, musiken, hela staden i rörelse, med ett ord denna flärden, som mer än all vishet låckar Ungdomen att dock föka henne. Gubbarne, hvar som helst, tackade Gudarna, lyckönskade sitt Fädernesland, när de sågo detta grönskande Statens hopp, och kunde vi alltid af samma skäl, vid åsynen af femtio lagrade hufvuden säga oss "se här icke annat än funda begrepp, nyttiga kunskaper, goda natursgåfvor, förädlade böjelser, af hvilka hvart tredje år alltid en ny kolonie vandrar från Akademien ut i Samhället;" jag tviflar ej, Mine Herrar, att denna åsyn hade något nog rörande, för att låcka äfven den mest öfverfinnliga filosofi uti fönstret. — Men också för Sederna, denna lärdom af rätt och pligt fatt i utöfning, huru nyttigt var det icke att uppväxa under den stadiga erfarenhet, att in-

gen ting annat än Skickligheten gaf företräden, börd, lycka och alla dylika affeenden åfidofatta: huru litet frikallad var man med deffa senare ifrån fkyldigheter, fom kräfdes, utan perfonens anfeende, af den rikes och fattiges, herrens och tjenarens Son aldeles lika: huru ofta kunde det ankomma på göromål, dem Arfvingen af namn och gods hemma var van att anbefalla betjeningen: här måtte han lyda, betjena fjelf, kanske mången gång elda och fläda fcholrummet, mången mörk och kall vintermorgon fkynda ur fin fäng upp i tornet, för att väcka med fcholcklockan, möjligtvis, fina Torparföner, fom haft rätt att honom det ålägga. Det var på detta fätt, fom man danades långfamt, under pligter, till rättigheter: på detta fätt fom man lärde med hoffamhet, genom lydnad, befälet — men — vanskligheten af Ära och Magt — när man fälunda tjent fig upp, när hvarje fteg har koftat ett år, när man nu hade det ypperfta, när Perfiens Konung icke i fällare fjelfförnöjelfe kände fig högre än denne lycklige, fom från öfverfta bänken, befallande, hörfammad, fkådade öfver den öfriga Scholan fitt herradöme — att i det näfta fteg, då, falla plötsligen ned, åter till allas tjenare i en högre ordning, och ändteligen, när man ock på Gymnafium tjent fig upp, att nu för tredje gången finna fig lika förödmjukad vid Academien . . . detta senare kal-

kallades deponerad, en akt, ansedd så väsentlig och viktig, att den i bredd med hvart och ett annat ämne för Undervisningens gång, i Akademiska Stadgarna, finnes af sjelfva Konungamagten föreskrifven, under sitt eget kapitel de depositione: en senare tid må infätta i dess ställe något annat kapitel, om så behagas; men så mycket såg man ifrån den förra, att denna tiden hade Ungdomen redan, innan den utgått i Samhället, en vana af aktning för äldre och högre: denna pliktighetslära, så obehaglig att vid andra år vinna, då man stelare känner våld för att böjas, har man på detta fått lärt, nästan utan att veta det. Det var så, som den Lacedemoniske Ynglingen icke visste annat, än bemöta åldren och erfarenheten med vördnad, när den unge Athenienfern ej blygdes att mäta sig mot den med stolthet *x*). Imedlertid var det icke af Gubbar, icke af Förmän, det var af sina Irener, äldre kamrater, tillförordnade öfver de yngre, som man i Sparta lärde att subordinera *y*), ty der så väl som hos oss insåg man fordom, att inge äro sådana tuktomästare, som kamrater. Nu må man kalla allt detta pedanteri: ockfå är det väl sant, att i synnerhet pénalismen vid Akademierna, hade urartat till ett oskick, alldeles oförenligt med Seder och Uppllysning, hvarföre den med rät-

ta,

x) Plut. Apophth. Lac.

y) Plut. in Lycurg.

ta, sådan den var, afskaffades; men också att vid Läroverken vilja, Ungdomen imellan, upphäfva allt inbördes beroende, jemväl uttryckt med yttre sedvänjor, torde icke, hvad mången tror, vara så upplyst och liberalt tänkt, att icke detta en gång kunde sträcka sig till mera allvarsamma följder i Samhället. — J fördragen, Mine Herrar, med möda, jag upphör icke att frukta det, dessa småheter; men de äro, till någon del, ock mitt ämnes: på den vigt, jag dem gifvit, kommer jag sjelf ihog Grekiska Filosofhen, som vid en hymn, den han hörde omfatt på någon ny ton, ropade "*Man flörtar Staten!*" men sjelfva Athén, minnens J, log icke denna gången, ty Plato förklarade sig: "i hvart och ett Samhälle, som hvilar på Seder mer än på Lagar, sade han, är all rubbning af det antagna äfventyrlig: öfvergifvom den fordua laggrannheten uti det minsta, vi få se följden: börjom att inför Gudarne sjelfsvåldas i våra ceremonier, man skall fluta med vanhelgd af ederna" &).

Några ord om Historien. Historien . . . fluderades icke af Grekerna; den hördes och sågs: utan tvifvel, för den första åldern, rätta sättet att lära den. För denna åtminstone, var det en lycka, att Grekland hade goda Målare, goda Bildhuggare, goda Poëter, innan Herodotus, Thucydides, Xenophon voro Författare.

Det

Det var således just på sitt rätta Språk, som Historien allraförst visade sig för Grekiska Ungdomen: hon framträdde i Bild och Berättelse. Orphei, Lini, Musæi, Homeri, Hesiodi Sång-
ger, med ett ord, Fornhäfderna hade man hört, i det mesta, från vaggan. Också må medgifvas, att denna tids skaldekonst talade, likfom tiden sjelf, icke annat än Barnspråk, ty förnuftsodlingen var icke heller äldre: Homerus, det är fant, hörer till alla åldrar; men när han, som de andre, aldrig kan nämna ett Substantivum utan sitt epithet, när, rättare kanske sagdt, allmänna fattningsgåfvan ännu behöfde detta betraktelse-råd-
rum för att fästa subjectet, när han ogärna underlåter att säga det *våta vattnet*, det *gröna gräset*, den *hvita mjölken*, tilläggom nu hans stora enkelhet uti stil med hans stora vidunderlighet i ämnen; vist skulle man tro, att Homerus, icke utan färdeles framgång, sungit för vaggorna. Ännu lifligare finnes Historien, när på en gång den både hördes och sågs, förestäld af Eschylus, Euripides, Sophocles, ty det var Agathon först, som på scenen införde diktade händelser *a*: vanligen annars uppfördes alltid fanna: hvarföre också Skådeplatsen, flitigt besökt af Ungdomen, nästan hörde till Scholan. Men en Lärare behöfde endast gå ut på gatan, och troligen valde häldre hans unge Följeslagare detta, än att
sitta

a) Aristot. Poët. IX.

fitta inne och stasva på en trög läxa; straxt lärde han dock med nöje en läxa, kanske af flera blad i Historien, ty denna Bildstod, den han finner framför sig, är utan tvifvel en Hjelte från forntiden eller på Grekiska taladt, Gud, som ville säga det samma: en Apollo som dödar Python, en Jupiter som slår Jättarne, en Bellerophon mot Chiméran, en Herkules i någon af sina bragder, allt verkliga historiska händelser: eller ock någon Hjelte af senare tider, en Codrus, som för Athén föker döden, en Cecrops med brodden i sina fjät, en Leonidas i slaget vid Thermopylæ, en Epaminondas, som stupar och segrar, en Aristides, Themistocles, Phocion, omgifna af sina bedrifter. Var nu hos Läraren någon skicklighet, gick han icke för långt, han stannade ganska snart och vände ifrån första och andra Bildstoden åter, kanhända, hem, att uppmärksamheten ej måtte skingras, det var det ena: det andra, att nyfikenheten retades på en förklaring, genom det att allt mycket noga betraktades, men Berättelsen uteblef i det längsta. Det är så, som hvarje historisk tafla icke allenast skulle fattas med ganska stort nöje, utan ock, under detta arbete af imaginationen, i sjelfva minnet så inpräglad sig, att den der stod nästan lika outplånligen fast, som i stenen. Det är ock så, som hela Grekiska Historien, så väl den äldre som nyare, fanns, att jag så måtte säga, afhand-

handlad, ty mera talande, än något menniskospråk, stodo på gator, på torg, i Templen, genom de största Mästerstycken af Bildstoder och af Målningar, af Phidias och Praxiteles, Grekiska Nationens bedrifter och öden. Ensamt inom Athén eller en ännu trångare krets, det enda Templet i Delphis, hade man Tiden och Verlden för sina ögon. Med kännedom af andra Folkslags Historia, befattade sig Grekerna föga mer, än få vida den haft gemenskap med deras egen: den föreställes då också på samma sätt. — Vågar jag nu af detta en tillämpning? kanhända förföres jag af mitt yrke, men jag finner ock här något anmärkningsvärdt. Grekerne studerade, egentligen sagdt, icke Historien: de voro ock lika få länge barn uti Vetenskapen: kanhända undervisa de ofs ock dermed; det rätta sättet för Barn att lära Historien, är, att icke studera den: den bör mindre, af denna ålder, läsas, än höras och ses. I all Historia äro vissa Ämnen, som mycket, vissa som aldeles intet frappa Barn: derföre, om i hvart och ett Folkslags Historia, man valde ut vissa händelser, lät vara mindre betydliga, men, genom sin skyldskap med äfventyr, dock af färdeles vikt för Barn: ännu mer, voro de icke tryckta och läsna, utan målade och berättade; med dessa tafior och berättelserna, som förklarade dem, till exempel af Svenska Historien, Oden framför sina Asar och

och första afguda-offret i Sigtuna, Ingiald, som bränner Småkonungarna, Olof Skötkonung, som låter sig döpas, Margreta med koeffuren af tre kronor på hufvudet och Calmar i fonden, Stockholmska Blodbadet och de unge Ribbingarne i fonden, Gustaf den Förstes äfventyr, kanske fler än en tafla, Eric som mördar Sturarne eller själf mördas, o. s. v., lät vara, att, likfom imellan Bildstoderna i Athén, funnos afstånd och tomheter; man hade dock redan tidigt sina första stationer i Svenska Historien, och likaså i hvilken annan som helst: vid nästa kurs finner man instuckna nya taflor i mellanrummen: vid den nästa än flera och så alt vidare till dess man har slutligen allt. Imedlertid är uppräntningen alltid den första: har man denna väl uppgjord, må man tänka på inflaget och fasonera det hela. I Barndomen vill man ingen ting annat veta än *hvad: hvarföre*, blir en annan ålder, som frågar: Ynglingen börjar att tänka: som Barn har han väl fattat händelserna; men nu vill han se deras sammanhang, orsaker, följder: detta blir honom lätt, ty det förra vardt småningom undangjort: snart är intet, som hindrar honom att intränga i själfva Hofvens och Kabinetternas hemligheter, att se Tidhvarfven och Nationerna i sitt hela, att se dem i sitt förhållande inbördes; men också — att binda sina kunskaper med dessa så många och ofta sina trådar till-

sam-

famman, det vill säga, pragmatiskt omsider studera Historien; detta blir aldrig, vågar jag påstå, mer, än efter denna för Barndomen uppgifna, likfom Grekiska, ordningen, möjligt, lätt och behagligt.

Jag ville nästan, på samma sätt, hafva studerat — Moralen. Man valde ibland händelserna sina hufvudstationer uti Historien; man välje dem här ibland Dygderna. Icke alla dygder hafva behag, icke begriplighet ens, för den oerfarnare åldern: man stadne fördenkskull ock här vid de föremål, som göra intryck. Det var först i Aristotelis tid, som Sedoläran blef Vetenskap och antog system: få må man fullborda, icke börja sin kännedom af den. Sedoläran bör, trodde Grekerne, studeras med hjertat: kommer den först en blott theorie i hufvudet, fader de, så lit på, den kommer ock icke längre: skall den någonsin vara Känsla, hvad den bör vara, är nödigt, att den icke tillförne blir Vetenskap. Grekerne trodde utan tvifvel, att från den förra, kan man komma en gång till den senare, men icke alltid tvärtom: känslan kan redas en gång till Vetenskap, men blotta vetenskapen öfverföres icke lika fäkert till känsla: man går från passion till kall underfökning lättare, än tvärtom, likfom uti Naturen, ville man finna, värma kan gå öfver till köld, men köld icke till värma. Philosophera, fortfar Plato, med Män,
icke

icke med Barn, och han har rätt, ty hvad vinner ni? det samma, som, räcker ni åt det facklan: det lyser föga eller intet, men det bränner upp både sig och er. I en ålder, ännu icke nog erfaren att allmänliga fina begrepp, för att antaga grundsatser, bör man tåga och lära: utan tvifvel den Samiska Philosophens fem tyftnadsår *b*). — Bör man då aldeles icke resonnera med Barn, icke lemna deras omdömeskraft något fält, någon odling? Jo, men enda och rätta fältet för detta, är också af Grekisk uppfinning — det Socratiska fältet: klyftigt genom fjelfva sin enfalldighet, blir samtallet ett slags *équation* af begrepp, en Logisk Algebra, der förståndet imellan kända Sanningar förfättes slutligen i den trängsel, att det icke kan annat, än fjelft finna den okända. Detta är den Dialektik, som lärer att tänka, all annan, endast att tala: ett Barn, det man på annat fält vänjer att resonnera, förleder man blott att tro sig förstå hvad det icke förstår, att gifva ord i stället för skäl, att äfventyra drifligt hvart och ett hugskott, att finna ett nöje — ty det finner en liten heder — i vissa qvicka likfom handgrepp af klyftigheter, inkast och undflygter, och med denna sin finthet leka så länge, och så länge tvifla, till dess man, inspunnen i sitt eget traslade nät af villor och tvätydigheter, icke vet fjelf, hvad sant och

rätt

b) Diog. Laërt. VIII, 10. Plut. de Curios.

rätt är eller icke: se här källan till många annars goda hufvudens fophisteri, som, uttryckt efter olika lynnen, nu i en motsägelse-anda och envishet, nu i en likgiltighet och dvala, följder vissa menniskor hela deras lefnad igenom c). Denna följd är åtminstone säkrare, än all annan, om den första Undervisningen sysselsätter sig mera med det speculativa än praktiska, med det vetenskapliga mera än med det känsliga. Det var så, som Församlingen, i sitt barndomstillstånd, studerade sig till Symboler, i stället för Seder, tilltog i Lärdom och aftog i Dygd, fick Theologi i stället för Religion. I den metaphysiska Verlden, liksom uti den fysiska, har all Naturs Herre så vißt och mildt anstaltat, att det allmänt fanna och nyttiga låter finna sig straxt: vi behöfve icke föka Solen med tub, icke gräfvå i jorden djupt efter vårt Bröd, icke vandra långt efter en Källa: lika så icke efter de Kunskaper, dem vi ej kunne umbära. Grekerne föreställde Sedoläran i vissa korta och enkla Satser: de gjorde än mer, de fatte dessa satser i Bild: ännu mer, de gåfvo dem lif och rörelse genom Utöfning: detta var att föreställa Moralen på Barnspråket — men kanske hade jag i första rummet bordt fätta Utöfningen, ty så var verkliga ordningen. Grekiska Ungdomen började att lära Moralen med att utöfva den, och, förlät Philosophin
nå-

någonfin ett ord, som stötte i deklamation, skulle det lätt undfallit mig att säga, det man i Grekland var redan dygdig, innan man visste det. Men Grekernas Moralister kände så väl, som senare tidens, att dygd är något annat än handgrepp, drift, vana; att det icke är gärningen själf, lät vara så god och nyttig som helst, utan principen, öfvertygelsen, affigten, som henne åstadkom, hvilken kan gifva henne ett namn af dygdig; att således ingen kan vara dygdig, som icke är upplyst; att de goda vanor och böjelser, dem ett Barn, genom lärdomar och exempel satte i utöfning, icke förr voro dygder, än de kommo af eftertanka, öfvertygelse, upplysning: allt, Aristotelis ord *d*). Men i den Moraliska Skapelsen, som i den Fysiska, Kroppen först, trodde man, sedan den lefvande Anden: lär ett Barn först att göra det goda; nog lär det sedan att veta det: detta flår aldrig felt; men lika är förhållandet icke tvärtom: huru mycket godt lär man, i ungdomen, icke att veta, men derföre, månn det utöfvas, månn det får någonfin varelse, månn det blir Dygd? Sjelfve de Upplyste, Philosopherne sjelfve, vittna i sina Skrifter, det är sant, fällan, men ofta i sina gärningar, att vägen ifrån Kunskap till Utöfning icke alltid är lika gifven, som ifrån Utöfningen till Kunskap: de måtte med egen erfarenhet bekän-

känna, att människan är icke blott fjäl utan ock kropp, att med theorien hos den förra, är den senare icke straxt fatt i verksamhet, att Själen må förstå och vilja huru upplyft och ädelt som helst; Kroppen, denna massa af kött och blod, har dock ännu någon ting ovigt, den behöfver en färdighet liksom att följa med, om något skall verkställas. Eller, hvare de ofs, hvad det är annat, än bristen af denna blotta, nästan sagdt, mekanism, som gör, att så mycket klokt och godt folk befinnas stundom sina grundsatser så litet trogne, som förorsakar, att, man må veta och vilja ett ting så riktigt som helst, det likväl icke går till fullbordan: det är ett slags gäspning af uttryck, som heter "man kommer sig icke till det," eller i ett renare språk, jag vet ej, om icke det är också detta, som Paulus menar, när jämväl mot sjelfva Religionens, han finner "en annan Lag i sina lemmar:" hvaremot det, om vägen från utöfning till begrepp, lika fant i samma stil heter "den som gör sanningen han kommer till ljuset." Imidlertid ålidosatte Grekerne icke heller Begreppets odling: tvärtom sjelfva theorien vanus des fökrare, som den var hvarken vidlyftig eller djupsinmig. Den äldsta Grekernas, liksom i allmänhet hela fornverldens, Moralphilosophi var icke annat än vissa Sedspråk, korta och strödda satser af gamle och kloke Mäns erfarenhet, sådana som dem man

för.

förvarat efter de så kallade Sju Greklands Vise e). Vanligen hade dessa, likfom allt hvad man kallar Ordspråk, med sin vissa korthet och torftighet af sjelfva uttrycket, en färdeles kraft och naiveté: framfödda vanligen i Nationernas Barndom, upphöra de, hvar som helst, icke att vara ett språk för Barn. Men att behaga denna ålder defs mer, tvekade sjelfva Sedoläran stundom icke att leka: hon tillät Esopus att låna sig masque och kalla sig Fabel. För en annan ålder, mer allvarsam, förklarade hon sig utan förställning, men merendels uppvaktad af någon Skald: så lante hon af Theognis en flöjt, satte sig ned på tröskeln och samlade Barnen omkring sig och lärde dem sina gnomer: så fattade hon trompetten en annan gång och gick med Pindarus till de Offentliga Riddarspelen. När man vet, att vid dessa var allt hvad Nationen egde af ädel Ungdom förfamladt, när man känner det ofta mera moraliska än historiska innehållet af dessa Segerfånger, när man vet, icke allenast, att hela Grekland föng dem vid årliga Högtiderna såfom National-fånger, utan i synnerhet ock, att de inom Segervinnarens ätt, lärde åt barns barn från vaggan, gingo till efterverlden, och detta med ett ännu djupare intryck af språk, tid, ställe, tillfällen, än det stora, som dock vi uti vår afsläpshet tycka oss erfara; kan
man

a) Plat. in Protag.

man nästan säga, att Pindarus utbreddt, i samma mon Sedlighetens, som Ridderlighetens pris inom Nationen. — Mine Herrar, J tillåten icke, att jag försvenskar dessa Grekiska Skalders namn, men nog mins jag, att det var ifrån denna Akademie, som en vis samling af *Fablier*, ett visst *Fäderne* af Vishet och Dygd och flere än en Författares *Oder*, outplånligen, fäste sig i mitt hjerta, under det att min moraliska gårdagsläxa, som aldrig kom dit, försvann mer och mer också ur hufvudet. Men det var dessa Sede-regler, som Grekerne, trogne sin grundfats, framför allt förestälde på Barnspråket, när de helst, att så säga, författade dem i bilder. För hvarje Moralisk Sanning hade de i Bild eller Målning någon Allegori. Detta var att tala, genom Sinnena, till Förståndet och Hjertat. Hemma i husen, ute, på gator, på torg, i Templen, allestädes möttes ögat af någon historierad grundfats uti Moralen. Moralen, som nyss fades, lärdes ej annorleds, än Historien. Man har i våra dagar, genom ett lyckligt förfök, sett sjelfva Metaphysiken leka, med gräfftickeln, till sig understundom ett åtta-årigt förstånd: i de äldsta upplagor af Undervisningsböcker, ser man, att också vår forntid förstått verkan af Bildspråket; men Taflorna äro vanligen, dels illa valda, dels illa arbetade: valde man dem med urskillning, efter de yrken, omständigheter, händelser, som i

fammanlefnaden äro de flestas, och således i allmänhet användbara: ställes dessa, som hvar och en annan Lärobok, med all noggrannhet, icke mindre här nödig än i sjelfva Mathematiken, uti den ordning och följd, som, gående från sin enklaste början, i begrepps och böjelfers utvecklande besinnes vara naturens och årens: lästes eller snarare kanske berättades hvar och en sådan liten historia med den skicklighet, att imaginationen och känslan vore väl uppbragt: framlades då först, men aldrig förr, sjelfva taflan: jag tviflar, att skrivas kunde möjligen någon Catches eller Sedebok, när frågan är om hjertats bildande, utan tvifvel moralens verkliga ändamål, så undervisande eller, hvad våra vanliga Catcher och Läroböcker icke äro just alltid, så älskad, som denna. Det är otroligt, hvad sinnliga intryck verka på tänkesättet. Grekerne visste detta: de visste huru mycket Inbillningskraften, i synnerhet danad och underhållen i en vis ställning från barndomen, beherrsakar sjelfva Förnuftet: huru en vana att tänka är ofta mäktigare än skälen dertill, huru ofta Philosophien kan umbäras för Opinionen, huru denna låter sig dansas till allt hvad man vill. Grekerne underlät således icke den klokheden, att gifva vissa allmänt vigtiga satser den skapnad, under hvilken nyttigast var, att de fattades, för att, inpräglade i barndomen och stadgade under man-

na-ären, fätta sig till en allmän folkmening. Det var få, som Klokheten förband sig med Smaken, som Politiken hviskade åt Konsten, och föga annat än lekte fram denna Nation till de största Dygder och Idrotter, mod, tapperhet, förakt för faror och döden, vänskap, ståndaktighet och framför allt denna, man skulle snart vilja säga, fanatiska kärlek till Fäderneslandet: ty ännu innan man visste hvad någon af alla dessa egenskaper betydde, såg man dem bildade för sig i den mest högtidliga, sköna och lyckliga ställning, förklarade mången gång kanske med tårar af glädje, med utropet af beundran, med en suck af välsignelse: sådant gjorde på det späda hjertat sin verkan, ännu innan det kunde göra sig skäl för den: ingen Logisk demonstration hade densamma. Ett enda exempel, huru mycket tänkesättet beror af intryckens val, eller den stöt, som Inbillningskraften fått ifrån barndomen: huru förestälde sig Grekerne Döden, utan tvifvel den förfärligaste af alla mänskliga föreställningar? Hvad gjorde, att man svarade den trofne Tyrannen alltid så lätt: "jag kan dö" *f*). "*Din Son stupade*" kom från valplatsen ett hastigt budskap till Xenophon, under en offer-förrättning: han tog kranen af sitt hufvud och — fortfor: "*men din Son föll segrande*" tillade man: han återtog kranen och — fortfor *g*). Man

Z 2

vet,

f) Plut. Apophth.*g*) Ælian. V. II. III. 3. Diog. Laërt. II. 54.

vet, att andra vapen kunde en Grekisk Soldat förlora i striden, men, utan vanära, aldrig sin sköld: på sin sköld borde han bäras ock död: "antingen *med* denna eller *på* denna," som hade det varit det samma, hördes till enda, älskade Sonen, också från sjelfva Qvinnohjertat *h*), ett välkommen åter, nästan med samma röst, hvarföre? Var det, att döden ansågs såsom något ondt, farligt, olyckligt: var det, att man från Barndomen aldrig hvarken hört eller sett den förestäld annorledes än såsom ett Spöke, ett Troll? Eller huru gjorde man sin första bekantskap, redan som barn, med Döden, huru visade han sig? Låtom oss ingå i Pantheon: jag uppfätter, efter en Grekisk Häfdatecknare *i*), följande samtal . . . "Än dessa två vackra Barnen, min Far, med vingar, man kan se, tvillingbröder, hållande hvarandra i famn, den ena med vingarna fällda, jag tror ögonen också tillslutna? — Min Son, det är Sömnen — Den andra, nyvaknad, rödblommig, lyfter vingen, hvart ämnar han med sin kamrat, hvem är han? — Sömnens Bror, Döden *k*). — Döden, ett barn? — Ja, ty barndomen är början af lifvet: Döden, början af hvar och ens rätta lif, som till fullkomlighet och lycksalighet oupphörligen, liksom Barndomen, står i till-

h) Plut. Apophth.

i) Pausan. III. 18.

k) Hom. Iliad. XIV. 213. XVI. 672, 682. Virg. Æn. VI. 278.

tillväxt: derföre ock denna Ungdomsfärgens friskhet i anfigtet. — Döden och Sömnen bröder, som hålla hvarannan i famn, men den ene med slutna ögon, den andre med öppnade, denne med lyft vinge, den förre med fälld? — Ja, detta är ock hela skilnaden, annars allt lika, ty, som man somnar, så dör man: Döden är icke annat än Sömnen, men Sömnen fullbordad: man somnar trött här, och vaknar med nya, aldrig tröttnande krafter upp i ett högre lif: det är Döden, som för oss dit" . . . . Utan tvifvel, en annan föreställning af Döden, än detta Skelettets, som hotar, från alla böcker och grafstenar, emot oss. "Sömnen bär mig i armarne på sin Broder," svarade Gorgias, i det han dog *l*), och Plato prisade sig, när han dog, fäll, att han, född på Socratis tid, hade hört honom tala om Döden *m*): fick jag hänflytta dem till våra dagar, och i synnerhet låta dem läsa ett Stycke, det jag, i vår yppersta, man vet nu ej mer hvilketdera man skall först säga, Skalds eller Philosophs Skrifter nyligen läst om ett Lif efter detta, de skulle prisa mig, som jag själf prisar mig, lycklig, att jag föddes den tid, då jag upplefde detta i all verdens filosofi aldrig förr tänkta, ojämförliga Ideal *n*); men de skulle ock få mycket

l) Ælian. V. H. II. 35.

m) Plut. in Mar.

n) *Ideer till en populär Filosofi öfver Gud och Odöd-*

ket mindre förlåta oss dessa begrepp, dem vi tillåta än i dag allmänna Folktron, om Döden: de skulle till testamente lägga på våra Läror och Sedvanor ett anathema. Jag föreställer mig Plato på fotsfängen, nära mållös . . . det är då, han talar som jag . . . Döden, Christne — skulle han utbrista, denne Hedning — är den något Ondt? Är det ej från edra usla barnscholor, som man tillvant er att se Döden ett benragel, Döden med lia, Döden en fiende, svart, mordisk, förskräcklig? hvarföre, enligt fanningen, icke hellre en Ängel, som räcker handen mildt och förtroligt och säger ”kom upp till oss?” Hvarföre Dödens Hem nederåt, grafven, jorden, och icke högre än solens och stjernornas, Himmelen? hvarföre icke vänja er ifrån barndomen, att tänka på Döden, såsom en Vän, den bästa och sista, med glädje? hvarföre vid Dödsstunden dessa sorgliga ceremonier, svartklädda rummen, fälda gardinerna, som egnade, snarare kanske, Födelsestunden, början af eländet snarare, än dess slut? Visare, jag hade nästan sagt, Christnare var sjelfva vår Hedendom, som gjorde tvärtom, gret vid vaggan, och frögdade sig vid bären: men det är denna förvända, olycksaliga uppfostran, som gifvit eder dessa mörka begrepp om Döden, hvilka, rigtade blott tvärt-

om

om ifrån barndomen, kunde vara tvärtom, ljusa och glada, det vill säga, fanna; ty, med minsta eftertanke, huru kunne vi kalla Döden ett ondt, och J, Christne, i synnerhet, hela eder troslära, hvad är hon värd, om det är J, som kallen Döden icke snarare — Lif — eller ej finnen, att, långt ifrån något Ondt, är det högsta Goda, som här i lifvet kan hända oss — Döden o).

Mine Herrar, jag må stadna vid denna betraktelse, och — min hälfa har knappt tillåtit mig, detta år, någon annan. Vår unge Grek är imedlertid icke långt kommen: hans kunskaper äro hvarken sammanhängande eller många, men — så mycket är det — det han lärt, har han allt lärt med nöje, det han vet, vet han till nytta: kanhända två förmoner, hvarken så aldeles vanliga eller ringa, kanhända en Vetenskap, den mången äldre icke ens känner vid Akademien, kanhända i någor hvar Vetenskap vet mången mindre, som studerat i Tio år och — denne har icke ens börjat: ett Sju års barn känner han icke ännu sitt Alfa.

Tillåtes mig att fortsätta någon dag denna Afhandling, ville jag anmärka, att man lärde att läsa, utan att veta, det man gjorde någon ting ledsammare, än blott ritade eller skref: att sedan bokstäfver och stafveller voro på det-

ta

o) Herodot. I. 31. Palæphat. Incred. c. 51. Cic. Tusc. Quæst. I. 47.

ta fått kända, vid all läsning mycken möda och noggrannhet användes på Deklamationen: att Grekiska Profan derigenom var bragt nästan till en Musik, den vi, med alla defs ton-tecken för våra ögon, aldeles icke känne: att det bruk vi af Grekiska accenterna göra såsom quantitets-tecken, är aldeles oriktigt: att man i Athén skulle anfett vårt bästa uttal af Grekiskan, antingen för ett sig okänt, ofs eget, barbariskt tungomål, eller åtminstone ett blott gäckeri med deras: att detta måtte passera, men att viktigare vore, det vi rätt talade Svenskan: att liksom hos Grekerna Ungdomens öfning i Deklamation ansågs högst nödvändig för Samhället, hvilket så ofta berodde af skickliga Talare, vore åtminstone icke råheten i denna del, färdeles för vissa Stånd, lika outhärlig hos ofs: att man må undra, det våra Scholor, uti allt öfrigt inrättade som man ser, nästan enkom för Prästståndet, likväl icke om en så nödig skicklighet göra sig minsta begrepp: men ändtligen, att man måtte undra än mera, i fall omtanken för ett visst skick inom Kyrkan, annat än slumpens hos personerna eller häfdens i vanorna, skulle, såsom en flärd, röna ännu in på våra dagar, ock så af Religionens Vänner, sina motfäggelser, liksom skulle man frukta, att råhet och flärd imellan icke gafs val; men fruktansvärdt börjar den senare att visa sig icke uteblifva i våra tider ändå, det vore fram-
för

för allt annat kanhända mot denna, mot sjelfva flärden, som en undervisning i Vett och Smak, en öfning till skick i Uttal och Åtbörder vore minst öfverflödig. En af Edra fordrade Medlemmar, Mine Herrar, lönte en offentlig Lärare i detta ämne vid Upsala Akademi: vi nämne det med en suck för Ärke-Biskop Troils Minne. . . . Om man af det föregående funnit, att Grekerne till en viss ålder, aldrig tilläto Undervisningen annat vara än lek, följer nu motsatsen: man skall finna, att så snart barnåldern nådde sin gräns, började, trodde de, en vådligare, som fordrade stränghet: att denna ej borde sparas: att den fyssellfattes af andra, för att icke fyssellfatta sig sjelf: att Krafternas anspänning, icke mindre själens än kroppens, troddes befordra dem: att Grekiska Ungdomen öfvades mycket jemväl med Utanläsning, att samma våra Förfäders så mycket klandrade inrättning, såsom ämnad till grunden och fästet för en senare tillkommande förståndsodling, i sin afsigte var ganska klok, men, illa använd, kommit att missförstås: att Grekiska Föreställningsfästet, likom i allmänhet fornalderens, var kort, enkelt, bestämdt, och i samma mån kraftigt: att denna egenskap icke är alltid senare Läroböckers: att äfven de bästa ofta hafva en mångordighet, i hvilken begreppet famlar, eller simmar en stund och dränks: att sjelfva Barnböckernas diktation icke vet vara

Barns,

Barns, utan är sin Författares, och dennas mer-
 endels ettdera, obegriplig, när han icke vet
 fänka sin röst, när han förkleamar henne, ofta
 till äckel föraktlig: att icke Kunskap blott,
 utan ock Dygd, att jämnhet, ordentlighet,
 noggrannhet i tänkesätt, lyfsla, omgänge, hus-
 hållning, gående upp ur Scholan i Staten, be-
 rodde, trodde Grekerne, på fättet, nästan sagdt,
 huru man läste upp sina läxor: att de derföre
 voro högst angelägne att aldrig brådska, att
 gå noggrannt till väga, att repetera, att aldrig
 låta en fida, en rad, icke ett ord gås förbi,
 utan att läras fullkomligen; på det Ynglingen,
 fade de, icke, genom en vana af vårdslöshet,
 måtte ila en gång, ockfå som Man, tro sig
 veta hvad han ej vet, och göra hvad han ej
 gör . . . detta och dylikt annat, i Upfostrings-
 läran, kanske mera förgätet än onyttigt, kun-
 de framdeles någon gång samlas upp i ruiner-
 na af Grekernas fallna Lärohus: på ett förfök,
 huruvida Undervisningen kunde blifva allmän-
 lig och likväl enkel, nyttig och likväl lätt,
 kunde man, åtminstone till en Scholbyggnad
 kanske, uppföra ett Lacedémon i sinätt.

Secreterarens Svar.

Min Herre!

Språkkunskap och Historisk kunskap äro med hvarandra i det närmaste samband och i det mesta att anse för ett och det samma. Egentlig språkkunskap bör derföre, ej mindre än historisk kunskap i allmänhet, vara föremål för denna Academiens bemödanden; och då Hennes Stadgar ibland dessa föremål jemväl uttryckligen nämna Grekiska språket, har Academien ej kunnat tveka om valet af den Man Hon i detta afseende borde räkna ibland sina Medlemmar. J, min Herre, innehafven ett ämbete vid Rikets förnämsta och i alla tider mest lysande Lärefäte, som nästan synes gifva Eder rättighet till ett i denna Academien, och då Edra förtjenster vid samma ämbetes bestridande derjemte komma i skärskådande, blifver snart denna rättighet uteslutande för Eder ensam. J, min Herre, som vid Upsala Universitet pryden det rum, hvilket förut varit prydt af den oödligen förtjente Floderus, ären ock den ende, som på Floderi rum i denna Academien skäligen kunde göra anspråk. J fortfaren att upplysa Grekernes språk och häfder, som i alla tider blifva viktiga för människors kunskaper och granskning. Detta Folk tadladt,
jem-

jemväl i des mest lysande ålder, för lättfinnighet, får väl ej dömmas skyldigt till alla de förebråelser, för hvilka det i detta afseende varit ett mål. När en af des egne Philosopher lästar såsom en följd af denna lättfinnighet Grekernes bemödande att göra sin Gudalära begriplig, vinner icke Philosophen efterverldens allmänna bifall, oaktadt han trott sig anföra ett okullstötligt skäl till sin förebråelse, att nämligen Gudaläran bibehålles i vördnad i samma mon, som den bibehålles i mörker, och att derföre Grekerne bort lämna henne i samma obegriplighet, som de henne emottagit af Chaldeer och Egyptier. J, min Herre, hafven i dag genom Edert Inträdes-Tal på ett utmärkt upplysande sätt sästat Academiens uppmärksamhet på Grekernes Undervisnings-anstalter, och vift att deribland är mycket, som förtjenar efterföljd. Akademien önskar att Eder hellsa må tillåta Eder fullfölja Edra nyttiga och hedrande företag med den drift Eder egen forskningsifver Eder nogsam pålägger.

T a l

om Språkens ästhetiska värde,

hållet

vid Inträdet i Kongl. Vitterhets- Historie- och
Antiquitets-Academien d. 25 Junii 1805,

af

G U S T A F R E G N É R ,

Kongl. Secreterare.

Mine Herrar!

Ännu samlades denna Academi under sin höga Stiftarinnas ögon, då jag skattade mig lycklig nog, att på dens åter öppnade ban för vittra täflingar hafva förvärfat ett af de lägre prisen. Jag hade om hedern af dessa belöningar ett så svindlande begrepp, men i afseende på mig visst icke öfverdrifvet, att jag trodde mig ej böra eftersträfva den högre graden. Att den, hvarmed jag hugnades, likväl ej varit förgäfvets använd, bör jag våga tro, emedan andra vittra inrättningar behagat anse ett och annat af mina sednare försök deras högsta belöning värdigt. Men att deribland fanns något, som borde förtjena mig ett rum bland denna Academies Ledamöter, var jag långt ifrån att mig föreställa. Nog: denna heder är mig vederfaren, och om jag ej känner anledningen dertill,

kän-

känner jag djupt min förbindelse att föka rättvise Academiens val. Jag hoppas ej, men jag önskar kunna det, och skall, för ett så värdigt syftemål, ej spara någon med mina öfriga skyldigheter förenlig möda. Detta, jag bekänner det, kan ej utgöra Academiens, men det måste utgöra min tillfredsställelse.

Då jag nu första gången, Mine Herrar, intager det ibland Eder mig tillegnade rum, väntar J väl icke, att det Tal, ett så oförväntadt tillfälle af mig fördrar, skall innehålla annat, än hvarmed jag, ledd af den allmänna smak för Vitterheten som hämtas i våra Lärohus, vid lediga stunder mig sysselsatt. Det är ibland och genom Eder denna min böjelse skall riktas mot Academiens bestämda föremål. Till dem hörer väl äfven språkkunskap, men visserligen en mera djup och granskande, än den jag hunnit förvärfva. Jag har, under mitt omgänge med äldre och nyare tiders vittre Författare, bland annat gifvit synnerlig akt på *språkens ästhetiska värde*, men äfven detta under beständiga afbrott, utan vils förefats, aldraminist den, att kunna deröfver, inför en samling af Rikets ypperste språkkännare, säga något nytt. Likväl måste jag utbedja mig, att på detta ämne, och förnämligast den delen deraf som rör *harmonien*, för några ögonblick få vända Eder uppmärksamhet. Jag läger med flit för några ögonblick; ty om jag missbrukar

kar denna Eder bevågenhet, vill jag åtminstone ej misfsbruka den länge.

*

*

*

Om konsten att med articulerade ljud uttrycka sina tankar betraktas i dess ursprung, sammanlefnadens behof, är ett visst förråd af ord med bestämda begrepp, hvaraf tydliga meningar kunna formeras, allt hvad som erfordras till dess fullkomlighet. I denna hänfikt är Hottentottens språk, så hårdt och ohöfadt det må vara, lika användbart, som Italiens. Men fattar man denna konst ur en högre synpunkt, såsom tjenande att främja feder och upplysning och gifva samfundslifvet ett ökad behag; så utgör väl tydligheten alltid dess första egenskap, men om dessa ändamål skola vinnas, icke den viktigaste eller verkligaste. Det är ej nog att begripas, man bör höras med välbehag, röra, öfvertala, förtjusla: och häruti röjer ett språk sin ästhetiska kraft. Utan tvivel beror denna hufvudsakligen af talaren, som förstår att använda den; men grunden bör finnas i språkets naturliga anlag, bestående förnämligast deruti, att det är *harmoniskt* och att det är *skildrande* eller rikt på bilder. Begge dessa egenskaper bidraga till uttryckets styrka och behag, men på olika sätt; ty den första verkar på hjertat eller förståndet genom ett utvertes sinne, den andra genom inbillningen. Häraf följer väl, att talekonsten är, om jag så får

får fåga, innerligt beslägtad med de bildande konsterna, och blott ytterligt med musiken; men icke att den sednare frändskapen är svagare eller mindre ounbärlig än den förra. Ty om det vehikel, som skall bibringa ens tankar, börjar med att förolämpa örat, huru beredd skall det finna bildningsgåfvan att fatta och med någon liflighet framställa för själen dess innehåll? Harmoni eller ett väl afpassadt ljud är således ofelbart det, som först bör komma i betraktande, om man skall kunna tillägga ett språk ästhetiskt värde. Detta var åtminstone den egenskap, hvarmed Grekers och Romares språk, i deras stora författares skrifter, hos mig väckte den rådande smak för vitterhet, som jag hvarken kunnat öfvervinna eller ägt tillfälle att rätt förnöja.

Att i frågan om språks anlag för vältalighet lemna första rummet åt harmonien, deri finner jag forntidens äldsta underrättelser med mig fullkomligen instämmande. Hvarpå lyftar fabeln om Amphion, som med tjusningen af sin lyra gaf rörelse åt liflösa ting, och på det fästet uppbyggde Thebe? och den om Orpheus, hvars musik bevekade lejon och tigrar? om ej på välljudet af deras manande röst, som drog irrande flockar af ett ohöfadt folk ur skogarna till ett lyckligare samhälligt lif. Så har äfven Horatius förklaradt dessa dikter, och efter min öfvertygelse med största sannolikhet. Det må
vara

vara oafgjordt, hvilket som först existerade, språk eller samhälle; det förras upprinnelse må vara ett underverk, som Pluche med flere föregifvit, eller en följd af behovet, som i äldre tider Diodorus Siculus, i vår tid den namnkunnige Rousseau påstått; så blir det dock ofstridigt, att om äfven utan språk människor kunnat förenas, har dock utan denna uppläring och språkets rörande harmoniska kraft ingen grad af civilisation i samhället kunnat ägarum. Derom var man i forna tider så öfvertygad, att ordet *musik* hos Grekerne inbegrep, utom tonkonst och dans, alla de vetenskaper, som höra till ungdomens danande. De trodde således, att talets välljud var det första medlet att vinna åhörarens uppmärksamhet och bereda väg för den väsendtliga delen deraf, bilderna, tankarne och själfva undervisningen.

Men hvar finner man säkrare bevis härpå, än i deras odödliga skrifter, genom hvilka de ännu äro människoslägtets lärare? Hvad ger dem detta företräde? Deras mogna vett, deras bildade smak, deras städade framställningsfätt, äro utan tvifvel förträffliga egenskaper, utom hvilka ingen nations vitterhet skall göra lycka. Men föreställom oss dessa skrifter författade i ett språk, som ägde intet ytterligt företräde framför de mest uppodlade moderna; jag vågar påstå att de till största delen varit längesedan begrafne i mörker, ty sednare ti-

ders upplysning hade i många mål gjort dem alldeles umbärliga. Hvad har då kunnat befria dem från detta öde, om ej deras yttre finnlige behag, jag menar detta ordens och uttryckens välljud, som genom inbildningens benägna åtgärd äfven under en tyft läsning är verkande? Jag talar hittills om Homerers och Virgiliers, om Demostheners och Ciceroners språk utan skilnad. Men det Grekiska är en firén, som ej länge tillåter mig denna opartiskhet. Det är ej möjligt, att hafva en gång väl fattat intrycket af dets fång, utan att föredraga det för alla andra. Det är helt och hållet harmoni, ifrån nominer och verber till den ringaste oböjliga partikel. Med blotta grekiska namn kan man, utan poësiens ohelgande, fylla hela verfer. Là, tous les noms heureux, säger Boileau,

seublent nés pour les vers:

Ulysse, Agamemnon, Oreste, Idoménée,
Hélène, Ménélas, Paris, Hector, Enée.

Och detta redan i sina elementer så välljudande språk, huru behandlades det? Man valde icke allenast ord för uttryckets renhet, man valde ordningen af orden för den riktiga tonföljd. För denna lyckliga frihet hade man att tacka språkets grammatik, som tyckes vara gjord af vältalare och poëter. En phras af ett måtteligt antal ord erbjuder åt det granskande örat en mängd omsättningar, af hvilka det kan väl-

välja den bäst passande för tonen af uttrycket, för cadencen, för stämningen och characteren af det hela. Men den känslige Grekens fina organ åtnöjde sig härmed ännu icke. Ifrån barndomen synes detta lydiga språk hafva måst underkasta sig alla möjliga fordringar af väljudet. Icke blott vocaler, såsom i vårt, men äfven consonanter måste der tåla att utvexlas. I hela Grekiska alphabetet gifves knappt en bokstaf, som icke i ordens böjelser, i härledninggar och nästan hvarje förändrad ställning är ombytlig. Den som undersökt talets grundljud, som gifvit akt på deras större och mindre skyldskap genom sättet att formeras, och huru de i följe häraf älska, fördraga eller aflägsna hvarandra, finner lätt hvilket outtömligt förråd detta öppnade för harmonien. Ännu en fördel äger Grekiskan genom sina accenter, hvilka ej äro bundne vid vissa stafvelser, såsom i de moderna språken, utan jemnt fördelade, och i ordens böjelser flyttbara, så att föga någon ordställning kan medföra enljudighet, ett fel nästan mera förhatligt än missljud. Läggoni härtill ordens afmätta rhytm eller rörelse, så vida den grundades på långa och korta vocaljud, af hvilka de förra alltid fordrade dubbla tiden af de sednares uttal, och det så bestämdt, att i Grekiska långstycken icke mer än tonernas höjd och djup behöfde utmärkas med musikaliska tecken; ty deras va-

leur tillika med takten låg redan i de under-
skrifna ordens profodi.

Af dessa fördelar borde i Grekernes styl
uppkomna ett jemnt sig utbredande välljud,
förent med en hvarje tankens eller passionens
rörelse lätt biträdande rhytm. Men äfven detta
kan blifva tröttande, om välljudet, såsom i den
nya Italiska munarten, är vekligt, om det ej
efter behof kan märkligen nuanceras. Jag syf-
tar här på den så kallade imitativa harmonien,
som alltid blifvit ansedd för den högsta sinn-
liga prydnad i poësi och vältalighet, men som
aldrig något språk gifvit i den fullkomlighet
som det Grekiska. För att bestyrka detta, må
det tillåtas mig att upprepa ett och annat af
de bekanta exempel ur Homerus, som bevisa
språkets ästhetiska värde i det äldsta monument
vi deraf äge. Det gifves intet öra, säger en
Fransk Litterateur (Boivin), som icke vid föl-
jande drag i målningen af en storm tycker sig
höra vindens våldsamhet och de fänderflitna
seglens forl:

ἰσία δὲ σφιν

Τριχθαί τε καὶ τετραχθαί διέσχισεν ἰς ἀνέμοιο.

Hvad kan deremot vara mer flytande och lent
än följande verser, der Poëten beskriver Ne-
stors vältalighet:

τοῖσι δὲ Νέστωρ

Ἰδὺεπὴς ἀνόρσσε, λιγὺς Πυλίων ἀγορητὴς,

Τῷ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδῇ.

Lika

Lika lyckligt användes detta språk att genom sin rhythmiska effect, jag menar likheten i rörelse, härma naturen. Då samme skald beskriver de fördömdas straff i Tartaren, uttrycker han fullkomligt med verstakten Sisyphi tunga och fåfänga bemödande:

Λᾶν βαζάζοντα πελώριον ἀμφοτέρησιν . . .

Jag upprepar ej hela detta ställe, och anmärker blott contrasten i versens gång, då Sisyphus sträfvar uppföre med sin börda:

Λᾶν ἄνω ὥθεσκε ποτὶ λόφον;

och då bördan genom sin tyngd faller tillbaka:

Αὖτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο.

Man känner mödan af uppvältrandet och deltar i den olyckliges harm vid stenens hastiga återfall. Ännu ett exempel. Poëten vill skillra de Trojaniske hästarnes snabba lopp:

ἐπισάμενοι πεδίοιο

Κραιπνὰ μάλ' ἐνθα καὶ ἐνθα διώκεμεν ἡδὲ φέβεσθαι.
Det är svårt att föreställa sig något hastigare än det rytmen här uttrycker. Virgils ofta anförde vers:

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula
campum,

uttrycker mer ljudet än hastigheten af galoppet. Man kan ej göra denna och flera jemförelser mellan den Grekiske och Romerske skalden, utan att märka en väsendtlig skillnad, oaktadt begges stora förtjenster. Allt är natur hos den förre, allt är arbete och förädling
hos

hos den fednare. Den som med uppmärksamhet läst Homerus, skall ej mistänka honom att vid dessa och dylika tillfällen hafva efterfökt den likhet han träffar. Men just detta bevisar icke blott skaldens, men språkets och det lifliga folkets genie som bildade det. Alla språk bära stämpel af de nationers lynne som tala dem; men Grekiskan synes mig hafva det företräde att bära stämpel af naturen, som gaf folkets organer den finhet och böjlighet som fordras att lifligt fatta och uttrycka henne. Geniet hos skalden eller vältalaren tänkte, och uttrycket fick, genom språkets art, en enlighet som han ej fökte.

Jag har först hemburit Grekiskan mitt offer, hänförd af oemotståndliga behag; men ljufva minnen, frukter af en tidigare bekantskap, återkalla mig till den värdiga fystern. Jag går att försona mig med Latinens älskare, hvilken man, till följe af den vanliga ordningen i dessa språkens lärande, kan anse för sitt andra modersmål. Det är efter och genom Latinen, man lär Grekiskan, och borde snarare vara tvertom, i anseende dertill att Romarne i allt voro Grekernes lärjungar, då man undantar krigskonsten, med hvilken de besegrade dem. Men sådan var öfverlägsenheten af de fednares språk och litteratur, att den stolte Romaren, som såg nästan hela den bekanta världen för sina fötter, nedlade gevär och blef en vördnads-

nadsfull åhörare af den *lille Greken* (Græculus), såsom han, vid själfkänslan af sin höghet, brukade kalla denne sin lärare. Ifrån den tiden vannlade sig Romarne med allvar om Grekernes vitterhet och filosofi, hvarvid de snart nödgades finna sitt redan något odlade språk fattigt och ohöfadt i jemförelse med deras. Huru vidt denna odling var kommen i afseende på välljud och rhytm, torde ej obilligt kunna flutas af följande episka vers:

Sparsis hastis longis campus splendet et horret,
som skrefs ungefär femtio år innan Mummius intog Corinth, och med flera dylika finnes i kvarlevorna af Ennii Romerske Annaler. Hvad den tidens profaiske författare angår, af hvilkas arbeten, utom Catos *de re rustica liber*, förgångellen nästan ingen ting skonat, gäller förmodligen om dem alla, hvad Cicero yttrade om Cato och ett par andre namngifne af samma ålder: *dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem*. Ännu vid pås hundra år efter nämnde epoch har den Romerska Suada föga något jemförligt med den Grekiska att framt; ty den upphöjda rang Lucretius af somlige fått, kan han, betraktad ur denna synpunkt, svårligen behålla. Man ursäktar hans oharmoniska verser med det kärva filosofiska ämnet; men denna ursäkt godkänner han icke själf, och det var, så till sägandes, afstons för den ägta vältalighetens dag, som Lucretius skref:

Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res,
 Commemorare, quod in primo quoque carmine claret.
 Quippe etenim quamquam multas hoc pertinet ad res,
 Noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam
 Qua de disserere aggredior, firmare necesse est
 Nil esse in promptu nisi mistum corpus inani.

I denna styl är hela poemet författadt, när en och annan epifod undantages, som visar att känslan för harmoni var väckt, och saknade blott en fullkomligare utveckling.

Hon fick den omsider, då jorden var underkufvad och Rom vände sin jättestyrka mot egen frihet. Det tyckes höra till världens be-
 fynnelse, att i Romerska republiken upp-
 stodo Ciceroner och Hortensier, liksom förut
 i den Atheniensiska Demosthener och Æschiner,
 då ingen vältalighet mer kunde frälsa den.
 Men härpå följde ett nästan lika obegripligt
 lugn, och Roms snillen uppnådde i hast, och
 liksom genom ett underverk, samma höjd som
 de föregångarna i sekler. I fanning, när man jem-
 för Virgilii Georgica med Lucretii poem, beg-
 ge didactiska, det förra arbetet börjadt när det
 sednare ännu knappt var fullbordadt, blir man
 förvånad öfver skilnaden i stilen. Se här ett
 det minst poetiska ämne behandladt af den först-
 nämnde skalden:

Dicendum et quæ sint duris agrestibus arma,
 Quæ sine nec potuere feri, nec surgere meses.
 Vomis, et indexi primum grave robur aratri,
 Tardaque Eleusine matris volventia plaustra,
 Tribulaque, trahæque, et iniquo pondere rastro, m. m.

Man

Man undrar, hvar dessa missläten tagit vägen, som borde uppkomma i ett språk uppfyllt med hårda partiklar, såsom *nunc, quam, quippe, quamquam*, och med ändelser på *bunt, bant, orum, arum*, m. m. Och huru i obunden styl felet af en modulation kunde döljas, som aldrig gaf ljudvigt åt en flutstafvelse. Att dessa och flera svårigheter inom så kort tid besegrades, visar huru mäktigt hehofvet af harmoni för språkets ästhetiska bruk låtit känna sig. Det bör dock anmärkas, att ehuru Latinen tillåter samma frihet som Grekiskan i ordens omfättning, var man i poesi ofta nödsakad att för välljudets skull bruka græcismer. I denna hänfikt drog man äfven en märklig fördel af Grekiska namn; hvilket, om jag ej mycket bedrager mig, var en hufvudorsak till det täta inblandandet af Grekernas mytologi. Det är högst troligt, att Virgilius för sin epopé hellre valt någon lysande epoch i Romerska Historien, än dikten om Æneas, så framt ej de sträfva Romerska namnen afskräckt honom. Hans noggranna vård om harmonien, och det nit för Romerska nationens ära, som så tydligt framlyser i hans Æneid, skulle göra detta sannolikt, om ock icke hans utläggare Donat förläkrat oss, att han verkligen ett sådant arbete börjat och för sådan orsak det öfvergifvit.

Cicero och Virgilius voro ibland Romerske författare de, som nästan både började och full-

fullbordade språkets ästhetiska bildning. Jag läger äfven *fullbordade*; ty högre kunde den väl svårligen bringas än till täflingsgraden med det Grekiska. Det har väl icke den böjlighet och rikedom som detta; men kanske är dets ton klarare, dets gång mera manlig och majestätisk, såsom det egnade ett folk, om hvilket oftanämnde skald så högtidligt sjunger:

Excudent alii spirantia mollius æra, m. m.

Men som detta språk ej ifrån början var bildadt af ett för naturens intryck lika känsligt folk som Grekerne, kunde det ej heller i sin grundläggning äga den likhet med naturen som deras, och i följe deraf ej heller den skicklighet att i ljud och rörelse härma densamma. Dock finnes äfven af detta flags harmoni lyckliga prof hos Virgilius, af hvilka, såsom mycket bekanta, jag utan all bifogad erinran, vill anföra blott följande:

*Qualis populeæ moerens Philomela sub umbra
Amisfos queritur fetus.*

Tum ferri rigor atque argutæ lamina ferræ . . .

*Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus.*

Illi inter sese magna vi brachia tollunt . . .

Illa vel intactæ segetis per summa volaret

Gramina, m. m.

Jag har blott anført exempel af de äldre språkens skicklighet att med sjelfva ljudet och ordens rhytmiska fall härma naturen; ty detta visar säkraft deras anlag för harmonien, och

ba-

banar väg till den *jämförelse med de nyare språken*, som nu återstår att göra. Hvaraf kommer, att dessa i allmänhet äro så litet harmoniska, att de nästan intet ästhetiskt värde skulle äga, om det berodde enbart på denna omständighet? Man har såsom orsak uppgifvit, att de allstrats i barbariska tider, då konsten att uttrycka sina tankar var blotta behovets sak. Men månne icke sjelfva det Grekiska språket tillkommit på samma sätt, ehuru de första monumenter vi deraf äga, Homers Ilias och Odyssea, redan vittna om en betydande grad af odling? Och månne icke hos alla folkslag naturen verkat på första bildningen af deras språk? Hufvudfrågan blir således, hvarföre ej samma analogi mellan de sinnliga föremålen och deras tecken visar sig uti alla? Hvertill knappt någon annan grund lär kunna uppgifvas, än de organers beskaffenhet, som mottaga intrycket af objekterna? Det kan väl ej nekas, att flera locale omständigheter kunnat bidraga; men först och allmännaft borde utan tvifvel klimatet verka. Det borde under åtskilda himmelsstrek gifva det ena folkets organer mera finhet och böjlighet än det andras, och graden af dessa egenskaper bestämma dess större skicklighet att mottaga naturens intryck och dem genom talemått åter framställa. Jag vill härmed låta förstå att grundorden i alla språk måste varit härmande ljud; ty hvaraf skulle

namnen på föremålen annars tagas? Man hör ju dagligen, huru barn, som begynt att tala, formera sig sådana ord af naturlig ingifvelse. Det är lätt att inse, att denna imitation borde blifva mer och mindre fullkomlig, allt efter som de dertill förlänta verktyg genom climaternes åtgärd voro det; ty om, oaktadt det skiljaktiga läget, hvar nation lika bestämmt fattade de finnlige föremålen och genom talets organer lika bestämmt uttryckte dem; så borde ett allmänt naturspråk gifvas, eller åtminstone grundorden i alla språk vara desamma. Det är långt ifrån att detta inträffar, och jag fruktar att de likheter imellan språken, hvarmed man velat bana sig vägen till ett ursprungligt, hvarifrån alla kunde härledas, mindre bevisa någon förvandtskap dem imellan, än imellan folkens naturanlag som tala dem. I dessa anlag bör likväl grunden föras till språkens ästhetiska värde, icke blott hvad harmonien beträffar, utan ock i anseende till bildrikheten; ett ämne hvartill jag torde återkomma.

Frågas förden skull vidare: huru framställde Greken, med inflexionerne af sin röst, visla naturens phenomener? huru Latiens invånare? och huru framställa dem de nyare folkslag, hos hvilka odlingen uppnått sin höjd? Det är tydligt, att der detta sker med den fullkomligaste likhet, så att ljudet, behörigen nuanceradt, blir skarpare och lenare, rhytinen, dess föl-

följeslag, tyngre och lättare, allt efter beskaffenheten af det föremål de skola beteckna, der bör man ock erkänna det mest harmoniska språk; ty det vore ett misstaget begrepp om harmonien, att fätta den i en oafbruten följd af accorder som endast förnöja örat. Naturens symphoni har sina dissonancer, dem vältalaren lika förmonligt härmar med språkljudet, som tonkonstnären med sitt instrument. Men han måste hafva ett språk, hvars grundämnen ej vägra sig åt detta konstyrke, ej gifva åskan samma ljud som den klagande bäcken, lejonet som lambet, o. s. v. Huru svagt är icke, till exempel, Italienska ordet *tuono* mot det Grekiska *βροντή* och det Latinska *tonitru*; det Italienska *ruggire* och således äfven det Latinska *rugire* mot det Grekiska *ῥέειν*? Om zephiren, som spelar i löfvvet, säger Greken *ψιθυρίζει* olika bättre än Romaren *susurrat*, och vida lifligare än Fransmannen *il murmure* och Tysken *er sänselt*. Man hör i Grekiska ordet den lidande *κλάειν*, *ὀλολύζειν*, äfven som i det Latinska *ejulare*; man blott påminner sig hvad de moderna orden *se lamentar*, *lamentarfi* vilja säga. Bullret af hafsvågens frusande mot klippan låter i Grekens mun *φλοῖστος*, i Romarens gör hon ett *fremitus*, i Tyskens ett *brausen*, i Fransmannens och Italienarns blott ett *bruit*, ett *romore*. Är frågan om rörelse, huru starkt utmärker ej rytmen i Grekiskan skilnaden mellan den som

hop-

hoppa *ἀλλεται* och den som bär *βασίλει*; i Latinen och dess afkomlingar utmärkes den mindre genom *salire* och *portare*, *sauter* och *porter*. Ett våldsamtt bortförande kallas af Greken *ἄρπαγμός*, af Romaren redan något lindrigare *raptus*, som likväl af Italienarn förvekas till *ratto*; Fransmannens *ravisement* är ej mycket starkare; det samma gäller om Tyskens *raub*. Flykten deremot kallas i fornspråken med ett snabbfotadt ord *Φυγή*, *fuga*, i Fransyskan *fuite*; i Italienskan mindre afpassadt *fuggita*, i Tyskan *flucht*, det förra släpande, det sednare tungt. De föremål, som på intet sätt affectera örat, kunna ej så bestämdt efterliknas med ordens ljud; men något analogt med det intryck de förorsaka på ett annat sinne kan dock genom ljudet åstadkommas. Utan att känna språket skulle man väl kunna gissa hvilket af de två, *μάρμαρον* eller *πέτρα*, betyder den glänsande stenen eller den grofva klippan, och hvilketdera af *καλὸς* och *αἰσχρὸς* betyder vacker eller ful. *Le marbre* och *la pierre*, *bel* och *laide*, och i sjelfva Latinen *pulcher* och *foedus*, presentera ej för örat denna analogiska skilnad. Så måste man äfven finna *ἡδὺς* och *πικρὸς* bättre åtskilda genom ljudet än *dulcis* och *amarus* eller *donx* och *amer*; *ἀπαλὸς* och *σκληρὸς* bättre än *mollis* och *durus*, o. s. v. Detta vare nog om harmonien i enkla ord, samt hvad företråde de gamla, i synnerhet Grekiska språket, i det afseendet äga.

I compositioner tager Grekiskan förhanden af alla bekanta språk. I alla låter sig väl för-
 eningen mellan partiklar och hufvudord med
 temlig lätthet verkställas; men intet språk äger
 den skicklighet som det Grekiska, att utan brott
 emot harmonien med hvarandra förena hufvud-
 ord. Man kan likna stammarna i detta språk
 vid elementerna i naturen, som af sig själfva
 oförmärkt ingå i nya skapelser, der de blott
 genom konstens åtgärd kunna urskiljas och i-
 genkännas. Så föga sig i Grekiska språket fle-
 ra ord tillsammans att utgöra ett, och synas
 efter denna förening mindre fogade, än liksom i
 form gjutna tillsammans. Hvilket språk har någon-
 sin genom composition förmått frambringa sådana
 ord, som *philosoph*, *astronom*, *polygraph* och den o-
 taliga mängd lika välljudande ord, som dels af
 Grekerne själfve tillskapades, dels ännu dag-
 ligen ur deras förträffliga språk blifva det?
 Det gifves ingen ny upptäckt i naturen eller
 vetenskaperna, intet nytt begrepp eller ny
 sammanbindning af begrepp, för hvilka det ej
 kan bibringa tjenlige och antaglige termer.
 Och hvad är det som gör dem antaglige? om
 ej deras med välljud förbundna lediga rhytm,
 egenskaper utom hvilka man alltid förjäfves
 skall föka ersätta dem ur de lefvande språken.
 Romaren kände rätt väl bristen af denna fog-
 lighet i sitt språk, och sträckte ej ordförenin-
 gen längre eller föga längre, än till præposi-
 tio-

tioner med verber och nominer eller partiklar med hvarandra. Således finner man i Latinen mot en sådan sammanfattning ur eget förråd som *aqueductus*, *armilustrum*, tio ur Grekiskan, eller i det stället hellre en beskrifning än en tvungen ordfogning. De nya försök i denna väg, Poëterne gjorde, finner man alltid inom harmoniens gebit, såsom *armipotens*, *horrifonus* och dylika.

Samma aktning för harmonien hafva i nyare tider Italienare och Fransmän visat, som heldre, efter Romarnes exempel, nyttja Grekens harmoniska termer, än ur egna språk tillskapa nya, som, sedan örat förkastat dem, aldrig skola med fullt eftertryck verka på hjertat eller förståndet, så sinnrika och begripliga de än må vara. Det torde böra medgifvas, att denna försigtighet i språk af Latinskt ursprung är en nödvändighets-dygd, och att förmanen af ordföreningar är så väsendtlig, att enär ett språk visar skicklighet dertill, bör den nyttjas, äfven med någon eftergift å harmoniens vägnar. Man har trott sig finna denna skicklighet i de Götiska munarterne; men antingen kan Tyskan, den mest uppodlade ibland dem, med skäl berömma sig af den största enlighet i detta afseende med Grekiskan, eller hafva Tyskarne, mindre känslige för harmonien, varit de dristigaste att sätta sig öfver dess fordringar, emedan de i ordkoppling (jag ber

om

om förlåtelse för denna term) af alla moderna nationer gått längst och synas derföre ingen gräns känna. Jag fruktar det sednare; ty jag ser Tyske Litterateurer sjelfve medgifva sitt språks hårdhet, men det oaktadt ofta sammantruga i ett ord, hvad de, med biträde af sin artikel, mindre hårdt och utan särdeles förökadt stafstal kunde säga med flera. Hvarföre, till exempel, *Reichskammergerichtsbeysitzer, Rechtsgelehrsamkeitsprofessor*, o. s. v., då genom artikeln ordet kunde åtminstone delas i tu och det oharmoniska i uttrycket något mildras? Jag tror icke, att misljudet i Latinen skulle blifvit större, om Romaren i ett ord velat innefatta begreppet af de tillförordnade Tio att författa lagen, eller af de utnämnde Tre att beförja templens reparation, att välja Senatorer m. m., men han valde heldre att med örats förskoning uttrycka det i åtskilda ord och säga *Decemviri legibus scribendis, Triumviri adibus sacris reficiendis, senatui legendo*, m. m. Jag vill medgifva, att i syfslors benämning, helst då de äro förknippade med en vis världighet, detta hopkedjande af ord ej torde kunna undvikas; men hvartill tjena de motsträfviga termerna *zergliederungskunst, wundarzneykunst, weltweisheitslehre*, då hela Europa känner och nyttjar de lättlagda Grekiska orden *anatomie, chirurgie, philosophie*? Men så angelägen är Tyske skriftställaren (jag brukar hans egen titulatur) att tvinga sina begrepp i kedje-

form, att en älskad författare måste med ett ord heta *lieblingschriftsteller*, ehuru hård hvarje beståndsdel i ordet redan för sig själf är, skrif-
ter i allmänna hushållningen *staatswirthschaftliche abhandlungen*, och som jag nyligen händelsevis
fett, en Bokhandel i Berlin för Realscholorna
Berlinische Realschulbuchhandlung. På helt annat
fätt förhöll sig Greken vid sammanfättningar.
Icke nöjd dermed, att fällan behöfva befara
mer än två consonanters möte, om orden utan
förändring fogades ihop, nyttjade han all den
frihet språkarten gaf honom, att dels utvexla,
dels alldeles utesluta bokstäfver, som hindrade
ordföreningens harmoni. Om två vocaler möt-
tes, blefvo de, i fall af misfsljud, hopsmälta i
en diphtong, eller en af dem likaledes ute-
fluten; hvilket allt skedde efter den finaste ur-
fkilning af hvad örat och uttalets beqvämlig-
het fordrade. Man sade således ej *παλίνρῳος*
utan *παλίρρῳος*, ej *συνφέρω* eller *συντέλλω* utan
συνφέρω och *συντέλλω*; man sade i stället för
κακόεργος κακῆργος, i stället för *παρακῶ* eller
ἀποαίρέω, *παρακῶ*, *ἀφαιρέω*, o. f. v. I ett så
beskaffadt språk var det möjligt, att med örats
bifall göra flerdubbla sammanfättningar; att med
ett ord beteckna, till exempel, en som gerna
visade sig i fem flags täflingar, eller en som,
lik Proteus och detta lättbehandlade språk, kun-
de antaga alla flags skepnader; man kallade den
förre *φιλοπένταθλος*, den sednare *πολυμετάβλητος*.

I det-

I detta tungomål funno vetenskaperne deras sköna harmoniska namn, hvilka de böra få behålla såsom dopnamn, gifne af det snillerika folk, hos hvilket de föddes eller ifrån vaggan uppfostrades. I det samma få ännu dagligen deras nyfödda sysstrar sina benämningar, och der allena har man kunnat utfinna ett namn, som inbegriper dem alla, födda och ofödda, *ἐγκυκλοπαιδεία*. Med ett ord, den rikaste phantasi kan ej lättare tillskapa nya bilder, än tungan ur detta museum låna dem tjenliga namn, så lekande för örat som bilderna kunna vara för sinnet.

En grad af harmoni kan ändtligen ett språk äfven vinna genom dess grammatiska skick, och i synnerhet genom reglorna för constructionen. I följe af detta skick kunde, som redan är anmärkt, orden i de antika språken på mångfaldigt sätt omkastas, för att undvika alla för örat obehagliga bokstafsmöten. Af de moderna lärer Tyiskan vara det enda, som i detta afseende något liknar dem; och kanske behöfdes denna utväg att undvika hårdheter, ingenstädes bättre. Men samma missvård om harmonien, som tyckes förråda sig i detta språkets ordföreningar, eller ett illa öfverlagdt bruk som ej mera kan rättas, måste vara orsaken, att Tyskarne ej betjena sig af denna fördel. De följa i uppställningen af sina perioder en viss ordning, som, utan att vara den naturliga, åt hvilken man i

andra Europeiska språk ej fällan måste uppföra harmonien, har alldeles samma olägenhet. Man finner väl äfven ibland dem författare, som med ett strängt urval af ord löka förbättra följderna af detta tvång; men bemödandet röjer sig lätt, i synnerhet när de eftersträfva det slags välljud som skall imitera naturen. Så kan det, till exempel, ej undfalla ett språk-vant öra, att den likhet Hagedorn påsyftar med ljudet af denne vers:

Das raselnde geräusch raschrollender karossen,
ligger mindre i språkets naturanlag, än i vissa med befvär hopfökta bokstäfver. Att tvånget af en fastställd ordens ordning är mindre skadligt för harmonien i Fransyskan, torde, utom slägtskapen med Latinen, böra till en stor del tillskrifvas det täta bruket af en len artikel, som mildrar hårdheterne i constructionen. Men allt hvad härmed och genom ett strängare val af ord plägar vinnas, sträcker sig fällan längre än till den enkla analogi som bör vara mellan språkljudet och tankens character, såsom då Fenelon låter Telemach säga: *on fit couler des flots d'huile douce et luisante sur tous les membres de mon corps*. Men den högsta graden af välljud, den egentligen hörbara likhet med naturen, som vid denna jemförelse blifvit lagd till grund, uppkommer ej mera otvunget i detta än i Tyfkarnes eller något annat modernt språk. Man kan ej förebrå det Italienska, hvarken i färskil-

skilta ord eller i constructionen, att vara hårdt; men, som tillförene är anmärkt, lenheten utgör ej harmonien. Detta språk felar genom motsatsen af det Tyska; ty liksom sträfheten i det sednare, hindrar den oupphörliga vekheten i det förra att anbringa de märkliga nuan- cer i ljud och rörelse, utom hvilka en tröt- tande monotoni blir oundviklig. Man kan, för denna mindre böjlighet att lämpa sig efter ämnenas art, föreställa sig de nyare språken såsom färgade glas, i hvilka alla objecter an- taga ett främmande färg; de äldre deremot så- som klara crystaller, der hvart object behåller sitt naturliga utseende. Det är i sanning ej större väsendtlig skilnad mellan idyllen och epopéen, än mellan det ljud Latinerna antager genast i första verferne af Virgilii Ecloger och hans Æneis; och man nästan förvånas, huru ett och samma språk kunnat gifva den starka con- trasten, som råder mellan följande exempel:

Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ —

*Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen
ademtum.*

I anseende till den inskränkthet de nyare språ- ken, betraktade ur denna synpunkt, visa, fö- rekommer mig Kejsar Carl den Femtes yttran- de lika så välgrundadt som naivt, att han nem- ligen ville tala Fransyska med sin vän, Italien- ska med sin maitresse, Spanska med sin Gud, o. s. v. Nödvändigt hafva språken, liksom
per.

personer, sin charaktär; men den skicklige, som kan antaga tonen af alla sällskap, har det icke mindre, än den som blott lyckas i ett.

*

*

*

Mine Herrar! Jag har uppehållit Eder med ett ämne, som icke egentligen tillhör denna Academiens yrken, och bör därför utbedja mig nytt tillstånd för hvad jag i anledning af samma ämne har att tillägga. Det är bekant, att öfversättningar af forntidens vittra arbeten, eller blott imitationer deraf, nästan aldrig tåla jemförelse med deras original. Man har bland orfakerna dertill i fynnerhet anført olikheten i feder och tänkefätt, som gör mellan öfversättarn och auctorn ett afstånd, icke mindre ansenligt, än den förflutna tiden. Här af måste uppkomma en ganska betydlig skilnad i fättet att uttrycka sig, som under allt bemödande att närmas det originala, ej kan undgå att röja sig. Låt Homer, till exempel, i öfversättningen säga allt det samma och lika enkelt som i originalet; det skall ändå ej blifva det samma. Hvad är det som skiljer? hvad drag felas i likheten? Ett enda, men ganska viktigt: hans *sublima* enkelhet; och denna skall aldrig träffas, utan den homeriska harmonien. Se der således hvad efter min tanke alltid skall utgöra den stora svårigheten i dessa företag. Jag tror mig hafva bevist det märkliga företräde, de äldre språken i välljud äga framför de nyare;

nyare; men värdet af denna egenfkap är blott i allmänhet nämndt. Här viflar sig en betydlig fördel, den att gifva de enklaste, jag vågar säga de allmännaste idéer ett behag, ett intresse som de i sig själfva ej äga. Jag talar ännu om Homer och dets öfversättning: i brist af hans harmoni, måste man gifva åt alla de småfaker, han så naft intagit i kedjan af sin berättelse, en vändning af snille, en begrepps värdighet, som gör honom i det moderna språket läsbar, men icke igenkännelig. Ännu ett exempel: den som har sinne för den landtliga enfalden, vämjes aldrig att förnöja denna smak i Theocrits och Virgils qväden; men förgäfvesskall han söka meddela sitt nöje åt personer, som ej der kunna njuta det. Det måste njutas der eller förloras; ty hvilket modernt språk kan uttrycka det, som den enkla naturens vän hör och beundrar i dessa få toner af den Virgiliska flöjten:

Fortunate senex! hic inter flumina nota
Et fontes sacros frigus captabis opacum.

Deffe verser innehålla likväl icke något, som skulle äfventyra att blifva platt och osmakligt i ett modernt språk; begreppet är ädelt och kan genom öfversättning meddelas; men den skönhet det får genom harmonien, skall alltid blifva öfversättlig.

Då man sett omöjligheten att täfla med forntidens skalder och värtalare i denna delen
af

af deras ästhetiska förtjenst, har man tagit sin tillflykt till bilderne. Det är ett fäkert fätt att behaga, som de äldre ganska väl förstodo att nyttja; men äfven här bör språket gå tillhanda med ett ounbärligt behof, jag menar lifliga och passande färger. Om jag kunnat omfatta mitt ämne i des s vidd, skulle en ny jemförelse mellan de äldre och moderna språken visat, att de förre äfven i detta hänseende vida öfverträffa de sednare. Det har man ock funnit; och det är icke så mycket i skildrande ord, de nyare fökt ersättning för bristen på harmoni, som fastmer uti blotta bildningsgåfvan. Man lemnar åt henne, likfom de äldre lemnade åt språkets genie, att gifva ästhetiskt värde åt framställningen: allt antager en figur, en skrymmande drägt, och sjelfvä den höga fanningen, som icke mer vågar lita på verkningen af sin röst, är tvungen att låta pryda sig af inbildningen. Det är icke mer åhörare, det är åskådare hon behöfver, för att väcka uppmärksamhet. Men då de färger, som härtill fordras, fällan finnas nog gällande i språkens naturliga anlag, måste äfven de anskaffas af bildningsgåfvan; och det är tydligt, att hon af kärlek för sina foster icke underlåter att gifva dem de fällsamaste eller de mest glänsande hon kan åstadkomma. På detta fätt skall den moderna vitterheten löpa fara att likna en skimrande parterr som bländar ögat, då den

antika visar en park med sjelffådda blommor, som talar till känslan, och har ännu det företräde att upplifvas af hvad en Svensk, lika lycklig prisare som dyrkare af landtnöjet, kallat *bygdernas concert*. Jag vill härmed icke säga, att den moderna vitterheten har orätt deruti, att föka med bilder uppfylla hvad som briller i harmoni; men deruti, att hon tror sig fullkomligen ersätta denna brist genom bilderna, och derföre försummar harmonien. Jag vill säga, att man både som skald och vältalare kan behaga, utan att mycket fyslosätta inbildningen, men aldrig utan att tillfredsställa örat.

I fall jag ej redan synes hafva förgätit mitt löfte att vara kort, torde jag få nyttja tillfället att göra en enda tillämpning på vårt modersmål. Dets ästhetiska odling hör väl icke mera under denna Academiens vård, men kan ej heller vara ett för densamma aldeles främmande ämne. Utan fördom kan man säga, att det, hvad harmonien beträffar, är ett ibland de minst vanlottade moderna språken. Om vi skulle mistro vårt eget omdöme, så böra språkkunnige främlingars vitsord gälla, bland hvilka i synnerhet må nämnas den vittre Italienaren Michelessi, som, sedan han sorgfälligt ur våra skrifter och omgången inhemtat vårt språk, fann det icke allenast manligt och uttrycksfullt, utan ock, som han i ett offentligt tal för Kongl. Vet-

Vetenskaps-Academien sig yttrade, *ljuf*t och behagligt. Dets ljud är öppet, dets articulationen, dets rhythm eller rörelse, om ej alltid fullkomligt fri, dock jemn, anständig och svarande mot nationens lynne. Men då vi fägna oss åt dessa vårt språks fördelar, medgifvorn att det icke är rikt, och att dets berömda egenskap att genom sammanfästningar kunna fylla bristen ur eget förråd, icke är så oinskränkt som man föregifvit. Åtminstone bör denna utväg, efter våre clasiske författares exempel, nyttjas med måtta och med kännedom af harmoniens lagar, eller fastmer upplåtas endast åt sådane författare, ty det är en verklig skapelse och fordrar snille. Der denna utväg, således begagnad, brister, der vidtager den att skänka burskap åt främmande ord. För detta medel att rikta språket äro viktiga skäl anförda; men tvänne kunna ännu tilläggas, hämtade ur närvarande ämne; och dessa äro, som man lätt gissar, behovet af mera harmoni och en omvexlande rhythm. Jag har röjt så mycken partiskhet för den förra, att jag fruktar bekyllas för öfverdrift, om jag gör en direct tillämpning deraf på vårt modersmål. Jag skall därför blott anförä, hvad en berömd Tysk författare (Sulzer), med tillämpning på sitt språk, härom yttrar. Han har visat vigten af blott nöjsamma skrifter i poesi och värtalighet, när deras författare hafva en utvald känsla för

har-

harmonien, emedan språket genom sådana skrifter vinner en egenkap, som ej nog kan värderas. ”Här, fortsar han, synes mig äfven kunna anmärkas, att *blott i afseende på ordens välljud* införandet af främmande ord, i stället för inhemska, är icke allenast tillåtet utan ock förtjenstligt. Hafve vi för vissa icke ovigtiga begrepp egna ord af flät klang, och kunna de icke förbättras, så skulle man, så ofta det låter sig göra, utbyta dem mot främmande harmoniska ord. Så ville jag, för att gifva ett exempel, väl tåla, att ordet *Gerücht* för alltid utbyttes mot *Fama*; och likafå kunde man förfara med många andra ord.” Han föreslår ännu en utväg, att nemligen, efter Italienarnes bruk, ändra eller utefluta en bokstav för välljudets skull; men hvilken på de massiva nordiska språken torde vara mindre användbar. Det andra skälet att antaga främmande ord lär vid första påseende ej finnas särdeles bindande. Hvar och en medger, att rytmen bidrager ganska mycket till lifligheten af ett uttryck, och att dess omvexling, så väl för denna orsak som för att undvika monotoni, är oumgånglig. Men här fordrades bevis, att rytmen i vårt språk verkligen är för litet omvexlande, och detta bevis fordrade någon utförlighet. Jag får således blott anmärka, att den anseeligaste delen af språket består af ord som hafva accenten eller åtminstone hufvudtonen

tonen på första stafvelsen, och att de mesta, som vi låna ur främmande språk, hafva ett nästan motsatt förhållande; hvaraf just den rhythmiska omvexling bör uppkomma, som vårt genom tonvigtens vanligaste läge saknar. Det tyckes som man i allmänhet kände detta behof; ty huru låter det annars förklara sig, att man i hvardagstalet så ofta tillgriper lånta ord, som intet annat märkligt företräde för de inhemska hafva, än att med deras tonvigt på andra eller tredje stafvelsen befordra omvexlingen i rytmen.

*

*

*

Jag flutar, Mine Herrar, som jag började, med förfäkran om min fulla förefats, att af Edert exempel muntrad och vägled, öka någon gång bättre uppfylla Academiens kraf, än jag vid detta tillfälle gifvit anledning att vänta.

Amanuensens Svar.

Min Herre!

Århundraden förfluto från början af Vetenskapernas och Vitterhetens nya odling i Europa, och Språkiddkaren sträckte sin fackla föga utom kretsen af Grammatiken. Syffelfatt med återställandet af Romerske och Grekiske författares mindre läsbara Skrifter, underfökte han få till fägandes mera deras mekaniska beståndsdelar, än Språkets lynne och invärtes halt. Med mycken möda återfördes gamle Författare till ursprunglig renhet och tydlighet; men ännu återstod jemförelsen af Språken finsimellan och med Europas mest odlade Tungarter. Ändtligen fästes uppmärksamheten vid språkens förmoner och brister i afseende på välljud och samljud: på det naturliga anlag, som finnes i deras egen art att med ljudet föreställa de saker, hvilka beskrifvas: man flöt att menniskan med rösten ursprungligen fökt härma naturens egna läten eller föreställa dem med samma ljud, hvarmed de verkade på hennes hörselorganer. Min Herre! Ni har med jemförelsen mellan de äldre och nyare språken i afseende på harmonien fatt edra föregångares strödda anmärkningar i en klarare dag och visat hvari svårigheten egentligen består att öfversätta Grekers och Romares Skrifter. Det är icke härigenom Ni först rättfärdigat Academiens val. Edra för-

förtjenster af Vitterhetens färskilta grenar och sist Afhandlingen om Metriska Öfversättning-
 samt grunderne till en Svensk Metrik, jemte
 Edra egna förfök deri, hvarförutan Ni svår-
 ligen kunnat komma till de flutfattser, hvilka
 af Eder i dag blifvit framställda, hafva gjort
 Er förtjent till den plats i Academien, som Ni
 nu intagit.

Intrådes-Tal

i Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-
Academien den 16 October 1805,

af

J. A. TINGSTADIUS,
Biskop i Strengnäs.

Mine Herrar!

Vitterheten och de Sköna Konsterna förena sig med fornhäfderna, att för det forlkande ögat erbjuda ett af de mest angenäma och mest vidsträckta fält, förvånande genom sin rikedom och mångfaldighet af ämnen. Införd på detta fält, kan jag ibland Eder, Mine Herrar, icke intaga det rum, som Edert förtroende mig till-egnat, utan förlägenhet, ofkiljaktig ifrån förlikandet af mina brister med Eder fordran. Men jag högaktar den kallelse, hvarmed Kongl. Academien mig hedrat, få mycket mer, som ett närmare tillträde derigenom för mig öppnas till de Herrars och Mäns undervisning, hvilka igenom sina kunskaper göra fäderneslandet och denna Kongl. Academi heder. Så skall för ringheten af egna insigter vinnas både tillväxt och urfäkt, igenom den uppmärksamhet, som Lärdomsidkaren egnar åt lärda

Mäns

Mäns förtjenster. Ju mer man föker kunskaper, J veten det, Mine Herrar; desz större finner man vidden vara af det okända. Ibland mina glada dagar räknar jag fördenskull alla de tillfällen, som mig lemnas, att med Eder dela mödorna på ett vidsträckt arbetsfält och af Edra insigter ledas i forskningen utaf ämnen, som pryda menniskofnillet.

Till fnilletz ära, hafva mensklige kunskaper, desz igenom omvägar, desz rätt fram, igenom uppfinningar, redan nått en undransvärd höjd: en höjd, hvarifrån man äfven kan se tillbaka i längst förflutna sekler och betrakta dem såsom närvarande.

Läne vi vår uppmärksamhet åt Vitterheten och de Sköne Konsterna allenast; företer sig en vädjeban, hvaruppå Greker och Romare i synnerhet förvärfvat odödliga namn. Men då efterverlden med den tacksamhet velat belöna deras oförgätliga arbeten, att man vanligt ansett dem såsom Vitterhetens och de vackra Konsternas uppfinnare, torde likväl grunden till denna förmodan fäkrast igenfinnas i de orsaker, att man, ibland gamla verdens folk, utaf Greker och Romare egt de mesta minneskrifter; att man, under en stor brist af enahanda fornlemningar, funnit svårigheter, att sträcka underfökningarna till en äldre tid; och att man ofta funnit beqvämligast, att utan underfökning antaga, hvad den ene författaren efter den andra afskrifvit och i tryck utgifvit.

Då

Då Eder kallelse, Mine Herrar, i dag berättigar mig att tala ibland Eder; torde mig derföre tillåtas, att på en kort stund underställa Eder pröfning några Anmärkningar, som styrka den sanningen, att Greker och Romare af en äldre verld emottagit Vitterhet och Sköna Konstler, dem de i mer eller mindre mått förädlad, men icke uppfunnit.

Olyckligtvis för uråldrens forskare har våldsamma krigares grymhet förstört äldsta världens Boksamlingar i Alexandria och annorstädes. Men ifrån den brist, som härigenom uppkommit af minneskrifter, låter sig dock icke ledas den slutfatts, att den tid varit rå och ohöfstad, då Chaldeer, Foenicier och Egyptier spelade hufvudrolen på verldstheatern. De minneskrifter och fornlemningar af äldsta världens kunskaper, som kommit till oss, äro få, men lärrika. Ho läser den äldsta bok, som verlden känner, äldre än Mosis Skrifter, jag menar *Jobs Bok*, förvarad i den Heliga Skrift, utan förundran både öfver författarens kändedom af Astronomi, Bergverks-handtering, m. m. och öfver den skaldart, som råder icke allenast i dess egen Skrift, utan ock i de äldre Nationalsånger, hvaraf han anført stycken? Ho läser om Mosis kostbara tillrustning af det heliga Tältet, folkets flyttbara Tempel i öknen, utan att der finna bevis af Konstler, dem Israéliterne lärt uti Egypten, att brodera med guld

och silfver, att bereda dyrbara tyger af Bysfus, att arbeta i metaller, att snida ädla stenar och sticka figurer i dem? Och ho läser Mosis och Davids fånger, eller Profeternas värtalighetsstycken, utan att med den gudomliga ingifvelse, som gaf fanning och styrka åt deras föreställningar, finna ett förträffligt skaldspråk i förening?

Utan tvifvel vittna städning i stil och ett sorgfälligt val af målningar, uti Skaldernas Skrifter och Tal, om en uti högre grad odlad Vitterhet. Sedan vi medgifvit Greker och Romare den hedren, att hafva varit sorgfälligare om Språkens höfsning; att de användt mer Filosofi på Språkläran; att de med åtskilliga slags versslag, tonfall och takt, gifvit mer rundning och välljud åt sina vittra arbeten, än deras föregångare, de Österländske folken; måste vi dock bekänna, att de sednares Vältalare, det vill säga, deras Skalder, äldre än Grekers och Romares, i det som utgör Skalkonstens största prydnad, jag menar eldiga målningar, god anordning af Sången eller Tallet, och sorgfälligt val af de mest träffande bilder, hvarken eftergifvit Romare eller Greker.

Läggom härtill den märkliga fanning, att de fleste bilder, som förekomma uti Grekers och Romares skaldspråk, icke höra till deras egen uppfinning, utan äro hemtade ifrån Österländska Skalder. Icke hade Ovidius, Theocri-

critus, Homerus, eller andre ryktbare Poëter ibland Romare och Greker läsit Hebreernas *Höga Visa*. Likväl finnas denna Visas bilder äfven nyttjade utaf dem, emedan de ifrån samma händer emottagit dem, som Hebreer och deras afkommande, Araberne. — Ho inser skönheten uti den ärebetygelse, som Ovidius gör sin Galatea, då han säger henne vara *riguo formosior horto*, utan den, som af Hebreiska och Arabiska Skalder lärt, icke allenast, att bilden af en *trädgård* för en älskarinna varit i äldsta verlden ganska vanlig, utan ock, att målningen af en skön och angenäm trädgård, i Österländsk smak, nödvändigt fordrade, att han borde vara *vatturik*. Det är af denna orsak, som ibland andra, Profeten Efsaia, såsom bild af olycksalighet föreställer en *trädgård utan vatten*. — Ho finner icke Horatii och Martialis *oscula fragrantia* oförmodliga, utan den, som i Österländska Sånger blifvit bekant med den der vanliga jemförelsen emellan *oscula* och *vinum aromaticum*, grundad på plägseden, att bära väluktande kåda i munnen? — Redan länge, innan *adns* och *inferi* förekomma hos Grekiska och Romerska författare, finne vi *grasven* af Hebreiska Skalder målad såsom ett underjordiskt rike eller samhälle. Och hvilken Skald har varit driftigare än Efsaia, som i detta rike uppreste de framledna Konungarnas skuggor ifrån sina Throner, till att hellsa den fallna

Monarchen i Babel? Anledningen till denna målning af de dödas boningar var utan tvifvel hemtad af äldsta världens kostbara grafvar, uthuggna i bergen, såsom salar, med nicher i väggarna, allt omkring, för flera lik. — Redan länge, innan *Styx* och *Acheron* af Romerska Skalder äfven blifvit införde i målningen af de dödas rike, finne vi Konung David, på taflan af sina lifsfaror, föreställa sig omhvärfd af vattnen, vid portarna till detta rike, men af den Allsmäktigas hand dragen derutur. — Grekiske och Romerske Skalder föreställde de högsta berg, såsom sina *Gudars samlingsställen*. Att Afiens hedningar, före Grekernas tid, med samma dikt varit bekante, ses af Babyloniska Konungens Tal, som Profeten Esaia infört i sitt 14:de kapitel. — Bilden af den *snabbfotade hjorten* tillegnade Hebreerne redan sina Hjeltar, innan Homerus dermed prydde sin Achilles. Härom vittna Davids och Habacucs fånger. — Alldeles efter Österländska Skalders mönster, hvilka liknade smittosamma sjukdomar vid *pilar*, kallade ock Homerus *pesten* Apollos pilar. — Och ho skulle tro, att den vackra målningen af fredstider, som skapade *svärd till liar*, är Martialis, Ovidii eller Virgilii egen, sedan man sett den samma uti Hebreisk Skrift nyttjad af Profeten Esaia, och en omvänd af ofredstider, som skildrar *liar smidda till svärd*, hos Profeten Joël? — Jag skulle misshäbruka Edert tålmod,

Mine Herrar, om jag här sammanförde flera exempel af en fanning, hvilken låter sig lätt pröfvas utaf hvar och en, som har ledighet nog, att jemföra Grekers och Romares Vitterhets-arbeten med Orientens urgamla Vältalighets-stycken.

Hörde det för öfrigt till gamla världens vittra yrken, att icke allenast igenom Skaldkonst, utan ock igenom Musik och Dans föreställa målningar af menskliga gerningar och lidelser; huru mycket förtjenar det icke både vår uppmärksamhet och vår beundran, att Hebreerne, långt före Grekernas tid, förstodo att helga Sång och Musik, Chörer och Antichörer, Vexelfång och Dans, åt Gudstjensten? Israëliternas segerfiring öfver Egyptierna vid Röda Hafvet, Konung Davids dans framför den Heliga Arken, med flera Högtidshändelser utur Gamla Testamentets Skrifter, bära härom uppenbara vittnesbörd.

Att *Profeternas Skolor*, der Hebreisk ungdom, jemte andra kunskaper, öfvades i Skaldkonst, Sång och Musik, ganska mycket bidragit till Vitterhetens odling ibland Israëls fordomar efterkommande; kan ingen underkasta tvifvel, som med granskande öga undersöker de ypperliga Vitterhets-stycken, hvilka ifrån Hebreiska Mästares händer kommit till vår tids kännedom. Det var af Lärjungarnas Sång i dessa *Profet-Skolor*, som Konung Saul fordom så
för.

förtjustes, att han förgat ändamålet af sin resa, att förfölja David.

Efter dessa i korthet sammanfattade anmärkningar, skyndar jag till ett annat ämne, hvilket fordrar så mycket nogare undersökning, ju mindre det af uråldrens forskare blifvit upplyst.

Till den ansefliga höjd af odling, som de sköna Konsterna hos gamla världen vunnit, kan, ibland annat, slutas af samma verlds Byggningskonst och synnerligen den stora prakt i pelarebyggnader, som lagt en prydnad till Romares och Grekers namnkunnighet. Få lära de vara, som icke mena, att hela äran af denna uppfinning tillhör de sistnämnda folken. Men se vi tillbaka i en aflägsnare tid; finne vi de gamla Hebreerna, äfven i denna slags yppighet, föregå dem. Om hos Hebreerna någon ypperlig byggnad borde uppföras; måste det vara en pelarebyggnad. När *Visheten*, enligt IX kapitlet i Konung Salomos Sedespråk, byggde ett palats; pryddes det med många pelare. När Konung Salomo också byggde Templet och Konungshuset i Jerusaleml; stängde han icke allenast båda gårdarna till dessa palats med portiker, som hade flera rader pelare af huggen sten, utan han prydde ock båda palatsen med förhus af pelarebyggnader: förutan det, att Konungens Domfal var en sådan byggnad, och att pelare utskoros i väggarna af Templet, som voro klädda med cederplankor.

Gå vi ännu längre tillbaka i en mörkare tid; kan det icke undfalla uppmärksamheten, att Mosis flyttbara tempel i öknen och gården deromkring voro pelarebyggnader. Utan tvifvel hade hvarken Perferne, som, efter Doktor Kämpfers berättelse om Kongliga Slottet uti Ispahan, omgifvit dess förgård med portiker, innehållande 3 rader pelare; icke heller Araberne, som likaledes med pelare förfett gården omkring Bönhuset i Mecca, hemtat denna smak ifrån Greker eller Romare. Den prakt i pelarena, förenad med det kolossala i byggnaden, som vi beundre uti ruinerna af Balbeck och Palmyra, röjer intet annat, än en yppighet i Byggningskonsten, som egentligen tillhört Österlänningarna, och ifrån dem på Greker och Romare blifvit fortplantad. Ofelbart förtjenar det en lika beundran af efterverlden, att stenarne uti Konung Salomos byggnader voro 8 till 10 alnar långa, och att pelarena i hans uppförda tempel hörde till samma Orden, som sedan blifvit kallad den *Korintiske*.

Vitruvius Pollio har, för sin kännedom af gamla världens Byggningskonst, gjort sitt namn berömvärdt. Men, då han om ursprunget till den Korintiska Orden, nyttjad i Grekers och Romares pelare, velat lemna sina Läsare underrättelse; har det händt honom, såsom många andra, hvilka stadnat vid sagor och sägner, då sakers rätta ursprung varit dem o-

be-

bekanta. "Det berättas," säger han, "att, då
 "en giftvuxen Korintisk jungfru dött, hade
 "hennes amma samlat alla hennes små dryckes-
 "käril i en bägere, den hon med ett lock be-
 "täckt och ställt till en minnesvård vid den
 "dödas graf. Af en händelse hade bägaren
 "blifvit stäld öfver roten af en växt, Acanthus,
 "som på efterföljande våren utflog sina blad
 "runt omkring bägaren. Och utaf detta vac-
 "kra mönster hade Athenienfernes berömde
 "Sculptör Callimachus blifvit så förtjust, att
 "han derefter bildat kapitälerna på Korintiska
 "Ordens pelare."

Med all aktning för Callimachi goda smak
 att förfina och krusa bladen på nämnda kapi-
 täler, hvilket må vara det enda fanna i hela
 sagan, tror jag mig likväl icke fela i den för-
 modan, att den Korintiske Orden uti de gam-
 las pelarebyggnader var mycket äldre, än Cal-
 limachus, och att denne Orden varit densam-
 me, som den Foeniciske, bildad efter naturen
 af palmträdet, hvilket växer rakt i höjden,
 med en krona af utgående blad ofvantill, lika-
 som ikapad, att bära en öfverbyggnad.

Anledningen till denna förmodan har jag
 icke endast hemtat af den Österländska Refe-
 beskrifning, hvari Doktor Pocock vittnar, att
 han i Egypten sett pelare, under byggnader,
 hvilkas knappar liknat palmträdets krona. Min
 förmodan vinner ännu mer styrka deraf, att

He-

Hebreerne kallade sina prydligaste pelare, under byggnader, *palmer*, och att sådana förekomma icke allenast i Konung Salomos tempelbyggnad, utan öck i det tempel, som Profeten Ezechiel beskriver. När Konung Salomo i cederplankorna, hvarmed väggarna uti hans uppförda tempel invändigt kläddes, lät inskärpa *palmer och kädjeverk*, enligt 2 Krön. B. III: 5, mentes dermed intet annat, än att han afbildade Mosis flyttbara tempel i öknen, och lät fördenskull i väggarna inskärpa palmformiga pelare med hängande festoner dem emellan, för att bära gardinerna, som utgjorde det flyttbara templets väggar.

Otvifvelaktigt voro derföre gamla världens pelare af Foenicisk eller Korintisk Orden de samme, som Hebreernes *palmer*, med den åtskilnad allenast, att kapitälerna tilläfventyrs af grekiska händer vunnit någon mer zirlighet, än de tillförene egt. Äfvensom till en sednare tids förädling hörer, att flera slags Ordnar i kapitälerna kunnat sammanfättas, hvaraf prof ses hos Vitruvius, uti Amsterd. Upplagan af år 1649.

Att Hebreerne, äfven i deras tid, satt mer värde på den palmformiga pelare-orden, hvarifrån den Korintiske ledt sitt ursprung, än på andra ordnar; ses deraf, att Konung Salomo egnade nämnda Orden åt det egentliga Tempelhuset, men i Kongliga Slottet och i Porti-

kerna omkring templets och flottets gårdar, förordnade pelare med kapitäler af en annan orden. Kapitälerna i denna sednare voro runda, och synas fördenskull hafva gifvit anledning till den Orden, hvilken Grekerne sedermera kallat den *Doriska*, efter Prinzen Dorus; emedan han med pelare af denna Orden lät pryda det tempel, som han byggde åt Juno, uti den gamla staden Argos.

De underrättelser, som 1 Kon. B. VI kapitel lemnar oss om Konung Salomos tempelbyggnad, äro få och ganska korta. Hvaraf följer, att ock de omständigheter, som anföras, måste vara märkliga. Uti 31:sta versen af sistnämnde kapitel läses, att Konungen lät göra ingången till det heligaste rummet med ett öfverlag, hvilande på poster af oliveträd, som gaf samma ingång anseende af en femhörning. Och i 33:dje versen, att ingången till stora tempelrummet äfven gjordes med poster af oliveträd, men fyrkantig. Häraf dragas otvunget två följder: den ena, att Hebreer icke mindre, än Greker och Romare, varit sorgfällige derom, att förse sina palatser med prydliga ingångar; och den andra, att en portgång, som hade anseende af en femhörning, var högre aktad, än den, som gjordes i fyrkant.

En noggrannhet, som Vitruvius tillegnar sina byggnader, att husets bredd innehöll hälften af dess längd, iaktogs äfven, före Vitruvii tid,

tid, af Konung Salomo; emedan templet, som han byggde, oberäknadt choret, eller det heligaste rummet, var dubbelt så långt, som hufets bredd.

Enligt Vitruvii berättelse, hade Grekiska Templen ett förhus, som kallades *προναος*. Och ibland de förnämsta delar af Konung Salomos tempelbyggnad, långt före Grekernas tid, beskrifves förhuset uttryckeligen.

Omgångarne omkring templen, af Vitruvius kallade *περιδρομοι*, vordo icke heller, vid den Israelitiska Konungens tempelbyggnad, förgätne.

Innan jag lemuar ett så vackert ämne, som de gamlas Byggningskonst, hvilken, med sin prakt, vittnar om så mycken odling af snillet och konsten; kan jag icke underlåta, att tillägga något om äldsta världens smak, att inlägga guld och dyrbara stenar i golfven. Uti Evangel. Johannis XIX kapitel fåges rummet, der Romerske Landshöfdingen Pilatus fatte sig på Domstolen, hafva varit *Lithostroton*. Dock må det icke anses såsom en Romersk eller Grekisk uppfinning, att med marmor af åtskilliga färgor belägga golfven i högtidliga rum. Smaken var alldeles Österländsk. Konung Salomo lät icke allenast incrustera guld i golfven, både uti yttre och inre helgedomen, utan om Konung Ahasveri flott läses jemväl uti Esthers Boks Ista kapitel, att i dess golf voro inlagde porfyr, marmor, pärlemo och dyrbara stenar.

Icke

Icke mindre märkligt är ock det, att Hebreer och Foenicier, före Grekernas tid, kände konsten att arbeta i marmor. De Slott, som Hebreiske Skalder, i deras målande stil, kallade *Elfenbenstorn*, voro intet annat, än flott, byggda af hvit huggen marmor: en stenart, hvilken Konung David, redan i sin tid, anskaffade uti förråd, till den förestående tempelbyggnaden, enligt 1 Krön. B. XXIX kapitel.

Då ojäfaktiga bevis vittna, både att Moses, Härföraren för det Israëlitiska folket, vid Egyptiska Hofvet njutit uppfostran, hvartill hörde alla den tidens kunskaper; såsom ock, att Konung Salomo, vid tempelbyggnaden, nyttjade en Foenicisk Konstnär, att verkställa sina prydliga anstalter; vinner den förmodan så mycket fäkrare grund, att Egyptier och Foenicier varit Hebreers, Grekers och Romares gemensamme och förste Lärmästare både i Vackra Konster och Vitterhet.

Och ehuru tiden nu icke tillåter mig, att ingå uti en vidlöftigare underfökning om uråldrens kunskaper; hoppas jag likväl, af det, som nu anfördt är, vara ådagalägd, att en Fornforskare lätt skall finna sig bedragen, då han om äldsta världens upplysning hyser alltför ringa och inskränkta begrepp.

Amanuensens Svar.

Min Herre!

Kongl. Akademien, hvars Höge Stiftare bland andra skyldigheter ålagt henne den att upplysa Grekiske, Romerske och Egyptiske fornhäfder, har i dag med nöje hört den Afhandling, uti hvilken J, Min Herre, vid Inträdet i detta Samfund, återgifvit Österländska Folkslagen den företrädesrätt till efterverldens högaktning, hvilken de genom uppfinningar i Vitterhet och Konster så rättvist förtjent och okunnigheten om deras Häfder dem betagit. Eder tillhörde det ur många skäl att uppgifva dem bland dessa Nationer, från hvilka Greker och Romare emottagit sina första kunskaper i dessa yrken. J hafven icke allenast gjort det sannolikt, utan äfven bevist, att Hebreerne före Grekers och Romares mest blomstrande tidhvarf bragt byggnadskonsten till en högd, för hvilken desse våre Lärmästare, i afseende på uppfinningen, hittills vunnit nästan uteslutande loford.

Academien ser i Edert bemödande att upplysa uråldrens häfder en ny bana öppnad för sina forskningar och hoppas en dag kunna pryda sina Handlingar med Edra fortsatta underfökningar derom. Edra allmänt erkända insigter i denna Lärdomsgren, hvilka länge gagnat den uppträdande folkläraren och ändtligen

ba-

banat Eder vägen till ett utmärkt rum bland Svenska Kyrkans Styresmän, äro Academien en borgen, att Hon, så mycket tiden och Edert kall tillåta, äfven må skörda ytterligare frukter af Ert alstrande Snille.

T a l

hållet

vid Inträdet i Kongl. Vitterhets- Historie- och
Antiquitets-Academien d. 3 Decemb. 1805,

af Friherre

M A T H I A S R O S E N B L A D,
Stats.Secreterare.

Mine Herrar!

Det är för mig färdeles smickrande, att genom Edert förtroende vinna inträde i ett Samhälle, som på ett så utmärkt fätt gagnat, prydt och hedrat Fäderneslandet.

Ju mer jag betraktar de infigter och egenskaper, som fordras hos detta Samfunds Ledamöter och i sådan fullkomlighet af Eder, Mine Herrar, innehafvas, desto större är min förlägenhet, desto högre min tacksamhet emot Eder, som vid Edert val endast fäst på välförmenta affigter.

Född och uppfödd uti skötet af ett Lärosäte, har jag ärfst kärlek och aktning för Vetenskaperna; och fastän under utöfningen af ett vidsträckt och träget Embete jag saknat tid att göra Vetenskaperna till mitt yrke, har jag likväl haft ett närmare tillfälle att erfara deras stora och välgörande inflytande på det Borgerliga

liga Samfundet, och att inse nödvändigheten af deras beskydd och uppmuntran af en Styrelse, som nitälskar för Rikets fanna väl, fördel och heder.

Historien, en ibland de Vetenskaper, som äro föremål för denna Academies forskningar, öppnar för Regenten och Statsmannen ett rikt och vidsträckt fält af upplysningar, varningar och uppmuntringar. Hon lärer: att endast genom rättvisa och mildhet, upplysnings utbredande, idoghetens och sparsamhetens uppmuntran befästas Throner och beredes folkets fällhet: att om någon gång redliga affigter, mödor och omforgen för allmänt väl misfäskas, skall likväl förr eller senare fanningens fackla förskingra de dimmor, hvarmed afunden och hatet ej fällan föka att fördunkla den fanna förtjensten; att om våldet och egennyttan någon tid kunna tillrycka sig beundran och dölja sina låga affigter, skall tiden dock afdraga täckelset och framställa lasten blottad för efterverldens skarpsynta blick och oväldiga dom.

Mine Herrar! Det är min pligt, att inför Thronen föredraga och befrämja Vetenskapernas angelägenheter. Förenad med Eder, har jag fått en ökad förbindelse till denna skyldighets sorgfälliga uppfyllande. Det är ock den enda tackfälskhetsgärd jag kan offra åt detta Samhälle, och den enda väg, hvarpå jag kan vara denna Academie till någon nytta.

Secreterarens Svar.

Herr Friherre!

Det vigtiga ämbete J bekläden, har, då det gifver Eder en oupphörlig anledning att sträcka en forskande granskning till alla inrikes värf, jemväl yppat för Eder många tillfällen att med eftertryck gagna vetenskaper och lärdoms-öfningar. För dessas idkare har det länge varit, och lyckligtvis fortfar att vara, ett stort ämne till fägnad, att ett sådant ämbete innehafves af en Man, som med utmärkt iogfällighet uppammad i lärdomens sköte har fått inhämta de grunder, samt själf vunnit den mognad och vidsträckthet i nyttiga kunskaper, att han långt ifrån att tro sådana vara öfverflödiga, eller nyttigast då de inskränkas inom en viss gräns, upplyst inser, att deras gränser aldrig kunna förmycket utvidgas, inser, att i samma mån som rätt och grundlig lärdom genom svaga uppfostrings-anstalter undergräfvades, skall i många riksvårdande förrättningar en svaghet röjas, hvars rätta orsaker få skola förstå, och kanske färre skola vilja tro, att de böra fökas i grundlig lärdoms förfall.

Öfvertygad att denna Akademien bör kunna, så vidt hennes verkningskrets medgifver, något bidra till grundligare kunskapers vär-

dande, hafven J, Herr Friherre, ofta användt ett ädelt nit att fätta denna hennes skyldighet i utöfning, och då hon erbudit Eder ett rum ibland sina Heders-Ledamöter, hvilket J nu behagat intaga, har hon fördenskull dervid haft både afseende på sin heder och sin nytta.

Intrådes - Tal

i Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-
Academien den 15 Julii 1807;

af Friherre

CHRISTOPH. BOGISL. ZIBET,
Hof-Canzler:

Mine Herrar!

Upptagen för längre tid sedan uti Edert Samfund, bryter jag först i dag den tyfnad som för Er kunnat dölja min tacksamhet, men icke göra henne misstänkt, ty J tillräknen icke mig hvad händelserne vållat. Jag kände straxt, som jag borde, hedern af Edert val. Likväl har jag lärt att deruppå sätta ett förhöjdt värde. Kunde jag väl i främmande länder höra denna Stiftning nämnas med beröm, och icke lyckönska mig att vara dess medlem? J hafven, Mine Herrar, sjelfve gjort Edert ryckte: Jag delade njutningen deraf, utan att hafva delat Edra mödor. Iå den väg ödet mig fört, har jag söga kunnat idka de yrken, som äro Edra; men jag har alltid älskat, alltid högaktat dem: och då Eder godhet ansett det som tillfyllestgörande, för att ibland Eder intaga ett rum, är jag förvissad att aldrig sakna den ynnest och vänskap, hvaraf jag redan fått ett så inickrande vedermäle.

S v a r ,

i Secreterarens ställe,
af Herr ROSENSTEIN.

Herr Friherre!

Då Academien kallade Eder, Herr Friherre, till Heders-Ledamot, styrdes hennes val af anledningar, hvilkas korta upprepande är det enda Eder blyglamhet vid närvarande tillfälle kan henne tillåta.

Tidigt utsedd till tjenstgöring och uppvaktning hos den odödlige Konung, som Vetenskaperna och Vitterheten i evärdeliga tider skola vörda bland sina största Välgörare, förtjente och bibehöll Ni denne Herres utmärkta förtroende. Eder nyttjade Han, då, genom skapelsen af Svenska Scenen, Han ville gifva språket odling, smaken stadga, Nationen en ny gren af ära och förädling. Med bifall och välbehag såg han Eder införlifvas i det Samfund, åt hvilket Han anförtrott vården af Språket och Smaken. — Af Konung Gustaf III:s Son, denna Academiens nuvarande Nådige och älskade Beskyddare, har Ni emottagit det viktiga Embete, som vakar öfver Litteraturen och dess framsteg. Förtjenster stämplade med vördade Konungars nåd, Snille och fäker Smak bevittnade genom Skrifter, kunskaper vidgade genom refor, en fin kännedom af det Språk, som ensamt bland de lefvande utgör Acade-
mi-

miens föremål, allt detta utvifade Eder för henne.

Mera skall jag ej å hennes vägnar säga, utan blott tillägga förfäkran om hennes aktning och den fägnad, med hvilken hon nu emottager Eder och framgent skall se Eder deltaga i hennes öfverläggningar. Måtte denna förfäkran hos Eder, Herr Friherre, vinna en ökad vifshet, då händelsen velat att den skulle framföras af en Tolk, i hvilken Ni igenkänner en upprigtig och mångårig Vän.

Intrådes - Tal

i Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-
Academien d. 21 Junii 1808,

af

NILS WILH. MARKS v. WÜRTEMBERG,
Revisions-Secreterare.

Mine Herrar! .

Länge vittne till den framgång, hvarmed K. Vitterhets- Academien arbetat på Vetenskaper, dem jag från min första ungdom älskat, har jag med allmänheten lifligen delat den erkännsla, hvartill Academien gjort sig berättigad. Jag var långt ifrån att åstunda, än mindre att hoppas, att såsom Medlem lå dela Eder möda, Mine Herrar, och den heder J Eder förvärfvat: från all önskan afhöll mig kännedom af min förmåga; från allt hopp öfvertygelsen, att J alltid skulle finna värdigare ämnen för detta val. Då likväl detta val nu uppfökt och kallat mig, är lydnaden min första pligt: den uppfylles i dag med den varmaste känsla af tacksamhet och med den ifrigaste förefatts, att genom nit och tillgifvenhet söka ersätta hvad i öfrigt hos mig kan brista. - Jag medför icke vid mitt inträde i detta Samfund de egenskaper

per och förtjenster, som jag der möter, men jag medför en med Eder instämmande kärlek till Konung och Fädernesland, aktning och nit för Vetenskaper, öfvertygelse om den nytta de göra Samhället och den heder de göra menkligheten.

Om år och andra omständigheter tillåta mig att något verka till deras framsteg, skall det offras åt denna Academie såsom ett veder-mäle af de tänkesätt, hvilka aldrig hos mig skola upphöra,

---

Amanuensens Svar.

Min Herre!

Länge saknades inom detta Samfund den man, hvilken i dag derstädes intagit ett rum och hvilken med inskränkta anspråk förenar vidsträckta förtjenster. Dertill räknas ofstridigt, Min Herre, Eder kännedom af verlden och menniskan, Edra kunskaper i Statistiken och Historien, Edra insigter i Lagfarenheten, grundade på djupa forskningar och mångårig utöfning af ett anseeligt Ämbete i Staten. Utom allt detta har Edert bemödande att upplysa och rikta Fäderneslandets häfder icke kunnat undgå att fästa Kongl. Academiens uppmärksamhet, ehuru Ni likasom med sorgfällighet för allmänheten sökt dölja frukten af Edra mödor. De vidsträckta Samlingar, hvilka i Genealogiskt och Biographiskt hänseende äga förtjensten af noggrannhet och granskade uppgifter, äro ännu endast tillgängliga för Edra vänner och dem, som begära Edra råd. Olik de brådmogne författare, som icke förr anse målet af sin bestämmeelse uppnådt, än de hunnit i det allmänna utgifva något prof af sin lärdom, har Ni, M. H., gått en längre, men säkrare väg till anseende och ryktbarhet, hvilken, Eder blygsamhet oaktadt, efterverlden ännu mera skall stadga och befästa. Kongl. Akademien lyckönskar sig därför, att hafva tillegnat sig närmare anspråk på Edra insigter och säkrare tillgång till de skatter, dem Ni dagligen öker.

Lefvernes-Beskrifning

öfver

Framlidne Herr Canzli-Rådet och Riddaren
af Kongl. Nordstjerne-Orden

B E N G T F E R R N E R ;

af

DANIEL MELANDERHIELM,
Canzli-Råd, m. m.

Uppläst för Kongl. Vitterhets- Historie- och
Antiquitets-Academien d. 2 Maji 1804.

Framlidne Herr Canzli-Rådet och Riddaren af Kongl. Nordstjerne-Orden Bengt Ferrner föddes d. 10 Nov. år 1724 i Nyeds Prästgård i Wermland. Dets Fader, Georg Ferner, sedermera Prost och Kyrkoherde i Nors Församling i samma landskap, härstammade af en gammal präst- och borgaresläkt derstädes, och dets Moder, Anna Helena Noréen, var dotter af Prosten Axel Noréen i Nyed, som äfven hänledde sina anor ifrån en gammal prästsläkt.

Angående vår aflidne Ferrners barnålder och uppväxttid, förekommer icke något annat märkvärdigt att anföra, än det som vanligen plägar inträffa med dem, hvilka, födde
med

med goda böjelser, äro nog lycklige att under denna så mycket mer angelägna tid, som den första plantan till ära och dygd då skall sättas, för att en gång bära mogen frugt, få njuta kloka och ömma föräldrars vård och handlande. Sådan var också Herr Ferrners lott. Hulda Föräldrar voro sorgfällige att genom en lämpelig uppfostran lägga grund till dets framtida väl, och hade all möda osparad att uppodla de lyckliga natursgåfvor, hvilka redan i barnåldern framlyste hos denne deras välartade Son. Fadren, som med fägnad använde sin ifrån öfriga göromål lediga tid att undervisa en läraktig son, fökte att genom egen information meddela honom de kunskaper, som kunde göra honom skicklig att emottagas först i Trivial-skolen och sedan i Gymnasium i Carlstad, att der fortsätta den redan med framgång började bana. Vid sådana allmänna Lärofästen uppmuntras ynglingar genom medtäflan, lasten blir mera framfart de andra till varnagel och rättelse, och en viss ordning tillika med undergifvenhet för lärare och förmän, så angelägna att i en uppväxande ungdom inplantas, blifva på dessa ställen mera fast rotade. Dessa förmåner gifva i mina tankar vida företräde för enskilt information.

Sedan Herr Ferrner med sine lärares lof ord fortsatt studierna i omnämnde Skole och Gymnasium, kom han till Upsala Academie år

1743, att vid detta berömda och namnkunniga Lärofäte vidare i dem, sig förkofra. Enligt sin böjelse för de Mathematiska Vetenskaperne, hvilken han redan vid Gymnasium icke allenast röjt, utan äfven, så mycket omständigheterna der kunde tillåta, sökte att fullgöra, fick han vid sin ankomst till Upsala ymnigare tillfälle att i dessa vetenskaper fortsätta sina påbegynta studier. Det dröjde icke länge, innan han i denna egenkap blef känd af den framlidne fiöre Geometern, dåvarande Geometriæ och Physices Professoren vid Upsala Academie, sedermera Herr Stats-Secreteraren och Ridd. af Kongl. Nordstjerne-Orden, Samuel Klingenshjerna, hvilkens både allmänna och enskilda föreläsningar han med färdeles uppmärksamhet och flit afhörde. Då framlidne Herr Professoren Mårten Strömer icke långt derefter blef Astronomiæ Professor, öppnades ett nytt fält för Herr Ferrner, i synnerhet lämpadt efter dets böjelse för den del af Matematikens tillämpning, som innefattar så väl den theoretiska som praktiska Astronomien. Han började då att under bemälte Professors handledande bivist de Astronomiska Observationerne på Upsala Observatorium, och som han tillika hade ett färdeles, som man det kallar, godt öga, att nämligen med noggrannhet observera momenterne, dröjde icke länge, innan bemälte Professor fattade för honom en färdeles

les vänskap och ett förtjent förtroende till dens pålitlighet i denna del af Astronomien. Den följande tiden använde Herr Ferrner att öka mer och mer sina Mathematiska och Astronomiska insigter, och att flitigt deltaga i de Astronomiska Observationer som föreföllo, hvarutinnan ett ännu vidare fält öppnades genom de correspondenta parallactiska observationer som inföllo åren 1749 och 1750, då motsvarande observationer skulle hållas i Upsala med dem som gjordes i Berlin af Herr De la Lande och på Goda-Hopps-Udden af Herr De la Caille, vid hvilka förnämnda Herr Ferrner under Herr Strömers inseende oförtrutet var närvarande. Efter en sådan förvärfvad skicklighet, tillika med erfarenhet i den praktiska Astronomien, blef Herr Ferrner år 1751 af den Philosophiska Faculteten vid Upsala Academie uppförd på förslag till den då ledigvarande Astronomiæ-Observators-syfslan vid denna Academie, och till samma syfsla utnämnd af Academiens dåvarande Canzler, framl. Hans Excell. m. m. Herr Grefve Carl Ehrenpreus. Denna syfsla förvaltade Hr Ferrner med sin medfödda drift, idoghet och nit, intill år 1756.

Uppå underdånig tillstyrkan af Rikets, nysnämnda år församlade, Ständer tacktes Konungen förordna, att en Navigations-Skole i Carls-crona skulle inrättas, och förses med skicklige Lärare i alla de Vetenskaper, som fordrades
till

till beredande af duglige och kunnige Amiralitets-Officerare. Ibland de Informations-syfslor, som till detta ändamål fordrades, ansågs en Profession i synnerhet nödig, hvilkens föremål skulle vara Sjö-Cadetternes undervisning i den theoretiska grund af Mathematik och Astronomie, som fordrades till läran så väl om Navigation, som om Skepps-manoeuvren, tillika med denna theories tillämpning härtill, såsom ock till Observationers anställande till sjös och deras tillbörliga calculer. Till denna profession blef då Herr Ferrner i nåder af Konungen utnämnd. Men som denna Informations-inrättning var ny, och det med mycket skäl ansågs vara färdeles magtpåliggande, att den vid sin första början och sättande i behörigt skick skulle blifva med yttersta sorgfällighet handhåfd, hvartill fordrades icke allenast många och vidsträckta kunskaper, utan ock en mogen erfarenhet, åtog sig framlidne Herr Professoren Strömer att på behaglig tid bestrida de flera förekommande göromål, som denna i sin första inrättning så grannliga informations-syfsla kunde fordra. Imedlertid och under Professor Strömers i detta ändamål blifvande uppehåll i Carlsrona, blef Herr Ferrner förordnad att förestå Astronomiæ-Profession vid Upsala Academie. Detta kall förvaltade Herr Ferrner med sin vanliga munterhet och drift, till egen heder, den studerande ungdomens nytta och

vetenskapens förkofran, intill medlet af år 1752, då en ny bana för honom öppnades, nämligen att genom en utländsk resa och således egen erfarenhet lära känna Vetenskapernas tillstånd i det öfriga Europa.

Det har varit en gammal fördom i vårt land, hvilkens upprinnelse kan räknas nästan ifrån början af det 17:de seklet, att man genom och under utländska resor borde äfven i studier förkofra sig och öka sina litteräre kunskaper. Detta kunde hafva sin goda grund under de tidhvarf, då Vetenskaperna ännu hos oss voro i sin späda ålder. Lefvande information och dugliga böcker, den tiden i det öfriga Europa ock lå mycket fälllynta, saknades hos oss ännu i en större mån. Att förvärfva någorlunda grundliga inigter i den eller den lärdomsgren, sådana som de den tiden kunde erhållas, var alltså ingen annan utväg, än att föka dem utom Riket. Det var då och sedermera likasom ett mod och räknades för en lärdeles heder, att efter tidens art vara och hållas för lärd, och att under utrikes resor hafva förvärfvat denna lärdom. Ynglingar af Rikets första familler voro i synnerhet de, som under sådana resor fökte genom kunskapers förvärfvande, att göra sig skicklige till beklädandet af Rikets förnämsta och vigtigaste embeten. Utlänningar, som erhållit något ryckte om sig af lärdom, efterlysnades och förskref-

vos att handleda desse unge ädlingar på deras utrikes refor. Andre, som dertill kunde hafva någorlunda råd och lägenhet, följde också desfes exempel. Denna fördom om angelägenheten af utländska refor för att blifva lärd, och hvilken fortplantades intill början af förförflutna sekel, gick så långt, att jag ännu minnes, huru man frågade, då någon omtalades såsom lärd: har han rest? och huru man, då dertill svarades med nej, lika som förklarade sig icke vilja fätta stort värde på en sådan lärdom. Flere, som inrättade Stipendier till fattiga studerandes understöd vid Rikets Aca-
demier, anflogo äfven i dessa tankar och ändamål vissa räntor till utrikes rese-kostnader för desse studerande, sedan de någon tid förut njutit de så kallade hemrummen i samma stipendier. Åtskilliga sådana inrättningar äro vid Upsala Academie. Sedan dessa tider, hafva omständigheterna i sådana afseenden mycket förändrat sig i vårt fädernesland. Vetenskaper och Lärdomsyren hafva nu och under sednare förlidna tidhvarf uppstigit och kommit i sådant skick, att det kan jemföras med det som de hafva på något annat ställe i den lärda världen, och tillgång på dugliga böcker i hvarje lärdomsgren saknas icke för dem, som äro sorgfällige att skaffa sig sådana. Refor, till att utrikes idka studier, äro derföre så mycket mer onyttiga för närvarande tid, äfven i flera
hän-

hänseenden skadliga, som lika så god och pålitlig information i hvarje lärdomsgren kan inom fäderneslandet erhållas, och som all den tid, hvilken användes på sjelfva refan, tillika med alla de dissipationer, som ifrån ett utrikes vistande äro oskiljaktiga, böra anses såsom ländande till den refandes förlust och saknad i sitt ändamål, hvartill kommer, att de penningar, som kostas på sådana resor, böra anses såsom för Riket förlorade. På ett annat sätt kan det vara beskaffadt med utländska resor i hvarjehanda andra afseenden, och de samma således vara både nyttiga och nödiga. De, som i fäderneslandet hafva mognat i studier och derunder äfven kommit till mogen ålder, samt hafva för ändamål en viss slags utöfning, hvilken beror uppå kännedom af det som utom Riket blifvit bragt till en mera fullkomlig practik, kunna icke allenast med nytta för sig till egna kunskapers förökande, utan ock för fäderneslandet, företaga utländska resor. Denna händelse inträffade egentligen för Herr Ferrner. Han var nyligen förordnad till hufvudman i informations-verket för en ny inrättning i vårt land, hvilken, utom de dertill nödiga theoretiska kunskaper, hvilka han redan innehade, fordrade mycken och vidsträckt kännedom, icke allenast af deras tillämpning i Navigation, utan ock af nödiga och de bästa Instrumenter i denna vetenskap, deras construction

tion och fätt att nyttja, med det mera, som härtill kunde höra. Dessa kunskaper borde därförö förkas utom Riket och på de ställen, der dylika inrättningar redan kommit till mognad och voro i full tillämpning, såsom egentligen i England och Frankrike, hvarmed äfven den förmån kunde förenas, att han tillika under en sådan resetour erhöi tillfällen att göra personlig bekantskap med dåvarande ypperste Geometrer och Astronomer i Europa.

Mera önskad tillfälle för Herr Ferrner, att i en sådan sin belägenhet få göra en utländsk resa af så mycken inflytelse på de omständigheter, hvari han sig då befann, kunde icke yppas, än det som honom då erböds, nämligen att göra nuvarande Herr Bergs-Rådet Johan Lefebure sällskap under den utrikes resa, som denne Herre då ernade företaga. Desse tvänne följeslagare, Herrar Ferrner och Lefebure, anträdde denna resa inemot hösten år 1758, då vägen togs ifrån Stockholm genom södra delen af Sverige, sedan genom Danmark, en del af Tyskland till Holland, hvarifrån resan fortattes till England, sedan till Frankrike och Italien, och så vidare till Österrike, derefter genom Böhmen, Saxen, Brandenburg och Pommern, efter hvilken vidlyftiga resetour, nästan genom hela Europa, de återkommo till Stockholm i December månad år 1763.

Få refande hafva dels med den uppmärksamhet iakttagit det som sådant kunnat förtjena, dels med den noggrannhet anteknat allt det som de under sin refetour sett och erfarit, som Herr Ferner det gjort. Efter honom äro fyra handskrifna Volumer in folio, hvilka Hr Kongl. Expeditions-Sekreteraren Gartz, tillika med sina öfriga lyskon, hafva i sin vård, och uti hvilka han hållit en noggrann Journal för hvarje dag under hela sin resa, öfver allt det som han rönt, sett och honom har händt, under de fem år som han tillbragte utom sitt fädernesland. I denna Refe-Journal igenfinnas mångfalldiga mycket intressanta så väl märkvärdigheter som anecdoter, om hvilka närvarande tillfälle icke tillåter att något vidare förnämla, men af en skicklig granskare af det, som i sådant afseende deraf kunde och borde anföras, skulle et både förnöjande och instruerande utdrag kunna göras.

Som Herr Ferners vettgirighet i det, som utgjorde närmaste ändamålet af hans resa, förnämligast kunde fullgöras i England och Frankrike, uppehöll han sig ockfå längsta tiden på hvardera af dessa ställen. Han dröjde i England öfver ett år, och äfven så länge i Frankrike. Jemte utforskande af det som hörde till Informations-inrättningarne i Navigation på dessa båda ställen, hade han ockfå tillfälle att göra personlig bekantskap först med de Eng-

gel-

gelske Geometrer och Astronomer, såsom Thomas Simpson, Stewart, Dollond med flere, och sedan med de Franske, såsom Clairaut, d'Alembert, De la Caille, Cassini &c., hvilka alla upptogo honom mycket väl och lemnade honom flera prof af sin vänskap. Genom desse lärdes bekantskap och åtgärd, samt i anseende till det värde de såledesingo tillfälle att fästa på hans förtjenst, blef han också under sitt vistande i London vald till Ledamot af dervarande Kongl. Vetenskaps-Societeten, och under det i Paris utnämnd till Correspondent af Kongl. Parisiska Vetenskaps-Academien, hvilka båda mycket namnkunniga lärda Sällskapers sammanträden han äfven flera gånger bivistade. Då detta tillfälle icke medgifver upprepandet af mångfaldiga flera händelser, som under hans vistande i dessa länder honom kunde vederfaras, men hvilka tillika med det som är mera väsendtligt äfven upptaga en resandes uppmärksamhet, och jag i anseende dertill föranlåtes att egentligen uppehålla mig vid det, som utgjorde det främsta ändamålet af Herr Ferners resa, får jag således i denna berättelse följa honom ifrån Frankrike till Italien, der han förnämligast var sorgfällig att upöka de tvänne berömda Geometrer Paul Frisi och Perelli, af hvilka han i synnerhet med den förstnämnde knöt ett närmare vänskapsband. Detta af så många forntidens lemnningar namnkunniga

land kunde tillika icke annat än upptaga denne uppmärksamme refandes vettgirighet, i anseende hvartill han äfven derstädes tillbragte någon längre tid, hvarunder han alltså hade få mycket ymnigare tillfälle att begagna sig af den bekantskap han vunnit med de tvänne nämnde Geometrer. Sedan Italiens Lärde och märkvärdigheter voro väl kände, företogs återrefan till Sverige genom de förut nämnde Tyfka provincer, under hvilken icke något, som förtjente en refandes uppmärksamhet, undföll Herr Ferrner. Att deraf endast omtala det som förnämligast kunde honom angå, får jag nämna att han i Wien fick tillfälle att göra bekantskap med den berömde Astronomen Hell, och att i Berlin blifva personligen känd af den store Geometern Leonard Euler.

Vid återkomsten till Stockholm i slutet af år 1763, beredde sig Herr Ferrner att emottaga förvaltningen af den Informations-Profession i Carlscrena, till hvilken han var utnämnd och förordnad, men Förfynen, som råder och styr i våra menliga företaganden, hade utsett honom till ett långt viktigare kall, nämligen att betjena Rikets dyra Kron-Prins, sedermera Hans Maj:t glorvyrdigst i åminnelse Konung Gustaf III, uti dess studiers fortsättande. Hans Kongl. Höghets dåvarande Informator Herr Stats-Secreteraren och Riddaren Klingenskjernas tilltagande ålder och sjuklighet
bör.

började vid den tiden förbjuda honom att med det nit och den sorgfällighet, som han själf önskade, gå Prinsen i detta sitt kall tillhanda, i anseende hvartill angelägenheten fordrade att någon annan, förfedd med de egenskaper, som till det viktiga värf att härutinnan biträda Hans Kongl. Höghet voro erforderliga, skulle der- till blifva utfedd. En man af de kunskaper, och som nyligen gjort en resetour igenom de förnämsta Stater i Europa, och med den mogna uppmärksamhet, som Herr Ferrner granskat deras tillstånd och varande omständigheter, så väl inom sig, som i afseenden på hvarandra och deras relativa ställningar, kunde således med mycket skäl anses såsom synnerligen skick- lig att i informationsvägen uppvakta en Prins, af naturen utrustad med så öfverträffande na- tursgåfvor, och som då redan hade igenomgått någon del af den reflekterande åldern, för hvil- ken sådana flags statistiska underrättelser icke kunde annat än vara af färdeles följd och ut- göra en hufvudsaklig del af den Regerings- klokhet, som skulle kunna pryda och vägleda en tillkommande Svea Rikes Konung. Herr Ferrner hade också efter sin återkomst till Stock- holm haft tillfälle att få göra sin underdåniga uppvaktning hos Deras Majestäter, Konung Adolph Fredrik och Drottning Lovisa Ulrica, såsom ock hos Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsen, hvilket samtliga höga Herrskap

med

med nådigt välbehag afhörde och upptogo de flera intressanta berättelser, som han hade att afgifva om det han sett och erfarit under sin utländska resa, och fattade ett färdeles tycke för hans gåfva att med redighet och rätt tillämpning meddela dessa berättelser. I anseende till alla sådana för Herr Ferrner talande omständigheter, blef han alltså i Mars månad år 1764 utsedd att under Herr Stats-Secreteraren och Riddaren Klingenstjernas sjuklighet, på fätt som är omförmäldt, betjena Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsen. Mer gällande bevis till Prinsens nöje och tillfyllestgörelse af Herr Ferrners biträde, kan icke anföras än det, att Hans Kongl. Höghet år 1765 behagade sjelf förklara sin önskan, att Herr Ferrner dermed måtte fortfara. Denna dets befattning varade sedan till år 1771 om sommaren, sedan Hans Kongl. Höghet återkom ifrån sin utrikes resa, hvarefter den upphörde. Under denna sin uppvaktningstid vid det Kongl. Hofvet rönte han äfven de vedermälen af Kongl. nåd, att han den 10 Nov. år 1765 erhöll Canzli-Råds namn och värdighet, och blef den 4 Nov. år 1766 utnämnd till Adelsman, då han ändrade sitt namn ifrån Ferner till Ferrner, hvarefter han år 1773 fick introduction på Riddarhuset under N:o 1990. Ibland de ytterligare vedermälen af Kongl. nåd, som Canzli-Rådet Ferrner rön-te, var äfven det, att Högfästlig Konungen

Gustaf III den 28 April år 1778 utnämnde honom till Riddare af Kongl. Nordstj. Orden.

Vid nådigt afskeds erhållande ifrån uppvaktningen vid Kongl. Hofvet, erhöll Canzli-Rådet Ferrner en årlig pension för sin lifstid af 500 R:dr. Han var då ännu i sin bästa och muntrafte ålder, och när denna pension genom tidernas förändringar började blifva mindre tillräcklig till des underhåll, uppkom hos honom den naturliga tanken, huru han på något ytterligare fätt och i den så kallade tjenstvägen genom en på ordinär stat grundad lön skulle kunna förbättra sina villkor. Tjugu år voro då förlidna, sedan han såsom Astronomie-Observator beklädt sin första tjenst. Under flera års tid och altsedan återkomsten ifrån sin utländska resa, har han likasom varit skild ifrån sitt förnämsta yrke i studiernas väg, men denna omständighet hade ändå icke kunnat vara honom hinderlig att med egen heder och fluderandes nytta bekläda en profesors-syfsla i de mathematiska Vetenskaperne vid någon af Rikets Akademier. Men vid den tiden var icke någon sådan ledighet för honom öppen, hvilken han med förmån af ledig lön tillika kunde begära. Utom allt detta tycktes det icke heller så färdeles väl passa sig, att Canzli-Rådet Ferrner, hvilken det dyrbara informationsverk förut varit uppdragit att deri gå Rikets Kron-Prins tillhanda, nu skulle likasom
ned.

nedstiga till information åt unga studerande vid någon Academie, och tillika, enligt Författningarne vid dessa Verk, blifva den sista af der då varande Professorer. Då han således blef föranlåten att lemna all sådan tanke, var för honom icke annat öfrigt, till vinnande af förenämnde ändamål, än att på något sätt föka sin befordran i den civila embetsvägen, och i någon sådan afdelning deraf, der hans skicklighet icke skulle likasom sättas på prof och vara tvifvelsmål underkastad. Canzli - Rådet Ferrner, som till studier uppoffrat sin förra lefnadstid, hade ockfå haft tillfälle att derunder och i dem lägga en god grundval, passande och hjelpande i åtskilliga andra värf, äfven utom dem, för hvilka lärofäten äro inrättade. Han var desutom icke en ibland dem, som, endast bundne vid en kunskapsgren, äro främmande i allt annat. Hans verkamma snille sökte en större omfattning, så att han genom flerårig erfarenhet, dels under sina utländska resor, dels sedermera hade förvärfvat mycket grundliga insigter i åtskilliga för en stat nyttiga och angelägna ämnen, såsom i Statistiken, Historien, den allmänna Hushållningen, med mera, så att han, i händelse af befordran i något som kunnat hafva gemenskap med någondera af dessa kunskapsgrenar, visserligen så väl till egen heder som till det allmännas gagn hade en sådan syfsla förvaltad. Imedlertid, och

då

då tiden och hans ålders år förbigingo, utan att något sådant tillfälle för honom yppades, så blef för honom icke annat öfrigt, än att som privat tillbringa sin öfriga lefnadstid.

Ibland de få uppmuntringar att dermed fortfara, räkna de som lämpa och uppoffra sig till Vetenskaper och lärda yrken dem, att vara så godt som ibland de förnämsta, att se sig vara kände, ihugkomne och värderade af sina likar, särdeles af de Vetenskaps-Samfund, som hafva samma vetenskaper i sin omfattning. De Lärde äro vanligen minst eller ringa lottade af lyckans håfvor. Nöjde med det som fullgör ett tarfligt behof, utgör också deras vetenskapsförkofran deras första vinning, och en tillagd värdighet att deltaga i de Samhällen, hvilka Vetenskapers vård och uppbringande till större och större fullkomlighet är anförtrodd, skall också uppmuntra dem, som blifva delagtige af en sådan heder, att dermed fortfara och söka att göra ännu mera. Canzli-Rådet Ferrners litteräre förtjenster tillegnade också honom en dylik tillfyllestgörelse. Redan år 1753 blef han, såsom ännu varande Astronomiæ-Observator i Upsala, antagen såsom Ledamot af Kongl. Vetenskaps-Academien i Stóckholm. Det är förut anmärkt, att han under sitt vistande i London blef vald till Ledamot af dervarande Kongl. Vetenskaps-Societeten, och under sin varelse i Paris blef nämnd att

vara Correspondent af Kongl. Vetenskaps-Academien derstädes. Under sin resa igenom Frankrike och något dröjande i Montpellier, blef han också vald till Ledamot af den der inrättade Vetenskaps-Academien. Kongl. Vetenskaps-Societeten i Upsala, som icke mycket långt förut var så godt som å nyo upplifvad, skulle visserligen haft att förevisa sig en särdeles förgäthet, om den längre hade uppskuttit med en så af Vetenskaperne förtjent mans, som Canzli-Rådet Ferrner, kallande att såsom Ledamot deltaga i samma Societet. Han blef således år 1724 Medlem af detta Vetenskaps-Samfund. Högfästlig Konungen Gustaf III, glorvyrdigst i åminnelse, som ville lemna sin fordne vägledare i studierne ännu ett ytterligare vedermäle af sin höga nådiga ihugkomst, nämnde honom år 1726 till arbetande Ledamot af Dets Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Academie. Så godt som ifrån första instiftelsen af det Kongl. Patriotiska Sällskapet, deltog Canzli-Rådet Ferrner i det samma som Ledamot, och bivistade oafbrutet dets sammanträden och öfverläggningar i de angelägna och för det allmänna nyttiga mål som der förekomma. Med lika sorgfällighet bivistade han äfven de tvänne Aca-demiers sammanträden som äro i Stockholm, och hvilkas Ledamot han var. Utom Meteorologiska Observationer ifrån år 1742 till år 1756, hållna vid Observatorium i Upsala, samlade och

infända till Kongl. Vetenskaps-Academien i Stockholm af Canzli-Rådet Ferrner, samt införda i samma Academies Handlingar, äro af honom i denna Academie sju färskilta Tal hållna, nämligen: des Inträdes-Tal såsom Ledamot, om *Sjömægt*, tvänne Tal hållna vid Præsidii nedläggande i samma Academie, det förre år 1766 om *Vattuminskning-Tvisten*, och det senare år 1780 om *Olika Climaters förmenta verkan på Folkslags Lynnen och Själsförmögenheter*; och fyra Åminnelse-Tal öfver Academiens framlidne Ledamöter, Astronomiæ-Professoren i Upsala Herr Mårten Strömer, Oeconomix-Professoren der sammastädes Herr Anders Berch, Hans Excell. m. m. Herr Grefve Carl Rudensköld, och Öfver-Intendenten m. m. Herr Grefve Carl Cronstedt. I Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Academiens Handlingar äro äfvenledes lemningar af Canzli-Rådet Ferrners deltagande i densamma, såsom en värdig des Ledamot, nämligen des Inträdes-Tal om *Människo-sjüllets nuvarande Gäsning och Verksamhet till nya upptäckter*, och sedan des i samma Academies Handlingar införda Afhandling under titel af *Försök att upptäcka Vetenskapernes Upprimelse och gifva en utväg till att förminska de ofantliga årtal, som förekomma i äldsta Historien, till ett sköligt antal af sol-år*, i anledning af *Histoire de l'Astronomie Ancienne* par Bailly. I alla dessa Tal och Afhandling framlysa vedermälen af Författarens kun-

kunskaper, urskillning och gåfva att på ett nått och tydligt sätt uttrycka sina tankar.

Ehuru Canzli-Rådet Ferrner, sedan hans uppvaktning vid det Kongl. Hofvet upphörde, icke var bunden till någon viss förvaltning, tillät honom hans verksamma snille ändå icke att uraktlåta de tillfällen, då han trodde sig böra uppfylla de pligter, som honom kunde åligga. Med sorgfällighet och sitt vanliga nit deltog han således såsom Ledamot af Riddarhuset i de Riksmöten, som inföllo åren 1778 1786, 1789, 1792 och 1800. Vid de förstnämnde tvänne Riksmöten var han Ledamot i Lag-Utskottet, och vid det år 1789 Ledamot af Hemliga Utskottet. Vid de fyra sednare Riksmöten var han en ibland Ridderkapets och Adelns Electorer.

Till händelserne i Canzli-Rådet Ferrners lefnadslopp hörer så mycket mera att hänföra och nämna des s giftermål, som ett lyckligt ägtenskap utgör en ibland de förnämsta och fällaste, som kunna vederfaras en menniska. Han blef gift år 1770 med Fru Dorothea Janke, Enka efter framlidne Herr Rådman Justinus Gartz i Norrköping, och Dotter af Justitie-Borgmästaren derstädes, Herr Claes Janke och des Fru Dorothea Westerberg. Med denna sin Fru åtnjöt han de fällheter, som göra ett ägtenskap ljust och behagligt, under de aderton år som han med henne sammanlefde,
då

då han igenom hennes dödsfall, som timade år 1722, måste undergå det bittra öde att sakna denna sin bästa vän. Han hade väl icke den fägnaden att under sitt ägtenskap blifva fader för några egna bröstarfvingar. Men denne förlust ersattes genom den tillgifvenhet, aktning, förtroende och vänskap, som han beständigt, under så väl föreningstiden med sin Fru som ock sedermera, erfor af sina fyra stufbarn, för hvilka hon var en högt älskad moder, nämligen nuvarande Herrar, Kongl. Expeditions-Secreteraren Clas Gartz, Secreteraren Johan Gartz och Capitenen Adolph Gartz, samt Mamsell Dorothea Gartz. Desse af Canzli Rådet Ferner så godt som egna barn ansedde underlåta icke heller, att i ett erkänslamt minne bevara åtankan af den uppriktiga ömhet och vänskap han för dem hade och ådagalade, så väl under deras yngre ålders år som sedermera.

Till beskrifvande af salig Canzli-Rådet Ferners sinnelag och hjertas ställning, skulle icke mera behöfvas än att allenast anföra den fanningen, att han var en ärlig, redlig och rättskaffens man, långt afskild ifrån falskhet, flärd, smicker. Han sökte öfvertygelse med pröfning af de skäl uppå hvilka den borde grundas, och då han en gång erhållit en sådan, bibehöll han sig också vid densamma fast och oskiljagtigt. Bristande och ofta nog likasom undangömda upplysningar, ehuru mycken
forg-

forgfällighet blifvit använd att dem erhålla, kunna möjligen leda till en orätt öfvertygelse, men det blifver alltid en dygd att följa den man har fattat och trott vara byggd på goda skäl intill dess att bättre uppgifvas, häldre än att hvart ögonblick vara färdig till nya uppgifters antagande. Canzli-Rådet Ferrner var tillika en pålitlig man, till hvilkens ord och löften man med fäkerhet sig kunde trygga. Han var redlig och fast i vänskap. Mödan var honom aldrig för tung, och ingen kunde räkna mindre på besväret än han, då det ankom uppå att tjena en vän. Dessa äro de rätta kännemärken uppå en oskrymtad vänskap. I samma mån var han också erkänksam emot de vänskapsprof som honom bevisstes. Ifrån en tid af snart sextio år tillbaka, som jag kunde räkna honom för en ibland de få uppriktiga vänner som jag haft den lyckan att ega, var jag ofta vittne till det jag anført, och huru nära de lågo honom på sinnet, för hvilka han hade fattat en oryggelig vänskap.

Canzli-Rådet Ferrner hade tillika en mycket stilla och jemn sinnesställning. Han var derutinnan icke skild ifrån det menliga, att ju icke motgångar äfven kunde röra honom, men de förorsakade likväl icke nedslagenhet och en öfverdrifven oro. Han emottog dem på fätt som det ägnar och anstår en Philosoph, och fökte på ett redligt och värdigt fätt att
åter-

återställa det som var möjligt. Sådan var han äfven i sin öfriga lefnad. Hans umgänge var fritt och okonstladt, och han deltog gerna i glada och med anständighet muntra fällskaper. Han yttrade sina tankar med klarhet utan att vara mångordig. Nöjd med att hafva sagt och förklarat sin mening, uptog han motsägelser med köld, och lemnade andra den rättighet som han själf egde att tänka för sig.

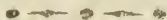
Ehuru Canzli - Rådet Ferrner, sedan dess uppvaktning vid det Kongl. Hofvet upphörde, genom omständigheternes skickelse icke var bunden vid något litterärt yrke, och att uppoffra sig till Vetenskaper och deras förkofran, upptog likväl läsning af duglige och intressante böcker hans förnämsta tid. Kunnig i flera språk, såsom Engelska, Franska, Italienska, Tyfka, hade han så mycket större lätthet att fullgöra denna sin hug och böjelse, som okunnighet af språket, hvaruppå en god bok var författad, icke betog honom den tillfridsställelsen att få läsa den samma. Under allt detta lågo honom likväl de mathematiska Vetenskaperna närmast på sinnet, och lemnade han alltid någon del af sin tid åt den samma. Sin tillgifvenhet för dessa vetenskaper ådagalade han äfven genom en testamentarisk författning af ett tusen Riksdaler specie banko till Kongl. Vetenskaps-Academien i Stockholm, hvaraf räntan skulle användas till præmier för dem, som till samma

Academie hade ingifvit Afhandlingar i de mathematiska Vetenskaperne, och hvilka blifvit det året i Academiens Handlingar införda. Till bevarandet af denne värdige gifvares och sina vetenskapers älskares minne, har bemålte Academie ockfå låtit pregla en penning, med Canzli-Rådet Ferrners bröstbild på den ena sidan och öfverskrift af dets namn med titel, samt uppå reversen denna inscription: Meriti Tanti non immemor unquam, och derunder: Socio Munif. Def. 1802, R. Ac. Sc. Stockh.

Canzli-Rådet Ferrner hade af naturen en fast och stark kroppsställning. Han hade ockfå en deremot svarande god och stadig hellsa, hvarigenom hans lifstid bragtes till en mindre vanlig ålder af inemot sjutioåtta år. Men då ingen är undantagen att undergå den förvandling ifrån detta verldsliga och sinnliga, som är menkligheten ålagd, förr eller senare, af en eller annan orsak, som bebådar en snart annalkande skilsmässa ifrån detta timliga, måste äfven han, då tiden var kommen, lyda naturens skickelse. Han hade förut trenne gånger haft svårare och lindrigare känningar af slag, men derifrån hvarje gång blifvit tämmeligen återstæld till hellsan. Den fjerde anstötten af denna passion, som icke gerna lemnar då han börjat angripa, åkom honom den 18 October år 1802, af hvilken han genom en stilla död afled d. 20 i samma månad.

Sådan var Canzli-Rådet Ferrner, som han igenom föregående korta drag är afskildrad. Han saknas och förjes af vänner, och ligger med äran i sin graf.

Lefvernes-Beskrifning

öfver

Framlidne Ärke-Biskopen, Pro-Kansleren vid
Upsala Akademi och Kommendören
af Kongl. Nordstjerne-Orden,

Herr Doktor

U N O   v o n   T R O I L ;

af

G. A D L E R B E T H ,

Kanzli-Råd, Kommendör af K. N. O., En af de
Aderton i Svenska Akademien.

Uppläst för Kongl. Vitterhets- Historie- och
Antiqvitets-Akademien d. 11 Dec. 1804.

Ärke-Biskopen, Pro-Kansleren vid Upsala Akademi, och Kommendören af Kongl. Nordstjerne-Orden, Herr Doktor Uno von Troil föddes i Stockholm den 24 Februari 1746. Hans Fader var Doktor Samuel Troilius, den tiden Öfver-Hofpredikant och Kyrkoherde i Riddarholms-Församlingen; Modern, Fru Anna Elisabet Angerstein. Den ömma omsorg hon bar för sin späda Son, upphörde vid hans fjerdje ålders år, då döden ryckte henne från en älskad Maka och fem barn, ännu osörmögn

att känna sin förlust. Men den erfattes. Det nya äktenskap Doktor Troilius ingick med Fröken Brita Elifabet Silverstolpe, återskänkte honom en lika fällhet inom sitt hus, med den han förlorat; och sedan detta band äfven med lifsfrukter blifvit välsignadt, gjorde den moderliga huldheten ingen skillnad emellan styfbarn och egna barn. Hon lefver ännu, denna vördade Moder, och erkänslan af den Son, hvars minne vi med sorg återkalla, följde honom i grafven.

Doktor Troilius, utnämnd till Biskop i Vesterås, ditflyttade 1752. Af en skicklig Lärare a) njöt hans Son Uno sin första undervisning, gemenfamt med Assessoren Tersmedens äldsta son. De unga fosterbröderne tillbragte det ena halfva året i Vesterås, och det andra på Assessoren Tersmedens landtegendom. Denna förening varade i sex år, och den tillgifvenhet Troilius derunder fattade för ett vördnadsvärdt hus, beredde från sjelfva barndomen en förbindelse, som skulle göra hans mognare dagar fälla.

Tvenne andre förtjente Män b) fullföljde sedermera hans handledning, först i Vesterås och derefter i Upsala, dit hans Fader, Biskop Troilius, (1760) gick att intaga Ärke-Biskopsstolen.

a) Herr Per Schedvin, sedermera T. D. och Proft.

b) Mag. Erik Waller, nu T. D. och Domproft i Vesterås, samt Kandidaten Elieser Axelson, sedermera T. D. och Proft.

stolen. Innan han vunnit befordran till detta första äreställe i Svenska Kyrkan, hade Konungen (1756 den 9 Nov.) benådat hans afkomma med adelig sköld och värdighet, under namn af von Troil c).

Ärke-Biskopen Troilius lät sin Son Uno redan ifrån de späda åren förstå sin önskan, att se honom välja det andeliga ståndet d).

Denna en öm Faders åstundan, icke tvingande, men allvarlig och ofta förklarad, gjorde hos honom intryck. Det kan ej nekas, att naturen stundom, genom vissa nedlagda förmögenheter, mäktigt kallar ynglingen till sådana yrken, som lofva dem utöfning; men otvifvelaktigt är det dock föräldrars råd, efterdömen och, hvad mer är, de ämnen hvarmed de först syffelsätta sina söners håg och uppmärksamhet, som oftast leda deras val af stånd för framtiden.

Den unga von Troil uppnådde emedlertid de år, då han kunde vara sin egen anförare

F f 2

på

c) Ätten introducerades på Riddarhuset 1776, under N:o 2039.

d) Han kallade honom skämtvis Mäster Uno i Leksand. En gång roade han sig att skriva vers till hvar och en af sina barn. Uno fick följande:

Håll dig min Uno vid din bok'
Så blir du både lärd och klok,
Och får så både smör och ost,
Der farfars farfar din var Prost *).

*) Detta var Leksand, der Uno Troilius, stamfar för släkten, var Prost.

på vettenfkapernas bana, och till sin faders fägnad beredde han sig att taga filosofiska Magistergraden. Han var nu i den leende åldern, då fjelfva känslan af menniskolifvet är en njutning, då fjälens förmögenheter, i lika tillväxt med kroppens, utbildas till manlig styrka, då den välartade ynglingen drifves, likfom af ett fysiskt behof, att utvidga de kunskaper, som skola göra honom värdig sin bestämmelse, och då han känner sig tillfredsställd, men aldrig tröttad af den möda han dertill använder.

Men den glädje, som både tillhörde von Troils dagar och hans medfödda lynne, afbröts af en oförmodad och smärtfull sorg. Ärkebiskopen Troilius gick hastigt ur tiden (1764 den 18 Januari). Tidningen att hans lif var i fara, träffade denna hans Son frånvarande. Han hastade till en faders dödsbädd, som vid hans ankomst var oförmögen att tala, och blott med lyftade händer tecknade sina sista välsignelser öfver sin omgifvande maka och barn. Förlusten af en ansedd och huld Fader var så mycket ömare för Uno von Troil, som han, på den bana han valt, egentligen haft hans råd och stöd af nöden. von Troil tvekade ett ögonblick, om han skulle fortfara på den väg han redan beträddt, eller välja någon annan. Men vördnaden för en faders minne, och efterfinnandet af den tid han, i händelse af ett ändradt beslut, förgäfvades skulle användt, stadgade honom i det en gång fattade uppfåtet.

Up.

Upsala Högskola lyfte vid denna tid af många Lärare, hvilkas namn skola länge trofna glömskan, en Linné, en Ihre, en Melanderhjelrn, en Bergman, en Carl Aurivillius, m. fl. von Troil begagnade sig af dessa och flera förtjenta Mäns undervisning, och bemöttes af dem med den godhet, som hos den nitiska läraren alltid blir den vettgiriga lärjungens lott.

De kunskapsgrenar, som för von Troil voro väsendtligast nödige, knöto dock emellan honom och Kansli-Rådet Ihre, Professorerne Floderus och Hagman den närmaste förbindelse: och dessa mästareshandledning i det Latinska, det Grekiska och det Hebreiska språket, var förenad med sådana prof af uppriktig vänskap, att han bevarade dem i tacksamthjerta till döden.

1766 försvarede Uno von Troil, under Professor Floderus, en Disputation (pro exercitio), som företedde *Specimen Philosophiæ Homericae*. Följande året njöt Upsala Akademi besök af Konung Adolph Fredrik och Dets Gemål, Drottning Lovisa Ulrika, jemte den Kongliga Familjen. Kron-Prinsen Gustaf hade tvenne år förut emottagit Kancellariatet vid Akademien, och befallte, att vid detta högtidliga tillfälle tvenne disputationer skulle anställas: Sällsynta lustbarheter för ett Hof, vittnande både huru vetenskaperna voro anseende af hans höga Föräldrar, och hvad de en dag ägde att hoppas under hans egen spira.

Till

Till den första bland dessa akter utgaf Kansli-Rådet Ihre Teser, att upplysa orsaker-na *hvarföre store män i krigskunskap, flotskloket och vetenskaper, uppkommit mer i det ena tidehvarvet än i det andra?* och teserne försvarades (1767 den 7 Sept.) af Herr Grefve Johan Gabriel Oxenstierna, en Herre, som, beklädd med Rikets högsta värdigheter, ännu med Sånggudinnorna underhåller den förtrolighet, hvartill han då som yngling af Snillet kallades. Följande dagen företogs, under Professor Georgiis prædium, en lärd underfökning af den frågan: *Om menniskor kunnat vara lyckliga utan konster och vetenskaper?* De framställda teserna försvarades af Uno von Troil. De Konglige Åhörarne förklarade, öfver begge dessa lärdoms-täflingar utmärkt välbehag. Eftermiddagen hade v. Troil den nåden, att, som Kurator för den under Kansli-Rådet Ihres tillsyn inrättade Nationen af adeliga ynglingar, för Kron-Prinsen presentera alla då i Upsala studerande adelsmän. De första intrycken äga en liflighet, som sällan utplånas, och den fördelaktiga tanke om v. Troil, hans tillkommande Konung vid detta tillfälle fattat, blef aldrig förgäten.

Efter undergången Kandidat-Examen (1768 den 21 Maj), och försvarad Gradual-Disputation under Kansli Rådet Ihre (1769 d. 29 April), *de Ruarum in Suecia antiquitate*, emottog v. Troil Magisterkransen (1770 den 18 Juni); och den
heder,

heder, hvarmed han aflagt de fordrade lärdomsprofven, vitsordades af det första rummet, som honom vid detta tillfälle tillerkändes.

Men von Troil, icke nöjd med de framsteg på lärdomens fält han uppnått i sitt fädernesland, hade beslutit att äfven fullfölja dem utrikes. I synnerhet eldades han af åtrå, att under handledning af den berömda Michaelis i Göttingen förkofra sina filologiska insigter.

Det Helmfeltska Stipendium, som blifvit honom tillagdt, lättade tillgången till en resekostnad, som han af egna medel ej förmådde bestrida. Han skyndade derföre att verkställa sin berömliga förefats, och anträdde med vederbörligt tillstånd sin resa från Upsala (1770 d. 1 Aug.). Vägen togs genom Vesterås, hvarst han nyls förut fökt och erhållit fullmakt att vara extra ordinarie Adjunkt vid Gymnasium (1770 den 22 Juni).

Derifrån begaf han sig öfver Ystad till Stralsund, och vidare öfver Greifswald, Rostock, Wismar, Lybeck, Hamburg till Braunschweig, samt, sedan han der tillbragt några dagar, egentligen för att bese Biblioteket i Wolfenbüttel, öfver Hannover till Göttingen (den 16 Okt.). Tvenne Svenskar, Professorerne Murray, hedrade der sitt fädernesland med sin lärdom, och gagnade sin nykomna landsman genom sin vänskap. Han hastade nu att besöka Hof-Rådet Michaelis, hvars undervisning var
hans

hans egentliga föremål. Utom flera kollegier hos denna namnkunniga språkkännare, begagnade von Troil sig oafbrutet af andra vidtfräjdade Lärares undervisningar i Teologien, Arabiska språket, Kyrko- och Lärdoms-Historien samt Statistiken, tills Påskferierna följande året inföllo. Denna ledighet nyttjades att bese Brandenburg och Sachsen. Sedan v. Troil någon tid (d. 6 — 27 April) uppehållit sig i Berlin, begaf han sig till Wittenberg, Leipzig, Halle, Dresden och Jena, hvarifrån han öfver Erfurth och Gotha återkom till Göttingen (d. 28 Maj). Med undantag af några dagar, som tillbragtes vid de Hartziska bergverken, förblef han på nytt i denna stad ända till hösten (d. 4 Okt.), då han reste öfver Cassel, Frankfurt, Maynz och Mannheim till Strasburg, samt derifrån, i sällskap med Herr Baron Adlermark och Sekreteraren Justus von Hauswolff, till Paris.

I denna ur få många synpunkter märkvärdiga stad vistades Magister von Troil i fyra månader, (den 14 Nov. — den 9 Mars 1771). Hans egenhändiga anteckningar vittna om den oförtrutna möda han gaf sig, att draga nytta af de snart sagdt outtömliga förråd, som der frambödo sig åt lärdomsforskaren, under det verldskännaren i ungängets behag, i den finare sode odlingen, till och med i sjelfva nöjena, fann rika ämnen för sin tillfredsställelse. Genom Svenska Ambassadören Grefve Creutz's be-

bevågenhet, lättades tillträdet för von Troil att se och begagna sig af allt, som förnämligast påkallade hans uppmärksamhet. Bibliotek, Medalj- och Antiquitets-Samlingar, Naturalie-Kabinett, Akademier, Universitet och Kollegier, fromma stiftelser, konster och idöghet, delade hans tid på ett lika förnöjande som lärorikt sätt. D'Alembert, Diderot, Marmontel, De la Lande, De Guignes, Villoison, Anquetil, Daubenton, m. fl., vilade honom en godhet, som både hedrade honom och dem. Men må mig färskilt tillåtas nämna, att han var en af de få Svenskar, som haft den tillfredsställelsen att besöka Jean Jaques Rousseau *e*). Han njöt vid detta tillfälle den dubbla förnöjelsen, att personligen lära känna en af tidehvarfvets namnkunnigaste män, och att, på ett för sin patrio-

e) Sysselsatt att kopiera noter, fullföljde Rousseau detta göremål, utan att låta hindra sig af den unga främlingens ankomst, eller af ett lärdt samtal, som denne begynte. Men knappt hade von Troil händelsevis nämnt Upsala och Filosofen på sin fråga, om han kände Linné, fått ett jakande svar, förrän han kastade bort pennan och utbrast med hänryckning: "Ah, que je serais heureux, si je pouvais être à Upsal, pour voir ce grand homme!" Hvert ord, hvar omständighet han inhämtade om denna odödliga Naturforskare, fästade med synbaraste deltagande hans uppmärksamhet; och Magister von Troils löfte att efterfråga om ett Rousseaus bref till Linné framkommit, hvarpå ej svar följt, gaf den lifligaste förnöjelse åt en man, som vanligen ej läste de bref han fick,

patriotism smickrande fätt, blifva vittne till den utmärkta högaktning den Geneviske Filosofen egnat den store Linné.

Magister von Troil fullföljde från Paris sin resa till London. Der emottogs han (den 21 April 1772) med mycken vänskap af flera landsmän, Legations-Sekreteraren von Asp, Herr Lindegren, Doktor Gahn och Doktor Solander, den förste Svensk som färdats omkring jordklotet, nyligen återkommen från denna vidsträckta resa, hvilken han förrättat i sällskap med den namnkunniga Cook och Sir Joseph Banks. Svenska Envoyén Baron v. Nolken gjorde sig jemväl berättigad till v. Troils erkänsla. Under det v. Troil med vanlig ifver bemödade sig att öka sina kunskaper, gjorde han bekantkap med många Engelska Lärda, och såg jemväl Franklin, Patriotismens och Filosofiens första Hjelte i den nya världen. Af Doktor Solander blef ock v. Troil anförd till Herr Banks, hos hvilken han sedermera tillbragte många dagar, som förenade nöje med gagn.

von Troil hade redan gjort sig färdig att återvända till sitt fädernesland, och hans saker voro förda om bord på ett hemgående Svenskt fartyg, då Herr Banks, som emedertid beslutit en resa till Island, föreslog honom att deri deltaga. Vid antagandet af detta tillbud ägde ingen annan betänklighet rum, ändan som förorsakades af bristande penninge-

till-

tillgång; men genom vänners färdighet till biträde blef snart detta hinder undanröjdt, och v. Troil fattes i tillstånd att begagna sig af ett lika oförmodadt som lyckligt tillfälle, att ytterligare förnöja sin vettgirighet. Innan kort (d. 12 Juli) afseglade han med Herr Banks ifrån London. Kosan togs till ön Whigt och Plymouth, och derifrån till Skottlands västra öar, bland hvilka åtskilliga besågos, i synnerhet Staffa, bekant för sina basalt-pelare, som naturens egen hand danat till de präktigaste kolonnader. Ändtligen (d. 28 Aug.) lade de lärde resande i land på kusten af Island. Denna ö, hvilken kölden och elden täflat att föröda, och hvilken friheten, naturen till trots, uppfökte till fristad, fästade i flera veckor deras beundran genom sina fysiska sällsamheter, som af så få främlingar varit med uppmärksamhet betraktade, och syffelsatte äfven deras forskning genom de öfverlefvor af Nordens äldsta litteratur, som den genom ett öde, hvilken i alla afseenden velat göra den märkvärdig, ännu förvarar. Omföder påminde årstiden om deras återfärd. De afseglade (d. 9 Okt.) till Skottland och ankrade (d. 13) i Leith nära Edinburg. Efter fjorton dagars vistande i denna hufvudstad, hvarifrån så mycket ljus i den lärda världen utstrålat, förfogade de sig till London.

Denna resa hade så befastat förtroligheten mellan v. Troil och Herr Banks, att den sed-

nare nu mera höll sitt hus öppet för honom som eget, och genom de förbindligaste anmanningar fökte förmå honom att dröja i London öfver vintern, med tillbud att försträcka honom så mycket penningar han behöfde. Men v. Troil, som kände de ringa medel han ägde att påräkna till betalning af redan upptagna lån, vågade icke göra bruk af ett ädelmod, som han fruktade en dag kunna förebrå sig. Han förenade erkänslan med en uppoffring, och skyndade sin hemresa, i början af det nya året (1773 d. 8 Jan.), öfver Helvoetfluys, Amsterdam, Leyden, Utrecht och Göttingen, hvar-est han återfåg älskade vänner och vördade lärare. Efter åtta dagar fullföljdes resan till Hannover och Köpenhamn. Den 24 Februari, samma dag von Troil fyllde 27 år, beträdde han vid Helsingborg sitt fäderneslands jord.

Det är rörande att ur hans egenhändiga anteckningar inhämta de känslor, som vid detta tillfälle uppstodo i hans hjerta. ”Med vördnadsfullaste erkänsla,” heter det, ”för Förflynnens nåd, som bevarat mig för all olycka under mina resor, som på alla ställen beredt mig välvilja och vänskap, fåg jag för framtiden en osäkerhet, som icke lemnade mig utan bekymmer. Regementsförändringen 1772 hade omskapat ställningen i Sverige. — Jag kände ingen, på hvars bevågenhet jag kunde räkna. Mitt lilla arf var förtärdt, och jag

”häf-

”häftade för en skuld, hvilken icke kräfdes;
 ”men hvilken jag derföre borde vara så myc-
 ”ket mer angelägen att betala. Jag fann då,
 ”som alltid, fäkrast att öfverlemnna mitt fram-
 ”tida öde åt den Högstes styrelse, öfvertygad,
 ”att egna uträkningar att befordra sin lycka
 ”merendels slå fel, och att man vandrar tryg-
 ”gast, då man med omtanka och flit följer den
 ”väg Förfynen finner godt att utfaka.”

Sådana tänkesätt bevittna ej mindre v. Troils tidigt stadgade ädla grundsatser, än hans blygsamhet. Det tillkom andra att dömma (och utgången befannade, att honom skedde denna rättvisa), huru den resa, hvarifrån han nu var åt sitt fädernesland återställd, i många afseenden fullkomnat de egenskaper, natur och odling redan hos honom danat, att förtjena lyckan. Utvidgade kunskaper, förvärfvad verldskännedom, belevfvenheten, som lånte sin prydnad åt ett öppet och intagande umgängesfätt, förent med behagen af ett utseende, som utmärkte och förebådade lynnets ädelhet, allt detta talade till hans fördel; och lyckans sparsamhet emot honom på de håfvor, som kunde bereda honom utkomst af eget förråd, borde elda befordrars nit.

Ifrån Helsingborg reste v. Troil till Göteborg, och återkom i Aprill månad till Upsala. Efter ett kort dröjsmål i denna stad, begaf han sig till Stockholm, för att i Herr Riks-Rådet Grefve Carl Fredrik Scheffers egna händer öf-

öfverlemna ett angeläget bref från Envöjén vid Engelska Hofvet, Friherre v. Nolken. Hans Exellens hade den godheten att opåmint utverka åt v. Troil ett företräde hos Konungen; och det välbehag, hvarmed Hans Majestät afhörde hans berättelser, färdeles om den Isländska refan, var redan ett förebud till vigtigare nådebevisningar.

von Troil ärnade nu begagna sig af sin Adjunkts - fullmakt vid Vesterås Gymnasium, för att söka en derstädes ledig Lektors-beställning; men en äldre sökande anmälte sig, och rättvisans vägran jäfvades aldrig af v. Troils önsknings. Ämnad med orygglig förefats till det andeliga ståndet, trodde han sig finna en lyckligare utslut till befordran i en ledig Sqvaders-Predikants beställning vid Lif-Regementet till häst. Chäfen, om hvars förord hos Konungen han anhöll, kunde, med all sin välvilja, ej uppföra honom på förslag, hvartill flere Extra Predikanter voro för honom berättigade, utan måste inkränka sin åtgärd till hans förman inom blott anmälan af hans ansökning.

von Troil skyndade emedlertid till Vesterås, och blef, efter föregången examen (d. 21 Maj 1775), vigd till det arfvariga kall, hvori han efter 15 års förlopp skulle uppnå den högsta värdigheten. Den sökta beställningen vid Lif-Regementet blef dertill, genom Konungens utnämmande (d. 12 Aug.), hans första steg.

Sällsynt var från denna stund von Troils
lott,

lott, att med ovanlig skyndsämhet genomgå alla grader i den befördringsväg han för sig valt; men ännu mera fällsynt den, att, snart sagdt, utan eget bekymmer, genom den bevägenhet han tillvann sig af sina förmän och sin Öfverhet, flyttas ifrån det ena steget till det andra, och att aldrig behöfva förebrå sig, att han fökt kränka bättre förtjentas rätt. Knappt hade han vunnit sin första befördran, förr än Regements-Pastors-beställningen vid Lif-Regementet blef ledig. En enda Prestman, som hade bättre rätt att föreslås, afstod från sin ansöknings, och v. Troil emottog Konungens fullmakt att vara Regements-Pastor, fyra månader sedan han blifvit förordnad till Sqvadrons-Predikant.

Någon tid derefter anmodades von Troil, på Konungens befallning, att från Engelskan öfversätta Whitelocks Dagbok öfver sin beskickning ifrån Cromwell till Drottning Christina; ett arbete, som framställde många märkvärdiga drag, hörande till taflan af tidehvarfvets lynne, af sederna, så i Whitelocks fädernesbygd som i det land han besökte, och framför allt af den namnkunniga Prinseffas Hof, till hvilken han som Sändebud var befullmäktigad. von Troil, glad öfver ett tillfälle att ådagalägga sin erkänsla för den nåd Konungen redan bevifat honom, fullbordade inom sex veckor sin öfversättning, som sedermera på Hans Majestäts befallning blef tryckt. Hans Majestät
lät

lät betyga von Troil sitt nådiga nöje, och, till vedermäle deraf, tillfälla honom en medalj af guld. Men kort derefter tillspordes han af en vän, hvarföre han ej utlöft en fullmakt, som för honom låg färdig i Konungens Kansli. Vid efterfrågan derstädes blef han med glädje underrättad, att Konungen utan hans kunskap (den 8 Maj 1775) förordnat honom till Ordinarie Hof-Predikant, med bibehållande af sin syfsla vid Lif-Regementet samt läte och stämna i Hof-Consistorium.

von Troil, som af sin tjenstgöring vid det Kongliga Hofvet nu fästades i Hufvudstaden, uppmuntrades af flera vetenskaps-älskare, och främst ibland dem af Herr Riks-Rådet Grefve Carl Fredrik Scheffer, att på trycket utgifva sina bref om Island. Dessa voro dels under resan, dels efter hemkomsten författade, för att meddela Herrar Ihre och Bergman, jemte flera vänner, önskade underrättelser om detta land, som sällan med granskning blifvit besökt. Men de innehöilo så många dels alldeles nya, dels med omlorg ur äldre skrifter sammandragna upplysningar om Islands historia, antiqviteter, hushållning och natursmärkvärdigheter, att de, utan orättvisa mot en vettgirig allmänhet, icke kunde förborgas i enskilt gömma. Också gjorde arbetet sin författares namn väl känt, ej allenast bland Sveriges utan ock bland främmande länders Lärda, och

och innan få år förflutit, lästes det i öfversättning på tre utländska språk *f*).

Det är redan anfördt, att Hof-Predikanten v. Troil från ungdomen var ansedd som eget barn i Assessoren Tersmedens hus. För hans dotter, Fröken Magdalena Tersmeden, hade han allt sedermera hyft högaktning och vänskap. Nu anhöll han om hennes hand, och var nog lycklig att genom äkta förening med detta dygdiga och älskvärda fruntimmer (den 4 Juni 1776) bereda sin husliga fällhet. Det nygifta paret bosatte sig i Stockholm, der deras villkor likväl ännu voro föga tillräckliga för behofven af ett dyrare lefnadsfätt, och der Hof-Predikanten v. Troil fästade hela sitt hopp vid den utsligt, att genom Konungens ynnest framdeles befordras till ett med mera lofvande utkomst försedt Pastorat. Under afbidan af ett sådant tillfälle, hände honom åter, att af en främmande person finna sig lyckönskad till en beställning, som han ännu icke kände vara ledig, än mindre hade sökt. Snart fick han ock säker underrättelse, att Konungens Öfver-Hof-Predikant, Doktor Wrangel, ifrån detta vigtiga Embete erhållit nådigt afsked, och att

IX Del.

G g

Hans

f) Brevet om Island trycktes 1777. De öfversattes på Tyiska af Hof Rådet Möller, och trycktes i Leipzig 1779; på Engelska af den namnkunniga Forsters Dotter, tryckta i London 1780; och på Franskyska af Kónigl. Sekreteraren Lindblom, tryckta i Paris 1781.

Hans Maj:t af egen böjelse (1777 d. 28 Aprill) strax utnämnt honom till dess efterträdare i detta kall, samt till Ordförande i Hof-Consistorium.

En Konung, af hvars nåd och förtroende han mer och mer gjorde sig förtjent, och de egenskaper, hvarmed han förvärfvade sig en i samma mått växande allmän tillgifvenhet, som han i en vidsträcktare verkningskrets gjorde sig mera känd, beredde de fortfarande förmåner, som snart väntade honom. I anledning af Storkyrko-Församlingens kallelse, föreflogs han i främsta rummet, och blef af Konungen (d. 14 Januari 1778) utnämnd att vara Kyrkoherde derstädes och Ordförande i Stockholms Consistorium. Han tillträdde dessa Embeten i en ålder, som allena kunnat vara mäktig att ådraga honom afund; men lyckan, som i alla afseenden visade sig mot honom gynnande, hade ock förunnat honom gåfvor att göra sig älskad; och han fann innan kort bland medbröder, underhafvande, åhörare, knappt någon, på hvars vänskap han ej kunde räkna.

Emedlertid inträffade den för fäderneslandet glada tidpunkt, då Kron-Prinsen (nu Sveriges Konung) Gustaf Adolph skänktes åt ett troget folks önsknings. Såsom utnämnd Kyrkoherde i Storkyrko-Församlingen, blef det v. Troils pligt, och en för hans hjerta dyrbar tillfredsställelse, att strax efter detta fälla ögonblick i Hufvudstadens första Tempel nedlägga
tack-

tacksägelse för den oskattbara pant af sitt hägn, Allmakten förlänt Konungen och Riket. Men det var v. Troil ej obekant, att då hjertat är lifligast rördt af glädje, är det äfven mest benäget till välgörande. Denna erfarenhet, de känslor han fjelf rönte, och hans nit att nyttja ett lyckligt ögonblick till varaktigt gagn, föranledde den hemställning han nedlade för Thronen, att Konungen täcktes tillåta en insamling, genom stambok, öfver hela Riket, af medel till inrättning af ett Collegium Illustris i Stockholm, hvarigenom för mindre förögna föräldrar kunde öppnas en lättare utväg till deras barns uppfostran. Förslaget blef af Hans Måjeståt med mycken nåd bifallit. De medel, som inflöto, aflemnades till Öfver-Ståthållaren; och ehuru den inrättning, hvartill de voro ämnade, icke ägde rum, blefvo de dock använda till en annan stiftelse, som hvarken mindre hedrar tidehvarfvet eller för den allmänna uppfostringen är af mindre nytta.

Det 1778 i Stockholm hållna Riksmötet öppnade vid samma tid för v. Troil en ny verkningskrets. Första gången Ledamot af Presteståndet, hade han den glädjen, att både bevittna och dela ett samlat folks vördnadsfulla känslor för en älskad Konung. Nationens Fullmäktige, första gången kallade att utöfva de rättigheter Gustaf, då Segern fatt honom i besittning af en oinskränkt myndighet, åt den

förvarat, omgäfvat Thronen med samdrägtigt nit, och företedde ett af jordens ädlaste skådeämnen. Vid de nådbevisningar, hvarmed Konungen utmärkte sin glädje öfver sin Thronarfvings födelse, pryddes Öfver-Hof-Predikanten v. Troil med Teologie Doktorshatten (1779), och utnämndes kort derefter till Ordens-Predikant (s. å.). Följande året blef Biskopsfädet i Linköping ledigt. Af Stiftets Presterskap i främsta rummet föreslagen till des återbefättande, erhöll han dertill Konungens fullmakt, som under Hans Majestäts utrikes resa under-tecknades i Harlem (d. 1 Oktob. 1780). Knappt hade Svenska Församlingen ännu sett en man af 34 års ålder intaga detta vördnadsvärda rum; och v. Troil kände sjelf med liflig finnesrörelse det undantag Lyckan gjort till hans förmån. "Försynen," yttrade han i sin afskeds-predikan i Storkyrkan, "Försynen synes ej hafva ämnat mig en lång bana. Des allvissa beflut hastar mina fjät. Knappt hinna jag vinna erfarenhet i de värf, till hvilka jag af skickelsen kallas, förr än jag ryckes till nya. Måtte jag aldrig förgäta, huru mitt ansvar ökes genom hvar och en af des välgärningar." — Så talade, så tänkte v. Troil; och hvart steg i hans lefnadsöden påkallar och rättvisar den anmärkning, att värdigheten, jennheten och blygsamheten af hans uppförande nu försonade honom med afunden, nu skyddade honom mot des anfall.

Saknad skildes Biskop v. Troil ifrån Stockholm: med välvilja emottogs han i Linköping. Han tillträdde Biskops-Embetet efter en man, som aldrig saknat nit för sitt kall, men i sina sista dagar, krafter och verksamhet. Ordningen inom Stiftet hade derigenom i flera afseenden lidit. Dets återställande var den efterträdande Biskopens pligt; men kostade honom, efter hans eget intygande, ringa möda, då han möttes af välvilja på alla sidor, och af en allmän åhåga att bidraga till det som kunde gagna och hedra stiftet. Flera berömliga författningar vidtogos i afseende på vården om Förfamlingarne och medellösa Enkors understöd. Men ingenting ställde Presterskapets och dets värdiga Styresmans tänkesätt i ljusare dag, än deras endrägtighet, att genom frivilligt sammanfatt af egna medel, bestämdt för fyra år och beräknadt efter hvar och ens villkor, bidra till uppbyggande af ett nytt Gymnasii- och Skolhus; ett vedermäle af nit, hvaröfver Konungen pröfvade skäligen att förklara färdles välbehag, jemte det Hans Majestät biföll, att två procent af kyrkornas behållna kapital i Stiftet, äfven i fyra år måtte anslås till samma behof.

1786 utskref Konungen en Riksdag i Stockholm. Ärke-Biskopen Mennander var sjuk, och v. Troil, såsom Biskop i det första Stiftet i Riket, blef af Konungen förordnad till Talman i Preste-

i Presteståndet. Under en, sedan det sist förflutna Riksmötet, mycket förändrad allmän ställning, blef detta kall mer än vanligen bekymmersamt. Men Biskop v. Troil, trogen åt sin pligt, bibehöll både Konungens och Ståndets förtroende. Af de tillfällen han ägde, att gagna det allmänna, betjente han sig med nit och frimodighet. Den ädlaste frukten deraf skördade han i sitt medvetande; men lyfande voro äfven de utvertes belöningar, som snart åt honom bereddes. Tillika med tvenne Embetsbröder blef han af Konungen vid Riksdagens slut utsedd och i det nästa Ordens-Kapitlet (1786 d. 27 Nov.) utnämnd till Kommandör af Nordstjerne-Orden, och prydd med ett hederstecken, som ingen af det Andeliga Ståndet tillförene burit. Men innan den vanliga årsdagen dertill inföll, hade v. Troil redan upphunnit Svenska Kyrkans högsta värdighet. Ärke-Biskopen Mennander hade under Riksdagen afsonnat. Vid valet af en efterträdare åt honom, föllo de flesta rösterna på Biskopen i Linköping; och, i första rummet på förslaget uppförd, utnämndes han af Konungen (1786 den 30 Aug.) till Ärke-Biskop i Upsala.

Det är icke smicker, att Ärke-Biskopen v. Troil snarare sökt tillbakahålla än påskynda sin tidiga upphöjelse till främsta rummet i sitt stånd. Det är icke heller smicker, att, då han intog det, inga andra påminnelser dervid gjordes,

des, än de som fästade sig vid hans år. Med den ädla blygsamhet, som hörde till hans karaktär, anmärkte han sjelf som ett *Lyckans spel*, att hans öde från de första ungdomstegen, nästan utan undantag kallat honom till första rummet bland sina likar. Som Student var han i Vestmanlands Nation Curator Honorarius; vid Magister-Promotionen var han den förste; vid Lif Regementet, det första af Rikets Kavalleri-Regementen, var han Regements-Pastor; hos Konungen Öfver-Hof-Predikant; i Stockholm den förste bland Kyrkoherdarne; vid Doktors-Promotionen den förste; i Linköping den förste bland Rikets Biskopar; bland Kommendörerne af Andeliga ståndet den förste; och slutligen den förste i sitt stånd, som Ärke-Biskop.

Med manna-årens styrka, men med all värdigheten af sina flesta företrädares högre ålder, gick Ärke-Biskopen von Troil att bekläda sitt vördnadsvärda kall (1787). Hans boning blef nu för alltid fästad på den ort, hvilken, som hemvist för hans unga dagar, återkallade lifvets gladaste känslor. I egenskap af högsta närvarande förman, återträdde han till det Lärosäte, der han sjutton år förut fullbordat sina lärdoms-öfningar. Den plats han intog bekläd-des 23 år tillbaka af en fader, hvars fränfälle då förfänkte honom, omyndig och nästan utan arf, i sorg och bekymmer för sina tillkommande öden. Dessa betraktelser kunde ej undfalla

hans

hans uppmärksamhet; de ökade genom minnen och jemförelser värdet af den lycka han vunnit; de manade honom att med ansträngd kraft uppfylla dryga pligter. Huru ömt dessa voro Ärke-Biskopen v. Troil om hjertat, beviste hans gerningar. Med oskrymtadt nit för Guds ära och den Religion, hvars yppersta vård inom fäderneslandet var lagd på hans ansvar, förenade han det fördragfamma saktmod, som icke i villfarelser föker brott; som omfattar människor, äfven af olika trosbegrepp, med broderlig kärlek; som med fridens anda använder sin förmåga att öfvertyga den tvekande, men aldrig att våldföra eller tvinga hans samvete; som på en gång uppfyller sanningens och kärlekens föreskrifter, och som, med ett ord, icke föker lyfa med egen rättfärdighet på andras bekostnad. Som förman ägde han rättvisa och drift i förening med foglighet: han utöfvade sitt kall med eftertryck, när pligt och ordning så fordrade: detssemellan røjde han aldrig onödiga anspråk på myndighet. Fri och öppen i sitt väsende, behöfde han aldrig dölja sina affigter; ty de voro rena. Det afseende på sig sjelf, som antingen hemligen eller uppenbart leder den ärelystna, den egennyttiga, besmittade aldrig hans embetsmannas åtgärd. Lagar och öfvertygelse om riktigheten af deras tillämpning voro hans enda ledare i bedömandet af de ämnen som tillkommo hans pröfning; all.

allmänt väl hans ändamål i det nya han föreflog. Sådana voro de grundsatser han antagit; sådana de han oafbrutet följde. Utom dem hade han ock aldrig kunnat vinna den tillgifvenhet, hvarmed han allmänt bemöttes. Icke frikallad ifrån menisklighetens vanliga lott att begå misstag, stundom en verkan af hans ifver att fort uppnå ett godt ändamål, och af dertill använda medels skyndade val, saknade han hvarken den trösten, att sjelf veta sitt hjerta oskyldigt, eller den, som dernäst är för den känslofulle mest tillfredsställande, att billiga domare gjorde hans välmening rättvisa.

Jag har hittills följt Ärke-Biskopen von Troils lefnadshändelser med ett slags omslänthet, som vidden af hans förökade göremål hädanefter förbjuder.

Den tid är ej mer, då styresmannen af ett Stift endast eller förnämst hade behof af vidsträckt teologisk lärdom, tjenligast att utbredas vid Prestmöten eller i stridskrifter mot kättare. Genom de till stort antal förökade grenarne af hans förvaltning, ett på författningar grundadt beforderingsverk, en likaledes af lagarna föreskrifven vård af kyrkor, undervisningsanstalter och välgörande stiftelser; vård om ordentligt handhafvande af dertill anslagna medel; vård om en mängd ärenden, som egentligen tillhöra lagskipningen och allmänna hushållningen, är en Biskop nu äfven så mycket att anse för

en

en civil som en andelig embetsman. Utom dessa pligter, som Ärke-Biskopen v. Troil med Biskoparne i de öfriga Stiften ägde gemensamma, var han i kraft af sitt kall tillika Pro-Kansler vid Upsala Akademi, Ordförande i Bibel-Kommisjonen, Ledamot af Uppfostrings-Kommisjonen, af Kommisjonen öfver Ecklesiastikverket i Lappmarkerna, och vid dennas upphörande af Kanslers-Gillet. Mångfaldigheten af dessa befattningar medgifver ej ett utförligare bedömande, än att han dem alla med nit och verksamhet fullgjorde. Ett vakamt handhavande af ordningen inom Ärke-Stiftet gör framför allt hans minne heder:

Det var till detta stora ändamåls befrämjande, som hans uppmärksamhet aldrig hvilade, som han ömsom och alltid i sin rätta tid vilste nyttja allvarsamhet och lämpa, bestraffning och uppmuntran. Nu såg man honom, vid inlupna underrättelser om oordningar, utan tidsförlust infinna sig på stället, der de blifvit begångna, skåda misbruket med egna ögon, rätta dem genom sin omedelbara åtgärd, och genom sådana prof af en allt omfattande verksamhet gifva eftertryckligare varningar, än ofta de som verkas af lagarnas senfärdigare stränghet: nu åter, med en vis medelväg emellan Styresmannens nit och Menniskovännens ömhet, förmåden felande, att, till undvikande af sitt eget misöde, af en tidspillande omgång och af det

obe-

obehagliga uppteende, som åtföljer offentliga åtal, godvilligt nedlägga sitt kall och afstå någon del af dervid fästade förmåner åt en skickligare förvaltare. Händelser kunde anföras, då Ärke-Biskopen v. Troil i en så ädel affigt jemkat villkoren till begges utkomst genom uppoffringar af egna medel. En öm vård om tillräckligare understöd för Prästerskapets fattiga enkör vittnade om hans hjerta för de nödlidande, och förbättrade deras villkor. Domkyrkan i Upsala hotades af förfall. Det var genom hans åtgärd, som Sveriges första Tempel förnyades till det anseende, hvarigenom dess första anblick ger ett intryck af vördnad. Han ägde mod att vid detta tillfälle bryta den fördom, som länge helgat de rum, der den Högste dyrkas, till hviloställen för de döda på bekostnad af de efterlevandes hellsa. Genom Ärke-Biskopen v. Troils försorg flyttades begravningsplatsen utom Upsala stad, och den grift han snart nödgades bereda åt ett älskadt stoft, var en af de första som invigde den.

Ärke-Biskopen v. Troil kände sig hedrad att vara Svensk: derföre var hans hjerta ömt för allt som hedrade Sverige. Med hvad intryck af vördnad skulle han ej då, nästan dagligen finna för sitt öga den Konungs grift, som stadgade fäderneslandets sjelfständighet och religion, som var stamfader för en redan på tredje seklet lysande Konunga-ätt, och hvars ära

med

med ofördunklad glans sprides till vårt, och skall spridas till de sednaste tidehvarf? Med hvad öm rörelse skulle han se, att tidens hand ej skonade den helgade marmorn, och med hvad nit önska förbättringen af en minnesvård, hvars orubbade bestånd borde likna vördnadens, af hvilken den restes? Hvilorummet för Gustaf I:s stoft återställdes på hans stora Ättlings, på Gustaf III:s befallning, i förnyadt och värdigt skick; och Ärke-Biskopen v. Troil gladdes, att till verkställigheten låna ett driftfullt biträde.

Inom samma Tempel, som hyser lemnin-garne af framfarna Konungar och hjeltar, restes vjd samma tid minnesvården af en stor Svensk man: af Carl v. Linné; hvars namn lefver icke blott i Sverige, icke blott i Europa, utan i hela världen, och så till sägandes i hela naturen. Det var ännu Ärke-Biskopen v. Troil, som, i samråd med några upplysta vänner, gaf första väckelsen till detta hedrande företag, och som med eget exempel eldade flera ädelmodiga landsmän, att dertill uppoffra kostnad och möda.

Vettenskaperne, dem han idkat med en både inom och utom Fäderneslandet erkänd förtjenst, njöto af honom all en befördrars vård och all en älskares tillgifvenhet. Åt dem hade han uppoffrat en för sin måttliga förmögenhet anseelig kostnad, genom ett utvaldt och rikt bokförråd. Åt dem egnade han helst sina få lediga stunder; och icke blott hans föran-stäl-

staltande, utan hans egen handläggning, skänkte åt fäderneslandet en samling af *Handlingar, hörande till Sveriges Kyrko- och Reformations-Historia g*), som i dessa ämnen meddelar viktiga och förut saknade upplysningar. Han räknade bland Professorerna vid Upsala Akademi många gamla vänner, ja äfven lärare. För dem hyfte han de varma känslor af högaktning och tillgifvenhet, som af dem med lika tänkesätt lifligen besvarades. Alla de förtjente män, som genom sin lärdom både upprätthöllo Upsala lärofätes gamla heder, och genom sin nitiska undervisning danade ljus för nya tidehvarf, njöto af honom rättvisa och stöd.

Hvarje till dessa ändamål ledande inrättning, hvarje förbättrad anstalt, eller förslag dertill, fann i honom en varm befordrare. För den studerande ungdomen bar han en faders tänkesätt. Att befrämja dess beredande till trogna underfåtare, till nyttiga medborgare, var för honom det viktigaste ögonmärke; hvarje ynglings stadgande i dygd eller tillväxt i kunskaper, ett ämne för hans glädje: och om begångna fel inom detta samfund någon gång väckte hans bekymmer, ihågkom han helst med undseende den ålder, som ännu icke är erfarenhetens, och ansåg i de flesta fall den bestraffning af ungdomsförseelser vara för hård, som sträcker sig till den villsefördes framtid.

Jag

Jag är öfvertygad, att de omdömen jag tillåtit mig om Ärke-Biskopen v. Troil, som Styresman af Upsala Stift och Pro-Kansler vid Upsala Akademi, af ingen opartisk skola bestridas. Fortsättningen af den nya Bibel-tolkningen, hvaraf större delen, under den tid han beklädde Ärke-Biskopsstolen, utgafs på trycket, den nya Prof-Psalmboken, som 1793 befordrades i dagsljuset, och förslaget till den förbättrade Kyrko-Handboken, som, i likhet med hvad våra utländska trosförvandter för snart ett århundrade tillbaka funnit religionens värdighet och tidernas lynne fordra, 1799 framlemnades till Konungen, och af Presteståndet vid 1800 års Riksdag anmältes till Hans Maj:ts nådiga stadfästelse, hedra ej heller mindre Styresmannens drift, än de medarbetares lärdom och arbetsamhet, åt hvilka handläggningen vid dessa grannliga ämnen under hans inseende varit anförtrödd h.

Fordras likväl ett odeladt och derigenom så mycket mer ojäfaktigt bevis af hans nit för allmän uppbyggelse, så har han gifvit det genom den belöning af etthundrade Dukater, som han af egna medel anslag för de bäst författade Psalmer öfver tjugue uppgifna ämnen, hvarmed han önskade rikta samlingen af våra till

om-

h) Ärke-Biskopen von Troil hade äfven låtit trycka ett af honom enskilt författadt utkast till en ny Kyrko-Handbok.

omarbetning företagna kyrkofångar, och hvilken belöning, enligt gifvarens affigt, efter föregången pröfning af Svenska Akademien, blef de lyckligaste täflarne i dessa förfök tilldelad (1792). Fordras ett lika ofvikligt prof af hans varma nit för Religionens befrämjande, genom ett värdigt framställningsfätt af dess heliga sanningar, så finnes ett sådant vedermäle i hans stiftelse af en homiletisk undervisnings-anstalt, hvartill han äfven af eget förråd förordnade etthundrade R:drs årlig lön, och i anledning hvaraf den värdige man *i*), som dertill af honom var utfedd, strax förfågs med Akademi-Kanslerens tillstånd att biträda blifvande Prester med denna dittills saknade handledning *k*).

Som

i) Herr Vice-Pastoren Sandberg.

k) Samma år Ärke-Biskopen v. Troil afled, lemnade han ett ej mindre talande bevis af sin omsorg för den allmänna upplysningen. Underrättad om den uppmärksamhet, som i flera Europas länder blifvit fästad vid den bekanta Pestalozzis nya undervisningsmethod, var han strax betänkt på dess närmare underfökande, för att tillkynda fäderneslandet det gagn, som deraf tilläfventyrs kunde dragas. Han utfåg och uppmuntrade fördenkull en ung man, som var känd för skicklighet i den Pedagogiska vetenskapen, att i sådan affigt företaga en resa till Schweitz, och jemväl besöka de ställen i Tykland, hvilkas uppfostrings-anstalter voro mest berömda. Salig Ärke-Biskopen var i verkfämmanle begrepp, att både genom rekommendationer och samladt understöd bidraga till denna resas lyckliga fortgång, då döden afbröt hans ädla bemödande.

Som Rikets högste andelige Embetsman, kallades Ärke-Biskopen v. Troil af sin pligt ofta till sina Konungars Hof, och af Fäderneslandets statsförfattning, att vid tre märkvärdiga Riksdagar (1789, 1792 och 1800) som Talman föra ordet i Presteståndet. I dessa kretsar, så skilda från Altaret och Parnassen, var han sig alltid lik. Kärlek för Konung och Fädernesland, nit för dyra och heligt befvurna pligter, voro hans ledare på en genom tidens skick och skakande skiften ofta slipprig bana. Mellan stridande tänkesätt fökte han hålla den medelväg, som den okonstlade redligheten, den rena öfvertygelsen utslakar; ofta ett farligt prof för sinnesstyrkan, ännu oftare ett ämne till klander för mindre oväldiga domare, som på den ena och andra sidan fordra en blind öfverlåtenhet. Det är i sådana omständigheter, som en dygdig och stadig man måste jäfva andras omdömen, och blott trygga sig vid sitt samvetes. De tillfällen finnas, då han af detta samvetes vittnesbörd måste hämta kraft att med likgiltighet anse misstydnungen af gerningar, till hvilka han varit ledd af den ädlaste affigt.

Alla de förrättningar inom Konungens Hus, som efter åldrig plägsed tillkommo den första mannen af det andeliga Ståndet, blef det Ärke-Biskopen v. Troils lott att utöfva. I dessa akter, som under en och samma anblick framställa Thronens och Altarets majestät, visade han sig
med

med en värdighet, som ökade intrycken af deras högtidlighet. Med tårfulla ögon och darande hand anförtrorde han åt jorden en stor och vördad Konungs förgängliga öfverlefvor. Med glädjens och hoppets återlifvade känslor sammanfogade han en ung Konungs och Drottningens händer till oupplöslig förening. Detta Höga Par emottog Kronan af hans hand i ett samlat troget folks åsyn; och de telningar af en vördad Konungastam, som förnyade fäderneslandets hopp för tillkommande tidehvarf, införlifvades af hans hand med Christi församling. I spetsen af denna församling framstod han vid den lysande fest, hvarmed ett Gudälskande och tackfamt folk, under sin Öfverhets anförande, firade minnet af sin rena läras stadgande för tvenne sekler tillbaka: och Handlingarne för Kyrkomötet i Upsala (1795) skola alltid bära vittne om Ärke-Biskopen v. Troils och dess värdiga Medbröders oskrymtade och upplysta nit för den religion, hvars vård var dem anförtrodd.

Med den lycka som följt Ärke-Biskopen v. Troil i alla hans värf, var äfven den enskilda sällheten förenad, som kan hända är af all jordisk den sannaste, då den lättar lifvets bördor genom mellanstunder af hvila och lugn, och vederqvicker hjertat med förnöjelsens blidaste känslor. Han hade med en vördnadsvärd

maka i aderton år njutit denna fällhet, då den förvandlades i saknad och sorg, och då den trogna och älskade vän, som delat hans öden, i sin bästa ålder, ifrån honom och nie till större delen spåda barn, rycktes i grafven 1794. 1).

Med lifligheten af ett ömt hjerta, men med den vifes undergifvenhet under Förfynens skickelse, emottog han detta slag, hvars smärta genom minnet af en flyktad glädje och erfarenheten af ökade bekymmer, aldrig kunde fullkomligen utplånas. Hans tänkefätt förvaras på den enkla men prydliga minnesvård han lät uppföra öfver sin älskades hvilorum: det var en tröst för hans hjerta, att högtidligen anförtro dem åt kommande åldrar. Men det drag af blygsamhet bör ej förgätas, att han, vänners råd oaktade, icke kunde förmås att låta dana stenen på ett fätt, som lemnade rum åt en framtida minnesruna öfver honom själf. Det blef en dag tackfamma och förjande barns omsorg att bereda griftvården i förändradt skick till åminnelse af deras gemensamma förlust, och att der förena tvenne namn, som lika berättigade till deras saknad och erkänsla, äfven efter personernas förgängelse borde vara oskiljaktiga.

Den

1) Hennes dygder äro till efterverldens åminnelse lifligen skildrade i Professorens (nu Biskopen) Doktor Tingbladii tryckta Griftetal, hvarest hennes efterlemnade barn med namn och födelse-år äfven finnas antecknade.

Den Akademi, hvars aktning för Ärkebiskopen v. Troils förtjenster jag äger den hedern att tolka, hade den lyckan att räkna honom bland de första Honorära Ledamöter, hvarmed den vid sitt upplifvande af Konung Gustaf III (1786 den 20 Mars) förstärktes. Hon hade den förnöjelsen, att vid hans inträde afhöra ett upplysande Tal, rörande den tidpunkt, då Konung Gustaf I antog titel af Riksföreståndare, hvilket är tryckt i Första Delen af Akademiens nya Handlingar. Hon ägde den tillfredsställelsen, att flera gånger i Ärkebiskopen v. Troils hand anförtra sin klubba, och att se sina sammankomster af honom beviljade, så ofta hans närvaro i Stockholm dertill förunnade honom tillfälle, med det varma deltagande, som var en verkan af hans kärlek för vitterhet och all gagnelig upplysning. Flera till nyttiga ändamål stiftade Samfund begärde hans biträde. Både hans kall, hans tänkesätt och hans insigter förvärfvade honom ett värdigt rum i Samfundet Pro fide et Christianismo. Af Kongl. Vetenskaps-Societeten i Upsala var han Honorär Ledamot: likaledes Medlem af Sällskapet Pro Patria i Stockholm: och Filosofiska Societetens i Filadelfia kallelse-bref till honom (1792 den 5 Okt.) att vara dess Ledamot, vittnar att hans förtjenster äfven i en annan verldsdel njöto rättvisa.

Oaktadt en stark kroppsbyggnad, hade Är-

ke-Biskopen v. Troil allt ifrån sin medelålder varit befvärad af podagriska krämpor; men deras ofta förnyade anfall syntes dock ej båda någon fara för hans dagar. Alla yttre likneller gåfvo tvertom hopp att han skulle uppnå en hög ålder. Men till det allmännas förlust och hans vänners och anhörigas smärta, voro dessa utfligter bedrägliga.

Under bruket af Sättra helsovatten om sommaren 1803, blef hans bröst af en stark förkylning så häftigt angripit, att Läkarne snart funno hans lif hotadt, och snart utan räddning. Med en sinnesstyrka, värdig det kall han beklädt, den vandel han fört, emottog han den kunskap, att han fann sig på sin lefnadsgräns; och själens krafter syntes ifrån denna stunden öka sig, i samma mått som kroppens aftogo. Af Religionens heliga sanningar hämtade Ärkebiskopen v. Troil själf den tröst som han fordom meddelat andra. Tackfägelser till den Högsta, som styrt och beskyddat hans vandring, böner till Allmakten, i hvars hägn han anförtrorde församlade barn, åt hvilka han föga lemnade annat arf, än en ömt vårdad uppfostran och sitt exempel, voro hans förberedelser till det sista och viktiga ögonblicket. Med lugnet i sitt anlete och glädjen i sin blick, hellade han för sista gången förjande vännere; och saknadens tårar kring hans dödsbädd förljufvades af den högre och rörande känslan, som

som väcktes vid anskådandet af en dygdig mans flyttning till en fällare krets. Med en Addison syntes han mana de närvarande, att se huru en Christen dör. Med förtröstan och hopp lyfte han sitt öga till Himmelen — och var ej mera (1805 den 27 Juli).

Så flöt Ärke-Biskopen v. Troil en lefnad, hvars åminnelse skall gå till efterverlden, i en ålder, då hans ännu oförminskade krafter förunnade honom full verksamhet, och då en lång erfarenhet gjorde den för kyrkan och fäderneslandet gagneligast. Han borttrycktes ur en lyfande bana, i hvilken lyckan redan gifvit honom allt hvad han kunde hoppas; men de förtjenster, hvarmed han gjort sig henne värdig, ännu bådade en rik fortsättning. Också väckte hans bortgång allmän saknad, och tidningen derom, äfven i aflägsna landsändar, besvarades af enhällig klagan.

Till följe af Ärke-Biskopen von Troils yttersta vilja blef hans stoft i tyfthet jordfäst i Kila Kyrka vid Sättra Bruån, och en värdig Embetsbroder *m)* tolkade vid detta tillfälle sin egen och den allmänna känslan, med den vältalighet som flyter ur hjertat, och derföre finner väg till åhörarnes. Men den stund, då, enligt den afidnes äfven yttrade önskan, des förvandlade lemning några månader derefter befordrades till en gemensam hvila med des älskade Makas, framställde i Upsala ett uppträ-

m) Dom-Prosten Doktor Fant.

tråde af allmän sorg, som innebar ett mera talande beröm än lofqväden och inskrifter. Icke blott anhörige och vänner beledsagade detta enkla men högtidliga tag. Stadens, sjelfva den nästgränsande landsbygdens invånare af flera klasser, gingo det liksom till afsked i skaror till mötes. Bedröfvelfsens suckar blandades med klockornas ljud. Tårar runno; och den okunnige skulle gissat, att en hvar begret förlusten af en fader.

Jag har med en enkel berättelse följt en ädel man genom sina lefnadskiften. Sanning och upprigtighet hafva varit minä ledare, och på det att min målning icke må mistänkas för finicker, öfverlemnar jag åt mina åhörare, att af hans verk och hans vandel sjelfva uppgöra hans sedebild. De som stodo i närmare förbindelse med salige Ärke-Biskopen von Troil skulle dock alltför mycket sakna fullständighet i denna tafla, om jag ej tillade, att han i sin enskilda lefnad utöfvade alla de dygder, som vittna om hjertats godhet; att han var välgörande, nästan öfver måttet af sina tillgångar; att han var den redligaste vän, mera snar att gifva än återtaga sitt förtroende; ädelmodig och oförmögen af förställning, äfven mot dem, öfver hvilka han hade skäl att beklaga sig; och att han med ett oföränderligen muntert lynne förenade de behagligaste umgängesgåfvor.

Men då jag i detta vördade samfund med en svag teckning sökt göra rättvisa åt en saknad Ledamo's minne, måtte till slut mig tillåtas förklara, huru högt mitt hjerta är smickradt, att tillika hafva hemburit ett offer åt vänskapen.

F ö r s l a g

till

Inskrifter och Minnespenningar,
hvilka Kongl. Vitterhets- Historie- och Anti-
quitets-Academien uppgifvit, jämkat och
gillat, åren 1804 — 1808.

INSKRIFTER.

1 8 0 4.

N:o 1.

På en Grafvård öfv. Häradshöfdingen BRANDT:

CHRISTIAN BRANDT

Häradshöfding

I Bankekind och Hanekinds Härad

Skipade Lagen

Med upplysning och rättvisa

Främjade Ordning och Dygd

Belönades med allmänt förtroende

Efter hans död 1803

teknades Domfagans erkänsla

på denna Sten.

N:o 2.

På en Klocka vid Bjurbecks Kyrka i Skara Stift:
På första sidan:

I Konung GUSTAF IV ADOLPHS

Tolfte Regerings år

och då

Johan Adam Hjerta var Länets Högding

D. Thure Weideman Stiftets Biskop

— — Blom.

— — Blomberg Församl. Kyrkoherde
Omgöts denna Klocka.

Jordens Son! När klockan ljuder,
Känn den röst som kallar dig!
Följ den väg dig Himlen bjuder
Att ur slottet nalkas Sig!

På andra sidan:

Med frikostigt understöd
Af Socknens Herrskap
Landsh. Frih. Cath. Magd. Fock
född Hård
på Bjurbeck
och
Öfverste L. och R. Frih. Alex. Fock
på Näs
Bestriddes kostnaden
af Kyrkans medel.

N:o 3.

På en Minnesvård öfver Grofshandl. ASPLUND:

DANIEL ASPLUND
Grofshandlare i Stockholm
Riddare af K. Vasa Orden
född
den 11 Febr. 1749.
död
den 12 Febr. 1804.
hvilas här
Med sin Maka
Anna Catharina Riesholm
och tvänne Barn.

Han förvärfvade
med heder
sin förmögenhet

och

och använde den
till
välgörande Stiftelser.

N:o 4.

På en Minnesvård öfver Commerce-Rådet
WELANDER:

Här hvilar
Commerce Rådet
JOH. ADOLF WELANDER
Fgare
af Elgshammar och Bjursnäs
född MDCCCLVIII, död MDCCCIV.
gift med
Sofia Blasche.

Han var i XII år
Bonde-Ståndets Fullmäktig
i R. S. R G. Contor
och
skänkte flörre delen
af sin förmögenhet
till undervisning
för Allmogens Barn.

Hans Maka och Vänner
reste Minnesvården,

---

1 8 0 5.

N:o 1.

På en Minnesvård öfver Canzli-Rådet Fri-
herre CLAES ALSTRÖMER, vid Nya Vägen
mellan Götheborg och Alingsås:
Åt Landsvägen:

Minnesvård
besluten af

GU.

GUSTAF III.
uppreßt af
GUSTAF IV ADOLPH

1805
åt Friherre
CLAES ALSTRÖMER
på hvars bekostnad
denna allmänna väg
blifvit anlagd.

På andra sidan:

Quod
GUSTAVUS III
decrevit
GUSTAVUS IV ADOLPHUS
CLAUDIO ALSTRÖMER
Lib. Bar.
cujus impensis
publica haec via
strata est
Monumentum posuit
MDCCCV.

N:o 2.

På Köpings nybyggda Kyrka på Öland:

Under
Konung
GUSTAF IV ADOLPHS
Regering
nybyggdes Köpings Kyrka
År 1805.

Höfdinge i Länet
Friherre Michael Ankarfvärd
Biskop i Stiftet
Doctor M. G. Wallenstråle
Kyrkoherde i Församlingen
Olof Fornander.

N:o 3.

*På Förfäällningen af en Buste öfver Landshöfd.
Friherre LILJEHORN, på Lands-Canzliet i
Venersborg:*

JOHAN FREDR. LILJEHORN
Friherre Landshöfdinge
Commendeur af K. Nordstj. Orden.

För
Värdad Kättvifa
och
Befordradt Västlånd
Under Tjuguårig Styrelse
Sattes Minnesvärden
af
Tacksamme Inbyggare
1805.

N:o 4.

*På Förfäällningen af Öfver Intendenten Friherre
ADELCRANTZ'S Bröfbild:*

Friherre
CARL FREDRIC ADELCRANTZ
Öfver-Intendent
K. Målare. och Bildhuggare-Academiens
Förste Praefes
Värfam Vän
Af de Fria Konsterna
Högaktad Älskad Saknad
Af deras Idkare.

Bilden huggen och förärad
af
J. T. Sergell.

N:o

N:o 5.

På en Grafvård öfver Rådmanen i Götheborg
ANDERS B. EKEBOM:

Piis Manibus

Fratris Optimi

ANDREAE B. EKEBOM

Consiliarii Urbis Gothoburg.

Nati die XXXI Aug. MDCCLII.

Denati die XXIX Sept. MDCCCIII.

Lugens posuit

Adolph. V. Ekebom.

---

1 8 0 6.

N:o 1.

På en Minnesvård öfver Garfware-Åldermannen
WESTIN:

JOHAN WESTIN

Ålderman för Garfware-Ämbetet

F. 14 Junii 1722. D. 21 Oct. 1786.

Upplyft Rådlig Verksam Medborgare.

N:o 2.

På en Minnesvård öfver Fält-Prosten Magister
CARL MAGNUS NORDIN:

Memoriae

Mag. CAROLI MAGNI NORDIN

Sacrorum in Castris Praepositi

Consistoriique Praesidis

Pastoris Eccl. Bygdeå

Nat. MDCCXII. Denat. MDCCCLXXIII.

et

Uxoris Margarethae Stekfeniae

Nat. MDCCXVI. Denat. MDCCXCIII.

Pietas filiorum.

N:o 3.

N:o 3.

På en Minnesvård öfver Prosten Doctor
NORTMAN:

CAROLO JOH. NORTMAN

S. S. Theol. Doct.

Pastori Eccl. Bygdeå

et

Adjac. territorii Praeposito

Nat. d. XXVIII Junii MDCCXXXVI.

Denat. d. VIII Julii MDCCCXV.

Marito Optimo

Ulrica Christina Nordin

Pie Lugens

Posuit.

N:o 4.

På ett Arbetshus i Örebro:

GUSTAF IV ADOLPH

lemnade detta hus

till en Arbets- och Schole-Inrättning

för Örebro Stads Fattige

Den 18 Junii 1804.

Landshöfd. Salomon Löfvenskölds nit

främjade verkställigheten

och Medborgares frikostighet

gäfvo bestånd åt Inrättningen

som öppnades

den 1 Nov. 1806.

N:o 5.

På en Klocka för Umeå Lands-Församling:

På ena sidan:

I GUSTAF IV ADOLPHS tid

då

Frih. Per Adam Stromberg

var Landshöfding

De.

Doctor Carl Gustaf Nordin

Biskop

Mag. Fredr. Hofverberg

Kyrkeherde

blef denna Klocka omgjuten

i Stockholm

af

C. F. Grönvall

1806.

På andra sidan:

Eesai 2: v. 3. Kommer och låter oss gå up på Herrans berg till Jacobs Guds hus, att han lärar oss sina vägar, och vi vandre på hans stigar.

Pfalm. 150: v. 1 och 6. Lofver Gud i hans helgedom: Lofver honom i hans magts fäste. Allt thet ande hafver lofve Herran. Hallelujah.

N:o 6.

På en Minnesvård öfver General-Directeuren af ACREL:

OLOF AF ACREL

General-Directeur

öfver

Lazaretterna i Riket, m. m.

Sextiårig utöfning

af utmärkta kunskaper

förvärfvade honom

ett rykte

Tom efterverlden skall bevara.

N:o 7.

På tvänne huggna Stenar å önske sidor om stora dörren af Arils Steds Kyrka:

Till höger:

Under

Konung GUSTAF IV ADOLPHUS

regering

bygg.

byggdes detta Herrans Tempel.
1806.

Till vensler:

Går in i Herrans portar med tackande; uti hans gårdar med lofvande; tackar honom, lofver hans namn. Pf. 100: v. 4.

N:o 8.

På Vinbergs Kyrktorn i Norra Halland:

Byggnaden af detta Torn
verkställd 1806
gaf Kyrkan
utvidgning och prydnad.

---

1 8 0 7.

N:o 1.

Under Archiatern von LINNÉ'S Byste, uppsatt i Vexjö Gymnasti Sal:

CAROLO a LINNÉ
Smolando
immortali naturae interpreti
diem ejus post saeculum natalem
XXIV Maji MDCCCVII
festive agentes
conterranei.

N:o 2.

På en Minnesvård i anledning af Brobyggnaden öfver Norrström i Stockholm:

1797
Då

GUSTAF IV ADOLPHS
och

FREDRICA DOROTHEA WILHELMINAS
förmälning

lif.

lifvade
Sveriges glädje och hopp
börjades
efter Borgerikapets beslut
denna Brobyggnad
och fullbordades

18 - -

Styrelsen förde
Grefve Samuel af Ugglas.
Verktälligheten beförgde
Jonas Lidströmer.

N:o 3.

På en Minnesvård öfver Stats-Secreteraren
BENZELSTIERNA:

MATTHIAE BENZELSTIERNA
Secretario Status Eq. Torq. R. O. Stellae Pol.
Nato MDCCXIII Denato MDCCXCI
Eruditionis Humanitatis Modestiae
laudibus Claro
Publicis muneribus
Quae per LX Annos plura gessit
immota virtute functo
Fautori benefico
Grati Nepotes.

N:o 4.

På en Minnesvård öfver Biskopen ENGE-
STRÖM och hans Fru:

Hic requiescunt
JOHANNES ENGSTRÖM
Th. D.
Episcopus Dioec. Lundensis
Ac. Carol. Pro-Cancellarius
Nat. MDCCCLX Denat. MDCCCLXXVII

Multi.

Multigena eruditione clarus
Doctrinae et morum consensu
verus relig. Chrif. Antiftes

Et uxor ejus carissima

MARG. BENZELSTIERNA

Nata MDCC Denata MDCCXCI

pietate beneficentia

omnibusque quae conjugem

et matrem ornant virtutibus

Spectabilis.

Filii Filiaeque superstites

optim. parentum memoriae

N:o 56

*På en Buggnad till Jammankonster för Lunds
Dom-Capitel och Stiftets Prästerskap:*

GUSTAVUS IV ADOLPHUS

has

Consistorii Eccles. et Cleri dioecesis:

Aedes

partem etiam impensarum

Ipse munificē largitus

extrui iussit

MDCCC

confumari curavit

Nic. Hesslén

Fr. Lund.

MDCCCVII.

N:o 6.

På en Gråstård öfver G. sjöarna EDELE
ELEON. CREUTZ och hennes tvän. Aftr.

GUSTAF BANER

Friherre

f. 1759. d. 1800.

Hans Enka
HEDVIG ELEONORA CREUTZ
Grefvinna

f. 1763. d. 1806.

och

Hennes andre Man
GEORG JENNINGS

f. 176 - d. 18 - -

hafva

för sig utvalt
detta hvilorum.

N:o 7.

öfver Bergmäflaren i Vermlands Bergslag
LINDBOM:

GUSTAF ARON LINDBOM

född den 28 Februarii

1758.

Bergmästare i Vermland

1785.

Efter 22 års gagnande nit
i ämbetet
af Vänner.

N:o 8.

På en Minnesvård å Reso Kyrkgård öfver Lieu-
tenant Mechanicus **STENSTAM:**

NILS STENSTAM

Lieutenant-Mechanicus och Stenhuggare
född d. 14 Januarii 1767 död d. 12 Junii 1806.

Hans Minne bevaras
af den Granit han förädlat
af de Lärlingar han danat.

En förjande Maka
reste Stenen.

N:o

N:o 9.

Öfver Gestads Kyrkas Stora Port:

Gestads Kyrka

genom Förfamlingens endragt

och

Ryttmästaren N. Aminoffs nit

på fyra år uppbygd

Invigdes

den 1 Januarii 1800.

---

1 8 0 0.

N:o 1.

*Under Hans Excellences m. m. Herr Grefve
af UGGLAS Bröfbild på Stockholms Börs:*

SAMUELI AB UGGLAS

Comiti

Regni Sveciae Magnati

Urbis Praefecto

Collegii Camerae Praefidi

Regg. Ordd. Equiti.

Cives Stockholmi.

MDCCCVIII.

Posuere.

N:o 2.

*På en Minnesvård öfver Canzli-Rådet Grefve
GYLLENBORG i St. Clarae Kyrka:*

Åt

Grefve GUSTAF FREDRIK GYLLENBORG

År 1808

Af

Svenska Academien.

(500)

N:o 3.

På Urshults nybyggda Kyrka i Kronbergs Län:

Nehem. IV: 18.

År 1808

under

Konung GUSTAF IV ADOLPHS

Regering

fullbordades Urshults Kyrkas byggnad

Länets Höfdinge var

Grefve Carl Stellan Mörner

Stiftets Biskop

Friherre Ludvig Mörner

Pastoratets Kyrkoherde

Carl N. Stenstrand.

Efsa VI: 3.

MINNESPENNINGAR.

1 8 0 4.

N:o 1.

Skådepenning öfver H. K. H. Hertigen af Östergöthland FREDRIK ADOLF; af K. Målare- och Bildhuggare-Academien:

Första sidan: Prinsens Bröstitbild med omskrift: *FREDRICUS ADOLPHUS R. Suec. Princ. -Haer. Dux Ostrog.*

Andra sidan:

Socio

per quina lustra

celsissimo

MDCCCIII

morte adempto

Venerabunda et Lugens

Acad. Pict. et Sculpt.

Stockholm.

N:o

N:o 2.

*Minnespenning öfver Kongl. Rådet m. m. Herr
Grefve HANS WACHTMEISTER:*

Första sidan: Bröstmild med omskrift: *HANS WACHT-
MEISTER Comes Senator R. et Thalassiarcha.*

Andra sidan: En utslgt af Carlskrona och den der utan-
före förlagga Örlögsflotta, med omskrift:

Habes aditum mansurae in saecula famae.

I afskärningen: *Statione clasji Carolicoronae parata.*

N:o 3.

*Skådepenning öfver Öfver - Ståthållaren m. m.
Grefve af UGGLAS:*

Första sidan: Bröstmild med omskrift: *S. af UGGLAS*

Grefve Öfver-Ståthåll. Presid. R. o. C. af K. M. O.

Andra sidan: Inom en Corona Civica:

För

27 års

driftig styrelse

till fullbordande

af Strömsholms

Slussverk

Delägarne

1804.

N:o 4.

*Skådepenning öfver Secreteraren i K. Vetenskaps-
Academien NICANDER:*

Första sidan: Bröstmild med omskrift: *HENR. NICAN-
DER Reg. Acad. Scient. Secret.*

Andra sidan: *Viro*

ingeniosis computationibus

fide et humanitate

conspicuo,

Amici.

N:o 5.

*Minnespenning öfver Grefvinnan BEATA
EBBA GTLDENSTOLPE, född HORN:*

Första sidan: Inom en orm, som biter sig i stjerten:

Minne

af

Grefvinnan

BEATA EBBA HORN

född d. 30 Octob. 1782

död den 1 Febr. 1804.

Andra sidan: En Lilja på sin stjerk, med öfverskrift:

Hafsligt förseunnen.

N:o 6.

*Skådepenning öfver Presidenten Grefve GTL-
LENBORG:*

Första sidan: Brösbild med Ordens-tecken och omskrift:

Gr. C. J. GTLLENBORG President.

Andra sidan:

Åt

en nitisk

och älskad Styresman

af Kl. Sällskapet

Pro Patria

1804.

1805.

N:o 1.

Öfver Hans Excell. m. m. Herr Grefve RUUTH:

Första sidan: Brösbild med omskrift: *Gr. ERIC*

RUUTH En af R. Herrar.

Andra sidan: I en Eklöfskrans:

För

ny rikedom

beredd åt

Fäderneslandet

ge.

genom upptagna

Stenkolsgrufvor

1805.

Under kranfen i affkärningen: *Af Vänner och Medborgare.*

N:o 2.

Öfver Banco-Commisf. SILFVERSTOLPES Fru:

Första sidan: Bröfthild med omskrift: *ELEONORA*

CATHARINA LETONHUFVUD Lib. Bar.

N. 1735. Nupta 1759. D. 1797.

Andra sidan: Inom en krans af Cypresser:

Longum

testetur

amorem

Inunder: Omkring Cypress-kranfen:

Mariti F. Silfverstolpe.

1805.

N:o 3.

*Skådpenning till underdånig fägnadsbetygelse
öfver Deras Majestäters återkomst till Fäderneslan-
det; af Stockholms Großhandels-Societet:*

Första sidan: Konungens och Drottningens jugata capita

med omskrift: *GUSTAVUS IV ADOLPHUS*

FREDRICA DOROTHEA VILHELMINA

Rex et Regina Sveciae.

Andra sidan: Glädjen förefölld, på Romerskt vis, med

en Myrtenqvist i högra handen och en Mercurii Staf

under venstra armen, med omskrift: *Augustis in pa-*

triam reducibus.

I affkärningen: *Lætitia Mercatorum magnariorum St-ck-*

holmienfium MDCCC7.

N:o 4.

Öfver Ryttmästaren HENRIC WREDE:

Första sidan: Det Adliga Wrede-vapnet i brist af Bröst-

bild,

Bild, med titel; *HENRICUS FREDE Centurio Equitum.*

Andra sidan: Friherrliga Wrede. vapnet med omskrift:
Quod se pro Rege devovit.

I affskärningen: *Ad Kerkholm 1605.*

N:o 5.

Öfver Stats - Secreteraren och Landshöfdingen
EL. SCHRÖDERHEIM:

Första sidan: Bröstkilden med Commendeurs-Stjerna. Omskrift: *ELIS SCHRÖDERHEIM Secret. St. & Gubern. Upl.*

Andra sidan: Inom en orm, som biter sig i fjerten: *Rara illi ingenii dexteritas suavitasque morum.*

Nedanföre Ormen: *Memores Amici 1805.*

N:o 6.

Öfver Konungen i anledning af Dets Nådiga
Författning d. 15 Junii 1803 om Stångjerns - Smidet
och Jern-Manufacturen i Riket:

Första sidan: Konungens Bröstkild med omskrift: *G U. STAF IV ADOLPH Sveriges Konung.*

Andra sidan: Inom tvänne kranfar, den ena af Lager och Oliv, den andra af Eklöf: *För utvidgad Näringsfrihet den 15 Junii 1803.*

Nedanom kranfarn: *Tacksamme Jernverksidkare,*

N:o 7.

Belönings-Medalj för Handel och Slöjder:

Första sidan: Konungens Bröstkild, med omskrift: *G U. STAF II ADOLPH Sveriges Konung.*

Andra sidan: Mercurii hatt med vingar och inunder tvänne Oliv-qvistar.

I affskärningen: *Handel och Slöjder.*

N:o 8.

Belönings-Medalj för Uppfinningar i Vetenskaper eller Fria Konster:

Första sidan: Konungens BröstsBild, med omskrift: *GU.*

STAVUS IV ADOLPHUS Rex Sueciae.

Andra sidan: Inom en ring af Stjernor: *Quod inventas vitam excoluere per artes.*

N:o 9.

Belönings-Medalj för Berömliga gerningar:

Första sidan: Konungens BröstsBild, med omskrift: *GU.*

STAVUS IV ADOLPHUS Rex Sueciae.

Andra sidan: Inom en krans af Lök: *Sui memores alios fecere merendo.*

1806.

N:o 1.

Öfver Amiralitets-Medicus DUBB:

Första sidan: BröstsBild med omskrift: *Doctor PER*

DUBB Amiralitets-Medicus Ridd. af K. W. O.

Andra sidan: *Erkänsla*

af Gölkeborgs Stad

hvars Fattighus

inrättad

efter hans förslag

och verkställighet

genom hans öfver

I afskärningen: *I så Staden, Ädles*

Bekänkad.

1805.

N:o 2.

Öfver Amiralen Baron LAGERBÆLKE:

Första sidan: BröstsBild med omskrift: *J. H. LAGER-*

BÆLKE

B J E L K E Friherre Amiral Commend. af Sv. Ord.
Stora Kors.

Andra sidan: Åt
en älskad Chef
af
Flott. Constr. Stat.
1806.

N:o 3.

Öfver Kyrkoherden Doctor *LÜDEKE*:

Första sidan: Brösthilden med omskrift: *CHRISTOPH.*

GUIL. LÜDEKE T. D. Eccl. Teut. Past. Pr.

I affkärningen: *Den. MDCCCV. Aet. LXIX.*

Andra sidan: *Viro*
Doctrina Virtute
Claro
Quem
Genuit Germania
Asia vidit
Civem per XXXII annos
Succia dilexit
Lugentes Anici.

N:o 4.

Öfver Commerce-Rådet *POLHEM*:

Första sidan: Brösthilden med Commendeurs - Stjernan af
Nordstjerne - Orden. Omskrift: *CHRISTOPHO-*
RUS POLHEM R. Coll. Comm. Conf.

Andra sidan: En så kallad Skruf utan ända, med omskrift:
Opera inter talia primus.

I affkärningen: *Inventis mechanicis de patria optime me-*
ritus.

N:o 5.

Öfver Kromiandlaren *EKS* Hustru:

Första sidan: Brösthilden med öfverskrift: *FREDRICA*
ELISABET R. MISTRÖM.

Andra sidan: Denna Tidskrift:

Minnet
af
en älskad Mak
född 1742
död 1805
förvarades
af
Eric Ek.

N:o 6.

Öfver Kammar-Rådet LARS af SEGER-STRÖM:

Första sidan: Bröstkild med omkrift: *LARS af SEGERSTRÖM Kammar-Råd.*

Andra sidan: En på Romerskt sätt afbildad Mulier, stolta, föreställande rättvis förvaltning och kringspriid ömnhghet, hvidan samma figur håller i högra handen en Vigtiskål, och under vänstra armen ett upp. och nedvändt Cornu Copiae, hvarest från penningar utfalla. Omkrift: *Till Naringarnes tröst.*

I afskärningen: *Ensk. Deläg. arne i R. Ständ. Discout för 14 års förvaltning 1806.*

N:o 7.

Öfver Hons Excellence Riks-Blaffellen Herr Grefve FÆRSEN sjägom Upsala Acad. mäs Cancell.

Första sidan: Bröstkilden med omkrift: *FAELIUS a FÆRSEN Comes Regni Suec. Jureconsultus &c. 1744. Lg.*

Andra sidan: En Qvinna med Granatäpple i ena handen, och i den andra en kranse af uplöstran, och i den andra en kranse af uplöstran, och i den andra en kranse af uplöstran, samt omgifven af Vapnet, samt omgifven af Vapnet.

tenskaps-Attributer; derjemte en utsligt af det nybyggda Orangeri-huset i Upsala, med omskrift: *Tali laeta praesidio.*

I affskärningen: *Acad. Upsal. Cancellarius VI Dec. MDCCXCIX.*

N:o 8.

Öfver Ärke-Biskopen Doctor *LINDBLOM:*

Första sidan: Bröstsilden med omskrift:

Tua sed monumenta manebunt.

Andra sidan: *Valedic. Praesuli*

JAC. AX. LINDBLOM

Archi Ep. design.

Cler. O. Goth.

I affskärningen: *Linc. IX Oct.*

MDCCCV.

---

1 8 0 7.

N:o 1.

Öfver Kyrkoherden i Stockholm Doctor *HAUSWOLFF.*

Första sidan: Bröstsilden med omskrift: *JUSTUS CHRISTOPH. HAUSWOLFF Th. Doct. Pastor Eccl. S. Clarae et Olavi Stockh.*

Andra sidan: Denna påskrift:

Memoriae

Optimi patris

denat. MDCLXXIII

pietas

Leonh. ab Hauswolff

MDCCCVII.

N:o 2.

Öfver Fältmarskalken von KÖNIGSMARCK:

Första sidan: Bröstkilden med omskrift: *JOH. CHRl-
STOPH. KÖNIGSMARCK Comes Senator R.
et Marefchall.*

Andra sidan: Tvänne Trophéer, med omskrift: *Diverfo
ex hofte.*

I afslutningen: *Duc. Brem. et Verd. in prov. redacti
Praga capta.*

N:o 3.

*Öfver Archiatern von LINNÉ; af Linneiska
Institutet i Uppsala:*

Första sidan: Bröstkilden med omskrift: *C. LINNAEUS
Equ. Aur. Archiat et Pr. Ups.*

Andra sidan: Denna Påskrift:

*Natalium
Memoriae
saeculari
d. XXIV Maii
MDCCCVII
Institutum
Linnaeum
Upsalienfe.*

1 8 0 8.

N:o 1.

*Öfver Mamsell RAMSTRÖM, Kammar-Fru
hos H. K. M:t Drottningen SOPHIA MAG.
DALENA:*

Första sidan: Bröstkild med omskrift: *ANNA SOPHIA
RAMSTRÖM född 1738 död 1786.*

Ans.

Andra sidan; Denna påskrift:

Åt
en trofast
och saknad vän
af Svågern
E. Ek.

N:o 2.

*Skådepenning öfver öfäckningen af Konung
GUSTAF III:s Ärestod:*

Första sidan: Konungens Bröstitbild, med omskrift: *GUSTAF IV ADOLPH Sveriges Konung.*

Andra sidan: Konung GUSTAF III:s Ärestod, föreställd efter naturen på sin piedestall, jemte den der befintliga inskrift, med små dock läsliga bokstäfver, i likhet med Skådepenningen öfver Kon. GUSTAF I:s Ärestod.

I afskärningen: *Af Stockholms Borgerkap d. 24 Januar. 1808.*

N:o 3.

Öfver Hof-Intendenten EHRENSTRAHL:

Första sidan: Bröstitbilden, med omskrift: *DAVID KLÖKER EHRENSTRAHL Aed. Reg. Praefectus.*

Andra sidan: En grupp af Målarekonstens attributer, omkändad med Guirlander af Lager och Blommor. Öfverskrift. *Tantus decor affuit arti.*

I Afskärningen: *In memoriam Pictoris illustris nati MDCXXIX den. MDCXCVIII.*

N:o 4.

*Öfver Landshöfdingen Frih. ÖRNSKÖLD:*Första sidan: Bröstitbild, med omskrift: *Frih. P. A. ÖRNSKÖLD, Landsh. C. N. O.*

Andra sidan: Inom en Eklöfskrans:

*Föstrare
af Näringarna
i Väster-Norrland.*

Inunder med krokig rad, åtföljande penningens kant:
Inbyggarnes erkänsla 1808.

N:o 5.

*Öfver Vice-Amiralen af CHAPMAN:*Första sidan: Bröstitbilden, med omskrift: *FREDR. HENR. A CHAPMAN Vice Amiralis Equ. Torqu. O. Vas.*Andra sidan: Ett Spantrest Skepp, med öfverskrift: *Famam feret per orbem.*Nedanskrift: *Socio Acad. R. Sc. Stockh. MDCCCVIII.*

N:o 6.

*Öfver Landshöfdingen i Gefle Grefve CRONSTEDT:*Första sidan: Bröstitbilden, med omskrift: *F. A. U. CRONSTEDT Com. Gub. Gefleb.*

Andra sidan: På fältet af Penningen:

*Ob merita
in
Scholam Element.
Gevalienssem
Fundator.*

N:o

*Vermländska Hushålls - Sällskapets Belönings-
Penning:*

Första sidan: Konungens Bröfbild, med omskrift: *GU-
STAF IV ADOLPH Sv. G. och IV. Konung.*

Andra sidan: En krans af Ax och derinom denna På-
skrift:

*Att
Vermländska
Hushålls - Sällskapet
för
utmärkt
förtjenst.*

GETTY RESEARCH INSTITUTE

3 3125 01049 6806

